

**PLANLAMA KARARLARI VE KULLANICI
MEMNUNİYETİ AÇISINDAN TİMSAH ARENA/BURSA
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE STADYUMU'NUN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Sevde KARA

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**PLANLAMA KARARLARI VE KULLANICI MEMNUNİYETİ AÇISINDAN
TİMSAH ARENA/BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE STADYUMU'NUN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Sevde KARA
0000-0002-1764-3534

Doç. Dr. Miray GÜR
(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA – 2020
Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Sevde KARA tarafından hazırlanan “PLANLAMA KARARLARI VE KULLANICI MEMNUNİYETİ AÇISINDAN TİMSAH ARENA/BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE STADYUMU’NUN DEĞERLENDİRİLMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Miray GÜR

Başkan : Doç. Dr. Miray GÜR
0000-0001-7619-7733
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Anabilim Dalı

İmza

Üye : Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN
0000-0003-2072-4981
Bursa Uludağ Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Anabilim Dalı

İmza

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Aylin ARAS
0000-003-3315-3655
Bursa Teknik Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Bina Bilgisi Anabilim Dalı

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Hüseyin Aksel EREN
Enstitü Müdürü

Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

14/08/2020

Sevde KARA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

PLANLAMA KARARLARI VE KULLANICI MEMNUNİYETİ AÇISINDAN TİMSAH ARENA/BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE STADYUMU'NUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sevde KARA

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Miray GÜR

İlkel anlamda ilk örnekleri Antik Yunan döneminde görülen stadyum yapıları, Olimpiyat Oyunları'nın gerçekleştirilebilmesi için doğan mekansal ihtiyacı karşılamaya ilişkin ortaya çıkmıştır. Modern futbolun tüm dünyayı etkisi altına almasıyla ise stadyumlar Olimpiyat Oyunları'ndan çok futbol ile birlikte anılan yapılar haline gelmiştir. Bu durum futbola özgü stadyum kavramını oluşturmuştur. Kulüplerin kendi stadyumlarını inşa etmeye başlaması ise futbol stadyumlarının sayısını oldukça artırmıştır. Stadyumların temel fonksiyonu spor karşılaşmalarının yapılması için uygun ortamın sağlanmasıdır, günümüzün modern koşulları ve sürekli değişmekte olan kullanıcı beklentileri stadyumlara sporun yanı sıra farklı kullanımlar kazandırmıştır. Büyük kalabalıkları bir araya toplayan stadyumlarda tek seferde yaklaşık elli bin kişiye ulaşan seyirci grubu taraftar olarak adlandırılmakta olup, stadyumlarda beklentileri önem taşıyan ana kullanıcı grubunu oluşturmaktadır. Bu nedenle taraftarlar tarafından ev/yuva/mabet olarak görülen stadyumlarda kullanıcı memnuniyetinin sağlanması kulüp, stadyum, kent ve hem stadyum hem de kent kullanıcıları için önemli bir konudur.

Son yıllarda Türkiye'nin pek çok kentinde eski stadyumlar yıkılmış, mevcut ya da farklı alanlara yeni stadyumlar inşa edilmiştir. Bu kentlerden biri olan Bursa'da da kentin ilk stadyumu ve Cumhuriyet yapısı örneği olan Atatürk Stadyumu yeni ve modern bir stadyum yapılması amacı ile yıkılmıştır. Çalışma kapsamında, yeni kent stadyumu olan Timsah Arena/ Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu kullanım sürecinde değerlendirilerek, stadyumun mimari niteliklerine ilişkin kullanıcı memnuniyeti araştırılmıştır. Geliştirilen kullanıcı memnuniyeti ölçeği stadyumu aktif olarak kullanan 394 taraftara uygulanarak, elde edilen verilerin SPSS programında analiz edilmesi sonucunda kullanıcıların memnuniyet düzeyi, hangi faktörlerin memnuniyet üzerinde etkili olduğu ve kentin eski ve yeni stadyumlarının taraftar üzerindeki algısı ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliği memnuniyeti etkileyen en önemli faktör olurken, bunu stadyumun kent ile uyumu/ilişkisi takip etmektedir. Çalışmaya katılan taraftarlar üzerinde en fazla olumlu izlenim bırakan faktör ise stadyumun planlama kararları ve güvenlik özellikleri olmuştur. Yeni bir stadyumun yapımı beraberinde Atatürk Stadyumu'nun yıkımını getirdiğinden, kentsel belleğe zarar vermiştir. Çalışmanın sonunda ise söz konusu bulgular doğrultusunda, Bursa Timsah Arena örneği üzerinden, benzer dinamiklere sahip stadyumlarda kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: stadyum, taraftar, kullanıcı memnuniyeti, kullanım sürecinde değerlendirme (KSD), stadyumlarda mimari nitelikler, Timsah Arena, Bursa

2020, xvi + 315 sayfa.

ABSTRACT

MSc Thesis

THE EVALUATION of TIMSAH ARENA THE STADIUM of BURSA METROPOLITAN MUNICIPALITY IN TERMS OF PLANNING DECISIONS and USER SATISFACTION

Sevde KARA

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Assoc. Prof. Miray GÜR

The most primitive forms of stadium structures which were seen in Ancient Greek period, have emerged regarding the need arising to carry out the Olympic Games, are admitted as the first examples of these structures. With the increasing interest in football games all over the World, the stadiums have become the structures mentioned together with football rather than the Olympic Games. Owing to that, there was a new concept which emerged which is called football's stadium. When the football clubs were began to build their own stadiums, where the main goal was to provide a suitable area for events, the number of stadium structures were began to increasing. By the rapid changing in the modern World, the satisfaction of the stadium structures' users were began changed. The user profile of the stadium structures would like to make use of different services not only watching a match, from the stadium. The audience gather huge crowds which reach about fifty thousand people at the stadium, are called supporters and they constitutes the main user profile in the stadiums whose satisfaction are significant. Therefore, providing the users' satisfaction in the stadium which are accepted as their home, house or temple by the supporters, is one of the most significant issue of the football club, stadium, city and many other users.

In recent years, Turkey's oldest stadiums in many cities are demolished instead of building a new stadiums to existing area or any other. Atatürk Stadium is one of the these stadiums which is the first stadium of the Bursa. The Atatürk Stadium was also a significant example of the Republican Era structures. Within the scope of this study, the new stadium of Bursa which is called as Timsah Arena and Bursa Metropolitan Municipality Stadium, was evaluated in the usage process and the users' satisfaction regarding the architectural characteristics of the stadium was investigated. The reformed users' expectation scale was applied 394 supporters who use the stadium regularly and evaluated in SPSS program that a kind of data entry program. As a result of analyzing the obtained data in the SPSS program, the level of expectation of the users, which factors are effective on the satisfaction and the perception of the old and new stadiums of the city on the supporters are revealed. According to findings, outdoor use and the diversity of social activity areas are the most important factors affecting satisfaction and followed by the conformity of the stadium with the city. Among the supporters who participated in the study, the factor that made the most positive impression, were planning decisions and the security features of the stadium structure. As the destruction of Atatürk Stadium took place with the construction of the new one, it has a huge damage the urban memory. In the conclusion of the study, in accordance with these findings, some suggestions have been developed to provide users' satisfaction for stadiums which have similar dynamics of the example of Bursa Timsah Arena.

Keywords: stadium, supporter, user satisfaction, post occupancy evaluation (POE), architectural qualifications in stadiums, Timsah Arena, Bursa

2020, xvi + 315 pages.

TEŞEKKÜR

Tez alıőmamın her aşamasında bana yol gösteren ve sre boyunca desteğini, bilgisini, hoőgrsn esirgemeyerek, tecrübe ve birikimiyle tezimi tamamlamamda büyük katkısı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Miray GR'e en içten teőekkürlerimi sunarım.

Tez jürisinde yer alan, yorum ve önerilerini paylaőarak araştırmaya farklı bir bakış açısı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN ve Dr. Öğr. Üyesi Aylin ARAS'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca attığım tüm adımlarda yanımda olarak, her türlü katkısı ve desteği sağlayan annem Őencan KARA'ya, babam Yalım KARA'ya ve kardeőim Mehmet Bilal KARA'ya teőekkürlerimi sunarım.

Sevde KARA
14/08/2020

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Tanımı.....	2
1.2. Çalışmanın Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Kapsamı	6
1.4. Çalışmanın Yöntemi.....	8
2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ARAŞTIRMASI	11
2.1. Stadyum Yapıları	11
2.1.1. Stadyumun tanımı	11
2.1.2. Stadyum yapılarının ortaya çıkışı	14
2.1.3. Modern dönem öncesinde stadyum yapılarının gelişimi.....	17
2.1.4. Modern dönemde stadyum yapılarının gelişimi	47
2.1.5. Mimari tipolojilerine göre stadyumların sınıflandırılması	64
2.1.6. Futbol stadyumlarının tarihsel süreçte gelişiminin modern futbolun değişimi perspektifinden değerlendirilmesi	71
2.1.7. Futbol stadyumlarının tasarımında ulusal ve uluslararası yönergeler	99
2.2. Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) Araştırmaları ve Kullanıcı Memnuniyeti Kavramı ile Stadyumların İlişkisi.....	141
2.2.1. KSD yöntemi	141
2.2.2. Stadyum yapılarında performans	153
2.2.3. Stadyum yapılarında kalite	155
2.2.4. Stadyumlarda kullanıcı memnuniyeti.....	158
3. MATERYAL ve YÖNTEM: Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda Kullanıcı Memnuniyetinin Araştırılmasına Yönelik Alan Çalışması	176
3.1. Bursa Kenti, Bursaspor Futbol Takımı ve Timsah İkonu	176
3.2. Bursa Atatürk Stadyumu	179
3.2.1. Stadyumun konumu ve yakın çevresi.....	179
3.2.2. Stadyumun yapım ve kullanım süreci	180
3.2.3. Yeni stadyum fikrini oluşturan ortam	185
3.2.4. Atatürk Stadyumu'nun yıkımı ve yerine planlanan projeler	190

	Sayfa
3.3. Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu.....	192
3.3.1. İnşaat öncesi kararları.....	193
3.3.2. İnşaat süreci	194
3.3.3. Konum, ulaşım özellikleri ve bağlantılar	198
3.3.4. Otopark ve giriş-çıkış düzenlemeleri	200
3.3.5. Tribünlerin görüş mesafeleri.....	204
3.3.6. Seyirci oturma elemanları.....	205
3.3.7. Oyun sahası.....	208
3.3.8. Stadyumun iç mekan kurgusu	209
3.3.9. Üst örtü seçimi	215
3.3.10. İşaret levhaları ve güvenlik.....	216
3.4. Anket Çalışması.....	218
3.4.1. Örneklem hacminin belirlenmesi ve verilerin toplanması.....	218
3.4.2. Kullanıcı (tarafar) memnuniyeti ölçeğinin geliştirilmesi	219
3.4.3. Ölçeğin geçerliliği	220
3.4.4. Ölçeğin güvenilirliği	224
3.4.5. Derecelendirme ölçeği.....	225
3.4.6. Korelasyon analizi.....	226
3.4.7. Verilerin analizi.....	227
4. BULGULAR ve TARTIŞMA	228
4.1. Bulgular	228
4.1.1. Kullanıcı profiline ilişkin bulgular.....	228
4.1.2. Stadyumun yenilenmesi sonrası kullanıcı algısına ilişkin bulgular	231
4.1.3. Kullanıcıların genel memnuniyet düzeylerine ilişkin bulgular.....	246
4.1.4. Kullanıcı profillerine ilişkin farklı değişkenler ve kullanıcı memnuniyeti ölçeği faktörlerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular.....	246
4.1.5. İlişkili olabilecek çeşitli değişkenler, faktörler ve alt boyutların analizinden elde edilen bulgular	259
4.2. Tartışma	264
4.2.1. Genel kullanıcı profili	264
4.2.2. Yeni stadyum sonrası kullanıcı algısı.....	264
4.2.3. Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena'nın mimari niteliklerine ilişkin kullanıcı algısı	265
4.2.4. Timsah Arena Stadyumu'na ilişkin kullanıcıların genel memnuniyet düzeyi ...	270
4.2.5. Memnuniyet ölçeğini oluşturan Timsah Arena Stadyumu'nun mimari niteliklerine ilişkin faktörlerin değerlendirilmesi.....	271

	Sayfa
5. SONUÇ	283
KAYNAKLAR.....	291
EKLER	311
EK 1. Anket Formu.....	312
EK 2. 23 Şehirde 25 Stadyum Afişİ.....	314
ÖZGEÇMİŞ.....	315

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

Açıklama

km	Kilometre
m ²	Metrekare
cm	Santimetre
mm	Milimetre

Kısaltmalar

Açıklama

BJK	Beşiktaş Jimnastik Kulübü
FA	İngiltere Federasyon Kupası
FIFA	Fédération Internationale de Football Association
GSGM	Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü
IAFB	International Association Football Board
KSD	Kullanım Sürecinde Değerlendirme
M.Ö.	Milattan Önces
M.S.	Milattan Sonra
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
TFF	Türkiye Futbol Federasyonu
TİCİ	Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
UEFA	Union of European Football Associations
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VIP	Very Important Person
VVIP	Very Very Important Person
YY.	Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Çalışmanın kurgusu.....	10
Şekil 2.1. Antik Yunan Dönemi'nde Atina Agorası ve koşu pisti (Golvin 1989).....	15
Şekil 2.2. Palaestra ve Gimnazyum	16
Şekil 2.3. Djoser'in yaptırdığı Basamaklı Piramit (Raffaele 2002).....	17
Şekil 2.4. Dört büyük Panhelenik oyunların yapıldığı yerleşmeler (Saltuk 1995).....	19
Şekil 2.5. Antik Yunan atletlerini gösteren figürler (Beard 2016, Jana 2018).....	20
Şekil 2.6. Antik Yunan Dönemi Olympia yerleşmesi (Golvin 1989).....	21
Şekil 2.7. Stadyumun Altis'e göre farklı konumlarını gösteren izler (Anonim 1967) ...	23
Şekil 2.8. Olympia Stadyumu'nun günümüz görünümü (Piperno 2011)	24
Şekil 2.9. Olympia Stadyumu'nu oluşturan elemanlar	24
Şekil 2.10. Olympia Stadyumu'nun bölümleri	25
Şekil 2.11. Günümüzde Delphi kentinden görünüm (Sakoulas 2002, Anonim 2019c)	26
Şekil 2.12. Delphi kent planı (Anonim 2016a).....	27
Şekil 2.13. Antik yıllarda Delphi Stadyumu (Sakoulas 2002)	28
Şekil 2.14. Isthmia Stadyumu'nun tapınağa göre farklı konumları (Anonim 2014a)	29
Şekil 2.15. Yarışları eşzamanlı başlatan Hysplex sistemi (Miller 2004, Mitos 2017) ...	29
Şekil 2.16. Nemea kent planı (Anonim 2014b).....	30
Şekil 2.17. Yarım daire formundaki Nemea Stadyumu (Rasmussen 2014, Miller 2004)	31
Şekil 2.18. Nemea Stadyumu'nun bölümleri (Miller 2004)	32
Şekil 2.19. Antik Roma kenti (Golvin 1989)	33
Şekil 2.20. Circus Maximus'un kent içindeki yeri (Özdizbay 2019)	34
Şekil 2.21. Circus Maximus'u oluşturan elemanlar (Golvin 1989).....	35
Şekil 2.22. Circus Maximus'un günümüz görünümü (Haviaras 2018)	36
Şekil 2.23. Circus Maximus'da atlı araba yarışları (White 2015, Anonim 2015a)	36
Şekil 2.24. Roma Kolezyumu (Güngör 2015).....	37
Şekil 2.25. Amfiteyatroda düzenlenen gösteriler (Res 2018, Güngör 2015).....	38
Şekil 2.26. Kolezyumu oluşturan bölümler (Long 2013)	39
Şekil 2.27. Oturma alanlarının hiyerarşik ayrımı (Güngör 2015)	40
Şekil 2.28. Domus Aurea içine inşa edilen Kolezyum (Güngör 2015)	41
Şekil 2.29. Roma Kolezyumu'nun günümüzdeki görünümü (Güngör 2015, Arıkan 2018)	41
Şekil 2.30. Arles Amfiteyatrosu'nun Orta Çağ'daki kullanımı (Guibert 1825)	43
Şekil 2.31. Orta Çağ'da oynanan futbol (Ulusoy 2016, Spampinato 2020)	43
Şekil 2.32. Boğa güreşi gösterileri (Forget 1963, Sandimako 2009).....	44
Şekil 2.33. Amfiteyatroların günümüz görünümleri	46
Şekil 2.34. Çok fonksiyonlu stadyum örneği, Paris (Anonim 2020a, Anonim 2018b) ..	46
Şekil 2.35. Atina Stadyumu.....	48
Şekil 2.36. 1908 Olimpiyat Oyunları sırasında White City Stadyumu (Anonim 2020c) ..	49
Şekil 2.37. Berlin Stadyumu 1936 ve günümüz (Yerli 2019, Anonim 2009a)	50
Şekil 2.38. Roma Olimpiyat Stadyumu 1950 Ve Günümüz (Anonim 2018c, Anonim 2018d)	51
Şekil 2.39. 1968 Yılında Meksika Olimpiyat Stadyumu 1968 Ve Günümüz (Anonim 2020d, Anonim 2020d)	51

Şekil 2.40. 1972 Olimpiyat Oyunları sırasında Münih Stadyumu 1972 ve günümüz (Anonim 1972, Anonim 2018e).....	52
Şekil 2.41. Kirkless Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2017b, Wilding 2019).....	53
Şekil 2.42. Bolton Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2014c, Mitten 2019).....	53
Şekil 2.43. 1967 Kayseri Stadyumu faciası (Anonim 2019e).....	54
Şekil 2.44. Ibrox Stadyumu faciası 1971 ve 1902 (Anonim 2019e, Anonim 2020e).....	55
Şekil 2.45. 1985 Heysel Stadyumu faciası (Anonim 2019e).....	55
Şekil 2.46. 1985 Valley Parade Stadyumu faciası (Wissgott 2018).....	56
Şekil 2.47. 1989 Hillsborough Stadyumu faciası (Anonim 2019e).....	56
Şekil 2.48. Deva Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2020g, Wilkinson 2010).....	57
Şekil 2.49. Den Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2018f, Anonim 2009b).....	57
Şekil 2.50. Rungrado 1 Mayıs Stadyumu (Anonim 2002a).....	58
Şekil 2.51. Gelredome Stadyumu'nun hareketli çatısı (Anonim 2015b, Anonim 2019f).....	59
Şekil 2.52. Gelredome Stadyumu'nun iç alanı (Hoogerwaard 2015).....	59
Şekil 2.53. Fransa Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2020h, Anonim 2018g).....	60
Şekil 2.54. Allianz Arena Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2020i).....	61
Şekil 2.55. Atatürk Olimpiyat Stadyumu (Anonim 2005).....	61
Şekil 2.56. Pekin Ulusal Stadyumu (Ziegler 2013, Gurak 2010).....	62
Şekil 2.57. Fisht Olimpiyat Stadyumu (Anonim 2018h, Anonim 2017d).....	63
Şekil 2.58. Stadyum yapılarının tarih içindeki gelişim sürecinin özeti.....	63
Şekil 2.59. At nalı formu Ohio Stadyumu, ABD 1940'lar (Anonim 2016b).....	65
Şekil 2.60. Oval formu Maracana Stadyumu, Brezilya (Anonim 2008).....	65
Şekil 2.61. Dikdörtgen formu, Santiago Bernabeu Stadyumu, İspanya (Anonim 2017e).....	65
Şekil 2.62. Açık stadyum İzmir Atatürk Stadyumu (Anonim 2017f).....	66
Şekil 2.63. Tribünü kapalı oyun sahası açık Luzhniki Stadyumu, Rusya (Anonim 2018i).....	66
Şekil 2.64. Açılıp kapanabilen çatı sistemi Veltins Arena Stadyumu, Almanya (Anonim 2019g, Anonim 2019h).....	67
Şekil 2.65. Tek tribünlü Marina Bay Stadyumu Singapur (Anonim 2002b).....	67
Şekil 2.66. İki tribünlü Braga Stadyumu Portekiz (Anonim 2018o).....	68
Şekil 2.67. Üç tribünlü Estadio Nuevo Silvestre Carrillo Stadyumu İspanya (Palacio 2015).....	68
Şekil 2.68. Kent dışındaki Commerzbank Arena Stadyumu, Almanya (Anonim 2011a).....	69
Şekil 2.69. Kent merkezindeki Vodafone Arena Stadyumu, İstanbul (Anonim 2016c).....	69
Şekil 2.70. Stadyumların farklı kullanımları.....	70
Şekil 2.71. Melbourne Kriket Stadyumu Avustralya (Peters 2016).....	71
Şekil 2.72. Dodger Beyzbol Stadyumu ABD (Anonim 2015d).....	71
Şekil 2.73. M.Ö. 2500'lerde Çin medeniyetinde oynanan top oyunu (Anonim 2018i).....	72
Şekil 2.74. 16. yüzyıla ait Codex Magliabecchiano'da yer alan Aztek Sahası tasviri (Bayram 2019).....	74
Şekil 2.75. Chichen Itza kentinde bulunan saha (Anonim 2018j).....	74
Şekil 2.76. Orta Çağ'da sokaklarda oynanan futbol (Roberts 2019).....	75
Şekil 2.77. Sandygate Road Stadyumu.....	76

Sayfa

Şekil 2.78. Bramall Lane Stadyumu 1955 ve günümüz (Anonim 2017g, Anonim 2018k)	77
Şekil 2.79. Stamford Bridge Stadyumu 1929 ve günümüz (Anonim 1929, Anonim 2018l)	78
Şekil 2.80. Everton ve Crysatl Palace maçı 1969, Goodison Park Stadyumu (Price 2014)	79
Şekil 2.81. Goodison Park Stadyumu'nun günümüzdeki görünümü (Price 2014)	79
Şekil 2.82. Anfield Stadyumu 1900'ler ve günümüz (Samuel 1906, Anonim 2019i)	80
Şekil 2.83. San Mames Stadyumu 1930 ve yeni inşaat (Anonim 2018m, Anonim 2013b)	81
Şekil 2.84. Yeni San Mames Stadyumu (Anonim 2019j)	81
Şekil 2.85. Eski ve yeni Giuseppe Meazza Stadyumu (Anonim 2013c, Anonim 2017h)	82
Şekil 2.86. Camp Nou Stadyumu 1960 ve günümüz (Anonim 2018n, Anonim 2018ö)	83
Şekil 2.87. Modern stadyum örnekleri	84
Şekil 2.88. 1909 yılında yapılan Fenerbahçe-Galatasaray karşılaşması (Anonim 2011b)	87
Şekil 2.89. Fenerbahçe Stadı, 1939 (Anonim 2020i)	87
Şekil 2.90. Fenerbahçe Stadı'nın ilk kapalı ve açık betonarme tribünleri (Arısoy 2006)	88
Şekil 2.91. Günümüzde Şükrü Saraçoğlu Stadyumu (Anonim 2020j, Anonim 2019l)	88
Şekil 2.92. Taksim Stadyumu (Anonim 2019m, Anonim 2020k)	89
Şekil 2.93. Taksim Stadyumu'nda yapılan karşılaşmalar (Anonim 2019m)	89
Şekil 2.94. Şeref Stadyumu (Pırlant 2016)	91
Şekil 2.95. Şeref Stadyumu'nda futbol maçı sırasında denize kaçan top (Dinyakos 2013)	91
Şekil 2.96. İnönü Stadyumu'nun farklı yıllardan görünümü (Anonim 2015f)	92
Şekil 2.97. Vodafone Park Stadyumu (Anonim 2016e, Anonim 2020l)	92
Şekil 2.98. Ali Sami Yen Stadyumu	93
Şekil 2.99. Türk Telekom Stadyumu (Anonim 2017ı, Anonim 2017i)	94
Şekil 2.100. Ankara 19 Mayıs Stadyumu	95
Şekil 2.101. İzmir Atatürk Stadyumu (Anonim 2019n)	96
Şekil 2.102. 23 şehirde 25 stadyum hamlesi kapsamında yapılan bazı stadyumlar	98
Şekil 2.103. Stadyumlarda ideal konum-çevre ilişkisi (Anonim 2011e)	101
Şekil 2.104. FIFA'ya göre saha yöneliminin uygun açı değerleri (Anonim 2011e)	102
Şekil 2.105. Aydınlatmaya ilişkin uygun olmayan (üstte) ve uygun (altta) çözümler (Anonim 2011e)	102
Şekil 2.106. Gürültüye ilişkin uygun olmayan (üstte) ve uygun (altta) çözümler (Anonim 2011e)	103
Şekil 2.107. FIFA'ya göre tribünler ve saha arasındaki optimum (90 m) ve maksimum (190 m) mesafeler (Anonim 2011e)	104
Şekil 2.108. Optimum görüş düzeyi sağlayan (solda) ve optimuma çok yakın görüş düzeyi ile birlikte cazip bir stadyum formu sağlayan tribün düzenlemesi (sağda) örnekleri (John ve ark. 2007)	104
Şekil 2.109. Wembley (solda) ve Aztec (sağda) Stadyumlarının tribün yerleşimi (John ve ark. 2007)	104
Şekil 2.110. Stadyumda bölgeler ve kontrol noktaları (Anonim 2018v)	106

Şekil 2.111. FIFA'ya göre oyun sahası ve tali alan ölçüleri (Anonim 2011e).....	110
Şekil 2.112. Saha çevresinde bulunan teknik alan düzenlemeleri (Anonim 2011e)	110
Şekil 2.113. Yükseltilmiş tribün uygulaması (Anonim 2011e).....	111
Şekil 2.114. Saha ve tribün arasına düzenlenen hendek yöntemi (Anonim 2011e)	112
Şekil 2.115. Tel örgü veya yatay plaka uygulaması (Anonim 2011e).....	112
Şekil 2.116. Takım sirkülasyon alanı şematik planı (Anonim 2011e).....	113
Şekil 2.117. Takım soyunma odası plan örneği (Anonim 2011e)	114
Şekil 2.118. Hakem odası plan örneği (Anonim 2011e).....	114
Şekil 2.119. Sağlık alanı plan örneği (Anonim 2011e).....	115
Şekil 2.120. Doping kontrol odası plan örneği (Anonim 2011e)	116
Şekil 2.121. Seyirci oturma elemanlarına ilişkin standart ölçüler (Anonim 2011e)	117
Şekil 2.122. FIFA'ya göre engelli seyirci tribün ölçüleri (Anonim 2011e).....	118
Şekil 2.123. VVIP ve VIP kullanım alanları akış şeması (Anonim 2011e).....	120
Şekil 2.124. Basın tribününde yer alan bölümler (Anonim 2011e).....	121
Şekil 2.125. Basın görevlilerinin kullanımına ayrılan akış şeması (Anonim 2011e) ...	122
Şekil 2.126. Stadyum aydınlatma şeması örneği (Anonim 2011e)	123
Şekil 2.127. Stadyum aydınlatmasının çevre etkisi (Anonim 2011e).....	124
Şekil 2.128. Stadyumların kentteki olası konumları (Anonim 2014g).....	128
Şekil 2.129. UEFA'ya göre bazı mekanların fonksiyonel ilişkisi (Anonim 2014g)	132
Şekil 2.130. Stadyumlarda kullanılan üç farklı üst örtü formu (John ve ark. 2007)	133
Şekil 2.131. KSD'nin aşamaları (Preiser ve ark. 1988).....	146
Şekil 2.132. Nitelikler ve memnuniyet döngüsü	156
Şekil 2.133. Maslow'un gereksinimler hiyerarşisi (Gür 1996).....	156
Şekil 2.134. Kullanıcı memnuniyetinin kişisel faktörleri (Özkan 2011).....	165
Şekil 2.135. Memnuniyet endeksi faktörleri (Anonim 2011d)	166
Şekil 2.136. Spor seyircisi memnuniyet modeli (Leeuwen ve ark. 2002)	168
Şekil 2.137. Stadyum atmosferinin kullanıcı memnuniyetine etkisi (Jensen ve Limbu 2015)	169
Şekil 2.138. Organizasyon kalitesi ve memnuniyet ilişkisi (Foroughi ve ark. 2014)...	169
Şekil 3.1. Teksas taraftar grubunun amblemi (Anonim 2020n)	177
Şekil 3.2. Gemlik, Yıldırım ve Orhangazi'de bulunan timsah heykelleri (Anonim 2010a, Anonim 2009d, Anonim 2015g).....	178
Şekil 3.3. Mussisi'nin başlattığı timsah yürüyüşü (Anonim 2011c, Anonim 2010b) ..	178
Şekil 3.4. Timsah Arena Stadyumu (Anonim 2018t)	179
Şekil 3.5. Atatürk Stadyumu ve yakın çevresi	180
Şekil 3.6. 1932'de tamamlanan Gazi Stadyumu (Kemankaş 2019)	181
Şekil 3.7. Atatürk Stadyumu'nda atıcılık çalışmaları (Kemankaş 2019).....	181
Şekil 3.8. İlk Gazi Stadyumu ve yanında 1938 yılında doğu-batı doğrultusunda yapılan stadyum (Kemankaş 2019).....	182
Şekil 3.9. İlk betonarme tribün 1950 ve 1958 yılları (Anonim 2018u, Kemankaş 2019)	183
Şekil 3.10. Atatürk Stadyumu yenileme çalışmaları (Anonim 2010e, Anonim 2010f) 184	
Şekil 3.11. Atatürk Stadyumu oturma planı (Anonim 2013d).	184
Şekil 3.12. Yeni kent stadyumu için yapılan öneriler (Cankurt 2015)	190
Şekil 3.13. Açıklanan meydan projeleri (Anonim 2013e, Anonim 2017l)	191

Şekil 3.14. Günümüzde Atatürk Stadyumu alanındaki Millet Bahçesi (Anonim 2020o)	192
Şekil 3.15. Atatürk Stadyumu alanının günümüz görünümü (Anonim 2020o)	192
Şekil 3.16. İnşaat sürecinden görüntüler (Anonim 2017m)	195
Şekil 3.17. Çatı ve cephe uygulamaları (Anonim 2017m)	196
Şekil 3.18. Planlanan ve uygulanan çevre düzenlemesi (Rasimov 2020)	196
Şekil 3.19. Timsahın kafa bölümünde son durum (Yusuf 2020)	197
Şekil 3.20. Planlanan stadyum alanı	199
Şekil 3.21. Acemler yol düzenlemeleri (Anonim 2019p, Göz 2018)	200
Şekil 3.22. Seyirciler için açık otopark alanları	201
Şekil 3.23. İkinci ve birinci bodrum katlarda yer alan kapalı otoparklar (Sözüneri 2009)	201
Şekil 3.24. Tribünlere göre giriş-çıkış noktaları	202
Şekil 3.25. Maç öncesi otopark alanından stadyumun yakın dış alanına giriş	203
Şekil 3.26. Maç öncesi yakın dış alandan stadyumun iç alanına giriş	203
Şekil 3.27. Maç sonrası iç alandan yakın dış alana çıkış	203
Şekil 3.28. Maç sonrası seyirci otoparkında oluşan yoğunluk	204
Şekil 3.29. Timsah Arena'da seyirci görüş mesafeleri	204
Şekil 3.30. Tribünlerin genel görünümü (Anonim 2019r, Anonim 2017k)	205
Şekil 3.31. Timsah Arena'dan örnek bir loca kesiti ve görünümü (Sözüneri 2009, Anonim 2016h)	205
Şekil 3.32. VIP, loca ve taraftar koltuklarının boyutları (Sözüneri 2009)	206
Şekil 3.33. Taraftar koltukları	206
Şekil 3.34. VIP seyirci ve loca koltukları (Anonim 2017m)	207
Şekil 3.35. Engelli seyirci koltukları plan ve kesiti (Sözüneri 2009)	207
Şekil 3.36. Doğu ve batı engelli koltukları (Şirvan 2016)	207
Şekil 3.37. Yedek kulübesi ve elektronik reklam panoları (Anonim 2017m)	208
Şekil 3.38. Timsah Arena tribün yerleşim planı	209
Şekil 3.39. Kuzey kale arkası ve güney kale arkası tribünleri	210
Şekil 3.40. Doğu ve batı tribünler	210
Şekil 3.41. İkinci bodrum kat planı	211
Şekil 3.42. Birinci bodrum kat planı	212
Şekil 3.43. Platform kat planı	212
Şekil 3.44. Maç öncesi büfe yoğunluğu – devre arasında büfe yoğunluğu	213
Şekil 3.45. Fuaye alanları	213
Şekil 3.46. Boy tipi ve bel tipi turnikeler (Anonim 2016ı)	213
Şekil 3.47. Birinci kat planı	214
Şekil 3.48. İkinci kat planı	214
Şekil 3.49. Üçüncü kat planı	215
Şekil 3.50. Yeşil ve beyaz membran kaplamalar (Anonim 2015ı, Karataş 2015)	215
Şekil 3.51. Çatı strüktürü ve kaplanmış görünümü (Anonim 2016i, Anonim 2020m)	216
Şekil 3.52. Çeşitli işaret levhaları	217
Şekil 3.53. Şematik planı gösteren pano	217
Şekil 3.54. Sismik izalatörler (Sözüneri 2009)	217
Şekil 4.1. Verilen yanıtlar ve memnuniyet düzeylerinin ilişkisi	271
Şekil 4.2. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin etki düzeyine göre artan sıralaması	271

	Sayfa
Şekil 4.3. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin timsah arena stadyumu'nda etki düzeyine göre artan sıralaması	271
Şekil 4.4. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin memnuniyet düzeyini belirleyen ortalama değere (2,80) etkileri.....	276
Şekil 5.1. Memnuniyet süreç şeması	287

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa
Çizelge 2.1. Stadyumlarda performans boyutlarını oluşturan unsurlar	154
Çizelge 3.1. Ana kütle büyüklükleri ve güvenilirlik seviyesine göre örneklem hacimlerinin belirlenmesi (Serper ve Aytac 2000)	218
Çizelge 3.2. Faktör analizi sonuçları	222
Çizelge 3.3. KMO örneklem yeterliliği ölçütü, toplam varyans ve ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları.....	224
Çizelge 3.4. Güvenilirlik analizi sonuçları.....	224
Çizelge 3.5. Yedi faktör için derecelendirme ölçeği	225
Çizelge 3.6. Faktörler arası korelasyonlar.....	226
Çizelge 4.1. Katılımcıların demografik özellikleri	228
Çizelge 4.2. Katılımcıların kent ile olan ilişkisiyle ilgili tanımlayıcı özellikleri	229
Çizelge 4.3. Katılımcıların stadyumda maç izleme süresi, sıklığı ve tercih edilen tribün ile ilgili tanımlayıcı özellikleri	230
Çizelge 4.4. Yeni bir stadyum yapılmasının kullanıcıyı maçları stadyumda izlemeye teşvik edip etmemesi ile ilgili bulgular	232
Çizelge 4.5. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin genel bulgular.....	232
Çizelge 4.6. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının yaş aralıklarına göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular.....	232
Çizelge 4.7. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının yaş aralıklarına göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular.....	233
Çizelge 4.8. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının stadyuma gidilen süreye göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular	234
Çizelge 4.9. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular.....	234
Çizelge 4.10. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerine ilişkin değerlendirmelerinin yaş gruplarına göre analizinden elde edilen bulgular	235
Çizelge 4.11. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerine ilişkin değerlendirmelerinin bursa'da yaşanan süreye göre analizinden elde edilen bulgular	236
Çizelge 4.12. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun kullanım özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular.....	236
Çizelge 4.13. Kullanım özelliklerinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	237
Çizelge 4.14. Kullanım özelliklerinin bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular.....	238
Çizelge 4.15. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda seyir zevki/atmosfer özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular.....	238
Çizelge 4.16. Seyir zevki ve atmosfer özelliklerinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	239
Çizelge 4.17. Seyir zevki ve atmosfer özelliklerinin bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	239
Çizelge 4.18. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda dış mekan ve sosyal aktivite özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular	240

Çizelge 4.19. Dış mekan/sosyal aktivite çeşitliliğinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	241
Çizelge 4.20. Dış mekan ve sosyal aktivitenin bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	241
Çizelge 4.21. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda dış mekan ve sosyal aktivite özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular	242
Çizelge 4.22. Kent ile uyumu/ilişkisini yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	242
Çizelge 4.23. Kent ile uyumu/ilişkisinin bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	243
Çizelge 4.24. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun belleklerdeki yerlerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular.....	244
Çizelge 4.25. Kullanıcı belleğindeki yerin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	244
Çizelge 4.26. Kullanıcı belleğindeki yerin bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular	245
Çizelge 4.27. Katılımcıların genel memnuniyetlerine ilişkin bulgular.....	246
Çizelge 4.28. Timsah Arena Stadyumu'nda memnuniyet ölçeği faktörlerinin değerlendirilmesine ilişkin Bulgular.....	247
Çizelge 4.29. Cinsiyete göre Mann Whitney U Analizi bulguları.....	248
Çizelge 4.30. Yaşa göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	249
Çizelge 4.31. Eğitim durumuna göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	250
Çizelge 4.32. Gelir durumuna göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	252
Çizelge 4.33. Bursa'da yaşanan süreye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	253
Çizelge 4.34. Kullanıcının maçları stadyumda izlemekte olduğu süreye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	255
Çizelge 4.35. Maçların stadyumda izlenme sıklığına göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	256
Çizelge 4.36. Tribüne göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	258
Çizelge 4.37. Konum/ulaşım/otopark ifadesinin stadyuma ulaşım şekline göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	259
Çizelge 4.38. Konum/ulaşım/otopark boyutunun ikamet edilen ilçeye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	260
Çizelge 4.39. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçları stadyumda izleme süresi arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	261
Çizelge 4.40. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçların stadyumda izlenme sıklığı arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları	261
Çizelge 4.41. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçların izlendiği tribün arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	262

	Sayfa
Çizelge 4.42. Stadyum ile kazanılan prestijın bursa’da yaşam süresine göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	262
Çizelge 4.43. Stadyumda dış mekan kullanımını faktörüne ait alt boyutların yaşa göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları.....	263
Çizelge 4.44. Memnuniyet ölçeği faktörleri ve kullanıcı özellikleri ilişkisi.....	277

1. GİRİŞ

Antik yıllarda ayakta durarak seyretmek ve uzunluk ölçüsü birimi olmaktan başlayarak, tasarımı ve kullanılan teknolojileri ile günümüzün ilgi çeken yapıları olmaya doğru anlamsal bir yolculuğa çıkan stadyum kavramı, bu süreçte kimi zaman oldukça popüler kimi zaman ise kaybolmaya yüz tutan inişli çıkışlı bir yolculuk ile bugüne ulaşmıştır. Sporun, fiziksel hareketin ve mücadelenin insanlığın doğasında olması ile yarışa ve rekabete dönüşen fiziksel aktivitenin seyredilme isteği, bu iki durumun birleştiği mekanlar olan stadyum yapılarına olan ihtiyacı hep devam ettirmiştir. Anlamsal değişimin yanı sıra stadyumlar fiziksel, sosyal, kültürel, kentsel, sektörel ve ekonomik gibi birçok yönden gelişim göstermiştir. Kullanılan yapı malzemeleri ve yapım teknikleri çeşitlenmiş, spor işlevinin yanı sıra hizmet ve eğlence sektörünü de içine alarak kafe, restoran, ofis, alışveriş gibi farklı kullanımlar eklenmiş ve en etkin spor aktivitesi futbol olmuştur. Bu süreçte stadyum yapıları kullanıcı beklentileri ve gereksinimleri doğrultusunda evrilerek günümüzdeki halini almıştır. Yaşam biçiminin değişmesi, spor etkinliklerine kurallar koyulması, Olimpiyat Oyunları'nın tekrar gündeme gelmesi, televizyon ve radyo yayımlarının yapılmaya başlaması, modern futbolun doğuşu, stadyumlarda yaşanan facialar, Taylor Raporu, teknolojinin ilerlemesi, ulaşımın kolaylaşması, hizmet kalitesinin yükselmesi, ticari kullanımın eklenmesi, esnek ve çok işlevli stadyum anlayışı ve son olarak da başta futbol olmak üzere stadyumların belirli bir spor dalı ile özdeşleşmesi stadyumların modernleşme yolunda karşılaştığı temel yaklaşımlardır.

Her konuda rekabetin arttığı günümüz dünyasında ise stadyumlar, sporun yanı sıra kentlerin güç ve gelişmişlik gibi birçok özelliğinin temsili haline gelmişlerdir. Benzersiz tasarımı, ileri teknolojsi ve hizmet kalitesi gibi özellikleriyle öne çıkan yüksek bütçeli modern stadyumların kent ile entegre olması ve kullanıcı gereksinimlerini karşılaması hem kente hem de kullanıcıya fayda sağlanması açısından oldukça önemlidir. İşlevsel altyapının yanı sıra kent, stadyum ve kent kullanıcısının gereksinim ve beklentileri doğrultusunda iyi tasarlanmış ve çözülmüş stadyumlar, buldukları kentlerde canlı ve hareketli cazibe merkezleri oluşturarak kamusal alanın bir parçası olabilmektedir. Stadyumların sunduğu bu potansiyel kentlere özellikle sosyo-kültürel anlamda değer katarak kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasına olanak vermektedir.

1.1. Problem Tarifi

Stadyumlar tarihsel süreçleri içinde her dönem ilgi toplayan popüler yapılar arasında olmuştur. Tasarım, malzeme, cephe, üst örtü, akustik ve aydınlatma gibi özellikleriyle gelinen son nokta olan günümüzde, simgesel görünümüyle stadyumlar kentlerin prestij kaynakları olarak algılanmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler, stadyumlarını geliştirmek ve tüm dünyaca tanınan stadyum yapılarını kentlerine kazandırmak için sürekli bir rekabet içine girmişlerdir. Türkiye’de ise ‘‘23 şehirde 25 stadyum hamlesi’’ kapsamında kentlerin 40-50 yıl ve daha uzun süredir var olan ve kullanım ömrünü tamamlamış olduğu düşünülen eski stadyumları yıkılarak, modern gereksinimler ve değişen kullanıcı beklentileri gerekçeleriyle yeni stadyumlar yapılmaktadır. Bu uygulamanın izlendiği kentlerden biri de yıkılan Atatürk Stadyumu ve yeni yapılan Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu ile Bursa’dır. Çalışmayı yönlendiren ana problem ise, stadyum hamlesinin basit bir kentsel dönüşüm mantığında eskinin yıkılması ve yenisinin yapılması şeklinde uygulamaya aktarılıp; kullanıcı memnuniyeti, kentsel bellek, aidiyet, kent ve kentli ile ilişki, yıllardır süregelen kullanıcı davranışları gibi sosyal boyutların göz ardı edilmesi olmuştur. Yeni gereksinimlerin olup olmadığı, yeni bir stadyuma ihtiyaç duyulup duyulmadığı denetlenmeden, konum, ulaşım, trafik, altyapı ve yakın çevre gibi parametreler detaylıca analiz edilmeden ve gelecek hedefleri tanımlanmadan sembolik bir güç gösterimi ve uluslararası düzeyde başarı sağlayacak bir araç olarak yeni stadyumlar inşa edilmektedir. Prestij katan modern bir stadyum kentlerin bir ihtiyacı gibi gösterilerek uzun yıllar kullanıcı ile kuvvetli bağlar oluşturmuş stadyumların yıkımının kullanıcı algısı ve memnuniyet üzerinde yaratacağı etkiler düşünülmemektedir. Çalışma kapsamında, bu durum Bursa kenti üzerinden ele alınmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Tez çalışmasının öncelikli amaçları:

- Bursa Timsah Arena Stadyumu’nda uygulanan planlama kararları ve mimari niteliklere yönelik kullanıcı tarafından algılanan memnuniyet düzeyinin,
- Stadyumda kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörlerin,
- Memnuniyet düzeyini belirlediği tespit edilen faktörlerin kullanıcı yaşı, cinsiyeti, eğitim ve gelir durumu, stadyumda maç izleme sıklığı, Bursa’da yaşanan süre gibi

farklı kullanıcı değişkenlerinin hangilerinden ne düzeyde etkilendiğinin yapılan anket çalışması ile belirlenmesidir.

Bunun yanı sıra alt amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Stadyum yapılarının ve Bursa'daki stadyumların geçmişten günümüze ne şekilde gelişim gösterdiğini araştırmak,
- Yeni gereksinimlerin ve bu doğrultuda kentte yeni bir stadyum ihtiyacının olup olmadığını sorgulamak,
- Mevcut stadyumun yıkılarak yeni bir stadyum yapılması kararını tetikleyen faktörleri ortaya çıkarmak,
- Bursa dışında ülke genelinde farklı şehirlerde de uygulanan düşük kapasiteli ve yönetmeliklere uymayan eski stadyumların yıkılması ve mevcut alana ya da farklı bir bölgeye yeni bir stadyum yapılması hamlesini Timsah Arena Stadyumu örneği üzerinden incelemek,
- Yeni stadyumun kentin ilk ve tek stadyumunun yıkımını beraberinde getirmesinin kullanıcı algısı ve memnuniyet üzerinde oluşturduğu etkiyi sorgulamak,
- Stadyum ve prestij ilişkisini denetlemek,
- Timsah Arena Stadyumu'nda tasarım hedeflerinin hangi düzeyde gerçekleştiğini saptamak,
- Timsah Arena'yı kentin eski stadyumu olan Atatürk Stadyumu ile karşılaştırarak mimari niteliklerini, kent ve kentli ile olan ilişkisini ve kullanıcı belleğindeki yerini tespit etmek.

Bu doğrultuda çalışma konusunun, alanının ve hedef kitlenin seçimine yönelik oluşturulan temel varsayımlar ise şunlardır:

- Büyük ölçekleri, farklı tasarımları, ikonik görünümleri ve kullanıcıları ile aralarında oluşturdukları güçlü ve özel bağlar ile stadyumlar kent ve birey için önemli yapılar arasındadır.
- Stadyumların FIFA Dünya Şampiyonası, UEFA Avrupa Kupası ve Olimpiyat Oyunları gibi uluslararası çapta büyük ölçekli organizasyonlara mekan oluşturması ve ev sahibi ülkeye sosyal, kültürel, politik, ekonomik, siyasi, sportif ve daha birçok anlamda fayda sağlaması, 2000'li yıllar itibariyle Türkiye'nin

adaylık yarışına girmesine neden olmuştur. Bu kapsamda ülke genelinde başlatılan “23 şehirde 25 stadyum hamlesi”, birçok kentteki mevcut stadyumun yıkılmasını ve yerine modern bir stadyum inşa edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu kentlerden birinin; Türkiye’nin dördüncü büyük kenti olmasıyla birlikte, UNESCO Dünya Mirasına alınmış alanlara sahip olması, gelişmiş sanayisiyle öne çıkması, büyük organizasyonlarda İstanbul’a yakınlığı ve değişimlerden hızlı etkilenmesi gibi nedenlerle Bursa olması, stadyum yapılarını incelemek için önemli ve nitelikli bir örnek oluşturmasını sağlamıştır.

- Stadyum yapılarında birçok farklı kullanıcı grubu bulunmaktadır. Ancak futbol stadyumlarında elli binlere ulaşan sayılarıyla taraftar olarak isimlendirilen seyirci grubu, beklenti ve gereksinimlerinin karşılanarak memnuniyetin sağlanması gerekli olan en önemli kullanıcı grubu olarak kabul edilmiştir.
- Kullanıcı ve kullanım üzerinde meydana gelen olumlu veya olumsuz etkiler, stadyumların farklı parametrelerine ilişkin memnuniyet düzeylerinin birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Kent ve kentli tarafından benimsenen ve kentsel bir simge niteliği taşıyan stadyumlar, mimari niteliklerin mekan içinde ve dışında tümleşik ve dengeli olması ile sağlanmaktadır.

Belirlenen varsayımlara göre çalışma kapsamında araştırılmak istenen hipotezler aşağıda sıralanmıştır:

1. Ulusal ve uluslararası yönetmeliklerle uyumlu planlama özelliklerine sahip, yüksek kapasiteli ve günümüz teknolojisinin uygulandığı modern bir stadyumun yapılması kullanıcıları memnun etmiştir.
2. Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanması ve Atatürk Stadyumu’nun amatör spor etkinlikleri ve spora yönelik yaz okulları gibi kullanımlara hizmet verecek şekilde korunması yerine farklı bir işlev ile kente hizmet etmesi amacıyla yıkılması; stadyumun Cumhuriyet dönemi ile başlayan kullanım süreci boyunca tanıklık ettiği güçlü hatıralara, kentsel belleğe, alanın niteliğine ve kimliğine dolayısıyla yerin kendine özgü ruhuna zarar vererek, Bursaspor taraftarlarını olumsuz yönde etkilemiş ve kullanıcıların Timsah Arena Stadyumu ile aidiyet ilişkisi ve sağlam bağlar kurmasını zorlaştırmıştır.

3. Bursasporlu taraftarlar yeni stadyumun, takımın sembolü olan timsah formunda olmasının kendilerine ayrıcalık sağladığını düşünmektedir.
4. Timsah Arena Stadyumu, kent içinde kalan fakat merkezden uzaklaşan konumu ile Atatürk Stadyumu'nun merkezi konumunun ve Kültürpark ile olan ilişkisinin kullanıcıya sunduğu sosyalleşme olanaklarını sağlayamamaktadır.
5. Taraftarların profil özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) ve stadyumu kullanım dereceleri (stadyumda maçları ne sıklıkla ve ne zamandır izliyor gibi) ile stadyumun mimari niteliklerine ilişkin duydukları memnuniyet düzeyi arasında bir ilişki vardır.
6. Bursaspor'u destekleyen sabit bir taraftar kitlesi vardır. Bu nedenle stadyumun yenilenmesi, kullanıcıların stadyumda maç izleme sıklığını olumlu ya da olumsuz anlamda değiştirmemektedir.
7. Bursaspor taraftarları Timsah Arena Stadyumu'nun tüm mimari niteliklerinden yüksek bir memnuniyet düzeyine sahip olmasa dahi, stadyumdan genel kullanım anlamında memnundur.
8. Günümüzde teknolojik olanaklar çoğalmış, fiziksel aktivitelerin gösteri ve eğlence yönü spor amacının önüne geçmiştir. Bilet fiyatlarının tribünlere göre farklılık göstermesi, VIP, VVIP bölümler ve localarda sağlanan ayrıcalıklar ile stadyumlar ticari amaçlı yapılara dönüşmüştür. Stadyum bir ürün, taraftar ise o ürünün müşterisi anlayışı konfor koşullarına ve hizmet kalitesine yönelik beklentileri artırmış, bu doğrultuda uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapabilmek için ilgili kurum ve yönetmelikler tarafından stadyumlara ilişkin talep edilen nitelikler farklılaşmıştır. Bu durum kentlerde, yeni standartlara kolay uyum sağlayabilen modern stadyum ihtiyacını doğurmuş olup, eski stadyumlar güncel beklentileri karşılayamadıkları için yıkılmıştır.
9. 68 yıllık bir kullanım süreci sonunda yıkılan Atatürk Stadyumu ile ilgili en temel problem prestij unsuru olmuştur. Eski stadyum, kent ve kullanıcı tarafından benimsenip hafızalarda güçlü bir yere sahip olmuş olsa da, tüm dünyanın takip ettiği etkinliklerde kulübe, kente ve ülkeye sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve sportif gibi pek çok boyutta prestij sağlayacak mimari nitelikler yönünden eksik kalmıştır.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Bursa Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı memnuniyetinin araştırıldığı çalışmanın kuramsal temeller ve kaynak araştırması bölümünde, öncelikle stadyum kavramı tanımlanmış, stadyum yapılarının kullanıcının hangi gereksinimleri sonucunda ne şekilde ortaya çıktığı açıklanmıştır. Antik dönemlerden günümüze kadar varlığını koruyan stadyumların gelişim süreci modern dönem öncesinde ve modern dönemde olmak üzere iki farklı zaman dilimi altında incelenerek, stadyumların gelişimine yön veren eğilimler ortaya konulmuştur. Modern dönem öncesinde stadyumlar din, kutsallık, barış, dostluk, siyaset, hiyerarşi, askeri eğitimler, Olimpiyat Oyunları gibi etkenler ve arazinin eğimi, malzeme, yapım zorlukları ve ulaşım gibi kısıtlılıklar altında incelenirken, modern dönemde ise stadyumlarda kullanıcı gereksinimlerinin değişimi ve beklentilerin karşılanma çabası üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda, tarihsel süreç içinde karşılaşılan farklı özelliklerdeki stadyumların sınıflandırılması yapılmıştır. Bir spor dalı olarak futbolun stadyum yapıları ile olan güçlü etkileşimi bu noktada dikkat çektiğinden, ilk kez İngiltere'de ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan modern futbolun dönüşümü perspektifinden stadyumların dünya genelinde ve Türkiye özelinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak ise futbol stadyumlarının tasarım ve planlamasında kılavuz olan ulusal ve uluslararası yönergeler sıralanarak, bu yönergelerin tavsiye ettiği ve zorunlu kıldığı kriterler detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Kuramsal temeller ve kaynak araştırması bölümünün ikinci kısmında ise alan çalışmasında faydalanılan kullanım sürecinde/sonrasında değerlendirme (KSD) yöntemi incelenmiştir. Bu kapsamda, KSD'nin tanımı, gelişimi, amaç ve faydaları, aşamaları, uygulama düzeyleri ve KSD çalışmalarında kullanılan araştırma teknikleri açıklanmıştır. Bölümün birinci ve ikinci kısımlarından elde edilen bilgiler ışığında, stadyum yapılarında KSD çalışmalarının eksikliğinin ortaya çıkarttığı durumlar ve uygulanması halinde kullanıcıya, planlamacıya ve stadyuma sağlayacağı faydalar aktarılmıştır. Daha sonra KSD'nin temelini oluşturan performans, kalite ve çalışmanın konusunu ortaya koyan memnuniyet kavramları stadyum yapıları kapsamında incelenmiştir. Son olarak ise stadyumlardaki kullanıcı grupları nitelikleriyle birlikte sınıflandırılmış, stadyumlarda memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörler ve kullanıcı memnuniyetsizliğinin sonuçları ile birlikte bu kapsamda yapılan çalışmalar ortaya konulmuştur.

Tez çalışmasının alanını Bursa Timsah Arena Stadyumu oluşturmaktadır. Öncelikle, Bursa kentinin, Bursaspor futbol takımının ve takıma ait timsah sembolünün incelendiği materyal ve yöntem bölümünde, kentin ilk stadyumu olan Atatürk Stadyumu'nun konumu, yakın çevresi, geçmişi, Cumhuriyet dönemine kadar uzanan yapım süreci ve sonrasında 68 yıllık kullanım süreci ele alınmıştır. Bu süreçte Bursaspor'un şampiyon olarak Süper Lig'e çıkması ile birlikte Atatürk Stadyumu'nun UEFA kriterlerine uygun hale getirilmesine rağmen yeni bir stadyum yapılması fikrini oluşturan ortam irdelenmiş, stadyumun yıkımı ve yerine yapılması planlanan projeler değerlendirilerek günümüzdeki kullanımı açıklanmıştır. Ardından kentin yeni stadyumu olan Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu inşaat öncesi kararları, inşaat süreci, konum, ulaşım özellikleri ve bağlantılar, otopark ve giriş-çıkış düzenlemeleri, tribünlerin görüş mesafeleri, seyirci oturma elemanları, oyun sahası, stadyumun iç mekan kurgusu, üst örtü seçimi, işaret levhaları ve güvenlik özellikleri kapsamında değerlendirilerek kentin yeni stadyumunun güçlü ve zayıf yönleri irdelenmiştir. Bölümün sonunda, Bursasporlu 394 taraftara uygulanan anket çalışması için oluşturulan memnuniyet ölçeğine ilişkin bilgilere yer verilmiş ve faydalanılan araştırma modeli anlatılmıştır.

Çalışmanın kapsamı özetle, stadyum yapıları ve KSD çalışması altında kullanıcı memnuniyetinin araştırılmasından oluşmaktadır. Buna yönelik kapsamlı soruların yer aldığı anket çalışmasından elde edilen veriler ve bu verilen değerlendirmesi çalışmanın dördüncü bölümünü oluşturmuştur. Bu bölüm altında taraftarların Timsah Arena Stadyumu'ndan duydukları memnuniyet düzeyleri, memnun olup olmama durumunu etkileyen faktörler, bu faktörlerin kullanıcının hangi profil özelliklerine göre değiştiği ve Atatürk Stadyumu ile karşılaştırılmalı olarak Timsah Arena'nın kullanıcı algısındaki yeri ortaya konulmuştur.

Beşinci ve son bölüm olan sonuç kısmında ise öncelikli olarak Timsah Arena'da kullanıcı memnuniyetsizliği tespit edilen mimari niteliklerin iyileştirilmesi, ikinci olarak Timsah Arena'dan yola çıkarak benzer dinamiklere sahip mevcut stadyumlara örnek oluşturularak memnuniyet düzeylerinin yükseltilmesi ve üçüncü olarak ise gelecekte yapılması olası futbol stadyumlarının tasarım ve planlama kararlarına ilişkin kılavuz oluşturması için öneriler geliştirilmiştir.

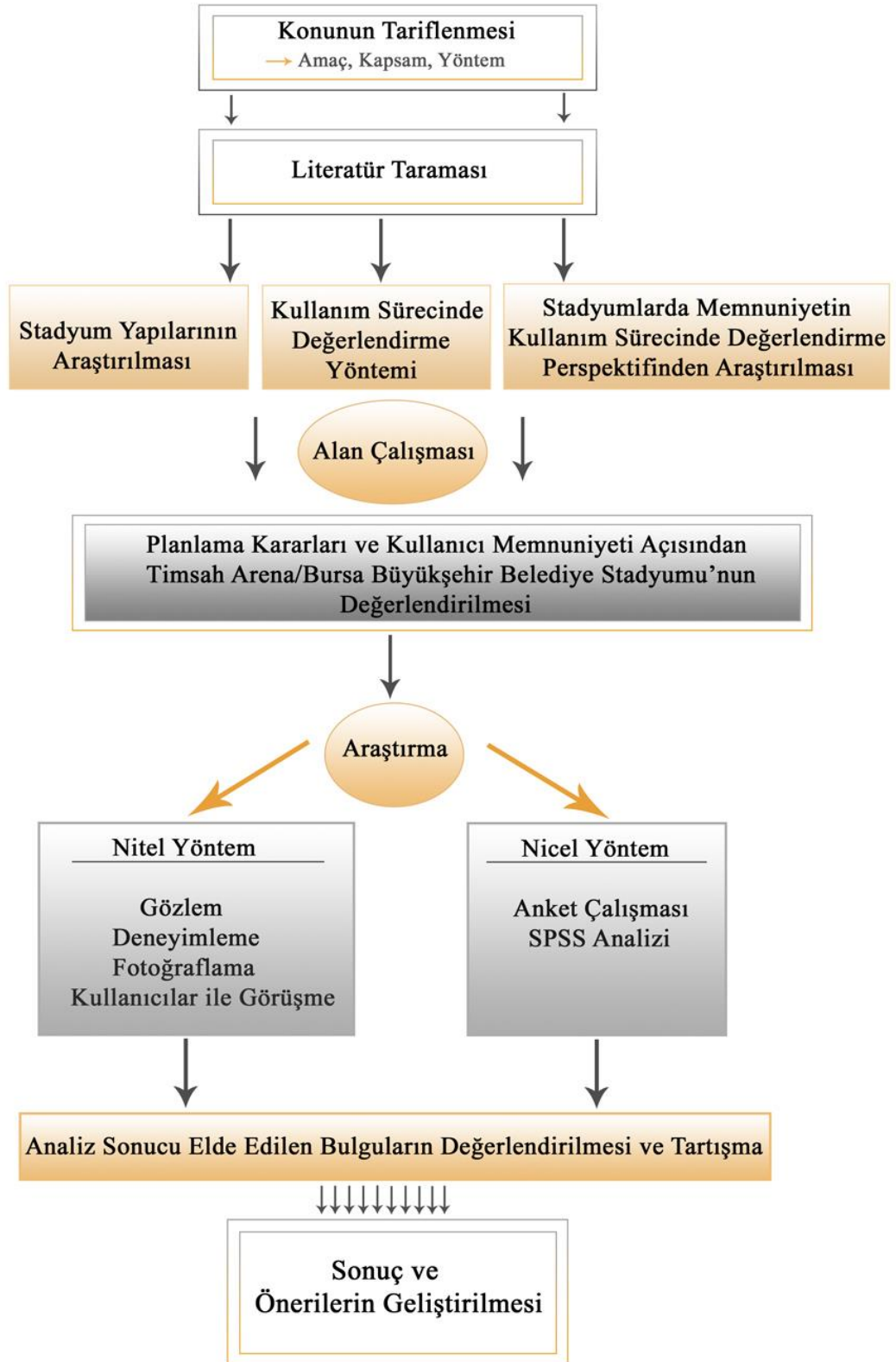
1.4. Çalışmanın Yöntemi

Açıklanan amaç ve kapsam çerçevesinde çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında, stadyum yapıları, KSD çalışmaları ve kullanıcı memnuniyeti olmak üzere üç ana kavram altında yoğunlaşarak derinlemesine literatür ve arşiv araştırması, yerli ve yabancı kaynak taraması yapılmıştır.

Kullanıcı memnuniyetinin performans, kalite, beklenti ve gereksinim kavramları ile ilişkili olduğu ve memnuniyet düzeyi üzerinde bu kavramların belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir. Kuramsal araştırmalar ile birlikte, alan çalışması ile bağlantılı olduğu düşünülen, günümüzde yıkılarak yerine millet bahçesi yapılan Cumhuriyet dönemi örneği ve kentin eski stadyumu olan Atatürk Stadyumu'nun kent ve kullanıcı belleğindeki yeri, yapım, kullanım, yıkım ve alanın yeniden tasarlanması süreçleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra kentin yeni stadyumu olan Timsah Arena'nın mimari nitelikleri, ulusal ve uluslararası yönetmeliklerde belirlenen başlıklar altında irdelenmiştir. Bu aşamada şubat ayında Timsah Arena'da oynanan Eskişehirspor maçı stadyumda izlenerek çalışma alanı kullanım sürecinde deneyimlenmiş, stadyumun taraftar davranışını etkileyen olumlu ve olumsuz yönleri gözlemlenmiştir. Stadyumun otopark, giriş-çıkış noktaları, büfe, tuvalet, tribünler ve sirkülasyon alanları gibi bölümleri de fotoğraflarla belgelenmiştir. Araştırmada, mevcut durum incelenerek tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Var olan özellikler farklı değişkenler üzerinden değerlendirilmiş, aralarındaki ilişkiler ve eğilimler ortaya konulmuştur.

Çalışmanın nicel araştırma çeşitlerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılarak yapılan kısmı ise, araştırmanın asıl amacı olan Bursa Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı memnuniyetinin değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, 2015 yılından itibaren kente ve kullanıcıya hizmet etmekte olan stadyumu düzenli olarak kullanan aktif Bursaspor taraftarlarına kullanım sürecinde değerlendirme (KSD) yönteminin araştırma tekniklerinden biri olan anket çalışması uygulanmıştır. Söz konusu anket soruları iki sayfa olarak Ek 1'de yer almaktadır. Anketin uygulanma şekli bölüm 3.4.1'de, memnuniyet ölçümünde kullanılmak üzere hazırlanan ölçeğin geliştirilmesi ise bölüm 3.4.2.'de detaylıca açıklanmıştır. Ölçeğin yanı sıra sorular arasında kentin eski ve yeni stadyumlarının temel mimari niteliklerine ilişkin karşılaştırma yapılmasına dayanan bir

bölüm oluşturularak, kullanıcıların hangi stadyumun hangi özelliğini tercih ettikleri saptanmaya çalışılmıştır. Yeterli kişi sayısına ulaşılması ile birlikte toplanan anket verileri Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 23.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiş ve birtakım bulgular elde edilmiştir. Analiz sonuçları kullanıcıların stadyumdan duydukları memnuniyet düzeyini ve memnuniyetin belirlenmesinde etkili olan faktörleri göstermekte olup, yorumlama ve nedensel ilişkiler kurularak açıklama yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Son olarak ise, örneklem üzerinde herhangi bir değiştirme ya da etkileme olmaksızın kullanıcı görüşleri, tutumları ve algılarına ilişkin elde edilen verilerle örnekleme ait evren hakkında genellemeler yapılarak çalışmanın sonuç bölümü oluşturulmuştur.

Şekil 1. 1. Çalışmanın kurgusu

2. KURAMSAL TEMELLER ve KAYNAK ARAŞTIRMASI

Bu bölüm başlığı altında çalışma kapsamında seçilen konuya ilişkin kuramsal temelleri ortaya koyan kavramlara değinilmiş ve alan çalışmasına veri oluşturması amacıyla detaylı bir kaynak araştırması yapılmıştır. İlk olarak stadyum yapılarını tanıyabilmek için farklı tanımları incelenmiş ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimine değinilmiştir. Ardından stadyumlar futbolun gelişimi ile ilişkilendirilerek futbol stadyumları için oluşturulan yönergeler ele alınmıştır. İkinci olarak ise kullanım sürecinde değerlendirme (KSD) yöntemi altında, performans ve kalite kavramları ile ilişkili olan kullanıcı memnuniyetine yönelik teorik bilgilere ve stadyumlarda kullanıcı memnuniyeti ile ilgili konulara yer verilmiştir.

2.1. Stadyum Yapıları

2.1.1. Stadyumun tanımı

Eski Yunan ve Roma döneminden günümüze ulaşan stadyum sözcüğünün tarih boyunca kullanılan anlamları incelendiğinde birtakım değişiklikler geçirmesine rağmen temel anlamını koruduğu görülmektedir. Günümüzde stadyum yapılarına yön veren en belirgin spor dalı olan futbol başta olmak üzere, ragbi, beyzbol ve atletizm gibi çeşitli spor karşılaşmalarının gerçekleştirilmesi için özel tasarlanmış mekanlar olarak açıklanması stadyum yapılarının güncel tanımını olarak kabul edilmektedir.

En eski anlamlarına bakacak olursak, Antik Yunan'da stadion olarak geçen stadyum sözcüğünün kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Bu dönemde kullanılan anlamıyla ilgili günümüzde iki farklı düşünce mevcuttur. Bunlardan birincisi, stadyum kelimesinin ayakta durmak anlamından geldiği, yarışların ya da oyunların herhangi bir yere oturmadan ayakta durularak seyredildiği yer anlamında olduğu; ikincisi, uzunluk ölçüsü ve yol birimi olarak kullanılan stad sözcüğünden türetilip toprağı ölçerken kullanıldığıdır. Eski Yunanlıların ise stadyum kelimesinden farklı anlamlar çıkardığı görülmektedir. Bunlar altı yüz ayak uzunluğundaki düz bir çizgiden oluşan pistte yapılan atletik yarış, bu işlevler için tasarlanmış yer ve altı yüz ayak uzunluğundaki ölçü olup, hangi anlamın daha önce türetildiği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır (Saltuk 1995).

Herodotos, stadi uzunluk ölçüsü anlamında kullanan en eski yazarlardan biri olup uzunluğun kulaç ile hesaplanacak kadar küçük olmadığı ülkelerde yol birimi olarak stadi kullanıldığını belirtmektedir. Az toprağa sahip olanlar toprağı kulaçla ölçerken sahip olunan toprak miktarı arttıkça ölçü birimi stad, 30 stad kadar olan parasang ve 60 stad kadar olan skenes olarak değişmektedir. Bu stadion ölçülerinin arasındaki ilişki Babil uzunluk ölçüsü ile açıklanmaktadır. 330 mm olarak kabul edilen 600 tane Babil Pers ayağı bir stadionu oluşturmaktadır. Buna göre bir stadion uzunluğu 198 m kadar olmakla birlikte ayak uzunluğu antik dönem boyunca bölgeye, yapıya ve zamana göre farklılaştığından bir stadion uzunluğu da 180-200 m (Epidauros'da 181,08 m, Miletos'da 191,39 m gibi) aralığında değişim göstermektedir (Saltuk 1995). M.S. 2. yüzyılın sonlarında yaşamış ve Yunanistan ile Mısır arasında yolculuk yapmış olan Lidyalı coğrafyacı ve gezgin Pausanias, yolculuğu sırasında gördüklerini eserlerine aktarmıştır. Stadyumu ise, yarış alanının uzunluğu boyunca izleyiciler için toprak setler ya da taş oturma alanları olan yapı olarak tanımlamıştır (Romano 1993).

Stadyumun kelimesinin farklı sözlüklerde yer alan anlamlarına bakacak olursak, Arkeoloji Sözlüğü stadyum için üç farklı tanımlama yapmıştır. Bunlardan ilki yaklaşık olarak 180 metreye eşit olan uzunluk ölçüsü, ikincisi bu mesafe boyunca yapılan koşu ve üçüncüsü ise atletizm karşılaşmalarının yapıldığı, oturma alanları kademeli olan uzun ve ince yapıdır (Anonim 2019a). Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü'nde stadyum; takım halinde oynanan karşılaşmaların, atletizm müsabakalarının ve çeşitli törenlerin gerçekleştirilebilmesi, izleyicilerin de bunları seyredebilmesi için uygun oturma yerleri olan alan, stat olarak tanımlanmakta olup; Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'ne göre Latince stadium sözcüğünden Türkçeye girmiştir (Anonim 2019ş). Online Etimoloji Sözlüğü, stadyum kelimesini 14. yüzyıl sonları ile ilişkilendirmekte ve etimolojisini Latince'ye dayandırmaktadır. 1600'lü yıllarda yarış pisti ve koşu yapılan parkur anlamlarıyla kullanılan kelime günümüz anlamını 1834'de bulmuştur. Spor etkinliklerinin gerçekleştirilebilmesi ve izleyiciler tarafından seyredilebilmesi için gerekli büyüklükte alana sahip, üzeri açık ya da yarı kapalı, oval yapı olarak tanımlanmaktadır. Barnhart Etimoloji Sözlüğü ise, stadyum kelimesinin kökeni ile ilgili iki değişik yaklaşım üzerinde durmuştur. Birincisi, kelimenin sabit anlamında olan stadios kökünden geldiği;

ikincisi, spadion sözcüğünün mesafe ve karış anlamına gelen span kökünden türeyerek günümüze ulaştığıdır (Anonim 2019b).

Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'ne göre stadyum, uygulama imar planı kararları ile futbol gibi spor karşılaşmaları için üzeri kapalı veya açık olarak inşa edilen, bünyesinde, yapılan spora ve sporculara mensup tesislerin yanı sıra kapalı ve açık otopark, sosyal, idari ve kültürel tesisler ile lokanta, pastane, çayhane, çarşı birimleri, büfe gibi mekan, yapı veya tesisler bulunabilen, planla açıkça belirtilmek ve tescile konu edilmemek kaydıyla stadyum projesi bütünlüğü içerisinde yol ve meydanların altını da kapsayabilen kompleksler olarak karşılık bulmaktadır (Anonim 2017a). Başka bir ifadeyle stadyum, uluslararası standartlar doğrultusunda yapılmış futbol oynanan bölümün etrafında atletizm kurallarıyla uyumlu koşu pisti bulunan açık veya kapalı spor alanıdır. Aynı zamanda bu alan, seyirci birimleri ve bu birimlere hizmet eden mekanlar tarafından çevrelenmektedir (Çiftçi 1999). Farklı bir tanıma göre ise stadyum, içerisinde genellikle kalabalık takım sporları ve atletizm karşılaşmaları için elverişli oyun veya yarış alanı, buradaki etkinlikleri seyredecek izleyiciler için oturma alanları, sporcular için soyunma odaları vb. bulunduran büyük spor tesisidir (Şahin 2005).

Stadyumlar, Antik dönemin başlarında kutsallığın bir göstergesi olarak tanımlanıp bu amaca hizmet ederken zamanla kent ve toplum için bu anlamın çok ötesinde bir yere ulaşmıştır. Spora duyulan ilgi artmış ve stadyumlara yüklenen anlamlar çeşitlilik göstermiştir. Modern tanımıyla farklı kullanımlara hizmet eden stadyumlar, aslında birçok başarının sergilendiği seyircisi bol bir tiyatrodur. Aksu (2011) stadyum anlayışının dönüştüğü son nokta olan günümüz stadyumlarını etkinliklere hizmet eden sahneler olarak tanımlamaktadır. İleri düşüncenin ve özgün tasarımların sonucu olan bu stadyumlar; kendi geçmişinin izlerini koruyan, çağın ileri düzey teknolojisi ile uyumlu, sanattan işlevsellik ile birlikte üst seviyede yararlanan yapıtlardır (Durgun 2007). Her dönemde kentin önemli elemanlarından olan stadyumlar bugün en temel ifadesiyle ise spor karşılaşmalarının yapıldığı ve genellikle takımların kendi taraftarları tarafından desteklendiği yerlerdir.

2.1.2. Stadyum yapılarının ortaya çıkışı

Sporun ilk kez ne zaman ve nerede yapıldığını kesin bir ifadeyle söylemek doğru olmamakla birlikte insanların doğayla ve birbirleriyle verdikleri mücadelenin sonucu olduğu ortak bir kanıdır (Tekin ve Tekin 2014). İnsanoğlu, tarihin ilkel dönemlerinde düşmanından kaçmak veya avını kovalamak gibi amaçlarla koşmak zorunda kalmıştır. Avlanabilmek için taş, sopa, mızrak ve ok atmasını öğrenmiş; tehlike anında düşmanıya çatışmaya girerek yumruklaşmış, güreşmiş ve kendini korumuştur. Esneklik, beceri, hız ve dayanıklılık gibi özellikler gerektiren saldırı ve savunma unsurlarını taşıyan bu hareketler günümüze bakıldığında spor adı ile yapılmakta olan fiziksel aktivitelerin ilkel halidir ve milyonlarca yıllık bir geçmişe sahiptir. Bugün kullandığımız anlamında spor olarak yapılan fiziksel eylemlerin, M.Ö. 5000 yıllarında Sümer medeniyetinde başladığı ve M.Ö. 3000 yıllarında Mısır medeniyeti ile devam ettiği düşünülmektedir (Koryürek 1995). Yine de sporu tarihi köken olarak yalnızca bu iki medeniyet ile değil o dönemin tüm Akdeniz dünyası ile bağdaştırmak daha doğru olacaktır (Gardiner 1930). Sporun toplumun değişmez bir parçası haline gelmesi ve belirli kurallar içerisinde yapılan düzenli bir faaliyet olması ise Antik Yunan dönemine dayanmaktadır (Koryürek 1995).

Yunan Uygarlığı döneminde, tüm hizmet ve üretim faaliyetleri köleler tarafından gerçekleştirilirken boş zamanlarını değerlendirmek isteyen özgür Yunanlıların spora gündelik yaşamlarında yer vermeleriyle birlikte spor etkinliklerinin gerçekleştirileceği mekan arayışları da başlamıştır. Stadyumların bu ihtiyacı gideren en önemli yapılar olarak henüz var olmadığı erken Antik dönemlerde, spor aktiviteleri geniş açık alanlarda, doğada, kent merkezi ve halk meydanı olan agoralarda yapılmıştır. Agoralar bu dönemde asıl işlevlerinin yanında spor alanı eksikliğini karşılamak amacı ile stadyum gibi kullanılmış; yarışların başlangıç noktalarını belirten taşlar ve sonrasında meydan boyunca devam eden koşu pisti agoraların bir bölümünü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra erkeklerin spor eğitimi aldıkları, karşılaşmalar gerçekleştirdikleri izleyicilerin de onları seyrettikleri yer görevini üstlenmiş ve Wycherley (1993) tarafından kırsal spor alanı olarak tanımlanmıştır.

Şekil 2. 1. Antik Yunan Dönemi'nde Atina Agorası ve koşu pisti (Golvin 1989)

Spor etkinliklerinin zamanla çeşitlilik kazanıp yaygınlaşmasıyla Athlos (yarış, yarışma) ve Athleter (bir ödül karşılığı yarışan kişi) gibi spora özgü terimler kullanıma girmiş, spor yapmak kimlik ve değer göstergesi haline gelmiştir (Wycherley 2011). Agoralar ise sporun bu hızlı gelişimini karşılayamamıştır. Böylece Gimnazyum ve Palaestra gibi sporla ilgili bedensel eğitimlerin gerçekleştirilebileceği, stadyum mimarisine geçişin bir aşaması olarak yer bulan yapılar ortaya çıkmıştır. Yunanca çıplak anlamına gelen kelimedenden türeyen Gimnazyum, on sekiz yaşından büyük erkeklerin beden ve zihin arasındaki ideal uyumu göstermek için çıplak bir şekilde spor ve beden eğitimi gördükleri yarı açık spor tesisleri olarak kullanılmıştır. Kötü hava koşullarında da bu eğitimlerin devam edebilmesi için üzeri kapalı sütunlu alanda ikili koşu pisti yer almıştır. Bunun yanı sıra Gimnazyumlarda dönemin filozofları tarafından felsefe, matematik, sanat, edebiyat gibi alanlarda da eğitim verilmiştir. Palaestra ise güreş ve boks gibi dövüş sporlarının öğretildiği, savaş ve rekabet eğitimi alınan, zemini kumla kaplı, soyunma ve yıkanma bölümleri olan, yüksek sütunlarla çevrilmiş kare veya dikdörtgen planlı ve ortasında avlusu bulunan kapalı bir yapı olarak işlev görmüştür. Seyircilerin buradaki aktiviteleri izleyebilmesi için oturma alanları da yer almıştır. Bu iki yapı agoralarda bulunan koşu pisti ile işlevsel açıdan bağlantılı olduğundan kent planlamasında agora yakınlarına konumlandırılmıştır. Palaestra, kent içerisinde Gimnazyum'dan bağımsız bir yapı olarak tek başına bulunabilirken Gimnazyum her zaman Palaestra'nın bir bölümü olarak kullanılmıştır (Swaddling 2000, Haviaras 2016).

Şekil 2. 2. Palaestra ve Gimnazyum

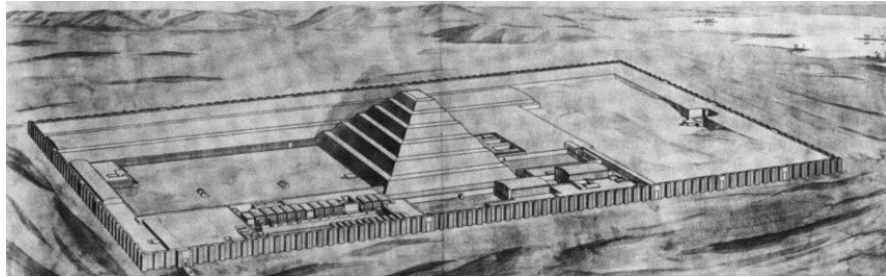
a) Pompeii Palaestrası (Barney 2017) b) Gimnazyumda eğitimler (Leutemann 1824)

Fakat zamanla bu alanlar da yeterli olmamış, sporcuların eğitim alıp yarışmalara hazırlanacağı mekanların dışında büyük ulusal şenlikler ve Olimpiyat Oyunları'nı gerçekleştirebilmek için yarışmaların yapılacağı ve seyredileceği alanlara ihtiyaç duyulmuştur. İnsanlar performanslarını sergileyebilmek için kalabalık grupları içine alan ve bu kalabalığın yarışmaların bir parçası olabileceği bir mekan aramıştır. Bu durum asıl işlevi spor olacak şekilde programlanmış özel yapıları ortaya çıkartmıştır (Selo 2019). Böylece Antik Yunan'da düşünce ve uygulama olarak stadyum ilk defa gündeme gelmiştir. Olimpiyat oyunları ile ortaya çıkan mekansal ihtiyaca çözüm olarak stadyum fikrini ortaya koyan Antik Yunan halkı, modern stadyumların temellerini oluşturmuş ve ilk örneklerini birçok Antik Yunan kentine kazandırmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen süreç içerisinde sporun temeli olan spora benzer etkinlikler, çeşitli değişimler geçirerek oyun, kutsal yarışma ve eğlencelerden; kazanmaya dönük, teknik, organize ve canlı bir yapıya dönüşerek, profesyonel spor niteliği kazanmış ve toplumların tamamlayıcı bir ögesi olmuştur (Rowe 1996'dan aktaran; Tekin ve Tekin 2014). Sporun bu dönüşümünü takip eden stadyumlar da tarih boyunca anlam, fikir, tasarım ve malzeme olarak değişmiş, buldukları döneme uyum sağlayıp gelişme göstermişlerdir. Her döneme ait stadyum anlayışı ana özellikleriyle birbirine benzemekte; yerel özellikleri, çevre ve zaman faktörlerinin ortaya çıkarttığı detaylarla birbirlerinden farklılaşmaktadır (Gürel ve Akkoç 2011). Günümüzde stadyumlar aydınlatma ve akustiği, gelişmiş teknolojisi, modern tasarımı, yapı malzemelerinin çeşitliliği ve büyük ölçekli kütlesiyle bulunduğu kenti temsil eden yerel simgeler haline gelmiştir.

2.1.3. Modern dönem öncesinde stadyum yapılarının gelişimi

Antik Mısır Dönemi

Üçüncü hanedanlık ile başlayıp sekizinci hanedanlık ile son bulan, M.Ö. 2686 ve 2181 yılları arasını kapsayan Antik Mısır dönemi; Eski Krallık olarak bilinmektedir. Dönemin ilk firavunlarından olan Djoser, 19 sene hükümdarlık yapmıştır. Firavun Djoser için M.Ö. 2630 yıllarında, tarihte bilinen ilk mühendis ve mimar olan Imhotep tarafından Saqqara'da Basamaklı Piramit denilen bir yapı inşa edilmiştir. Tapınak, sunak, mezar ve avlulardan oluşan yapı, 549x247 m boyutlarında yapılmış ve kendisini çevreleyen yaklaşık 9 m yüksekliğindeki taş duvarlar ile korunmuştur. Piramidin güneyinde yer alan geniş ve düz zeminli avlu, koşu pisti olarak kullanılmış; Djosen bazı önemli günlerde bu alanda dini amaçlı koşular yapmıştır. Birçok dini festivalin ve taç giyme törenlerinin yanı sıra Sed adı verilen, firavunun yönetimine devam etmesi için dileklerde bulunulan festivaller düzenlenmiştir. Sed festivalinde firavunun koşması, hükümdarlığını sürdürebilmek için yeterli güce sahip olduğunun göstergesi sayılmıştır. Yapılan çalışmalarda koşu pistinde iki adet taş yığınının ise firavunun koşu sırasında etrafından döndüğü sunak olduğu düşünülmektedir. Pistin batısında bulunan, koşunun yapıldığı zemine göre daha yüksek kotta ve avlunun bir kenarı boyunca devam eden üç sıra basamaklı kısım; merak eden halkın firavunu koşarken seyrettiği alan olarak kullanılmıştır (Karaca 2014).

Şekil 2. 3. Djoser'in yaptırdığı Basamaklı Piramit (Raffaele 2002)

Antik Mısır'da yapılan koşuların başka örnekleri de vardır. M.Ö. 1480 yılında Kraliçe Hatshepsut, erkek kıyafetleri giyip Kral Djoser gibi dini amaçlar taşıyan koşular yapmıştır. Bu koşular Eski Krallık döneminde başlayıp Yeni Krallık dönemi boyunca da

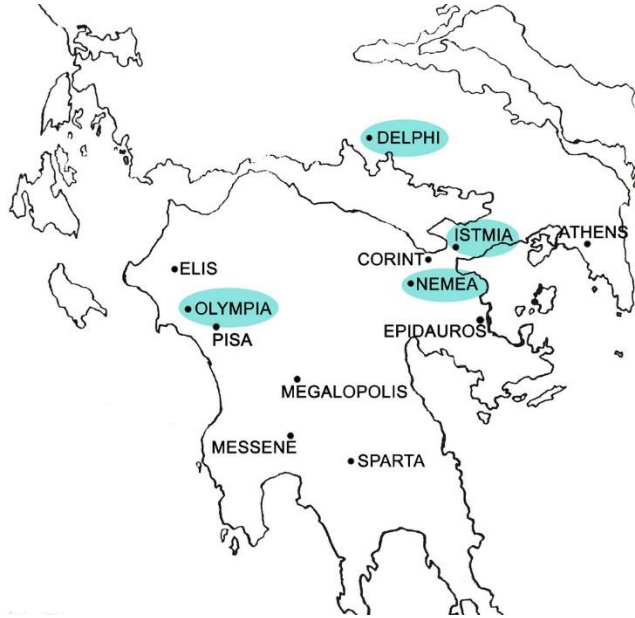
devam etmiştir. Ayrıca yakın zamanda keşfedilen bir taş yazıtta M.Ö. 685-684 yılları ile tarihlenen yirmi beşinci hanedanlık dönemine ait bilgilere ulaşılmıştır. Buna göre, askerlerin fiziksel eğitimleri için Kral Taharqa tarafından düzenlenmiş, Fayum Çölü ve Memphis arasında gidiş ve dönüş yolunu kapsayan ve toplamda 100 km uzunluğunda bir koşu yarışı anlatılmaktadır. Kral Taharqa içinde bulunduğu bir araba ile askerlere yarış boyunca eşlik etmiş, belirli bir mesafede ise arabadan inerek askerlerle birlikte koşmuştur (Romano 1993). Antik Mısır döneminde yapılan diğer koşular firavun tarafından yapılmış olup dini amaç taşırken; düzenlenmiş bir koşu pisti yerine çölde yapılan bu yarış, askerler arasında rekabet amacı taşımış ve kazanan asker ödüllendirilmiştir.

Antik Mısır döneminde dini, idari, askeri ve eğitim gibi amaçlarla koşular gerçekleştirilmiştir. Spor amacı taşımayan bu fiziksel aktivite için özel bir mekan yapımına ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü koşular kalabalık gruplar halinde gerçekleştirilmemiş, yalnızca dönemin firavunları tarafından belirli zamanlarda yapılmıştır. Bu nedenle firavunlar kendileri için yapılmış özel yapılarda bulunan ve yeterli boyutlara sahip avluları koşu pisti olarak kullanmışlardır. Bunun dışında kazanmak için yarışan kalabalık asker grupları, herhangi bir sınırlandırması olmayan çöl yolunu koşu pisti gibi kullanarak yarışmış ve fiziksel anlamda bedenlerini güçlendirmişlerdir. Özel bir düzenlemeye gidilmeden mevcut alanların koşma eylemini gerçekleştirecek şekilde kullanıldığı Antik Mısır dönemi, stadyum kavramına uzak olsa da modern stadyumların temellerinin atıldığı Antik Yunan dönemi için bir basamak oluşturmuştur.

Antik Yunan Dönemi

Spora oldukça önem veren Antik Yunanlılar sporun gelişimine de katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde spor da dâhil olmak üzere sanat, felsefe, politik tartışma, eğitim ve zanaat gibi bütün çalışmalar iktidar ve özellikle tanrılar için yapılmıştır. Fiziksel güce sahip olmak ve bu fiziksel gücü halkın önünde sergilemek tanrılara teşekkür etmenin ve bağlılık göstermenin bir yolu olarak görülmüş; din, kutsallık, barış, dostluk ve kardeşlik ilişkilerini geliştirmek amacıyla çeşitli spor festivalleri düzenlenmiştir. Tanrıların çok sevdiği düşünülen bu oyunlardan en eskisi ve en çok ilgi göreni Elis kentindeki Olympia'da gerçekleşen Olimpiyat Oyunları'dır. Yapılan kazılar bu oyunların

tarihinin daha eskiye dayandığını gösterse de Olimpiyat oyunlarının başlangıç tarihi M.Ö. 776 olarak kabul edilmektedir. Çünkü oyunları kazananların isimlerinin bulunduğu yazılı kayıtlar ilk kez bu tarihte tutulmuştur (Tekin ve Tekin 2014). Roma İmparatoru I. Theodosius tarafından M.S. 393 tarihinde 1503 yıllık bir kesintiye uğratılana kadar her dört yılda bir olmak üzere art arda toplamda 293 kez Olimpiyat Oyunları gerçekleştirilmiştir (Koryürek 1995). Bu oyunlar başlangıçta Yunan tanrıları olan Cronos ve Rea adına sonra ise oğulları Zeus onuruna düzenlenmiştir. Delphi’de Apollon’a adanmış Pythian Oyunları (M.Ö. 582), Argos yakınlarında bulunan Nemea’da Zeus ve Herakles’e adanmış, Nemean Oyunları (M.Ö. 573) ve Corinth Körfezi yakınlarında bulunan Isthmia kentinde Poseidon’a adanmış Isthmia Oyunları (M.Ö. 580) da Olimpiyat Oyunları gibi stadyumda düzenlenmiştir. Antik Yunan döneminde yapılan bu dört Panhelenik oyunların dışında Zeus onuruna düzenlenen birçok yerel şenlik de yapılmıştır (Charkiolakis 2002). Panhelenik oyunlara ek olarak tanrı Athena onuruna M.Ö. 566 yılında Panathenaik Oyunları olarak bilinen büyük spor karşılaşmaları da Atina’da düzenlenmiştir. Yapılan tüm organizasyonlar fiziksel egzersizlerin ve rekabet ruhunun Antik Yunan dönemindeki önemini göstermektedir (Anonim 2013a).

Şekil 2. 4. Dört büyük Panhelenik oyunların yapıldığı yerleşmeler (Saltuk 1995)

Antik Yunan medeniyeti sahip olduğu coğrafyası nedeniyle dağ, tepe ve suyla birbirinden ayrılan fakat aynı dile, dine ve kültüre sahip birçok bağımsız şehir devletinden oluşmuştur. Uzun yıllar boyunca kavga halinde olan üç Yunan kenti Elis, Pisa ve Sparta Antik Olimpiyat Oyunları'nın başlangıcı ile birlikte aralarında bir anlaşma yapmış ve oyunlar boyunca düşmanlıklar unutulmuş, barış ortamı sağlanmıştır. Düzenlenen Olimpiyat Oyunları böylece stadyumlar ile tüm Yunan dünyasını birleştiren, toplanma ve buluşma yeri olarak hizmet etmiştir. Bu buluşmalar aynı zamanda tüm Yunan şehirlerinin öğrenmesi gereken haberlerin ve bilgilerin verildiği, duyuruların yapıldığı, Yunanlıların diğer medeniyetlerle olan dış ilişkilerinin halka açıklandığı ve siyasal birliğin sağlandığı ortamlardır. Bunun dışında, oyunlar sırasında şairler, filozoflar ve sanatla uğraşanlar eserlerini tüm Yunan halkı ile paylaşmış, insanları iyiye ve güzele yönlendirmiş, stadyumu kültür ve sanatın aktarıldığı bir araç olarak kullanmışlardır (Dever 2015). Stadyumlar ortaya çıktığı ilk yıllarda tam anlamıyla spor mekanı olarak kullanılmamıştır. Dini anlam taşıyan etkinliklere olanak veren, kavga ve savaşları önleyip bölge birliğini ve beraberliğini sağlayan halka açık alanlar olarak; ekonomik, sosyal, kültürel, politik, toplumsal ve barışçıl pek çok anlam ifade etmiştir. İlerleyen dönemlerde fiziksel aktivitelerin üzerindeki din etkisi azalmış, stadyumlar farklı kullanımlara olanak verecek şekilde daha çok spor ve eğlence mekanları olarak toplumda yer edinmiştir.

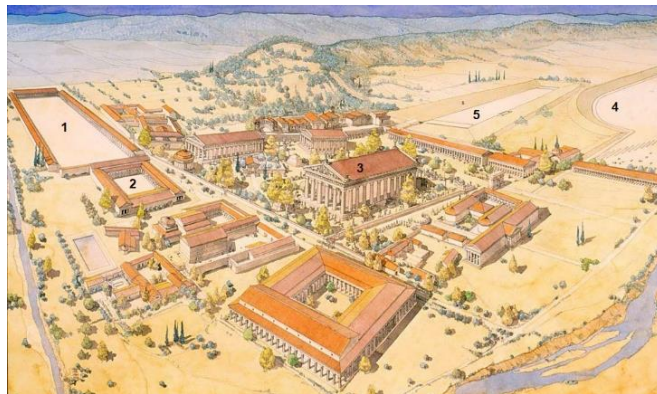
Şekil 2. 5. Antik Yunan atletlerini gösteren figürler (Beard 2016, Jana 2018)

Düzenlenen ilk Olimpiyat Oyunları bir gün boyunca devam etmiş ve sadece tek bir yarışma olarak bir stad uzunluğu boyunca koşu yarışı yapılmıştır. Zamanla spora ve oyunlara duyulan ilginin artmasıyla program genişlemiş; çift tur koşu, uzun mesafe koşusu, güreş, boks, pankration, zırhlı koşu, uzun atlama, disk atma, at yarışı ve atlı araba yarışları gibi oyunların dâhil edilmesiyle yarışmalar beş güne çıkartılmıştır. Daha

sonraları stadyum yakınına at ve atlı araba yarışları için kullanılmak üzere boyu altı yüz metre, eni ise iki yüz metre uzunluğunda olan hipodrom yapıp etrafı stadyum gibi duvarlarla çevrilmiştir. Bu yarışların şampiyonları biniciler değil, at sahipleri olarak kabul edilmiştir (Koryürek 1995, Saltuk 1995).

Antik Yunan dünyasının en önemli dini merkezlerinden biri olan Olympia, Peloponnisos Yarımadası içerisinde, Elis'te bulunan Kronos Dağı'nın eteklerine kurulmuş olup bir yerleşim yeri olmaktan çok sığınma alanı ve tapınak olarak kullanılmıştır. Olympia, etrafı duvarlarla sınırlanmış kutsal alan Altis ve dini anlam taşımayan yapıların oluşturduğu alanlar olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Zeus ve karısı Hera'ya adanan Olympia'nın kutsal alanında tapınak, sunak, heykel ve vazo gibi değerli eşyaların tutulduğu küçük binalar yer almıştır. Bu alanın dışında ise eğitim, yönetim, konaklama, hamam, spor salonu ve stadyum gibi diğer önemli yapıları bulunmuştur. Olympia'da yalnızca din insanları ve kutsal alanın bakımıyla ilgilenen personeller yaşamıştır. Bunun dışında önemli misafirler de Olympia'da konaklamıştır. Bölgede düzenlenen Olimpiyat Oyunları ve stadyumun buradaki varlığından sonra Olympia'da toplumsal kaynaşmayı sağlayan çok farklı bir atmosfer oluşmuştur. Dönemin tüm şehir devletlerinden sporcular ve seyirciler bu alanda toplanmış ve şenliklere katılmıştır (Anonim 2013a).

Şekil 2.8'de yer alan 1 numaralı yapı gymnasium, 2 numaralı yapı palaestra, , 4 numaralı yapı hipodrom, 5 numaralı yapı ise stadyum olup, bu alanlar Olympia'nın spor ihtiyacını karşılayan mekanlardır. 3 numaralı yapı ise tüm bu mekanlarla bağlantılı olan Zeus Tapınağı'dır.

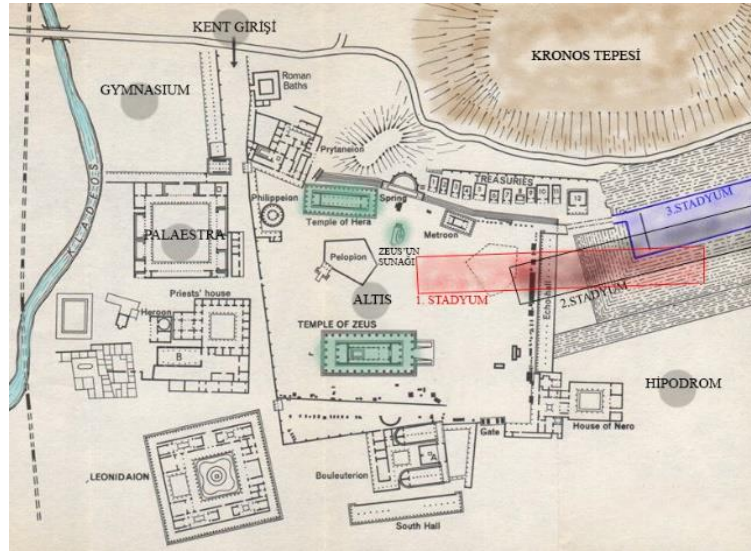

Şekil 2. 6. Antik Yunan Dönemi Olympia yerleşmesi (Golvin 1989)

Tarihte ilk stadyum Antik Yunan döneminde düzenlenen Olimpiyat Oyunları için yapılmıştır. Ancak Olimpiyat Oyunları'nın ilk yıllarında yapılan stadyum yalnızca koşu pistinden oluşan oldukça basit bir uygulama olup, bugün anladığımız anlamıyla stadyum yapılarının temel elemanlarından birçoğunu bulundurmamaktadır. Konum itibariyle Olympia'nın doğusundan başlayan stadyum, batı yöne yani Altis'e doğru uzanmış olup büyük bir kısmı Altis içerisinde yer almıştır. Koşu pisti, güney kısım boyunca uzanan yapay bir set ve arkasındaki eğimli toprağı tutan eski bir istinat duvarı ile desteklenmiştir. Pistin kuzey tarafında ise herhangi bir dolgu ve destekleyici duvar yer almamaktadır (Romano 1993). Oyunlar kum kaplı zeminde gerçekleştirilmiş ve sporcuların yarışa başlama noktalarını belli etmek için kum üzerine bir çizgi çizilmiştir. Sporcular kavisli bir pistin etrafında değil, belirlenen uzunluktaki düz bir alanda sunağın yanında yer alan bitiş çizgisine doğru koşarak Yunan tanrısı Zeus'u onurlandırmak için yarışmışlardır. Oyunların ilk yıllarında yalnızca koşu yarışı yapıldığından stadyumda başlangıç ve bitiş çizgilerinden başka bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmamıştır. İzleyiciler için de özel bir alan düzenlenmemiş, yarışları izlemek isteyenler Kronos tepesinin eteklerinde ayakta durup seyretmişlerdir. Bu nedenle stadyum sözcüğü Yunanca'da ayakta durmak anlamındaki kelime ile ilişkilendirilmiştir (Swaddling 2000). Buna rağmen Olimpiyat Oyunları'nı izlemek için diğer şehir devletlerinden gelen üst düzey temsilcilere ait olduğu düşünülen taş blok şeklinde iki adet oturma elemanı Antik dönemle ilgili yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştır. Taş oturma elemanlarının üzerine ait oldukları resmi temsilcilerin isimleri yazılmış ve bunlar yalnızca onların kullanımı için ayrılmıştır (Romano 1993).

Olimpiyat Oyunları'na karşı ilginin artmasıyla ilkel stadyum düzenlemesi yetersiz kalmış, koşu pistinin bittiği bölüm kutsal alan Altis içerisinde kalacak şekilde, stadyum M.Ö. 600 yıllarında doğu yönüne doğru taşınarak yeniden yapılmıştır (Romano 1993). Kutsal alan Altis, kentin açık alanına bakan doğu tarafı boyunca ince, uzun ve sütunlu koridor olan, güneş ve yağmura karşı korunaklı bir alan oluşturan stoa ile çevrilmiştir. Yeni konumuyla birlikte stadyumun sunaktan uzaklaşmasına rağmen koşu pisti stoanın altından geçerek Altis'e ulaşmış ve yarışlar kutsal alan içerisinde tamamlanmıştır (Miller 2004). Yarışları ayakta izleyen seyircileri belirli bir alanda toplamak ve kontrolü sağlamak için Kronos Dağı'nın doğal eğiminden faydalanılarak stadyumun kuzey

tarafına; destekleyici bir duvar aracılığıyla ise güney kenarına toprak zeminden setler oluşturulmuştur. Doğu ve batı kenarlarda izleyici alanlarına yer verilmemiştir. Ayrıca toprak setlerin üzerinde seyircilerin oturabilmesi için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Dikdörtgen formlu yarış pistinin eni yaklaşık 26 metre iken doğu yönde bulunan başlangıç çizgisiyle ilgili bir iz bulunamadığından pistin uzunluğuyla ilgili bir tahmin yapılamamıştır (Romano 1993).

Şekil 2. 7. Stadyumun Altis'e göre farklı konumlarını gösteren izler (Anonim 1967)

M.Ö. 350 yıllarında seyirci alanlarını genişletme eğilimi ile birlikte stadyum, tamamı Altis'in dışında olacak şekilde kentin biraz daha doğusuna ve kuzeyine taşınarak üçüncü kez yeniden yapılmış bugünkü konumuna kavuşmuştur. Bu stadyumun koşu pisti ikinci stadyuma göre daha düşük kotta yer almıştır. Kuzey ve güney yönlerde bulunan iki uzun kenar dışı doğru az miktarda kavisli yapılırken doğu ve batı yönlerde bulunan kısa kenarlar düz olacak şekilde ayarlanmıştır. Bu dönem stadyumları oldukça geniş alanlara ve yüksek sayıda izleyici kapasitesine sahiptir. Olympia II'de yaklaşık 24.000 kapasiteli olan seyirci alanları Olympia III için yeniden tasarlanarak doğu ve batı kenarlara yapılan toprak setlerle birlikte yaklaşık 43.000'lik kapasiteye ulaşmıştır (Romano 1993).

Şekil 2. 8. Olympia Stadyumu'nun günümüz görünümü (Piperno 2011)

Konum olarak tamamen Altis'in dışına çıkan stadyumun ve giderek ünlenen oyunların eğlence ve spor odaklı olmaya başlamasıyla dinsel önemini kısmen de olsa kaybetmemesi için sporcular Altis'in merkezine doğru koşmuşlar ve yarışlar batı yönünde son bulmuştur. Yarışların yapıldığı pist yaklaşık 192 metre uzunluğunda ve 32 metre genişliğinde dikdörtgen form ile oluşturulmuş, içerisinde kil olan ince tabaka kumun sıkıştırılıp düzleştirilmesi yöntemi ile yüzeyi kaplanmıştır. Başlangıç ve bitiş noktaları için kuma çizilen çizgiler yerine bu defa 10-12 cm ara ile birbirine paralel iki sıra yivleri bulunan taş eşikler kullanılmıştır (Romano 1993, Swaddling 2000). Sporcular, balbis denilen başlama çizgisinin ön sırasındaki yivlerin içine sol ayak parmaklarını yerleştirmiş, sağ ayakları ise daha geride olacak şekilde beklemişlerdir (Miller 2004). Koşu pisti, bitiş noktasını geçen yarışmacıların yavaşlaması için taş eşiklerden sonra biraz daha uzatılmıştır. Etrafına göre düşük kotta bulunan yarış pisti, yağışlı havalarda yağmur suyunun birikip zarar vermemesi için havuzlar oluşturan bir kanal ile çevrelenmiştir. Kanal, aynı zamanda sıcak havalarda oyunları izleyen seyircileri serinletme görevi de görmüştür (Wycherley 1993).

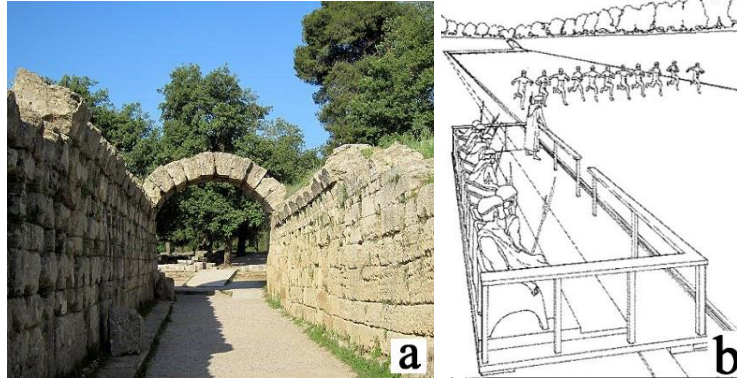

Şekil 2. 9. Olympia Stadyumu'nu oluşturan elemanlar

a) Stadyumu çevreleyen kanal (Sakoulas 2002) b) Başlangıç ve bitiş çizgisi olarak kullanılmış taş eşikler (Piperno 2011)

Kutsal alan dışında yeniden yapılan stadyumun Altis ile bağlantısını sağlayabilmek amacıyla Zeus'un kutsal ağaçlığından gelen hakem ve yarışmacıların kullanımı için stadyuma giriş tüneli yapılmıştır. Tünele Yunanlılar tarafından gizlenmiş anlamına gelen “krypte” ismi verilmektedir. Doğal eğimden faydalanılarak toprak setin altına başarılı bir şekilde gizlenen, 32 metre uzunluğunda ve tonoz çatılı olan bu tünelde çağırılmayı bekleyen yarışmacıların stadyuma girişi oyunların en heyecan verici noktalarından biri olmuştur (Swaddling 2000). Stadyumda oluşturulmuş toprak seti tutan destekleyici duvar ve stoanın arka duvarı arasında bulunan üzeri kısmen açık bir alan, bugünkü modern anlamıyla yarışmacılar için soyunma odası amaçlı kullanılmıştır (Miller 2004).

Stadyumun kuzey kenarında mermerden yapılmış sunak yer almıştır. Sunağın karşısında yani stadyumun güney ucunda, batı kenarındaki mesafenin üçte biri uzaklıkta bulunan bir platform, hakem ve yargıç kürsüsü olarak kullanılmıştır. Stadyumda sadece hakemler ve bazı ayrıcalıklı misafirler için oturma alanları yapılmıştır. Hakem platformunda ağaçtan ve kireç taşından banklar hatta önemli kişiler için koltuklar bulunmuştur. Seyirciler ise oluşturulan toprak setlerde yarışları en iyi seyir noktalarında izlemek için mücadele içerisine girmişlerdir (Romano 1993).

Şekil 2. 10. Olympia Stadyumu'nun bölümleri

a) Krypte adı verilen giriş tüneli (Piperno 2011) b) Hakemler ve misafirler için oluşturulan platform (Miller 2004)

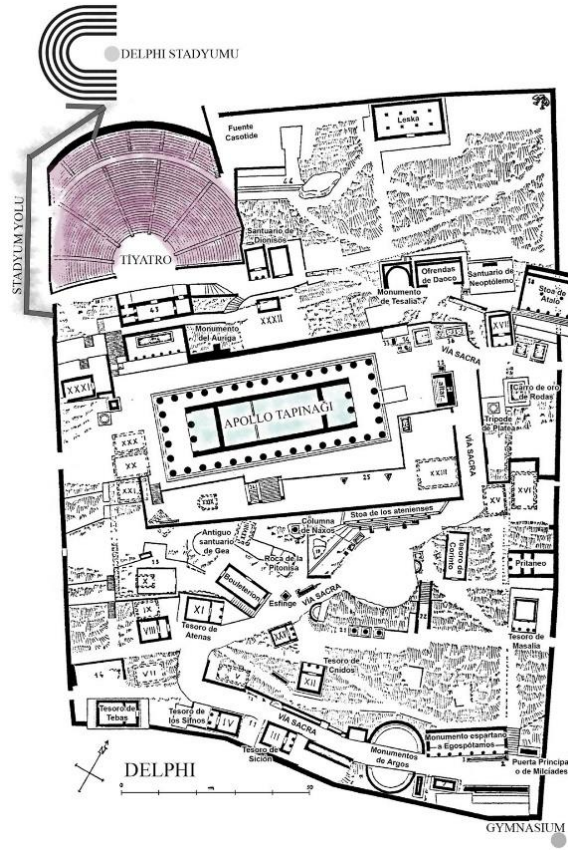
Antik Yunan Dönemi'nin önemli kentlerinden bir diğeri olan Delphi, Panhelenik oyunlardan ikincisine ev sahipliği yapmıştır. Tam orta noktasında etrafı duvarlarla çevrilmiş büyük bir tapınak bulunduran kent, onuruna Pythian Oyunları düzenlenen tanrı

Apollon'a adanmıştır. Yeşil ve geniş bir ovada bulunan bir tepe ve nehir etrafına yayılmış Olympia'dan farklı olarak Delphi kenti, Parnassos Dağı'nın oluşturduğu kayalık ve uçurum alana yerleşmiştir. Stadyumun dışında bir tiyatronun varlığı ile de kendi karakterini oluşturmuştur. Tiyatro, tapınağın kuzey batısında bulunurken, yapımı M.Ö. 5. yüzyıl ile tarihlenen stadyum ise kent sınırlarının dışında ve tiyatroya göre kuzey batıda konumlanmıştır. Stadyumun kuzey bölümü Parnassos Dağı'nın doğal eğiminden oluşturulmuşken güney bölümünde destekleyici bir duvara ihtiyaç duyulmuştur. Stadyuma giriş doğu taraftan sağlanmış olup günümüze kadar korunarak gelmiştir. Gymnasium ise kentin güney doğu köşesinin dışında yer almıştır (Charkiolakis 2002, Miller 2004).

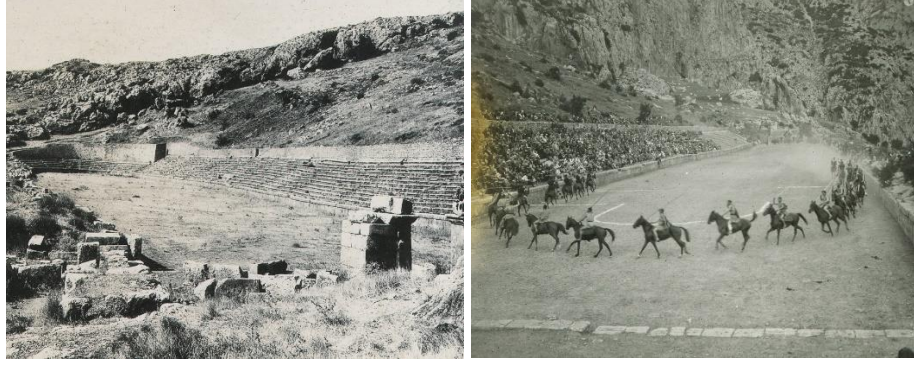
Şekil 2. 11. Günümüzde Delphi kentinden görünüm (Sakoulas 2002, Anonim 2019c)

Delphi'de düzenlenen Pythian Oyunları'nın başlangıcı M.Ö. 586 olarak kabul edilmektedir. Kentte spor organizasyonlarının dışında müzik ve kültür konulu şenlikler de düzenlenmiştir. Bu şenlikler, Pythian Oyunları'nın bir parçası olarak değil, ayrı bir organizasyon olarak yapılmış ve diğer oyunlar gibi Apollon onuruna düzenlenmiştir. Kutsal alandan uzak bir noktada bulunan stadyumun çok daha uzağında ise hipodrom yer almıştır. Bu nedenle iki spor yapısının da Apollon Tapınağı ile ilişkisi yoktur. Buna rağmen kutsal alanın çok yakınında ve tapınağın bir uzantısı gibi yer alan tiyatronun konumu müzik ve kültür yarışmalarının kentteki önemini de göstermiştir. Olympia, gelişimini ve önemini Olimpiyat Oyunları ile kazanmıştır. Delphi ise diğer tüm kentlerde yaşayan Antik Yunan halkı tarafından dünyanın merkezi olarak kabul edildiğinden kente duyulan ilgi gerçekleştirdiği organizasyonlara sebebiyle olmamıştır (Miller 2004).

Şekil 2. 12. Delphi kent planı (Anonim 2016a)

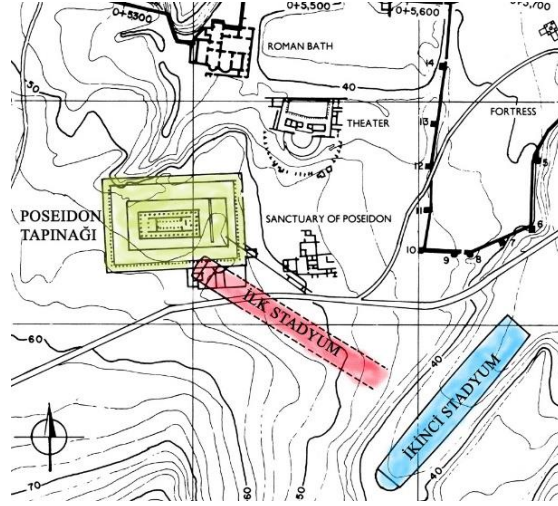
177 metre uzunluğunda, 25 metre genişliğinde ve U şekline benzeyen Delphi Stadyumu'nda, uzun kenarların birinde düz ve bir kısa kenarların birinde yarım daire oluşturacak şekilde yer alan 6 500 kişilik seyirci alanı oluşturulmuştur. Yarım daire formu, tiyatrodaki da kullanılmıştır. Stadyumun izleyici alanının bulunduğu kısa kenarı, uç noktaları sabit kalacak şekilde orta noktasından dışa doğru eğilerek genişlemiştir. Hem estetik değer katmak hem de izleyiciler için iyi bir görüş açısı yaratmak için yapılan bu eğri form, kurvatur olarak adlandırılmıştır. Dikey merdivenlerle bağlantının sağlandığı seyirci alanlarının ortasında dönemin ileri gelenleri için şeref tribünü ayrılmıştır (Saltuk 1995, Miller 2004). İlerleyen zamanlarda Olympia ve Delphi'de bulunan stadyumların izleyici alanlarına taş ve mermer gibi malzemeler eklenmiş ve oturma alanı oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Yapılan çalışmalar bu alanların Delphi'de daha eski olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu dönemde birtakım stadyum kurallarının oluşturulduğu; Delphi Stadyumu'nun duvarlarına yazılmış olan ve stadyum alanında şarap içmeyi yasaklayan, içenlerin ise cezalandırılacağını belirten düzenlemelerden anlaşılmıştır (Miller 2004).

Şekil 2. 13. Antik yıllarda Delphi Stadyumu (Sakoulas 2002)

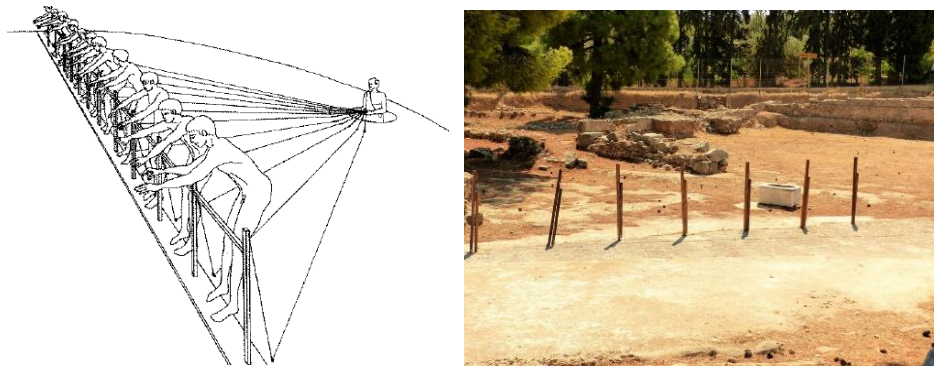
Atina ve Corinth kentlerini birbirine bağlayan merkezi konumuyla Isthmia ise; din, siyaset ve spor geçmişine sahip bir kent özelliği taşımıştır. Dört Panhelenik oyundan biri olan Isthmia Oyunları M.Ö. 580 yılında bu kentte düzenlenmeye başlanmış ve tanrı Poseidon'a adanmıştır. Corinth'e 11 km uzaklıkta bulunan Poseidon tapınağı, çoğunlukla Corinth yönetimi altında olmuştur. Lidyalı bir gezgin olan Pausanias, notlarında Isthmia'da bulunan bir tiyatro ile beyaz mermerleri olan stadyumdan bahsetmiştir (Miller 2004).

İlk olarak, Poseidon Tapınağı'nın hemen yanında yapılan stadyum daha sonra tapınağın yaklaşık 240 m güney batısına taşınmıştır. Böylece şenliklere başka kentlerden gelen izleyicilerin burada konaklayabilmesi için uygun eğime sahip alan oluşturulmuştur. 4 000 kişi kapasiteli bir izleyici alanı bulunduran ilk stadyuma giriş, tapınağın 5 m uzağında ve güneyinde bulunan bir rampa ile kuzey batı köşesinden sağlanmıştır. Kavisli ve düzensiz şekilli basamaklardan oluşan yapay toprak setler, seyircilerin ayakta duracakları alanları oluşturmuştur. Stadyumun kuzey doğusunda bulunan küçük bir alan ise hakemler ve önemli kişiler için oturma alanı olarak ayrılmıştır. İkinci stadyum, dışı doğru hafifçe genişleyen iki uzun kenar ve güneyde yarım daire oluşturacak şekilde kapalı bir kısa kenar ile çevrelenmiş olup kuzey doğu kenarı ise açık olarak yapılmıştır. İzleyici kapasitesi 21 000 olan ikinci stadyumda da yalnızca önemli kişiler ve hakemler için oturma alanları oluşturulmuştur (Romano 1993).

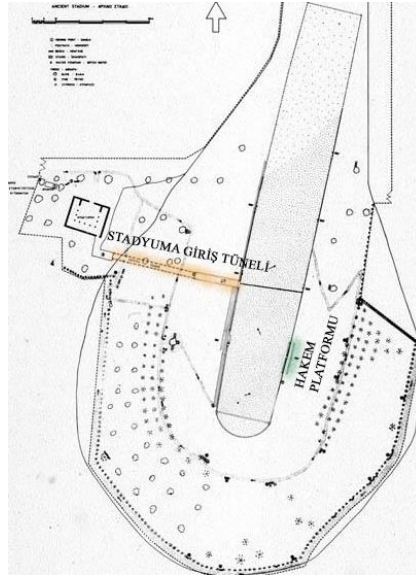
Şekil 2. 14. Isthmia Stadyumu'nun tapınağa göre farklı konumları (Anonim 2014a)

Ayrıca yarışmacıların koşulara eşzamanlı olacak şekilde başlayabilmeleri için tahta kazıklardan özel bir sistem geliştirilmiştir (Charkiolakis 2002). Hysplex adı verilen bu sisteme göre, sporcuların hemen önünde tahta kazıklar yer almış ve kazıkların açık veya engel oluşturacak şekilde kapalı tutulması bağlanan bir iple ayarlanmıştır. İpin kontrolü ise başlangıç çizgisinin gerisinde yer alan kişi tarafından yapılmıştır (Miller 2004). Isthmia, sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle savaşlar sırasında oldukça zarar görmüş ve bölgenin Yunan egemenliğinden çıkmasıyla tapınaklar ve diğer önemli yapılar neredeyse yok olmuştur.

Şekil 2. 15. Yarışları eşzamanlı başlatan Hysplex sistemi (Miller 2004, Mitoş 2017)

Panhelenik oyunların düzenlendiği kentlerden sonuncusu olan Nemea, Arkadian Dağı'nın eteklerindeki küçük bir vadiye yerleşmiştir. Zeus'a adanan kentte, iki yılda bir Nemean Oyunları düzenlenmiştir. Kent, M.Ö. 415 yılında neredeyse yok olacak seviyede hasar görmüş, sonrasında ise yarışlar, Nemea yakınlarında bulunan Argos kentinde yapılmaya başlanmıştır. Bu süreçte tapınak başta olmak üzere stadyum gibi diğer önemli yapılar yeniden inşa edilmiştir. Kentin toparlanmasının ardından M.Ö. 330 yıllarında Nemean Oyunları kendi topraklarına geri dönmüştür (Miller 2004).

Şekil 2. 16. Nemea kent planı (Anonim 2014b)

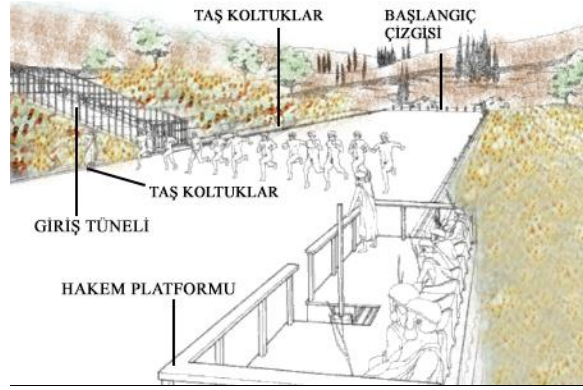
Zeus tapınağının yaklaşık 450 m güney doğusunda yapılan Nemea Stadyumu, Olympia örneği ile benzerlik göstermektedir. Stadyumun yarım daire şeklinde olan güney kısmı iki tepe arasına yerleştirilmiş, kuzey bölümü ise buradan çıkarılan toprak ile doldurularak oluşturulmuştur. Antik Yunan döneminde yarış pistinin boyu, 600 ayak uzunluğu olarak kabul edilmiştir. Olympia ile karşılaştırıldığında bir ayak uzunluğu 0,32 m, pistin uzunluğu 192 m iken; Nemea'da 0.297 m olan bir ayak uzunluğu, pistin uzunluğunu 178 m olarak belirlemiştir. Olympia'da olduğu gibi pistin etrafı su kanalı ile çevrelenmiştir. Topraktan yapılmış borularla stadyum alanına taşınan su, birbirine bitişik iki havuzda toplandıktan sonra kanala yayılmıştır. Sporcuların yarışa başlamadan önce vücutlarına zeytinyağı sürüp hazırlık yaptıkları yarı açık bir alan oluşturulmuş ve soyunma odası amaçlı kullanılmıştır. Bu alanı stadyum ile bağlayan, Yunan halkının "krypte" dediği ve

yaklaşık 36 m uzunluğunda tonozlu bir tünel; stadyuma girişi sağlamıştır. Tünelin başlangıç noktasının hemen yanında yer alan soyunma odası, aynı zamanda tünele giriş ve çıkışların kontrolünü sağlamıştır. Tünelin sonunda bekleyen sporcular, isimleri okunduğunda yarış alanına doğru koşmuşlardır (Anonim 2014b).

Şekil 2. 17. Yarım daire formundaki Nemea Stadyumu (Rasmussen 2014, Miller 2004)

Isthmia’da olduğu gibi Nemea Stadyumu’nda da yarışmacıların yarışa aynı anda başlayabilmeleri için tahta direklerden oluşan sistem biraz daha geliştirilerek kullanılmış, düşey direkler başlangıç çizgisini sporcular için 13 bölüme ayırmıştır. Ayrıca “kampter” adı verilen bir direk ise sporcuların uzun mesafe koşularında etrafından dönerek yarışa devam etmeleri için kullanılmıştır (Anonim 2014b). Yapılan kazılarda, 30 000 kişi kadar izleyiciyi bulundurabilecek alana sahip olduğu tahmin edilen Nemea Stadyumu’nun, bu sayıya ulaşmış olduğu düşünülmemektedir. Seyirciler için özel oturma alanları yapılmamış, oyunları izlemek isteyenler yarış pistini arasına alan karşılıklı iki tepenin eğimli eteklerine oturmuşlardır. Stadyuma açılan tünel, batı tarafta bulunan seyirci alanları iki bölüme ayırmıştır. Ayrıca bu bölümünde yer alan üç sıra taş koltuk; sporcular, onların eğitmenleri ve bazı önemli kişiler için ayrılmıştır. Seyirci alanlarının ortasında bulunan platformda oturan hakemler ise bir ölümün ardından tuttıkları yası simgeleyen siyah kıyafet giymişlerdir. Böylelikle Nemea Stadyumu, izleyiciler için koltukların olmadığı Olympia Stadyumu ve izleyiciler için de özel koltukların bulunduğu Atina Stadyumu arasındaki geçiş evresini oluşturmuştur (Anonim 2014b).

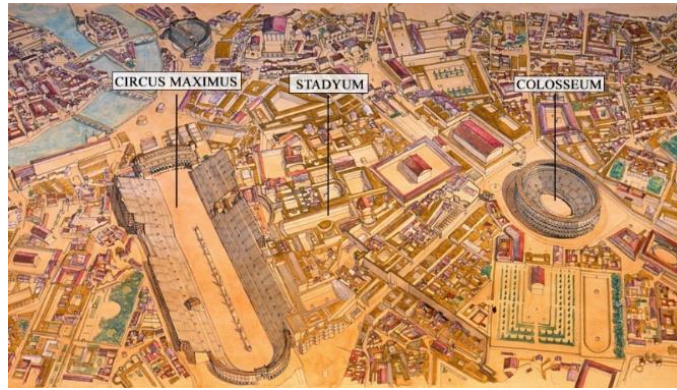

Şekil 2. 18. Namea Stadyumu'nun bölümleri (Miller 2004)

Antik Yunan döneminde yapılan önemli stadyumlardan biri de Atina Stadyumu'dur. Yunan tanrısı Athena'yı onurlandırmak için M.Ö. 566 yılında düzenlenmeye başlanan Panathenaic oyunları, Atina Stadyumu'nda yapılmıştır. Bu nedenle Panathenaic Stadyumu olarak da bilinmektedir. Ayrıca Yunancada güzel mermerli anlamına gelen "Kallimarmaro" kelimesi de stadyumun bir diğer ismi olarak kullanılmıştır. Agra ve Ardetos Dağları'nın arasına inşa edilen stadyumun güneyinde Illissos Nehri yer almıştır. İlk zamanlar yalnızca doğal zeminden oluşturulmuş yarış pisti bulunduran stadyumda oturma alanları yoktu. Seyirciler, oyunları dağ yamaçlarında toprağın üzerine oturarak veya atakta durarak izlemişlerdir. M.Ö. 4. yüzyılda stadyum yenilenmiş, önemli kişilerin kullanımı için kireçtaşından oturma alanları eklenmiştir. Bir sonraki yenilenmesini ise M.S. 143 yılında geçirerek tamamen baştan inşa edilmiştir. Yeni stadyuma, 205 m uzunluğunda ve 33 m genişliğinde yarış pisti yapılmış ve 44 sıra mermer tribünler eklenmiştir. Delphi Stadyumu'nda kullanılan kurvatur sistem burada da uygulanmış; kısa kenarlardan biri orta noktasından yaklaşık 2 m dışa doğru eğrilik meydana getirerek yarım daire formunu almıştır. Doğu kısmında yarış alanından dış alana açılan tonozlu bir geçit yer almıştır. Son durumda 50 000 kişilik izleyici kapasitesine sahip olan Atina Stadyumu, işlev ve ölçek olarak moderne yatkınlığıyla Roma dönemini yansıtırken; biçimi, yapım tekniği ve mimari özellikleriyle Yunan dönemine ait olmuştur (Saltuk 1995).

Antik Roma Dönemi

M.Ö. 146 yılında Yunan topraklarının tamamı, Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Antik Yunan dünyasına hayran kalan Romalılar, Yunan yapılarını, sanatını ve bilimini devam ettirse de düşünce sisteminin, yönetim anlayışının ve halkın yaşam biçiminin değişmesi, aynı topraklar üzerinde ortaya çıkan spor kültürünü de Antik Yunan döneminden farklılaştırmıştır. Yunanlılar oyunları dostluk, barış, kardeşlik ve dini duygular ile düzenlerken; Roma döneminde oyunlar kanlı ve vahşi duygular taşımıştır. İnsanların insanlarla ya da hayvanlarla karşı karşıya geldiği gladyatör dövüşleri, at ve araba yarışları düzenlenmiştir. Yapılan yarışların içeriğinin değişmesiyle birlikte Olimpiyat Oyunları da farklı bir biçim almış; spor rekabetinden çok eğlence ve gösteri amacı taşıyan bir nitelik kazanmıştır.

Şekil 2. 19. Antik Roma kenti (Golvin 1989)

Antik Roma'da Olimpiyat Oyunları dört farklı dönemde gerçekleşmiştir. İlk dönem, M.Ö. 144-40 yılları arasında kapsamaktadır. İkinci dönem, M.Ö. 36 ve M.S. 67 yılları arasında gerçekleşmiş olup, bu dönemde Roma İmparatoru ve halk oyunlara oldukça önem vermiştir. M.S. 69-177 yılları üçüncü dönem olarak kabul edilmiş ve oyunlar önemini korumaya devam etmiştir. Olimpiyat Oyunları'nın Roma etkisi altında olduğu son dönem ise M.S. 181-393 yılları arasında yaşanmıştır (Koryürek 1995). Bu dönemde, Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilirken Olimpiyat Oyunları da sona doğru yaklaşmıştır. Roma'nın ilk Hristiyan imparatoru olan I. Theodosius, Antik Yunanlıların dini anlayışının ve inandıkları tanrıların izlerini taşıdığı için Olimpiyat Oyunları'nı

yasaklamış, tapınak ve stadyumları yıktırıştır (Aksoy 2009). Klasik ya da Eski Olimpiyatlar olarak adlandırılan son Olimpiyat Oyunu, M.S. 393 yılında düzenlenmiş; sonrasında ise uzun duraklama dönemi geçirmiştir (Koryürek 1995).

Antik Roma dönemine özgü yarışlar ile birlikte oyunlara olan ilginin artmasıyla yarışların gerçekleştirildiği mekanlar da değişime uğramıştır. Temelde Antik Yunan dönemi ile benzerlik gösteren stadyumlar; bu dönemde farklı biçim, işlev ve ölçeklerde ortaya çıkmıştır. Dönemin en önemli spor yapılarından biri, Yunan hipodromlarının Roma'daki karşılığı olan; birçok oyunun yanı sıra at ve atlı araba yarışlarının yapıldığı circuslardır. İzleyiciler için oluşturulmuş oturma alanlarına sahip olan circuslar, boyut olarak da stadyumlardan çok daha büyüktür. Plan olarak ise, Antik Yunan döneminin klasik planlarından biri olan U formu üzerinden geliştirilmiştir. Yarışlar, oturma sıralarının olmadığı ve carceres adı verilen düz kenardan başlamıştır (Özdizbay 2019). Roma döneminin yalnızca büyük kentlerinde stadyum ve circus aynı anda bulunmuş; stadyumu olmayan kentlerde bu ihtiyacı circus karşılamış ve stadyum görevi görmüştür. Yunan etkisinin devam ettiği kentlerde circus yerine çoğunlukla stadyumlar yer almıştır (Saltuk 1995). Yunan stadyumları, ilk zamanlar merkezde ve kutsal alan yakınlarında yer almış, sonrasında tamamen kent dışında bir alana taşınmışken; circuslar bu anlamda da stadyumlardan farklılık göstermiş, hükümdarın yaşadığı alanın yakınında ve kentin ana bölümünde bulunmuşlardır (Selo 2019).

Şekil 2. 20. Circus Maximus'un kent içindeki yeri (Özdizbay 2019)

Roma kentinde yer alan ve dönemin en büyük circusu olan Circus Maximus; M.Ö. 329 yılında, Aventine ve Palatine tepeleri arasında bulunan 45 000 metrekarelik bir vadiye

inşa edilmiştir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusu boyunca uzanan, 118 m genişliği ve 621 m uzunluğu ile abidevi bir görünüm ortaya çıkartmıştır. Circusun ahşap oturma yerleri ilerleyen zamanlarda taşla dönüştürülmüştür. M.Ö. 36 ve M.Ö. 64 yangınlarında zarar gören yapının büyük bir kısmı İmparator Nero zamanında yeniden yapılmıştır. 150 000 olan kapasite, yeni sıraların eklenmesiyle 250 000 kişiyi bulmuştur (Özdizbay 2019). Kısa kenarlarından birinin yarım daire şeklindeki dikdörtgen planıyla Yunan stadyumlarına benzemiş; atlı araba yarışları, Circus Maximus'ta düzenlenen en önemli etkinlik olmuştur. Buna göre yapının merkezinde bulunan oval pistte, yan yana on iki araba yarışabilmiştir. Üzerinde tanrıların heykellerinin yer aldığı, 8 m genişliğinde, 335 m uzunluğundaki orta platform olan ve omurga anlamına gelen spina ise pisti, gidiş ve dönüş yollarını oluşturacak şekilde iki parçaya ayırmıştır. Spinanın başında ve sonunda metae denilen üçlü taş sütunlar yer almış ve pistin dönüş bölümünü oluşturmuştur. Yarış sırasından kalan tur sayısını göstermek için yedi adet bronz yunus heykeli ve yedi adet ahşap yumurtadan oluşan bir mekanizma spina üzerinde yer almıştır. Circusun kısa düz kenarında ise yarışların başlangıç kapısı olan carcerlar bulunmuştur. Yarışlar buradan itibaren yaklaşık 6 km boyunca devam etmiştir. Yapının tüm cephesi ise cavea denilen seyirci alanlarına geçişi sağlayan arkatlı girişlerle çevrilmiştir. Bu alanda yiyecek ve içecek satışının yapıldığı tezgâhlar da yer almıştır. Seyirci alanında alt sıralar, dönemin önemli kişilerine ayrılmış ve taş malzeme ile yapılmıştır. Üst sıralar ise ahşap malzeme ile oluşturulmuş ve halkın kullanımına ayrılmıştır. Ayrıca imparator ve ailesinin yarışları seyredebilmesi için yapının uzun kenarlarından birinin ikinci katına, seyirci alanlarından bağımsız pulvinar denilen özel bir bölüm eklenmiştir.

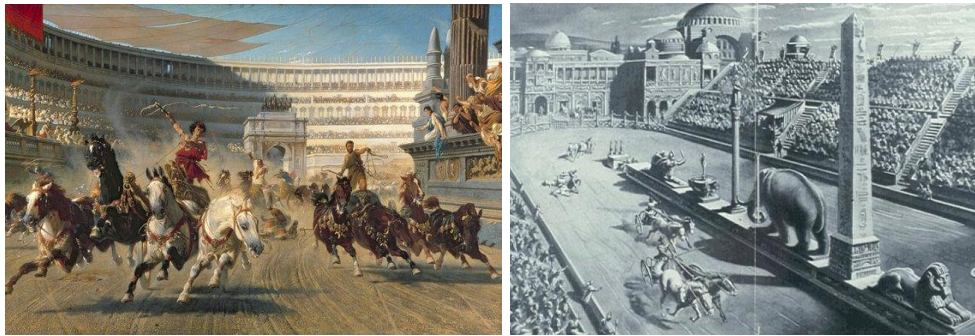

Şekil 2. 21. Circus Maximus'u oluşturan elemanlar (Golvin 1989)

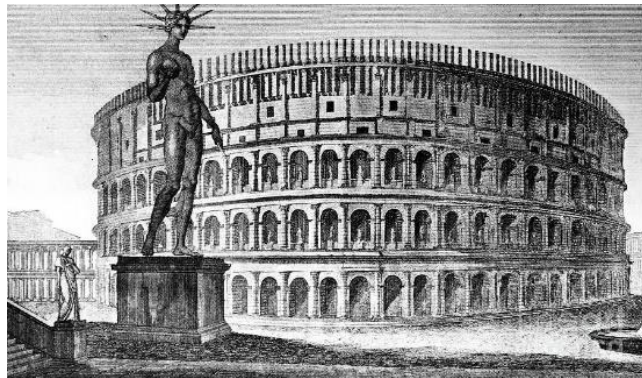
Şekil 2. 22. Circus Maximus'un günümüz görünümü (Haviaras 2018)

Bu dönemde Roma Circus Maximus'u dışında farklı circuslar da inşa edilmiştir. Flaminius, Nero ve Maxentius Circus'u bunlardan bazılarıdır. Constantinopolis olarak bilinen eski İstanbul'un Sultanahmet bölgesinde de 117x480 m boyutlarında bir circusun yapımı Roma İmparatoru Constantinus zamanında tamamlanmıştır. At ve araba yarışlarına ev sahipliği yapan circuslar, 6. yüzyılda bu tür etkinliklerin son bulması ile birlikte işlevini kaybetmiş ve zamanla kullanılmayan yapılara dönüşmüşlerdir. Circus Maximus ise çoğu kez sel ve su baskınları sonucu taşınan toprağın altında kalmıştır. Modern döneme kadar geçen süreçte circus, doğal zeminin yaklaşık 6 m altında gömülü kalmıştır. Bir süre tarım alanı olarak kullanıldıktan sonra 16. yüzyılda yapılan kazılarda spinada üzerindeki bazı parçalar ortaya çıkarılmıştır. 19. yüzyılda ise oturma alanlarının izlerine de ulaşılmıştır. Günümüzde Circus Maximus park alanı olarak kalabalık konser ve kutlamalar için kullanılmaktadır.

Şekil 2. 23. Circus Maximus'da atlı araba yarışları (White 2015, Anonim 2015a)

Antik Yunan döneminde olduğu gibi, Roma döneminde de yapılar toplumların ihtiyaçları doğrultusunda üretilmiş ve kullanım sürecinde ortaya çıkan parametrelere göre şekil kazanmıştır. Yunanlılar atletizm yarışmaları için büyük stadyum, at yarışları için hipodrom, kültür ve müzik şenlikleri için tiyatro inşa etmiştir. Romalılar ise bu yapıları, kendilerine özgü yarışlarına uygun mekanı sağlamak için geliştirmiş ve yeni yapılar ortaya koymuştur. Bunlardan ilki birçok etkinliğin gerçekleştirildiği circus, diğeri ise ilerleyen zamanlarda gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri için özel inşa edilen amfiteyatrodur. Bu tür gösteriler daha çok batı bölgelerde yayılırken, Anadolu ve Yunanistan'da çok fazla ilgi görmemiştir. Gerek duyulduğunda tiyatrolar bu amaçlı kullanılmıştır. Antik Yunan'da öncülü olmayıp Roma dönemine özgü bir yapı olan amfiteyatro, ilk olarak Campania'da ahşap malzeme kullanılarak yapılmıştır. M.Ö. 29 yılında ise Statilius Taurus tarafından ilk taş amfiteyatro inşa edilmiş fakat çıkan bir yangın sonucu yanmıştır (Özdizbay 2019). Dönemin en iyi örneği ise, Roma kentinde bulunan ve yapımında beton kullanılan Flavian Amfiteyatrosu'dur. Buranın çok yakınında İmparator Nero'nun Colossus Neronis isimli, 30 m yüksekliğinde dev bir heykeli yer almıştır. Bu nedenle Flavian Amfiteyatrosu, halk arasında zamanla Kolezyum olarak anılmaya başlamış ve günümüze de bu isimle gelmiştir (Arıkan 2018). Yapımına Roma İmparatoru Vespasian tarafından başlanan yapı, M.S. 80 yılında İmparator Domitian tarafından tamamlanmıştır (Güngör 2015). Roma İmparatorları bu dönemde, Kolezyum gibi büyük kütleli ve gösterişli yapılar yaptırmayı güç göstergesi olarak görmüş; eğlence amacıyla köleleri gladyatörler ve vahşi hayvanlar ile dövüştürerek halka izletmişlerdir (Aksu 2011).

Şekil 2. 24. Roma Kolezyumu (Güngör 2015)

Amfi kelimesi çift anlamına gelmektedir. Buna göre oval ya da daire planlı, yüksek yapılar olan Roma dönemi amfityatroları, iç kısımları birbirine dönük iki Antik Yunan tiyatrosunun birleşimiyle ortaya çıkmışlardır. Yunan tiyatrosunun sırt kısmı bir yamaca ya da toprak sete yaslanırken Roma amfityatrosu buna ihtiyaç duymamış, düz bir zeminde kemer ve tonoz kullanılarak inşa edilmiştir. Bu nedenle Yunan tiyatrosunda seyirci bölümleri, yaslandığı tepenin doğal eğimi ile basamaklandırılırken Roma amfityatrosunda uygulanan taşıyıcı sistem üzerinde birkaç kata kadar yükselebilen seyirci bölümleri oluşturulmuştur. Geliştirilen bu yöntemle arazinin eğimine bağlı kalmadan istenilen yere büyük kalabalıkları bulundurabilen yapılar yapmak mümkün olmuştur.

Amfityatronun ortasında dövüşlerin yapılması için düz bir alan oluşturulmuş ve dövüş esnasında akan kanları yüzeyde tutmadan dibe çekebilmesi için kumla kaplanmıştır. Bu alanlar, Latince kum veya kumlu zemin anlamındaki kelimedenden türeyerek arena olarak adlandırılmıştır (John ve ark. 2007). Arena alanı çeşitli gösteriler için gerektiğinde su ile doldurulabilen bir sisteme de sahiptir. Burada dövüşlerin yanı sıra infaz törenleri, meşhur savaşların canlandırılması, deniz savaşı oyunları, mitoloji ile ilgili dramalar ve hayvan avı gösterileri de yapılmıştır. (Anonim 2019d).

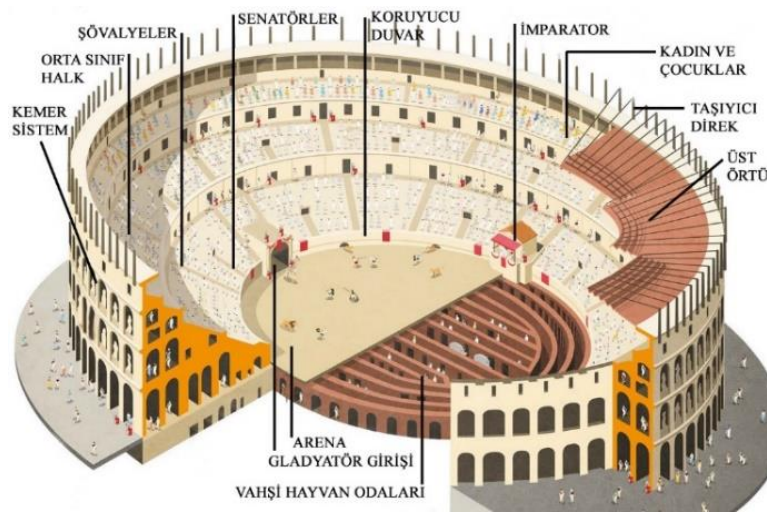

Şekil 2. 25. Amfityatroda düzenlenen gösteriler (Res 2018, Güngör 2015)

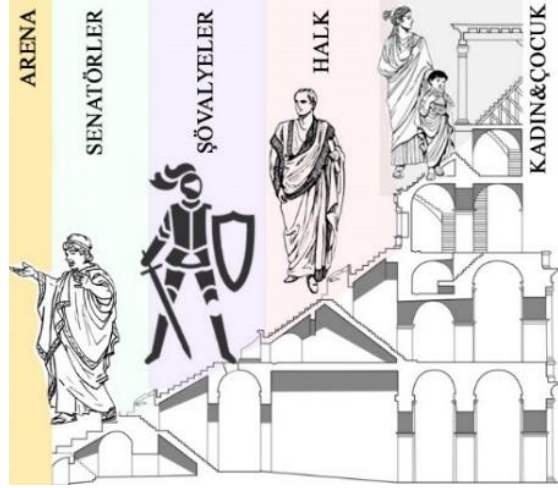
Arena zemininin altında bugünkü tiyatro kulislerini andıran mekanlar ve geçitler bulunmuştur. Suçlu ve kölelerden yetiştirilen gladyatörler dövüşe çıkmadan önce arenanın altındaki karanlık odalarda ve zindanlarda beklemişlerdir. Vahşi hayvanlar da bu alandaki kafeslerde tutulmuştur (John ve ark. 2007). İşçilerin çevirdiği çarklarla

çalışan ve vahşi hayvanları kafesleriyle birlikte arenaya çıkaran bir asansör sistemi de bu dönemde kullanılmıştır (Güngör 2015).

Arena ile birlikte amfityatroyu oluşturan diğer bölümler ise podyum ve gradus olarak adlandırılan oturma alanlarıdır. Antik döneme ait birçok yapıda olduğu gibi amfityatroların oturma alanlarında da cinsiyete ve sosyal sınıfa göre değişen hiyerarşi sistemi uygulanmıştır. Arena duvarlarının hemen üzerindeki sıralar senatörler için yapılan podyumdur. Seyirciler için korunaklı bir alan yaratmak ve arena alanına giriş için geçit oluşturmak amaçlarıyla podyum, kum üzerinden 5,5 m yükseltilmiş ve mermer kaplı bir duvar ile çevrelenmiştir. Ayrıca imparator ve ailesi için pulvinar denilen özel bir loca podyum katında bulunmuştur. Gradus ise podyumun üzerinde bulunan ve diğer seyirciler için ayrılan sıralardır. Maeniana denilen üç bölümden oluşan gradus, kendi içerisinde de sınıflara ayrılmıştır. Senatörlerin hemen üzerinde yarışları at ile birlikte izleme olanağı sağlayan, şövalyeler için ayrılmış ilk maeniana bulunur. Bir üst bölüm, orta sınıf halkın gösterileri seyretmesi için düzenlenmiştir. Yapının en üstünde ise, kadın ve çocukların oturduğu kolonlu bölüm yer almıştır. Bu bölümün en dış hattı boyunca belirli aralıklarla direkler sıralanmıştır. Yağmurlu ya da çok sıcak havalardan korunma sağlamak için, seyirci alanlarının tümü velarium adı verilen çadır sistemle kapatılmıştır. Farklı malzemelerden yapılan bu sistem yerleştirilen direkler yardımıyla taşınmıştır (Smith ve Anthon 1851'den aktaran; Dal 2007).

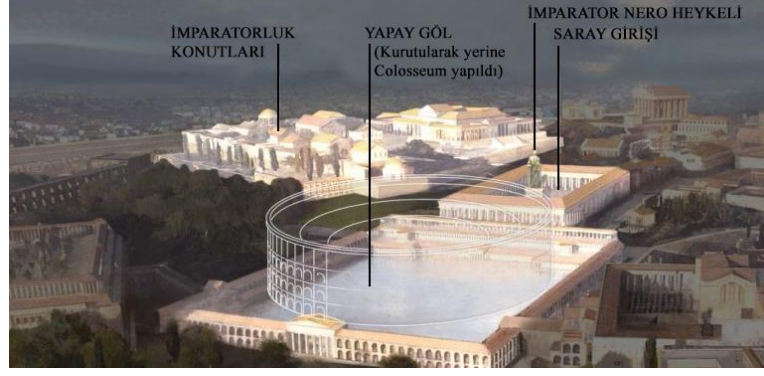

Şekil 2. 26. Kolezyumu oluşturan bölümler (Long 2013)

Şekil 2. 27. Oturma alanlarının hiyerarşik ayrımı (Güngör 2015)

Flavian Amfitiyatrosu, Roma İmparatoru Nero'nun sarayı olan içerisinde çeşitli yapılar ve bahçeler bulunan Domus Aurea'nın içindeki yapay göl kurularak, gölün yerine yapılmıştır. Kendi ağırlığını ve üzerindeki binlerce izleyicinin ağırlığını taşıyabilmesi için tamamı kemerlerden oluşturulan dört katlı yapıda, her katta 80 adet olmak üzere üç kat boyunca toplam 240 kemer kullanılmıştır (Güngör 2015). Taşıyıcı sistemi oluşturan kemerlerin kesiti yukarıdan aşağıya doğru genişlerken; seyirci alanları da alt katlardan üst katlara doğru azalmıştır. Böylelikle yapının sağlamlığı artırılmıştır. Romalı mühendisler yapının sağlamlığını malzeme ile de desteklemiş; beton, tuğla ve taşı bir arada kullanmışlardır. 54 m ve 86 m ölçülerindeki oval arenanın dış çeperine seyirci alanlarının eklenmesiyle 156 m ve 188 m ölçülerine ulaşan Kolezyum'un yüksekliği ise 48 m'yi aşmıştır (John ve ark. 2007). Günümüz ölçümlerinde toplam seyirci kapasitesi 50 000 kişi olarak tahmin edilirken bazı eski kaynaklar ahşap banklar ve ayakta duranlarla birlikte kapasitenin 80 000 kişi olduğunu belirtmektedir (Anonim 2019d). Girişler, yapının zemin katında oluşturulan 80 ayrı açıklıktan sağlanmış; böylece büyük kalabalıkların 80 farklı gruba ayrılarak kısa sürede giriş ve çıkışı mümkün kılınmıştır (John ve ark. 2007).

Şekil 2. 28. Domus Aurea içine inşa edilen Koleyzum (Güngör 2015)

Roma’da bulunan Kolezyum, sonraki amfityatroların yapım ve kullanım açısından temel standartları oluşturmuştur. Tarih boyunca birçok büyük kent kendi amfityatrolarını yapmıştır. M.Ö. 70 yılında yapılan Pompeii Amfityatrosu, taş malzeme ile yapılmış olup günümüze ulaşmış bilinen ilk amfityatrodur. Bu yapılar birçok yerde ahşap kullanılarak da yapılmış fakat yangın ve savaş gibi olumsuzluklara dayanamamışlardır. Bunun dışında Verona, Puteoli ve Fransa’nın Nimes ve Arles kentlerindeki amfityatrolar da günümüze kadar korunmuştur. Roma İmparatorluğu’nun Hıristiyanlık dinini benimsemesinden sonra Theodoricus’un emriyle, MS. 404 yılında gladyatör dövüşleri, MS. 523 yılında ise havyan avları yasaklanmıştır. Böylece eğlence ve vahşi duygular içeren kanlı gösteriler de sona ermiştir. Bu dönemden sonra stadyum, hipodrom, circus ve amfityatro gibi spor ve eğlence yapıları uzun bir süre inşa edilmemiştir. Mevcut yapılar ise bu duraklama nedeniyle mimari ve yapısal anlamda gelişme gösterememişlerdir. Yine de Roma dönemine özgü bu görkemli ve büyük yapılar modern stadyumların temel taşları sayılmaktadır.

Şekil 2. 29. Roma Kolezyumu’nun günümüzdeki görünümü (Güngör 2015, Arıkan 2018)

Antik Roma’da oyunların sona ermesinden sonra Kolezyum, 13. yüzyılda kale olarak kullanılmıştır. Rönesans döneminde ise taş olacağı olarak kullanılan yapının birçok parçası sökülerek o dönem yapılan köprü ve saray gibi yapıların inşasında kullanılmıştır. Günümüzdeki tahribatın asıl sebebi budur. Kolezyum, 20. yüzyılın başlarında temizlenmiş ve zeminde arkeolojik çalışmalara başlanmıştır. Yalnızca kuzey tarafında bulunan dört katlı kemerleri günümüze ulaşmış olan Kolezyum’da gerçekleştirilen çalışmalar ile arenanın altında bulunan yapılar da ortaya çıkarılmıştır. Sonrasında ise turistik amaçlı ziyaretlere açılmıştır. 2007 senesinde Dünyanın Yedi Yeni Harikası arasına giren Kolezyum, İtalya’nın ikonik sembolü olarak önemini korumaktadır.

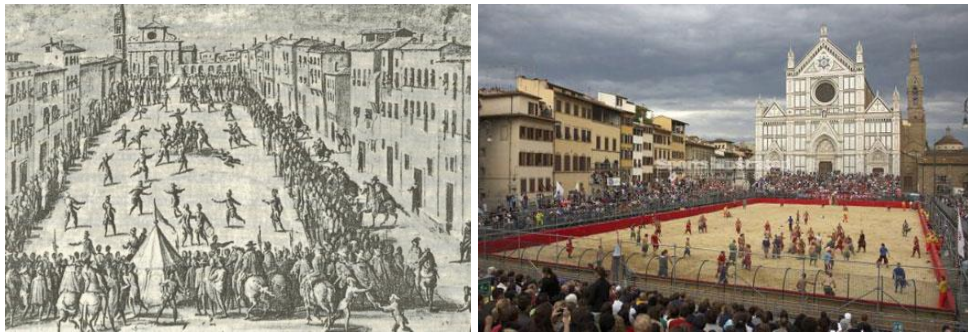
Orta Çağ Dönemi (5-15. yüzyıl)

Tarih boyunca dönemin ve toplumun kimliğini ortaya koyan birçok aktör gibi spor kavramı da hem geçmişin devamı olma niteliği taşımış hem de her dönem farklı etkinlikleri vurgulamıştır. Bu etkinliklerin mekansal anlamda karşılığı olan stadyumlar da kimi zaman unutulmuş kimi zaman da günümüz stadyumlarına doğru büyük ilerlemeler göstermiştir. Romalıların, uzun yıllar tiyatroyu ve sporu büyük gösteriler şeklinde gücün sembolü olarak düzenlemesi ve yaşamlarının merkezine koymasından sonra 5. yüzyılda spora ve stadyumlara karşı yaklaşım değişmiştir. Hristiyanlık Avrupa’da yaygın hale gelmiş ve kilisenin egemenliği gündelik yaşam biçimini yeniden düzenlemiştir. Dini inanışların gereklilikleri ile birlikte insan bedenini vurgulayan atletik oyunlar ve ölümlerle sonuçlanan dövüş oyunları yasaklanmış ve önemini kaybetmiştir. Antik dönemlerde oldukça popüler olan ve buldukları kentlerde yoğun kullanıma sahip dikkat çeken elemanlar olan stadyumlar da yerini kilise ve kamu yapılarına bırakmış; din ve kilise etkisinin azaldığı 18. yüzyıla kadar stadyum yapısı inşa edilmemiştir. Bu dönemde kaleler, surlar ve katedraller gibi yeni yapı tipolojileri ortaya çıkmıştır. Özellikle Kolezyum’un cephesi ve yapım tekniği yakından incelenmiş ve yeni yapı tipolojilerine uyarlanmıştır. Antik dönemlerden miras kalan spor yapılarından bazıları konut alanı ve kaleye dönüştürülerek kullanılmıştır. Bir kısmı ise yıkılmış ya da zamanla hasar görmüştür Fransa’da bulunan Arles Amfiyatrosu ise dört kulesi olan bir kaleye dönüştürülerek sığınma alanı olarak kullanılmıştır. Arenanın merkezi meydan olarak işlevlendirilmiş, etrafına 200’den fazla konut ve 2 adet şapel inşa edilmiştir. Böylece amfiyatrosu korunaklı bir kasaba haline dönüşmüştür (John ve ark. 2007).

Şekil 2. 30. Arles Amfiyatrosu'nun Orta Çağ'daki kullanımı (Guibert 1825)

Orta Çağ'da, tüm yasaklamalara rağmen avcılıkla ilişkili ve rekabet amacı taşıyan spor etkinlikleri az sayıda da olsa gerçekleştirilmiştir. Bu dönemin spor aktiviteleri halkın sosyal sınıfına göre farklılık göstermiştir. Soylular arasında en çok ilgi gören spor okçuluk olmuştur. Şenlik havasında düzenlenen okçuluk yarışmalarına köylü halk yalnızca izleyici olarak katılabilmıştır. Çoğu zaman yarışmaları izlemeye gelen halk için de koşu ve güreş gibi karşılaşmalar gerçekleştirilmiştir. Yarışlar yerel olarak mevsim şenlikleri ve panayır zamanlarında örgütsel olmayan nitelikte yapılmıştır. Erkekler arasında eğlence amaçlı domuz yakalama, ağır tahıl çuvalı ve taş kaldırma yarışmaları da düzenlenmiştir. Köylüler arasında ise en yaygın spor, oyuncu sınırlaması olmayan ve çok az kuralı bulunan Orta Çağ futbolu olmuştur. El, ayak ve sopa yardımıyla topa vurulan ve günümüz futboluna göre oldukça sert oynanan bir oyundur (Güney 2009).

Şekil 2. 31. Orta Çağ'da oynanan futbol (Ulusoy 2016, Spampinato 2020)

Orta Çağ döneminde yapılan bu spor etkinlikleri, etrafında bariyerler ve izleyiciler için geçici oturma alanları bulunan açık alanlarda, kent meydanlarında ve bazen de eski Yunan hipodromlarının sınırlarını oluşturan izlerin içinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda

yarışmacılar için geçici bir eleman olarak çadır kullanılmıştır (Boniface 2007, John ve ark. 2007). Bu dönemde halk arasında spora olan ilgi devam etmiş fakat kilisenin engellemeleriyle bedensel bir aktivite gerçekleştirme boyutunda kalmış ve profesyonel bir yapıya dönüşmemiştir. Bu nedenle özel olarak tasarlanmış bir mekana ihtiyaç duyulmamış ve kalıcı spor mekanları inşa edilememiştir. Geçici yapılar da zamanla yok olmuştur (Teague 2015).

15-19. yüzyıl arasındaki dönem

15. yüzyıla gelince birçok alanda etkisini gösteren Rönesans ile birlikte Orta Çağ dönemi son bulmuş ve Aydınlanma dönemi başlamıştır. Ardından gerçekleşen reform hareketleri ise tüm Avrupa'yı etkilemiş yüzyıllar boyunca süregelen mevcut düzene ve kilise yönetimine karşı gelinmiştir. Bunun sonucunda toplum üzerinde kilisenin etkisi azalmış ve yasaklar sorgulanmıştır. 18. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan Fransız İhtilali ise toplumsal ve sosyal yaşantıda oldukça köklü değişimler ile sonuçlanmıştır. Yaşanan değişimlerin yansımaları her alanda hızla yayılmıştır. Akıl, mantık, eleştirisel bakış, eşitlik, düşünce ve ifade zgrlğ gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu durum spor yaşantısını da etkilemiş; insanlar tarihin tüm dönemlerinde ilgi duydukları spora tekrar yönelerek Antik Yunan ve Roma kültürünü yeniden canlandırmışlardır. Uzun yıllardır kullanılmayan, inşa edilmeyen ve unutulmuş olan spor yapıları da tekrar gelişmeye başlamıştır. Mevcut amfiteyatrosu ve stadyumlar restore edilmiş; boğa güreşleri için kullanılmıştır (Selo 2019).

şekil 2. 32. Boğa güreşi gösterileri (Forget 1963, Sandimako 2009)

Sanayileşme, göçler, iletişimin ve ulaşımın hızlanması ve teknolojinin yaygınlaşması modernleşme yolunda atılan büyük adımlar arasında olmuştur. Toplumun düşünce yapısının, beklentilerin ve ilgi duyulan alanların farklılaşması sanat, moda, spor, siyaset ve ekonomi gibi alanların yanı sıra mimariyi de etkilemiştir. Modernleşme sürecine giren bir anlayışla birlikte popüler spor aktivitelerine göre kendi karakterini ve yapısını belirlemeye başlayan stadyumlar geleneksel bağlarından ayrılarak, dini kimliklerini tamamen kaybetmiştir. Stadyum kavramının zihinlerde oluşturduğu imge, ilk ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı dönemlerden farklı olarak modern bir yapıya doğru dönüşmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak stadyumların işlevleri de genişlemiştir. Restore edilen antik dönem spor yapılarında boğa güreşlerinin tekrar düzenlenmeye başlamasının yanı sıra tiyatro, konser ve dans gösterileri de gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde M.S. 90 yılında yapılmış olan Arles Amfitiyatrosu, boğa güreşleri ve konserlere ev sahipliği yapması için Orta Çağ'ın başlarında içerisine inşa edilmiş olan yapılardan temizlenmiştir. 20 000'den fazla seyirci kapasitesi ile işlevini günümüzde de devam ettirmektedir. Fransa'da yer alan Roma dönemine ait Nimes Amfitiyatrosu, bu dönem restore edilmiş olan ve 24 000 izleyici kapasitesi ile günümüzde boğa güreşleri için kullanılan diğer bir yapıdır. Yine Roma yapısı olan ve İtalya'da bulunan Verona Amfitiyatrosu'na ilk müdahaleler Rönesans sonrası gerçekleşmiş; günümüzde hala opera ve konser alanı olarak kullanılmaktadır (John ve ark. 2007).

Ayrıca restore edilen antik dönem yapılarının dışında 18. yüzyılda Avrupa'da yeni stadyumlar da inşa edilmiştir. Güreş stadyumu olarak kullanılan bu yapıların ilk örneği günümüze başarılı bir şekilde ulaşan ve 1761 yılında İspanya'da yapılmış Real Maestranza De Sevilla Stadyumu'dur. Günümüzde 12 500 seyirci kapasitesi ile çok işlevli bir kullanıma sahiptir (Selo 2019). İspanya'da 1784 yılında inşa edilen Plaza Da Ronda Stadyumu da yapısal olarak Yunan ve Roma döneminden izler taşımaktadır. Küçük bir yerleşim yeri olan Ronda'da bulunan stadyum, 6 000 kişilik seyirci kapasitesi ile günümüzde yerel boyutta gerçekleştirilen boğa güreşlerine hizmet vermekte ve bir bölümü müze olarak kullanılmaktadır.

Şekil 2. 33. Amfitiyatroların günümüz görünüşleri

a) Arles Amfitiyatrosu, Fransa (Süssbrich 2010) b) Verona Amfitiyatrosu, İtalya (Anonim 2018a) c) Real Maestranza De Sevilla Stadyumu, İspanya (Nurkovic 2019) d) Nimes Amfitiyatrosu, Fransa (Staudt 2008)

Paris kentinde bulunan Champ de Mars alanında 1790 yılında inşa edilen çok fonksiyonlu stadyum, ilk kalıcı modern stadyum olarak kabul edilmektedir. Kapasitesinin ise 600 000 kişiye kadar çıkabildiği bilinmektedir (Verspohl 1976'dan aktaran; Frank ve Steets 2010). Fransız İhtilali sırasında birçok gösteri ve festival burada yapılmış böylece halk bir arada toplanarak düşüncelerin paylaşıldığı bir ortam sağlanmıştır. 19. yüzyılda birçok kez dünya fuarı burada gerçekleştirilmiştir. Günümüzde kuzeybatısında Eyfel Kulesi bulunmakta ve halka açık yeşil alan olarak kullanılmaktadır. Stadyumlar 18. yüzyılın sonlarına doğru Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi parlak bir döneme girmiştir. Tüm dünyanın her açıdan modernleştiği bu yıllarda modern stadyum yapısının da temelleri atılmaya başlanmıştır.

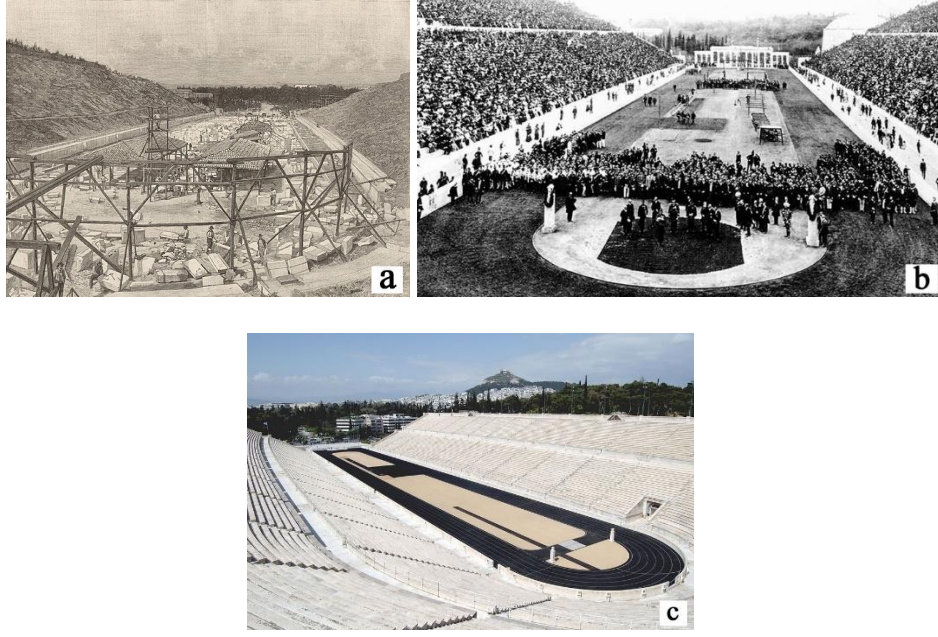

Şekil 2. 34. Çok fonksiyonlu stadyum örneği, Paris (Anonim 2020a, Anonim 2018b)

2.1.4. Modern dönemde stadyum yapılarının gelişimi

Geleneksel sporun yerini standart kurallar çerçevesinde yapılan örgütsel sporun almasıyla 19. yüzyılda spor faaliyetleri çeşitli uzmanlık alanlarına ayrılmıştır. Mevcut spor dalları geliştirilmiş ve bunun yanında basketbol, bisiklet, tenis, eskrim, halter, yüzme ve futbol gibi rekabete dayalı profesyonel spor dalları ortaya çıkmıştır. İzleyici ve sporcu sayısının da hızla artmasıyla spor tüm dünya toplumlarını ilgilendiren bir kavram haline gelmiştir. Böylece yeni stadyum yapılarına ihtiyaç duyulmuş ve başta Avrupa'da olmak üzere stadyum yapılarının inşası büyük bir ivme kazanmıştır. Endüstri Devrimi sonrası teknolojinin gelişmesiyle yapı malzemeleri ve yapım teknikleri de ilerleme kaydetmiş, stadyum yapıları çok daha kısa sürelerde inşa edilebilir duruma gelmiştir.

Yaşanan gelişmeler ile birlikte yıllardır unutulmuş olan Olimpiyat Oyunları da tekrar hatırlanmıştır. Olimpiyatların dünya barışını yansıttığını düşünen ve Modern Olimpiyatların kurucusu olarak bilinen Baron Pierre de Coubertin, ilk kez Antik Yunan döneminde düzenlenen oyunları yeniden canlandırarak modern koşullara uygun hale getirmiştir. Bu doğrultuda Olimpiyatların her dört yılda bir farklı ülkelerde gerçekleştirilmesine ve uluslararası tüm sporcuların katılımına açık olmasına karar verilerek ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) kurulmuştur. Böylece ilk modern Olimpiyat Oyunları 5 Nisan 1896 tarihinde 14 ülkeden 245 sporcunun katılımı ile Atina'da gerçekleştirilmiştir. İlk kez M.Ö. 566 yılında Panathenaic oyunları için kullanılan Atina Stadyumu modern Olimpiyat Oyunları için restore edilmiştir (Koryürek 1995). 1896 Olimpiyat Oyunları sırasında 80 000 seyirci kapasitesi olan Atina Stadyumu, son yenilemesini 2004 Yaz Olimpiyatları için geçirmiş olup 45 000 seyirci kapasitesi ile günümüzde halen kullanılmaktadır.

Şekil 2. 35. Atina Stadyumu

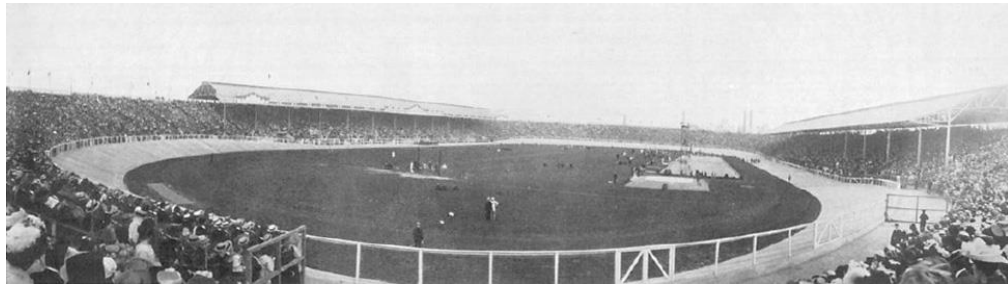
a) 1895 yılında yapılan yenileme çalışmaları (Anonim 2020b) b) Açılış töreni (Anonim 2020b) c) Günümüz görünümü (Anonim 2020b)

19. yüzyıl ile başlayan modern dönem, günümüz stadyum yapı ve anlayışının oluşmaya başladığı dönemdir. Ekonomi, siyaset, yönetim, toplum, kültür, zaman, kullanıcı gereksinimleri ve beklentiler gibi çeşitli dış faktörler bir yapı türü olarak stadyumların gelişiminde yön verici ve belirleyici olmuşlardır. Dış faktörlerin etkisi ile stadyumların yapısal özellikleri her dönem birbirinden farklılaşsa da toplumun tüm kesimlerinin katılım sağladığı ve büyük kalabalıkları bir araya toplayan karakteri her dönem devam etmiştir. Sheard (2005) modern dönem stadyumlarının gelişimini etkisi altında kaldıkları çeşitli faktörlere göre beş nesilde incelemiştir. Her neslin stadyumları farklı aşamalardan geçmiş, kullanıcıların ihtiyaçları değiştiğinde stadyumlar da bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde gelişmeye devam etmiştir.

Birinci Nesil Modern Stadyumlar

Birinci nesil modern stadyumların ilk örnekleri 19. yüzyılın ikinci yarısında ilk kez Kuzey Avrupa ülkelerinde görülmüştür. Bu ülkelerde fabrikaların inşa edilmesi, makinelerin üretilmesi, yeni buluşların yapılması ve sanayileşmenin büyümesi ile hızlı bir kentleşme sürecinin yaşanması mimari anlayış üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bunun yanı sıra

ulaşımdaki iyileştirmeler ve 1860 yılında ilk demiryolu hattının yapılması, insanların etkinlikleri farklı stadyumlarda izleyebilmeleri için seyahat etmelerini sağlamıştır. Bu dönemde stadyum inşa ederken uyulması gerekli olan herhangi bir yönetmelik veya talimat bulunmamıştır. Dolayısı ile stadyum tasarımları da düşük bütçe ile oldukça kısa zamanda inşa edilen fabrika binalarından etkilenerek artan seyirci kapasitesini karşılayabilmek amacıyla geniş seyirci alanları oluşturmaya odaklanmıştır (Paramio ve ark. 2008). Oturma yerlerinin yanı sıra izleyicilerin etkinlikleri ayakta izlemelerine olanak sunan, ahşap strüktür ve tuğla malzemeden yapılmış tribünler oluşturulmuştur. Tasarım, cephe, güvenlik ve konfor gibi değerler geri planda bırakılmış, önemli misafirler için tribünlerin küçük bir bölümünün üzeri kapatılmış, geri kalanının üzeri ise tamamen açık olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu dönemin etkisi altında kalan stadyumlar antik yıllardan izler taşımaya devam etmekle birlikte gelişmekte olan teknolojiyi de yansıtmıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde İngiltere’de bu mantıkla döneme mimari olarak değer katmayan basit stadyumlar inşa edilirken, Avrupa ise stadyumun bir yapı türü olarak potansiyelini sorgulamaya ve detaylandırmaya yönelmiştir (Teague 2015). Modern Olimpiyat Oyunları fikrinin tüm dünyada kabul görmesiyle birlikte bu organizasyonlar için özel tasarlanmış stadyumlar inşa edilmeye başlanmıştır. 1908 yılında Londra’da düzenlenen dördüncü Olimpiyat Oyunları için yapılan White City Stadyumu, Olimpiyat Oyunları için tasarlanan ilk modern stadyumdur. İzleyici kapasitesi 80 000’den fazla olan stadyumunda yer alan koşu pisti dönemin en uzun pisti olma özelliğine sahiptir. Stadyum 1985 yılında tamamen yıkılmıştır (John ve ark. 2007).

Şekil 2. 36. 1908 Olimpiyat Oyunları sırasında White City Stadyumu (Anonim 2020c)

1916 yılında Almanya’da gerçekleştirilmesi planlanan altıncı Olimpiyat Oyunları için 1913 yılında 60 000 seyirci kapasiteli Berlin Stadyumu inşa edilmiştir. O yıllarda Birinci

Dünya Savaşı'nın başlaması ve dünya genelini etkilemesi nedeniyle 1916 Olimpiyatları gerçekleştirilememiş olsa da Berlin Stadyumu ilerleyen yıllarda Almanya'da yapılacak olan çok sayıda yeni stadyum için iyi bir örnek olmuştur. Yapılan yenilemelerle kapasitesi 110 000'e yükseltilen Berlin Stadyumu 1936 yılında düzenlenen Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmıştır (John ve ark. 2007). 1974 yılında geniş çaplı bir yenileme geçiren stadyum 74 000 kişilik seyirci kapasite ile günümüzde de kullanılmaktadır.

Şekil 2. 37. Berlin Stadyumu 1936 ve günümüz (Yerli 2019, Anonim 2009a)

İkinci Nesil Modern Stadyumlar

İkinci nesil stadyumların gelişiminde belirleyici etken 1950'li yıllarda televizyonun geniş kitlelerce kullanılmaya başlaması olmuştur. Stadyumlarda gerçekleştirilen etkinliklerin televizyon yayımlarının yapılmasıyla birlikte stadyumlar mevcut kullanıcılarının dışındaki insanlara da tanıtılmıştır. Spor karşılaşmalarını evlerinde izleme olanağı bulan insanlar bu rahatlığı tercih ettiklerinden dolayı stadyuma giden izleyici sayısında da ciddi bir azalma yaşanmıştır. Yüksek katılımı tekrar sağlamak amacıyla dikkat çekici ve görkemli bir nitelik kazandırılması amaçlanan stadyumların tasarım ve planlama özelliklerine önem verilmeye başlanmıştır. İzleyicilerin evlerindeki rahatlığı stadyumlarda da sağlayabilmeleri için seyir konforuna yönelik düzenlemeler yapılmış ve seyircilere sunulan hizmet kalitesi artırılmıştır. Ahşap strüktür yerine betonarme ve çelik kullanılmıştır. Ayrıca gece gerçekleştirilen etkinlikler için yapay aydınlatmalar sağlanarak gece yayımları da yapılmaya başlanmıştır. Dönemin yeni stadyumları bu çerçevede inşa edilirken mevcut stadyumlar da bu yönde iyileştirilmiştir (Teague 2015).

1927 yılında İtalya'nın Roma kentinde yapımına başlanan Roma Olimpiyat Stadyumu ikinci nesil stadyum örneklerindedir. 1953 yılında tamamlanan stadyum, 1960 yılında televizyon yayını yapılan ilk Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapmıştır (Spampinato 2020). 1990 yılında geçirdiği tadilat ile stadyuma üst örtü ve plastik koltuklar eklenmiştir. Modern standartlara uyum sağlayabilmek için stadyumda son tadilat 2008 yılında gerçekleştirilmiş olup 70 000 kişilik seyirci kapasitesi ile günümüzde kullanımı devam etmektedir.

Şekil 2. 38. Roma Olimpiyat Stadyumu 1950 ve günümüz (Anonim 2018c, Anonim 2018d)

Meksika'nın başkenti Meksiko'da 1952 yılında inşa edilen Meksika Olimpiyat Stadyumu günümüzde 72 000 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Stadyum 1955 yılında, Olimpiyat Oyunları mantığında dört senede bir düzenlenen ve yalnızca Amerika kıtası sporcularının katılabildiği Pan Amerika Oyunları'na ev sahipliği yapmıştır. 1968 Yaz Olimpiyat Oyunları'nın gerçekleştirildiği stadyumun kapasitesi Olimpiyat Oyunları için yaklaşık 84 000 kişiye yükseltilmiştir. Stadyum, zemin üzerinde betonarme tribünlerin yükseldiği bir yapı formu yerine mevcut topografyası ile uyum içerisinde büyük yapı ölçeğini saklayacak şekilde tasarlanmıştır.

Şekil 2. 39. 1968 yılında Meksika Olimpiyat Stadyumu 1968 ve günümüz (Anonim 2020d, Anonim 2020d)

1968 yılında Almanya’da yapımına başlanan Münih Olimpiyat Stadyumu, 1972 yılında açılmış olup aynı sene düzenlenmiş Yaz Olimpiyat Oyunları’nın gerçekleştirildiği stadyumdur. 80 000 olan stadyum kapasitesi güvenlik gerekçesiyle günümüzde 69 000 kişiye düşürülmüştür. Stadyumun oturacağı alanın kazılarak doğal zemin kotunun altına inşa edilen Münih Stadyumu çevresiyle uyum içerisinde tasarlanmıştır. Çelik strüktür arasına yarı saydam panellerin yerleştirilmesiyle oluşturulan stadyumun üst örtüsü kapladığı alan ile en geniş üst örtü olma özelliğine sahiptir (John ve ark. 2007).

Şekil 2. 40. 1972 Olimpiyat Oyunları sırasında Münih Stadyumu 1972 ve günümüz (Anonim 1972, Anonim 2018e)

Üçüncü Nesil Modern Stadyumlar

Televizyon yayınlarının 1960 yılından sonra tüm dünyada yaygınlaşması sonucu stadyumlardaki seyirci katılımının büyük düzeyde azalmasına çözüm olarak, kullanıcıya sunulan hizmet düzeyi ve gerçekleştirilen etkinlik sayısı artırılmıştır. Kalite ve çeşitliliğin artmasıyla bilet fiyatlarının da yükseltildiği üçüncü nesil stadyumlarda uygulanan bu önlemler insanları stadyumlara getirmek için yeterli olmamış 1980’li yılların sonlarına doğru yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Heatly ve Mason 2004). Bu kapsamda stadyum bir ürün, seyirciler ise tüketici olarak görülmüş, tüketiciyi ürüne çekmek ve tüketimi sağlamak için stadyumlara birçok ticari fonksiyon eklenmiştir. Kitle iletişim aracı olan televizyon bu defa, yapılan yeniliklerin tüm dünyaya tanıtılmasını sağlamış; böylece odak noktası spor olan eğlence alanlarına dönüşen stadyumlar yaş veya cinsiyet gibi özellikler fark etmeksizin toplumun her kitlesinin ilgi odağı haline gelerek eski popülerliğini tekrar kazanmaya başlamıştır. Büyük kalabalıkları toplayan stadyumların televizyona yansması stadyum yapılarının toplumsal gücünün yanı sıra

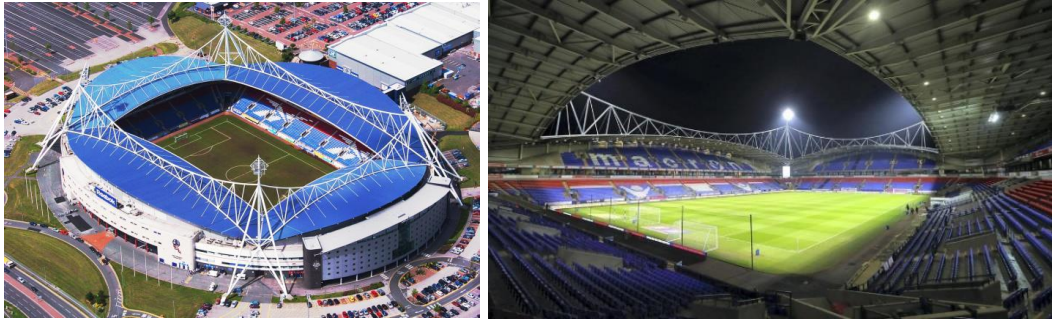
finansal gücünü de ortaya çıkartmıştır. Pazarlama imkânları, sponsorluk ve reklam anlaşmaları gibi fırsatlar doğmuş ve katılımın azalmasıyla ortaya çıkan finansal kriz de etkisini kaybetmeye başlamıştır (Teague 2015).

Bugün kullanılan ismi ile Kirkless Stadyumu 1994 yılında İngiltere’de inşa edilmiş olup ticari stadyum özelliklerini taşımaktadır. Yaklaşık 24 000 kapasiteli stadyum, spor aktivitelerinin gerçekleştirildiği mekan olma özelliğinin yanı sıra alışveriş, yeme-içme ve rekreasyon alanlarını da bünyesine dahil etmiştir. Kirkless Stadyumu’nda konser etkinlikleri de düzenlenmekte olup, 1995 senesinde gerçekleştirilen konserde stadyum 80 000 kişiyi ağırlamıştır.

Şekil 2. 41. Kirkless Stadyumu’ndan görünüm (Anonim 2017b, Wilding 2019)

1997 yılında İngiltere’de yapılan Bolton Stadyumu ise yaklaşık olarak 29 000 kişilik kapasiteye sahiptir. Reebok Stadyumu ve Macron Stadyumu isimlerini de kullanmıştır. Üçüncü nesil örneklerden olan stadyumun bir bölümü otel olarak işletilmektedir. Futbol, ragbi, dart ve amatör dövüş sporlarının dışında konser ve mitinglere de ev sahipliği yapan stadyum, genç sporcular için eğitim alanı olarak da kullanılmaktadır.

Şekil 2. 42. Bolton Stadyumu’ndan görünüm (Anonim 2014c, Mitten 2019)

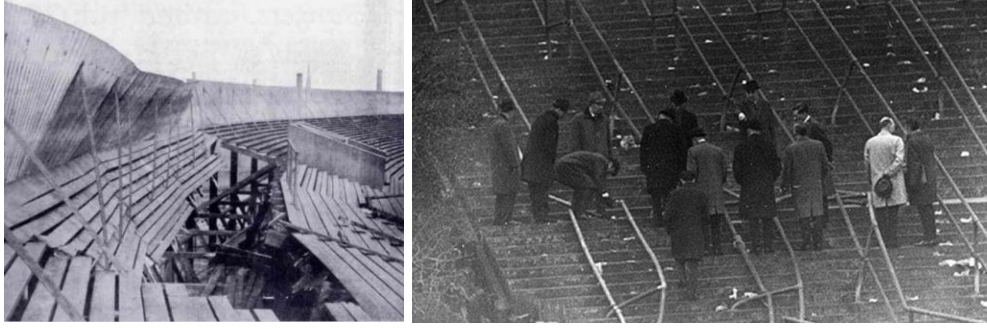
Üçüncü nesilde stadyum yapısına yön veren diğer önemli faktör, stadyumlarının kullanımını boyunca karşılaşılan felaket derecesindeki olaylar nedeniyle güvenlik olmuştur (Aljehani ve Ferwati 2016). Stadyumlarda karşılaşılan güvenlik problemleri modern dönem ile birlikte ortaya çıkan bir durum değildir. M.S. 27 yılında Fidenae kasabasında yapılan gladyatör oyunları sırasında ahşap bir amfiteyatronun çökmesi sonucu elli bin seyircinin yirmi bini hayatını kaybetmiştir. Benzer bir kaza M.S. 140 yılında Circus Maximus'da gerçekleşmiş ve ahşap yapının çökmesiyle yaklaşık bin yüz izleyici can vermiştir (Wissgott 2019).

Modern dönemin ilk stadyumlarında da yapının dayanıksızlığı, aşırı kalabalık, holiganlık, rekabet, yetersiz bariyerler ve güvenlik personeli ihmalleri gibi çeşitli sebeplerle zaman zaman bu tür kazalarla karşılaşılmıştır. Türkiye'de 1967 yılında Kayseri'de bulunan stadyumda iki takım arasında çıkan gerginlik sonucu 43 taraftar ezilerek ve havasız kalarak hayatını kaybetmiştir. Rakip takımlar arası gerginlik maç sonrası stadyum dışında da devam etmiştir (Wissgott 2019).

Şekil 2. 43. 1967 Kayseri Stadyumu faciası (Anonim 2019e)

İskoçya'da bulunan Ibrox Stadyumu'nda ise iki felaket yaşanmıştır. 1902 yılında ahşap tribünlerden birinin çökmesi sonucu 25 kişi hayatını kaybetmiş, 600 kişi ise yaralanmıştır. İkinci felaket 1971 yılında gerçekleşmiştir. 80 000 kişinin izlediği karşılaşmada stadyumdan çıkmakta olan seyircilerin son dakikada atılan bir gol sonucu stadyuma geri dönmeye çalışmasıyla stadyum merdivenlerinde büyük bir izdiham yaşanmıştır. Olay sonucu 66 kişi ölmüş ve 140 kişi yaralanmıştır (Donuk ve Şenduran 2017).

Şekil 2. 44. Ibrox Stadyumu faciası 1971 ve 1902 (Anonim 2019e, Anonim 2020e)

Brüksel şehrinde bulunan 50 000 seyirci kapasiteli Heysel Stadyumu'nda 1985 yılında gerçekleşen karşılaşma için 60 000'den fazla bilet satışı yapılmıştır. Yaşanan izdiham ve kargaşa sonucu tribünler arasında bulunan duvarlar seyircilerin üzerine yıkılmış, birçok taraftar tribünler ile sahayı ayıran tel örgülerin arasında sıkışmıştır. Bunun sonucunda 600 kişi yaralanmış ve 39 kişi de can vermiştir (Yetim 2015).

Şekil 2. 45. 1985 Heysel Stadyumu faciası (Anonim 2019e)

Aynı yıl Valley Parade Stadyumu'nda çıkan bir yangının ahşap tribünlerde kısa sürede yayılması sonucu 265 taraftar yaralanmış, 56 taraftar da hayatını kaybetmiştir. 1989 yılında İngiltere'nin Hillsborough Stadyumu'nda gerçekleşen bir karşılaşma sırasında güvenlik görevlileri yanlış bir karar almıştır. Dışarıda bulunan çok sayıda taraftara stadyumun kapılarını açmıştır. Taraftarların içeriye akın etmesi ile tribünlerin çökmesi sonucu 96 seyircinin ezilerek hayatını kaybetmesine 766 seyircinin yaralanmasına neden olan olay dünya tarihinin en ölümcül stadyum kazası olarak bilinmektedir (Teague 2015).

Şekil 2. 46. 1985 Valley Parade Stadyumu faciası (Wissgott 2018)

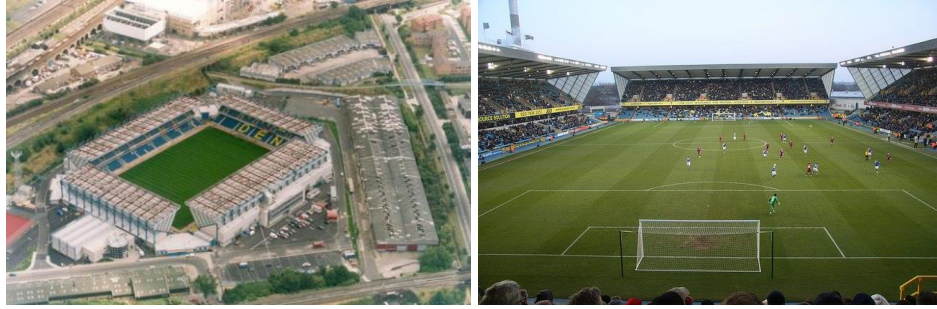

Şekil 2. 47. 1989 Hillsborough Stadyumu faciası (Anonim 2019e)

Facia sonrasında dönemin savcısı tarafından stadyumlarda güvenliğin sağlanmasına yönelik Taylor Raporu olarak bilinen bazı öneriler hazırlanmıştır. Bu rapor dikkate alınarak, stadyumlarda ayakta durulacak alanların azaltılarak tribünlerde koltuk sayısının ve sirkülasyon alanlarının artırılması, strüktürde ahşap malzeme yerine çelik ve beton kullanılması, üst örtünün kapladığı alanın genişletilmesi, bariyerlerin güçlendirilmesi, oyun alanı ve tribün arasındaki tel örgülerin kaldırılması, turnike sayılarının artırılması, alkol satışı ve bilet fiyatları gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Taylor Raporu'nda belirlenen güvenlik standartlarını sağlayacak şekilde yapılan ilk stadyum, Chester City kulübüne ait olan ve 1992 yılında İngiltere'de inşa edilen 5 376 seyirci kapasiteli Deva Stadyumu'dur. 1993 yılında yine İngiltere'de yapılmış olan 20 146 izleyici kapasiteli Den Stadyumu ise Millwall kulübünün olup Taylor Raporu'na uygun olarak inşa edilen ikinci stadyumdur (Anonim 2020f).

Şekil 2. 48. Deva Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2020g, Wilkinson 2010)

Şekil 2. 49. Den Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2018f, Anonim 2009b)

Dördüncü Nesil Modern Stadyumlar

1990'lı yıllarda yapılan stadyumlar spor dışındaki farklı ticari kullanımlarıyla dördüncü nesil stadyum anlayışının temellerini oluşturmuşlardır. 20. yüzyılın sonlarında sporun ticari boyutu oldukça gelişmiş; kullanıcıların mümkün olduğunca uzun zaman geçirecekleri ve daha fazla harcama yapacakları şekilde tasarlanan stadyumlar, kapsamlı bir küresel endüstri haline gelmiştir. Bu durum sporun mekansal boyutunda büyük değişimlere yol açmıştır. Stadyumlara toplantı ve çalışma odası, basın ve medya odası, revir, ibadethane, sporcu odaları, vip bölümler, localar, otopark, büfe, müze, restoran, kafe ve çeşitli kiralanabilir alanlar da eklenerek kompleks bir yapı oluşturulmuş ve kullanıcıların hem stadyum içinde hem de stadyumun dış alanında en iyi deneyimi edinmesi amaçlanmıştır. Artan mekan kalitesi ile birlikte koltuk başına düşen katma değer de artmış, kulüpler ve kentler ekonomik kâr sağlamıştır. Bu durum seyirci profilini de etkilemiştir. Taraftar mabetleri olan stadyumlar, ana amacın spordan çok bu organizasyonlardan elde edilecek maddi yarar olduğu tüketim tesislerine dönüşmüşlerdir. Kamu ve özel sektör ortaklıkları ile desteklenen stadyumların sağladıkları finansal faydalar mimari özellikleri kadar önem kazanmıştır.

Esnek stadyum kavramının ortaya çıktığı dördüncü nesil stadyumlar, yalnızca spor organizasyonlarının düzenlendiği mekanlar olmaktan çıkmış, farklı zamanlarda farklı etkinliklerin gerçekleştirildiği çok işlevli kamusal alanlar olarak kentlerde yer etmiştir. Uygulanan teknolojik düzenlemeler ile stadyumların yapısal özellikleri kullanılacağı fonksiyona uyum sağlayabilen hareketli sistemlere dönüştürülmüştür. Bu kapsamda, ihtiyaca göre açılıp kapanabilen çatı örtü sistemleri, kullanıma göre değişebilen oyun sahası, eklenebilir ve çıkarılabilir koltuklar, hareketli tribünler, ısıtma ve soğutma sistemleri gibi yenilikler sağlanarak bir mekan olarak stadyumların sunduğu potansiyelden en yüksek düzeyde faydalanılmıştır (Teague 2015). Yapılan bu düzenlemeler ile stadyumlar yalnızca spor karşılaşmaları olduğu zaman birkaç saat kullanılan yapılar olmaktan çıkarılmıştır. Ayrıca eski dönemlerden kalma yüksek seyirci kapasiteli, büyük stadyum algısı terk edilerek, 40-50 bin kapasiteli daha küçük stadyumlar inşa edilmeye başlanmıştır. Böylelikle tamamının dolması her zaman mümkün olmayan yüksek kapasiteli stadyumların dolmaması halinde oluşan ortam atmosferi, seyir zevki ve ambiyans ile ilgili problemler ortadan kaldırılmıştır (Aşkar 2010).

Dördüncü nesil stadyumlardan biri olan Kuzey Kore'deki Rungrado 1 Mayıs Stadyumu 1989 yılında kullanıma açılmış olup 150 000 kişilik izleyici kapasitesi ile dünyanın en yüksek kapasiteli çok amaçlı stadyumudur. Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali için inşa edilen stadyum aynı zamanda ülkenin milli futbol takımına, kadın milli futbol takımına ve yerel oyunlara ev sahipliği yapmaktadır. Bir daire etrafında dönen on altı kemerden oluşan stadyumun çatısı manolya çiçeğine benzetilmektedir.

Şekil 2. 50. Rungrado 1 Mayıs Stadyumu (Anonim 2002a)

Gelredome Stadyumu, Hollanda’da bulunmakta olup yapımı 1998 yılında tamamlanmıştır. İlk zamanlar kapasitesi 21 000 kişi olan stadyumun son standartları sağlayabilmesi için kapasitesi 30 000’e yükseltilmiştir. Günümüzde spor karşılaşmalarından çok konser etkinliklerinde kullanılan stadyum, konserler için 41 000 kişiye ulaşabilen kapasitesi ile Hollanda’nın önde gelen konser alanlarından biri olmuştur. Dördüncü nesil esnek stadyum yapılarından biri olan Gelredome Stadyumu, tamamen açılıp tamamen kapanabilen üst örtüye ve spor etkinlikleri dışında kullanıldığında geri çekilebilen sahaya sahiptir. Aynı zamanda hava koşullarına göre stadyumun tamamında etkili olan ısıtma ve soğutma sistemi bulunmaktadır.

Şekil 2. 51. Gelredome Stadyumu’nun hareketli çatısı (Anonim 2015b, Anonim 2019f)

Şekil 2. 52. Gelredome Stadyumu’nun iç alanı (Hoogerwaard 2015)

Yapımı 1998 senesinde tamamlanan bir diğer esnek stadyum ise Avrupa’nın altıncı büyük stadyumu olan Fransa Stadyumu’dur. Yaklaşık 81 000 kişi olan seyirci kapasitesi, ihtiyaç halinde stadyumda bulunan hidrolik sistemin devreye girmesiyle birkaç dakikada 110 000 kişiye ulaşabilmektedir. Orta bölümde bulunan hareketli tribün aşağıya doğru inmekte ve yerine daha yüksek kapasiteli büyük tribün gelmektedir. Stadyumun alt bölümü de hareketli tribünlerden oluşmakta olup atletizm yarışmalarında geriye doğru çekilerek tribünlerin altında bulunan atletizm pistinin ortaya çıkartmaktadır. Farklı organizasyonlara uyum sağlayan özelliğiyle Fransa Stadyumu futbol, ragbi, plaj voleybolu, atletizm sporlarına, konser ve büyük şovlara ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 2. 53. Fransa Stadyumu'ndan görünüm (Anonim 2020h, Anonim 2018g)

Beşinci Nesil Modern Stadyumlar

Stadyum anlayışının geldiği son nokta olan beşinci nesil stadyumlar çok amaçlı kullanım özelliklerinin dışına çıkmış ve önceki stadyumlardan farklı olarak özelleşmiş spor alanları şeklini almıştır. Bu dönemde sosyal, kültürel ve siyasi ilişkiler, kent dokusu ve stadyum arasındaki ilişki, ulaşım altyapısı ve çevre sorunları gibi parametreler stadyum tasarımlarında belirleyici etken olmuştur. Kentler, ülke içindeki spor rekabetlerinin dışında uluslararası büyük organizasyonlara da ev sahipliği yapmak, buldukları ülkeleri tanıtmak ve ekonomilerini canlandırmak için rekabet içerisine girmişlerdir. Kullanıcıya sundukları imkan ve özellikleriyle dikkat çekici stadyumlar inşa eden kentler, dünya çapındaki yarışta kentsel prestij ve mekansal kalite yönünden birkaç adım öne çıkmaktadır. Bu kapsamda ülkeler günümüzde stadyumlarını yüksek mimari ve teknolojik sistemler ile donatarak eşi görülmemiş cazibe merkezleri haline getirmektedir. Edindikleri sürdürülebilir yaklaşımlarla insani ve ekolojik değerlerin ön plana çıktığı uygulamalar da bu dönem stadyumlarının özelliklerindedir. Günümüzde stadyumlar kendilerine özgü tasarımlarıyla estetik değerlerin sınırlarını zorlayan, tüm dünyada tanınarak buldukları kentleri temsil eden referans noktaları olarak kabul edilmektedir (Spampinato 2020).

Beşinci nesil stadyum yapısı olan ve Almanya'nın Münih şehrinde 2005 yılında inşa edilen Allianz Arena Stadyumu 70 000 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. İkonik cephesi ile Münih'in simgesi haline gelen stadyum, dış cephesinin tamamı aydınlatılabilen ilk stadyumdur. Maç günlerinde ev sahibi takımın renklerine göre kırmızı, mavi veya beyaz renklere bürünerek farklı algılar oluşturmaktadır. Stadyumun üst örtüsü dünyanın en

büyük membran çatısı olup cephe ile bütüncül bir görünümündedir. Yaklaşık 11 000 araç kapasitesi ile Avrupa'nın en büyük otoparkını bulunduran stadyumda üç restoran, 28 büfe, ofis, konferans salonu, taraftar mağazası ve müze de yer almaktadır (Bilgen 2018).

Şekil 2. 54. Allianz Arena Stadyumu'ndan görünümler (Anonim 2020ı)

İstanbul'da bulunan Atatürk Olimpiyat Stadyumu, 2002 yılında tamamlanmış olup yaklaşık 80 000 seyirci kapasitesi ile Türkiye'nin en büyük stadyumudur. Dokuz kulvarlı atletizm pistine sahip olan stadyum Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapabilmek için inşa edilmiştir. Olimpiyatlar, atletizm ve futbol ile ilgili standartların tamamını sağlayan Türkiye'deki üç stadyum biri olan Atatürk Stadyumu, ileri teknolojinin uygulandığı iki farklı üst örtüye sahiptir. Stadyumun batı tribününü örten hilal şeklindeki çelik çatısı ard germe sistem ile oluşturulan iki betonarme kolon ile desteklenmektedir. Stadyumun antrenmanlar için kullanılan iki ek sahası yer altı tüneli ile stadyum alanına bağlanmaktadır. Batı tribününün altında bulunan altı kat hizmet alanı olarak kullanılmaktadır. Atatürk Stadyumu sahip olduğu yüksek donanımlarla prestij sağlayıp kentsel simge niteliği taşımaktadır (Anonim 2005).

Şekil 2. 55. Atatürk Olimpiyat Stadyumu (Anonim 2005)

2008 Yaz Olimpiyat Oyunları için tasarlanan Pekin Ulusal Stadyumu Çin’de yer almaktadır. İzleyici kapasitesi 80 000 olan stadyuma gerekli durumlarda geçici koltukların eklenmesiyle kapasite 91 000 kişiye kadar çıkabilmektedir. Dünyanın en büyük kapalı alanı olmakla birlikte en büyük çelik yapısı olan stadyum ağ görünümlü ikonik cephesi ile kuş yuvası olarak anılmaktadır. Cephede bulunan çelik kafes ve çelik kafesten 15 m içeride bulunan kırmızı renkli betonarme ana kütlede oluşan stadyum 8.0 büyüklüğündeki depreme dayanacak şekilde tasarlanmıştır. Doğal aydınlatmadan yararlanmaya olanak sağlayan çatısı, fotovoltaik güneş enerjisi sistemi, yağmur suyunu toplayan ve stadyum alanında kullanımını sağlayan uygulaması ve yaz için soğuk havayı kış için sıcak havayı depolayan sistemi ile gelişmiş çevre ve enerji teknolojisine sahiptir. Pekin Ulusal Stadyumu’nun 2022 Kış Olimpiyat Oyunları’na da ev sahipliği yapacaktır (Anonim 2017c, Mcfadden 2019).

Şekil 2. 56. Pekin Ulusal Stadyumu (Ziegler 2013, Gurak 2010)

Fisht Olimpiyat Stadyumu 2013 yılında Rusya’da inşa edilmiştir. 2014 Kış Olimpiyat Oyunları için üzeri tamamen kapalı olacak şekilde yapılan stadyum, 2017 ve 2018 yıllarında düzenlenen FIFA etkinlikleri için 2015 yılında tadilat geçirmiştir. FIFA standartlarına uygun hale getirilen stadyumun üst örtüsü, yarı açık olarak karlı dağları andıran formu ile yeniden tasarlanmıştır. Yaklaşık 47 000 seyirci kapasiteli Fisht Olimpiyat Stadyumu ülkenin bir futbol kulübüne ve milli futbol takımına hizmet etmektedir.

Şekil 2. 57. Fisht Olimpiyat Stadyumu (Anonim 2018h, Anonim 2017d)

Modern Dönem Öncesi	Antik Mısır	M.Ö. 2686-2181 / Geniş ve düz zeminli avlular, çöl yolları <i>Spor amacı taşımayan, dini ve askeri amaçlar, hükümdarlık için güç gösterisi.</i>
	Antik Yunan	M.Ö. 8-3. yüzyıl / Dağ etekleri, iki tepe arası, arazinin doğal eğimi <i>Olimpiyat Oyunları'nın yapılabilmesi için asıl işlevi spor olan özel yapılar Yarışları ayakta durarak seyretmek Kutsallık, barış, dostluk, tanrılara teşekkür gibi dini amaçlar.</i>
	Antik Roma	M.S. 1-5. yüzyıl / Circus Maximus, Kolezyum <i>Gladyatör ve hayvan dövüşleri, at ve araba yarışları, kanlı ve vahşi duygular Kemer ve tonozlar ile taşıyıcı sistem, ahşap ve taş malzeme, yüksek kapasite Cinsiyete ve sosyal sınıfa göre ayrılan oturma düzeni.</i>
	Orta Çağ	M.S. 5-15. yüzyıl / Sokaklar, meydanlar <i>Hıristiyanlık ile insan bedenini vurgulayan atletik oyunlar yasaklanması Sporun halk arasında amatörce yapılması, stadyumların gelişiminin durması Orta Çağ futbolu, avcılık, okçuluk, çuval taşıma.</i>
	15-19. yy	Aydınlanma Dönemi / Reform, Rönesans, Sanayileşme, Fransız İhtilali <i>Sosyal yaşantıda köklü değişimler, spora olan ilginin artması Antik Yunan ve Roma kültürünün yeniden canlanması Spor yapılarının restore edilmesi, boğa güreşleri.</i>
Modern Dönem	1. Nesil	White City Stadyumu, Berlin Stadyumu vb. <i>Yüksek kapasite, düşük maliyet, kısa inşaat süresi, ahşap ve tuğla malzemeler, ayakta ve oturarak izleme alanları, düşük güvenlik ve konfor özellikleri, zayıf tasarım ve cephe.</i>
	2. Nesil	Roma Olimpiyat Stadyumu, Meksika Olimpiyat Stadyumu vb. <i>Televizyon yayınları ile geniş kitlelere ulaşılması, etkinlikleri evde izleme imkanıyla stadyum katılımlarında büyük düşüş, yüksek katılım için dikkat çekici ve görkemli tasarımlar, seyirci konforuna ilişkin düzenlemeler, hizmet kalitesinin artması, betonarme ve çelik malzeme.</i>
	3. Nesil	Kirkless Stadyumu, Bolton Stadyumu, Ibrox Stadyumu vb. <i>Stadyum=ürün, seyirci=tüketici anlayışı, ticari fonksiyonların eklenmesi, televizyon aracılığıyla pazarlama imkânları, sponsorluk ve reklam anlaşmaları Stadyum kazaları, Taylor Raporu ve güvenlik önlemleri</i>
	4. Nesil	Fransa Stadyumu, GelreDome Stadyumu vb. <i>Sporun ve stadyumların küresel endüstri haline gelmesi Çok işlevli esnek stadyum anlayışı.</i>
	5. Nesil	Atatürk Olimpiyat Stadyumu, Pekin Ulusal Stadyumu vb. <i>Oynanan spora göre özelleşmiş stadyumlar, kent dokusu ve stadyum ilişkisi, ulaşım altyapısı, çevre sorunları, stadyum odaklı rekabet.</i>

Şekil 2. 58. Stadyum yapılarının tarih içindeki gelişim sürecinin özeti

2.1.5. Mimari tipolojilerine göre stadyumların sınıflandırılması

Ortaya çıktıkları dönemlerden günümüze kadar geçen süreç boyunca stadyumlar çeşitli özellikleriyle birbirlerinden farklılaşarak tasarlanmışlardır. Stadyumları oluşturan ana elemanlar her birinde aynı mantıkla var olmakla birlikte çağın ve insanın ihtiyaçlarına, popüler spor faaliyetlerinin kurallarına ve teknolojik imkânlarla göre stadyum türleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde oldukça gelişmiş yapılar olan stadyumları:

- Geometrik formuna göre: dikdörtgen, kare, oval, at nalı,
- Üst örtüsüne göre: açık stadyum, kapalı stadyum, oyun alanı açık tribünler kapalı stadyum, tribünlerin belirli bölümleri kapalı stadyum,
- Tribün özelliklerine göre: tek tribünlü, iki tribünlü, üç tribünlü, tamamı tribünle çevrili,
- Kentteki konumuna göre: kent içi (merkez) stadyum, kent dışı stadyum,
- Kullanım amaçlarına göre: yalnızca spor, spor ve konaklama (otel, rezidans), spor ve sosyal aktivite (konser, yarışma, gösteri, miting), spor ve ticaret (kafe, restoran, alışveriş),
- Yapılan spora göre: futbol stadyumları, olimpiyat stadyumları, kriket stadyumları, beyzbol stadyumları, Amerikan futbolu stadyumları,
- Ölçeklerine göre: atletizm pisti olan büyük ölçekli stadyumlar, atletizm pisti olmayan daha küçük ölçekli stadyumlar olmak üzere farklı özellikler altında sınıflandırmak mümkündür.

Stadyumların geometrik formları, izleyici alanlarının kapasite ve yerleşim kararlarına göre şekillenmektedir. Bu anlamda mimari çeşitliliği sağlayan en önemli etken tribünlerdir. Tribünlerin konumlandırılması doğrudan stadyumun planı ile ilişkilidir. Uluslararası kriterlere göre belirli ölçülere sahip dikdörtgen oyun alanının dört kenarı boyunca kademeler halinde yükselen tribünler dikdörtgen stadyumları oluşturmaktadır. Daha çok futbola özgü tasarlanan stadyumlarda uygulanan dikdörtgen form, modern futbolun ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonrasında özellikle Avrupa stadyumlarında görülmektedir. At nalı stadyumlar, bir ucu açık diğer ucu ise yarım daire şeklindeki stadyumlardır. Plan olarak U formu ile benzerlik göstermektedirler. Antik Yunan'da sıklıkla rastlanan at nalı stadyumlarda seyirci alanları dikdörtgen bir pistin bir kısma ve iki

uzun kenarları boyunca yükselmektedir. İzleyici alanlarının elips şeklinde bir plana sahip stadyumun tüm çevresini kaplamasıyla ise oval stadyumlar ortaya çıkmaktadır. Antik dönemlerin yalnızca koşu pisti içeren dikdörtgen stadyumları zamanla, büyük bir oyun alanının etrafında 8-9 kulvarlı dairesel koşu pistinin yer aldığı ve farklı spor etkinliklerinin gerçekleştirildiği yapılara dönüşmüştür. Stadyumlara oval şeklini kazandıran bu atletizm pistleridir. Günümüzde inşa edilen modern stadyumlar cephe tasarımları ve estetik değerleri ile öne çıkmak için oval formdan faydalanmaktadırlar (Gürel ve Akkoç 2011).

Şekil 2. 59. At nalı formulu Ohio Stadyumu, ABD 1940'lar (Anonim 2016b)

Şekil 2. 60. Oval formulu Maracana Stadyumu, Brezilya (Anonim 2008)

Şekil 2. 61. Dikdörtgen formulu, Santiago Bernabeu Stadyumu, İspanya (Anonim 2017e)

Stadyumların mimari ve yapısal özelliklerinde çeşitlilik yaratan diğer önemli etken ise stadyumun çatısı yani üst örtüsüdür. Oyun sahası ve tribünlerin üst kısmının kapatılmadığı açık stadyumlar, açık hava tiyatroları şeklinde olup malzemenin ve yapım teknolojisinin sınırlı olduğu Antik Yunan dönemi stadyum özelliklerindedir. Günümüzde de tercih edilen açık stadyumlar, çok sıcak ve güneşli günlerde, yağışlı, rüzgârlı ve soğuk havalarda seyir konforunu ve etkinliğe katılım oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Kapalı stadyumlar, tribünlerin ve oyun alanının üst kısmının tamamen kapalı olması, oyun sahasının üst kısmının açık tribünlerin tamamen kapalı olması veya oyun sahasının tamamen açık tribünlerin ise belirli bölümlerinin üst kısmının kapalı olması şeklinde değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra günümüzün son teknolojisi ile ihtiyaca göre açılıp kapanabilen hareketli üst örtü sistemine sahip stadyumlar da yapılmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren açık stadyumlara göre daha fazla tercih edilen kapalı ve kısmen kapalı stadyumlar, izleyiciye daha kaliteli bir hizmet sunulmasını sağlamaktadır. Modern dönemin ilk yıllarında inşa edilen birçok açık stadyumun tribünleri ilerleyen yıllarda yapılan yenileme çalışmaları sonucu çatı örtüsü ile kaplanmıştır. Ayrıca rüzgârdan ve yağmurdan doğabilecek topun yönünün ve hızının değişmesi, topun zeminde ilerlemesinin zorlaşması gibi olumsuz durumlar stadyumun çatı örtüsü ile en aza indirgenmektedir (Arslan 2016).

Şekil 2. 62. Açık stadyum İzmir Atatürk Stadyumu (Anonim 2017f)

Şekil 2. 63. Tribünü kapalı oyun sahası açık Luzhniki Stadyumu, Rusya (Anonim 20181)

Şekil 2. 64. Açılıp kapanabilen çatı sistemi Veltins Arena Stadyumu, Almanya (Anonim 2019g, Anonim 2019h)

Stadyumlar gelişim süreçleri boyunca tribün özelliklerine göre tek, iki, üç ve tamamen tribünlü olacak şekilde farklılık göstermişlerdir. Antik Yunan döneminin stadyum tipi olan at nalı yani U biçimli stadyumlarda oyun alanının üç kenarında seyirci alanları yer almıştır. Roma dönemi circus maximusları da üç tribünden oluşurken, kolezyumlarda seyirci bölümleri iç alanı tamamen kapatacak şekilde yapılmıştır. Modern dönemlere gelindiğinde yüksek seyirci kapasitesi stadyum tasarımına yön veren önemli bir faktör olmuş bu nedenle tribünler çoğunlukla oyun alanının çevresi boyunca devam etmiştir. Büyük kütleli ve dikkat çekici tasarımlarıyla günümüz stadyumlarında da bu anlayış devam etmekle birlikte büyük organizasyonların hedeflenmediği bazı yerel stadyumlarda tek veya iki tribünlü uygulamalar da mevcuttur.

Şekil 2. 65. Tek tribünlü Marina Bay Stadyumu Singapur (Anonim 2002b)

Şekil 2. 66. İki tribünlü Braga Stadyumu Portekiz (Anonim 2018o)

Şekil 2. 67. Üç tribünlü Estadio Nuevo Silvestre Carrillo Stadyumu İspanya (Palacio 2015)

Yer seçimlerine göre stadyumlar, kent içinde veya kent dışında olacak şekilde değişiklik göstermektedir. Uluslararası ve yerel yönetmeliklerde bu konuyla ilgili herhangi bir sınırlandırma olmayıp stadyumların yapılacağı alanın kentsel değerleri ve planlama kararları stadyumun konumunun belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İlk örneklerine bakıldığında, önceleri kent merkezine ve kutsal alana yakın olan Antik dönem stadyumları zamanla kentin dışına doğru taşınmıştır. Bu anlayış kent dışındaki arsa fiyatlarının düşük olması, kalabalıkların daha rahat kontrol altına alınması ve oluşan yoğun gürültünün yerleşim alanlarından uzaklaştırılması gibi nedenlerle modern dönemde de devam etmiş, stadyumlar kent dışındaki alanlarda inşa edilmiştir. Ancak 1990'lı yılların başında bu görüş zayıflamış ve stadyumlar kent merkezlerinde yapılmaya başlanmıştır. Böylece stadyumların daha etkin kullanımı sağlanmıştır (Aksu 2012). Günümüzde kent merkezinde kültürel ikon olarak kentsel alanlar ile bütünleşen stadyum anlayışı yaygınken tek yapı ölçeğinde kent dışına inşa edilen stadyumlar da görülmektedir.

Şekil 2. 68. Kent dışındaki Commerzbank Arena Stadyumu, Almanya (Anonim 2011a)

Şekil 2. 69. Kent merkezindeki Vodafone Arena Stadyumu, İstanbul (Anonim 2016c)

Sporun kitleselleşmesiyle spor faaliyetlerinin ticari boyutu öne çıkmış ve stadyumlar spora hizmet ettikleri kadar spor endüstrisine de hizmet etmeye başlamıştır. Haftanın belirli günleri yalnızca spor karşılaşmaları için kullanılan stadyumlara zamanla farklı işlevlerin eklenmesiyle stadyumlar çok fonksiyonlu yapılar haline dönüşmüşlerdir. Günümüzde stadyum yapılarının planlamalarında kiralanabilir alanlar oluşturularak stadyumların belirli bölümlerine restoran, kafe, ofis, toplantı salonu, mağaza ve müze gibi kullanımlar dâhil edilmiş, stadyum alanının 7/24 canlı ve verimli kullanılması mümkün kılınmıştır. Aynı zamanda büyük konserler için iyi bir mekan oluşturan stadyumlarda oyun alanı manzaralı otel ve rezidans bölümleri de oluşturulabilmektedir. Günümüzde yalnızca spor, spor ve konaklama, spor ve ticaret, spor ve eğlence gibi farklı işlevleri karşılayabilecek şekilde tesisleştirilen stadyum yapıları, kullanım amaçlarına göre birbirlerinden farklılaşmaktadır.

Şekil 2. 70. Stadyumların farklı kullanımları

a) Bir kısmı otel olarak hizmet veren Old Trafford Kriket Stadyumu, İngiltere (Anonim 2019) b) Restoran bölümünden karşılaşmanın izlenebildiği Konya Büyükşehir Belediye Stadyumu (Anonim 2015c)

Spor tarihinin en eski ve en büyük organizasyonu olan Olimpiyat Oyunları büyük kalabalıkları toplayan çok sayıda farklı spor karşılaşmasından oluşmaktadır. Bu nedenle ilk örnekleri Olimpiyat Oyunları için yapılan stadyumlar Antik dönemlerden itibaren tek bir mekanda birden çok spor dalının gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmışlardır. Böylece atletizm, futbol, jimnastik, güreş, tenis ve okçuluk gibi çeşitli etkinliklerin yapıldığı, çok amaçlı ve yüksek seyirci kapasiteli olimpiik stadyumlar ortaya çıkmıştır. Olimpiyat Oyunları'nın dışına çıkıp kıtalar arası, ülkeler arası ve ülkelerin kendi içlerinde turnuvalar ve kupa maçları düzenlenmesiyle tüm spor dallarının önüne geçen futbol, stadyum anlayışında da köklü bir değişikliğe neden olmuştur. İlk zamanlar futbol karşılaşmaları için kriket sahaları kullanılırken zamanla futbol tek bir spor dalı olarak benzeri görülmemiş izleyici katılımlarına ulaşmış ve futbol için özelleşmiş stadyumlar yapılmaya başlanmıştır. Bu durum aynı zamanda stadyumların ölçeklerine farklılaşmasına neden olmuştur. Atletizm pistinin futbola özgü stadyumlardan kaldırılmasıyla büyük ölçekli olimpiik stadyumlara göre daha küçük ölçeğe sahip stadyumlar elde edilmiştir. Böylece tribünler oyun alanına yaklaşmış, taraftarlar ve futbolcular arasında daha sıcak bir maç atmosferi yaratılmıştır. Günümüzde stadyumların yapılan spor etkinliğine göre beyzbol ve kriket gibi farklı özelliklere sahip türleri bulunmakla birlikte en yaygın olan stadyum türü ise futbol stadyumlarıdır.

Şekil 2. 71. Melbourne Kriket Stadyumu Avustralya (Peters 2016)

Şekil 2. 72. Dodger Beyzbol Stadyumu ABD (Anonim 2015d)

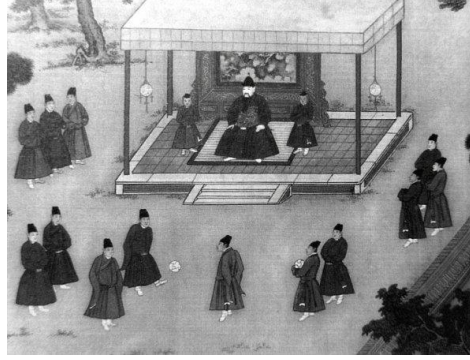
2.1.6. Futbol stadyumlarının tarihsel süreçte gelişiminin modern futbolun değişimi perspektifinden değerlendirilmesi

Günümüz futbol stadyumlarını tüm özellikleriyle doğru analiz edebilmek için modern futbolun ilk kez oynandığı yıllardan başlayarak endüstri haline geldiği bugünün koşullarına kadar geçirdiği dönüşümün, stadyum yapılarını nasıl ve ne yönde etkilediğini sorgulamak son derece önemlidir. İlk örnekleri tarihin çok eski dönemlerine dayanan bu iki kavram, stadyum ve futbol ilkel halleriyle ayrı ayrı anılmış olsalar da modernleşmeye başladıkları 19. yüzyıl ile birbirlerine hizmet etmeye başlayarak günümüzde özdeşleşmiş iki kavram olmuşlardır. Bu nedenle dünya genelinde ve Türkiye’de olmak üzere futbol ve stadyumlarla ilgili yaşanan gelişmeler bir arada açıklanmaya çalışılmıştır.

Dünyada futbol stadyumlarının tarihsel süreçte gelişiminin modern futbolun değişimi perspektifinden değerlendirilmesi

Günümüzde stadyum denildiğinde akla ilk gelen spor dalı futboldur. Ortaya çıktığı dönemlerden beri gördüğü yoğun ilgi, seyirci potansiyelinin büyüklüğü ve çeşitliliği, ekonomide ve politikada edindiği yer gibi sebeplerle futbol, stadyumlarda gerçekleştirilen

diğer spor aktivitelerine göre daha fazla öne çıkmıştır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü futbolu; her birinin on bir kişiden oluştuğu iki takımın, topu ayak ve kafa vuruşları kullanarak birbirlerinin kalesine atmaya çalışmaları şeklinde oynanan ayak topu, top oyunu ifadeleri ile tanımlamaktadır (Anonim 2019ş). Kuper (1996) futbolu heyecan, gerilim, rekabet, merak, sevinç, üzüntü, birlik ve beraberlik gibi pek çok duyguyu aynı anda yaşatan, toplumun tüm kesimlerinden her yaş grubundaki insanın oynamaktan ve izlemekten keyif aldığı en popüler spor dalı olarak açıklamaktadır. Boniface (2007) futboldan İngilizler sayesinde tüm dünyanın tanıştığı küresel bir spor dalı olarak söz etmektedir. Koçer (2012) futbolun büyümeye ve gelişmeye sürekli devam eden dev bir eğlence sektörü olduğundan bahsetmektedir. Singh ve Lamba (2019) ise futbolu destek oldukları takımlara karşı tutku ve bağlılık duyarak başarıları için umut eden taraflar gruplarına sahip oyun olarak açıklamaktadır.

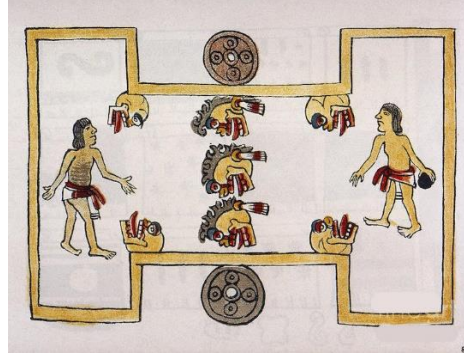

Şekil 2. 73. M.Ö. 2500’lerde Çin medeniyetinde oynanan top oyunu (Anonim 2018i)

Farklı özelliklerine ilişkin çeşitli tanımları yapılan futbolun ilk nerede ve ne zaman oynandığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte insanlık tarihi ile yaşıt olduğu söylenmektedir. Afrika’nın en ilkel kabilelerinde kurukafaların ayaklar ile tekmelendiği bir oyunun varlığına rastlanmıştır (Toros 2015). Mezoamerika’da yaşamış olan Maya Uygarlığında M.Ö. 3000 yıllarında spor amaçlı olmayan top oyunlarının takım halinde oynandığı bilinmektedir. Topun el ile tutulmasının yasak olduğu oyunda ayaklar, bacaklar, kollar ve kalça yardımı ile top yaklaşık dokuz metre yükseklikteki çemberden geçirilmeye çalışılmıştır. Oyunu kazanmak evrene yapılan gündelik bir fayda, tanrılar ile beraber kurtuluş, bereket, verimli topraklar, güneşin zaferi ve doğurganlık gibi anlamlar ifade etmiş, bu nedenle kaybeden takım kurban edilmiştir (Blakemore 2018). Futbol

literatürüne göre bilinen en eski kayıtlar M.Ö. 2500'li yıllara, Mısır ve Çin medeniyetlerine aittir. Mısır'daki mezar duvarlarına yapılan resimlerde ayakları ile topa vuran insan figürleri bulunmuştur. Bu toplar deri veya ketenden yapılmış, içi yosun ve kepek ile doldurulmuş yedi buçuk cm çapında olup bazıları Mısır'ın kurak iklimi sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Mısır'da firavun törenlerinde dinsel eğlence amacıyla top oyunlarının oynandığı bilinmektedir. Çin'de ise Tsu Chu adıyla bilinen futbol saray kutlamaları sırasında oynanmıştır. Ayrıca Çin İmparatorları, askerlerin fiziksel eğitimlerinde çeviklik kazanmaları için top oyunlarından yararlanmıştır. Topu tekmeleyerek yere sabitlenmiş iki mızrak arasından geçirmek, topu deliğe sokmaya çalışan kişiye diğer oyuncuların hücum etmesi ve topu yere düşürmeden yukarıda tutmak gibi çeşitli biçimler geliştirilmiştir (Erdoğan 2008). Japonya'da Kemari, Orta Amerika'da Pok-Ta-Pok, Antik Yunan'da Episkyros, Antik Roma'da Harpastum, Fransa'da Le Soule, İtalya'da Calcio, Avustralya'da Marn-Grook ve Orta Asya Türklerinde ise Tepük ismiyle ayak topunun oynanmış olduğu bilinmektedir (Bakır 2017). Günümüz futboluna benzeyen ayak oyunlarının tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı kurallar, biçimler ve isimler içerisinde oynandığı görülmektedir. Bilgi ve kültür aktarımının sınırlı olduğu eski dönemlerde ortak bir futbol anlayışı benimsenmemiş, her toplum bağımsız olarak kendi basit kurallarını oluşturmuştur.

Dünyanın her yerinde ilk futbol alanlarına bakıldığında, bunların açık sahalar olduğu görülmektedir. Fakat bazı eski uygarlıklarda mimari değer taşıyan futbol alanları inşa edilmiştir. 14. yüzyılda yaşayan Aztekler H veya T formunda kutsal olarak kabul ettikleri sahalarda futbol oynamışlardır. Sahanın boyutları iki kişiye yetecek büyüklükten günümüz futbol sahalарının ölçülerine kadar değişen genişliklerde ve etrafı taş duvarlar ile çevrilmiş olup, bu sahalар bütün Aztek kentlerinde inşa edilmiştir (Erdoğan 2008). Günümüzde Meksika'nın Chichen Itza kentinde 168 m uzunluğunda ve 38 m genişliğindeki alanda, 8 m yüksekliğinde birbirine iki paralel iki duvarı bulunan saha yer almaktadır. Bu saha çok daha eski dönemlerde, Aztekler gibi Orta Amerika'da yaşamış olan ve Aztek kültürünü etkilemiş olan Maya Uygarlığı'na aittir.

Şekil 2. 74. 16. yüzyıla ait Codex Magliabecchiano’da yer alan Aztek sahası tasviri (Bayram 2019)

Şekil 2. 75. Chichen Itza kentinde bulunan saha (Anonim 2018j)

Orta Çağ Avrupası’nda İngiltere ve İtalya’nın köy ve kasabalarında çoğu zaman ölümlerle sonuçlanan, günümüze göre oldukça sert kurallara sahip bir futbolun varlığından söz edilmektedir. Bu dönemde sabah saatlerinden başlayarak akşam hava kararınca dek futbol oynanmış ve bazı önemli günlerde küçük çaplı turnuvalar düzenlenmiştir. Öldürmenin dışında her türlü fiziksel eylemin serbest olduğu futbolun oyuncu sayısında herhangi bir sınırlandırma yapılmamıştır. Ortaya çıkan büyük kazalar ve kavgalar sonucunda futbolun 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar otuz kere yasaklandığı bilinmektedir (Behringer 2012’den aktaran; Ulusoy 2016). Bu dönemde kilise yönetiminin kısıtlamaları nedeniyle büyük spor organizasyonları gerçekleştirilemediğinden, diğer spor faaliyetleri gibi futbol da halkın kendi arasında oynadığı bir oyun olmuştur. Profesyonel bir yapıya ulaşamayan futbol için özel yapılmış sahalara gerek duyulmamış, sokaklar oyun sahası şehir kapıları ise kale olarak kullanılmıştır. Bu nedenle oyun sahasının uzunluğu birkaç kilometreyi bulabilmiştir. Alman tarihçi Wolfgang Behringer, İtalya ve İngiltere’nin eski kentlerinde evlerin üst katlarında bulunan pencere parmaklıklarını o dönem oynanan futbolla ilişkilendirmiştir.

Behringer, yüksek katlarda alınan bu önlemin pencerelerin pahalı camlarını sert futbol toplarından korumak için olduğunu belirtmiştir. 15. yüzyılın kış aylarında İtalya’da Arno Nehri donması sonucu üzerinde oluşan buz tabakası çoğu zaman futbol sahası olarak kullanılmıştır. Ayrıca 17. yüzyılın başlarında İtalya Santa Maria Novella ve Santa Croce Bazilikası’nın önünde yer alan meydanlar da geniş seyirci gruplarını toplayabildiklerinden dolayı futbol oynanan alanlar olmuşlardır (Behringer 2012’den aktaran; Ulusoy 2016). Bugün oynandığı şekline en yakın halini ise 17. yüzyıl İngiltere’sinde alan futbol, içi şişirilerek üzeri deri ile kaplanmış hayvan mesanesi kullanılarak oynanmıştır. Bir metre aralıkla dikilen iki direk hem kale görevi hem de üzerine atılan çentiklerle skor tahtası görevi görmüş, iki direk arasına giren her top bir sayı olarak kabul edilmiştir. Futbol sahası olarak ise 80x120 m ebatlarındaki düz alanlardan faydalanılmıştır (Erdoğan 2008).

Şekil 2. 76. Orta Çağ’da sokaklarda oynanan futbol (Roberts 2019)

Modern futbola geçiş ise futbolun kesin kurallara bağlanıp kurumsallaşması ile birlikte 19. yüzyılda mümkün olmuştur. Düşünce yapısı, yaşam biçimi, ulaşım, eğlence ve spor gibi birçok unsurun modernleştiği 19. yüzyılda futbol da ilkel ve vahşi yapısından uzaklaşmıştır. İngiltere’de oynanan tüm futbol maçlarının aynı standartlarda gerçekleştirilebilmesi için futbol kuralları 1848 yılında Cambridge Kuralları adı ile ortak bir çatı altında toplanmıştır. Bu kurallar çerçevesinde oynanan ilk futbol maçı Cambridge’de öğrenciler arasında yapılmıştır. 1857 yılında ise ilk futbol kulübü olan Sheffield Kulübü İngiltere’de kurulmuştur (Toros 2015). Yaşanan gelişmelerle birlikte futbolun profesyonel bir kimlik kazanabilmesi ve modern dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kapalı ve özel bir mekana gereksinim duyulmuştur. Böylece futbol

sokaklar, meydanlar, boş ve düz araziler yerine stadyumlarda oynanmaya başlanmış ve stadyum yapılarının inşaatı Yunanistan ve İtalya'dan modern futbolun temellerinin atıldığı İngiltere'ye taşınmıştır. 1804 yılında İngiltere'de kriket organizasyonları için inşa edilmiş olan Sandygate Road Stadyumu aynı zamanda, kısa bir süre sonra ortaya çıkan modern futbol için de kullanılmıştır. 1860 yılında Hallam ve Sheffield futbol takımları arasında oynanan dünyanın kulüpler arası ilk futbol karşılaşması burada yapılmıştır. Sandygate Road Stadyumu, dünyanın en eski futbol stadyumu olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiştir. Oyun sahası eğimli olan stadyumun güney tarafı daha alçaktır. 1990,1992 ve 1999 yıllarında yenileme çalışmaları yapılan stadyum bugün 700 kişilik kapasiteye sahip olup Hallam Futbol Kulübü ve Hallam Kriket Kulübü'ne ev sahipliği yapmaktadır (Anonim 2016d).

Şekil 2. 77. Sandygate Road Stadyumu

a) Guinness Rekorlar Kitabı Sertifikası Stadyumu (Anonim 2015e) b) Stadyumun genel görünümü (Anonim 2014d)

İngiltere'nin Sheffield kentinde 1855 yılında inşa edilen Bramall Lane Stadyumu, günümüzde profesyonel maçlara ev sahipliği yapmaya devam eden en eski futbol stadyumudur. Kriket sahası olarak açılan stadyumda ilk futbol maçı 1862 yılında oynanmıştır. Stadyuma 1966 yılında futbol karşılaşmaları için yeni bir tribün eklenmiştir. İngiltere Federasyon Kupası (FA) düzenlenmeye başlanmadan önce, 1867 yılında gerçekleştirilen ve ilk futbol turnuvası olan Youdan Kupası'nın final maçı da Bramall Lane Stadyumu'nda yapılmıştır. 1889 yılından beri Sheffield United takımına ev sahipliği yapan stadyumun tribünleri 1990'lı yılların başında tamamen koltuklu olacak şekilde yenilenmiştir. Günümüzde yaklaşık 32 000 kişilik seyirci kapasitesi mevcuttur.

Şekil 2. 78. Bramall Lane Stadyumu 1955 ve günümüz (Anonim 2017g, Anonim 2018k)

Futbolun giderek önem kazanması ile birlikte 26 Ekim 1863 yılında birçok kulübün bir araya gelerek oluşturduğu ve futbol dünyasının ilk birliği olan İngiltere Futbol Federasyonu (FA) kurulmuştur. Ragbi ve futbolun kesin kurallar ile birbirinden ayrıldığı bu tarih, modern futbolun da doğuşu olarak kabul görmektedir (Wahl 2005). Futbolun ilk kurallarını on üç maddede açıklayan FA, aynı zamanda oyun alanı ölçülerini de ilk kez belirli standartlara kavuşturmuştur. Buna göre oyun sahasının genişliği ve uzunluğu en fazla 91,5x183 m, iki direk arasındaki mesafe ise 7,3 m olarak belirlenmiştir (İkiz 2010). Temelleri İngiltere’de atılan modern futbol zamanla İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’dan tüm Avrupa’ya, oradan Arjantin ile birlikte Amerika’ya, sonrasında Asya’ya ve tüm dünyaya yayılmıştır. Futbolun bu kadar hızlı yayılmasında yakın dönemlerde ortaya çıkan sanayileşmenin etkisi büyüktür (Talimciler 2017). İngiltere Futbol Federasyonu tarafından 1871 yılında düzenlenen ve modern futbolun ilk büyük organizasyonu olan Kral Kupası, 1845 yılında Londra’da inşa edilmiş olan Kennington Oval isimli kriket sahasında gerçekleştirilmiştir (Toros 2015). Bu dönemde İngiltere’de inşa edilen bir diğer önemli yapı ise Stamford Bridge Stadyumu’dur. 1877 yılında Londra Atletizm Kulübü’ne hizmet etmek için açılan stadyum 1905 yılında Chelsea futbol kulübü tarafından satın alınarak futbol stadyumuna dönüştürülmüştür. Chelsea ve Arsenal arasında 1935 yılında oynanan karşılaşmada yaklaşık 83 000 izleyici ile rekor katılıma ulaşan stadyum, günümüzde 42 000 kişilik seyirci kapasitesiyle İngiltere’nin dokuzuncu büyük stadyumu olarak varlığını sürdürmektedir.

Şekil 2. 79. Stamford Bridge Stadyumu 1929 ve günümüz (Anonim 1929, Anonim 2018)

Futbolun büyük bir izleyici kitlesi toplayarak büyümeye devam ettiği süreçte mevcut futbol kuralları geliştirilerek; kalelere üst direk konulması, para ve iş teklifleri ile ülkeler arası futbolcu transferlerinin yapılması, topa kafa ile vurabilmenin serbest hale getirilmesi, korner, ofsayt, penaltı ve averajın futbol kurallarına dahil edilmesi ve maç süresinin doksan dakika olarak belirlenmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır. Futbolun çok kısa sürede dünyaca benimsenip popüler bir oyun olması ile birlikte ülkeler de kendi futbol federasyonlarını kurmaya başlamışlardır. 1882 yılında İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın futbol federasyonları birleşerek futbol oyun kurallarında yapılacak bir değişikliğin belirlenmesi ve ortak kararların alınması için International Association Football Board (IAFB) adı altında ilk uluslararası futbol federasyonları birliğini kurmuşlardır (Toros 2015). 1889 yılında Danimarka ve Hollanda, 1893 yılında Arjantin, 1895 yılında Şili, 1900 yılında ise Almanya ve Uruguay kendi futbol federasyonlarını oluşturmuşlardır (Bakır 2017).

Modern futbolun tüm dünyayı etkisi altına alması ile sayıları giderek artan futbol takımları arasında düzenli olarak turnuvalar yapılmaya başlanmıştır. Gerçekleştirilen karşılaşmalarda sıklıkla kullanılan stadyumlar, kulüpler için önemli yapılar olmuş ve futbol kulüpleri kendi stadyumlarını inşa etmeye başlamıştır. Bu durum ilerleyen zamanlarda stadyumların futbolla özdeşleşmiş yapılar haline gelmesinde ve futbol stadyumu kavramının ortaya çıkmasında atılan ilk adım olmuştur. Bu kapsamda futbol amaçlı yapılan ilk stadyum Everton futbol kulübü için 1892 yılında İngiltere'de inşa edilen Goodison Park Stadyumu'dur (Simkin 1997). İlk maçlarını açık bir sahada oynayan Everton futbol kulübü, maç sırasında ortaya çıkan gürültüden rahatsızlık

duyulması nedeniyle kapalı bir mekana ihtiyaç duymuştur. Önce Anfield Stadyumu'na taşınan Everton kulübü, sekiz yılın sonunda stadyumun sahibi ve kulüp yönetimi arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Goodison Park Stadyumu'nu inşa etmiştir. 1894 yılında gerçekleştirilen İngiltere Federasyon Kupasına ev sahipliği yapan stadyumda karşılaşmayı izlemek için yaklaşık 37 000 izleyici bulunmuştur. İlerleyen dönemlerde 1966 Dünya Kupası yarı final maçı gibi önemli etkinliklerin de yapılmış olduğu stadyum günümüzde yaklaşık 40 000 kişilik izleyici kapasitesi ile Everton futbol kulübüne ev sahipliği yapmaya devam etmektedir.

Şekil 2. 80. Everton ve Crysatl Palace maçı 1969, Goodison Park Stadyumu (Price 2014)

Şekil 2. 81. Goodison Park Stadyumu'nun günümüzdeki görünümü (Price 2014)

Everton kulübünün Goodison Park Stadyumu'na taşınmasından sonra, 1884 yılında İngiltere'nin Liverpool kentinde inşa edilmiş olan Anfield Stadyumu'nun boş kalmaması için stadyumun sahibi tarafından yeni bir futbol kulübü kurulmuştur. Kulüplerin stadyumları inşa ettiği bir düzende stadyumun inşa ettiği kulüp olan Liverpool, günümüzde de İngiltere'nin en üst seviye liginde oynayan profesyonel bir futbol kulübüdür. Birçok kez yenileme çalışmalarının yapıldığı Anfield Stadyumu, İngiltere'nin en eski futbol stadyumlarından biri olmakla birlikte yaklaşık 54 000 seyirci kapasitesiyle de ülkenin yedinci büyük stadyumudur.

Şekil 2. 82. Anfield Stadyumu 1900’ler ve günümüz (Samuel 1906, Anonim 2019i)

Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsviçre, İsveç ve İspanya temsilcilerinin 1904 yılında Paris’te toplanması ile birlikte günümüzde de futbolun dünya çapında en üst düzey yönetim organı olan FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) kurulmuştur. IAFB ise 1913 yılında FIFA bünyesine dâhil olmuştur. Futbolun Olimpiyat Oyunları programında yer alması ilk kez 1908 yılında yapılan Londra Olimpiyat Oyunları ile gerçekleşmiştir. 1924 yılında Paris, 1928 yılında ise Amsterdam’da düzenlenen Olimpiyatlarda futbol karşılaşmalarının yoğun talep görmesi sonucu FIFA, Olimpiyat Oyunları’ndan bağımsız bir organizasyon düzenleme kararı almıştır (Cenikli ve ark. 2017). Günümüzde çeşitli futbol turnuvaları düzenleyen FIFA’nın 1930 yılından bu yana gerçekleştirmekte olduğu en önemli etkinlik FIFA Dünya Kupası’dır. 1954 yılında futbolun Avrupa kıtasındaki gelişimini yönlendirmek ve denetlemek amacı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışında tüm Avrupa ülkelerine ek olarak Kıbrıs, Rusya, Ermenistan, İsrail, Kazakistan, Azerbaycan ve Gürcistan futbol federasyonlarının katılımıyla FIFA’ya bağlı bir konfederasyon olan UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) kurulmuştur. UEFA, 1960 yılından beri her dört yılda bir olmak üzere Avrupa Futbol Şampiyonası adı ile futbol turnuvaları düzenlemektedir. Günümüzde FIFA’ya kayıtlı 211 ülke bulunmaktadır. Böylesine büyük ilgi gören futbol dünyasının güçlü bir parçası olmak isteyen ülkeler, çeşitli girişimlerde bulunup birbirleri ile mücadele etmektedir.

20. yüzyılın başlarında Almanya, İtalya, İspanya gibi diğer Avrupa ülkelerinde kurulan futbol kulüpleri stadyum inşa ederken, İngiltere futbol stadyumlarının tasarım, planlama, yönetim ve hizmet anlayışından etkilenerek kendi stadyum yapılarını oluşturmuşlardır. 1913 yılında İspanya’nın Bilboa kentinde inşa edilmiş olan San Mames Stadyumu bunun

bir örneğidir. Stadyum, ilk yıllarında yalnızca iki ana tribün ve 10 000 kişilik seyirci kapasitesi bulundurmuştur (Paramio ve ark. 2008). Athletic Bilboa futbol takımına ev sahipliği yapan stadyumda, 1982 FIFA Dünya Kupası için büyük bir yenileme yapılarak stadyumun seyirci kapasitesi 40 000 kişiye yükseltilmiştir. San Mames, 2013 yılında tamamen yıkılına dek İspanya'nın en eski futbol stadyumu olma özelliğini taşımıştır. Stadyum yıkılmadan önce hemen yanına yeni bir stadyum inşa edilmeye başlanmıştır. Yaklaşık 53 000 kapasiteli yeni San Mames Stadyumu'nun büyük bir bölümünün tamamlanması ile kalan kısmına yer açılması amacı ile eski stadyum yıkılmıştır.

Şekil 2. 83. San Mames Stadyumu 1930 ve yeni inşaat (Anonim 2018m, Anonim 2013b)

Şekil 2. 84. Yeni San Mames Stadyumu (Anonim 2019j)

İlerleyen yıllarda dünya üzerinde ulusal ve uluslararası pek çok savaş gerçekleşmiş ve bu savaşların etkileri futbol ve stadyum yapıları üzerinde de görülmüştür. 1914 ve 1918 yılları arasında yaşanan 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kötüleşen sosyal ve ekonomik koşullara rağmen karşılaşmaların yeniden başlaması ile insanların futbola ilgisi artmış, stadyumlar yeniden çok sayıda izleyiciyi bir araya getirmiştir. Bu dönemde Avrupa liglerinde yer alan futbol kulüplerinin sayısında da artış yaşanmıştır. Stadyumlar ise yapısal özellikleri ve hizmet kaliteleri ile izleyicileri memnun edecek yönde gelişmeye başlamıştır. İtalya'da yer alan Giuseppe Meazza Stadyumu bu dönemde inşa edilmiştir.

Günümüzde 80 000 seyirci kapasitesi olan stadyum, AC Milan ve Internazionale Milano futbol kulüplerine ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 2. 85. Eski ve yeni Giuseppe Meazza Stadyumu (Anonim 2013c, Anonim 2017h)

1936-1939 yıllarına gelindiğinde İspanyol İç Savaşı, 1939-1945 yıllarında 2. Dünya Savaşı ve İngiltere’de yaşanan birtakım karışıklıklar modernleşme yolundaki stadyumlara engel oluşturmuş ve futbol karşılaşmalarına kısıtlamalar getirilmiştir. İspanya’nın Chamartin ve Metropolitano Stadyumları, İngiltere’nin Old Trafford ve Highbury Stadyumları savaş sırasında ciddi hasarlar alarak tadilat için yıllarca kapalı kalmıştır. Savaş sonrası 1950’li yıllarda stadyumlar, eşi görülmemiş izleyici oranlarına ulaşmıştır. Real Madrid, Barcelona ve Manchester United gibi futbol takımları yapılan karşılaşmalarda büyük başarılar elde etmişlerdir. Kazanılan başarılar ile birlikte artan talebi ve taraftar sayısını karşılayabilmek için kulüpler stadyumlarını yenilemiş; ilave tribünler, aydınlatma sistemleri, radyo ve TV yayınları gibi teknolojik yenilikler getirmişlerdir. Stadyumlar modern yapılara dönüştükçe kulüpler daha çok taraftar kazanmıştır (Paramio ve ark. 2008). Bu anlayış içerisinde Barcelona kulübü, yüksek kapasite için yeterli alanı olmayan Camp de Les Corts Stadyumu’ndan, yapımı 1957 yılında tamamlanan Camp Nou Stadyumu’na taşınmıştır. Günümüzde 99 354 kişilik izleyici kapasitesi bulunan stadyum, İspanya’nın ve Avrupa’nın en büyük, dünyanın ise üçüncü büyük futbol stadyumu olarak kayıtlara geçmiştir.

Şekil 2. 86. Camp Nou Stadyumu 1960 ve günümüz (Anonim 2018n, Anonim 2018ö)

Yapılan karşılaşmaları stadyumda izleyen seyirci sayısı, maçların TV yayınlarının yapılmasıyla 1960'lı yıllarda büyük oranda azalmış ve bu durum 1980'lere kadar devam etmiştir. Bu yıllarda ortaya çıkan hooliganizm, futbolda şiddet, kalabalıkların kontrol edilmesindeki zorluklar ve futbol stadyumlarında ölümlerle sonuçlanan kazaların yaşanması da katılımın azalmasında önemli rol oynamıştır. Bunun sonucunda ekonomik sorunlar yaşamaya başlayan kulüpler, çözüm olarak stadyumlara yeni bir boyut kazandırarak ticari amaçlı kullanımlar eklemiştir. Çok işlevli yapılara dönüşen stadyumlar aynı zamanda yenilikçi, modern, estetik tasarımları ve konforlu, güvenli, insan odaklı planlamaları ile spor yapısı olmanın yanı sıra hizmet yapısı olarak da yer edinmiştir. Bu gelişmeler paralelinde 20. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de yapılan Manchester Şehir Stadyumu, Hollanda'da yapılan Amsterdam Arena Stadyumu, Fransa'da yapılan Stade de France Stadyumu gibi tüm dünyada birçok yeni stadyum inşa edilerek günümüz stadyum anlayışına doğru büyük bir adım atılmıştır. Günümüzde teknolojinin sunduğu olanaklar ile tasarım harikaları olan modern futbol stadyumları, buldukları kentler ile birlikte anılan ikonik yapılar olarak yer almaktadır. 2000'li yıllarda inşa edilmiş olan Ulusal Stadyum (Polonya), Aviva Stadyumu (İrlanda), Estadio da Luz Stadyumu (Portekiz) ve Wembley Stadyumu (İngiltere) modern futbol stadyumlarındandır.

Şekil 2. 87. Modern stadyum örnekleri

a) Varşova Ulusal Stadyumu, Polonya (Anonim 2019k) b) Aviva Stadyumu, İrlanda (Anonim 2018p) c) Estadio da Luz Stadyumu, Portekiz, Lizbon (Anonim 2018r) d) Wembley Stadyumu, İngiltere (Anonim 2018s)

Varlığı çok eski tarihlere uzanan futbol her dönemde insanlığın ilgisini çeken özelliği ile zaman içerisinde kaybolmadan günümüze gelebilmiştir. Teknolojinin, bilginin, iletişimin kısacası yaşam şartlarının gelişmesi ve dünyanın modernleşmesi ile birlikte futbol da kısa sürede ilkel ve amatör kimliğini modern ve profesyonel bir yapıya dönüştürmüştür. Yeni futbol anlayışının tüm dünya ülkeleri tarafından benimsenmesi ve ciddi oranlarda seyirci toplaması futbolu diğer spor dallarının ötesine taşımıştır. Öyle ki Avrupa Şampiyonası ve Dünya Kupası gibi yalnızca futbola yönelik uluslararası organizasyonlar, birçok spor dalına ait karşılaşmaların yapıldığı Olimpiyat Oyunları kadar ses getirip dünya çapında gündem oluşturabilmektedir. Modern futbolun doğuşu ve futbol oynanacak mekan ihtiyacı futbol kulüplerini stadyum yapılarına yöneltmiştir. Antik dönemlerde ilk kez Olimpiyat Oyunları için inşa edilen stadyumlar, futbolun yoğun seyirci gruplarını bir arada bulundurabilecek uygun bir yapı olarak görülmüştür. Modern futbol, stadyumları Olimpiyat Oyunları'nın dışına çıkararak mevcut tanımını oldukça genişletmiştir. Futbol kulüplerinin sayıca artması ve kulüplerin kendi stadyumlarını inşa etmeye başlaması ile futbol için ideal koşulları sağlamaya yönelik tasarım ve planlama özelliklerine sahip olan

ve yalnızca futbola hizmet eden stadyumlar ortaya çıkmıştır. Futbola özgü stadyum anlayışından sonra stadyum yapılarının gelişiminde belirleyici etken futbolun ve futbol seyircilerinin gereksinimleri olmuştur. Bu bağlamda izleyicilerin oyunu daha iyi takip edebilmeleri ve güçlü bir seyir atmosferinin sağlanabilmesi amacıyla atletizm pistinin oyun alanının etrafından kaldırılarak seyirci oturma alanlarının sahaya yaklaştırılması futbolun modern stadyumlar üzerindeki önemli etkilerinden biridir. Antik dönemlerden kalma bir anlayış olan seyirci kapasitesinin oldukça yüksek sayılara ulaştığı ve karşılaşmanın ayakta da izlenebildiği stadyum tribünlerinin, futbol karşılaşmalarında yaşanan ve ölümlerle sonuçlanan kazalardan sonra güvenlik gerekçesi ile daha düşük kapasiteli ve tamamı koltuklu olacak şekilde tasarlanmasında etkili faktör yine futbol olmuştur. İlerleyen süreçlerde futbolun yalnızca spor ile ilgili bir olgu olmaktan çıkıp; tüketim, ticaret, ekonomi, politika, siyaset, kültür, eğitim ve eğlence gibi farklı kavramlarla da mutlak bir ilişki içerisine girmesi stadyum tasarımlarına sporun yanı sıra farklı fonksiyonların eklenmesine yol açmıştır. Son olarak ise futbolun endüstrileşmesi ile kulüpler seyircilerini aynı zamanda müşteri olarak da görmeye başlamışlardır. Bu bakış açısı futbol kulüplerini oyun başarısının yanı sıra sahip oldukları stadyumlarda buldukları hizmet çeşitliliği ve kalitesi, konfor özellikleri, gelişmiş teknoloji imkânları ve dikkat çeken tasarımları ile de rekabet içine sokmuştur. Bu bağlamda futbol, son dönemlerde stadyumları hizmet sektörü ve kullanıcı memnuniyetine yönelik gelişmeye yöneltmiştir. Yukarıda bahsedilen stadyum yapılarına ilişkin değişimler, modern futbolun geçirmiş olduğu dönüşüm sürecinin stadyum yapılarının gelişimindeki dört temel etki olarak sayılabilmektedir.

Türkiye’de futbol stadyumlarının tarihsel süreçte gelişiminin modern futbolun değişimi perspektifinden değerlendirilmesi

Modern futbolun yaygınlık kazanması ile birlikte dünyada stadyum yapılarının gelişimi bu seyirde ilerlemişken Türkiye’nin futbolla tanışması 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Futbol ilk kez 1875 yılında Selanik’te, ardından İzmir’de Bornova çayırlarında oynanmıştır (Yüce 2014). Pamuk ve tütün ticareti yapan İngiliz tüccarların o dönem Osmanlı Devleti’nin liman kentlerinden olan Selanik, İzmir ve İstanbul’a yerleşmeleri ve futbol oynama alışkanlıklarını burada da devam ettirmeleri sonucunda halk arasında futbol oynayan ve izleyen gruplar oluşmaya başlamıştır (Toros 2015).

İzmir'in ardından İstanbul'da da Türk gençleri tarafından oynanmaya başlanan futbolun ilk karşılaşması, 1890 yılında Kadıköy'de yer alan Kuşdili çayırında İzmir ve İstanbul karmaları arasında gerçekleşmiştir (Kırmızı ve Tunali Çalışkan 2012). 20. yüzyılın başlarında yaygınlaşıp izleyici kitlesi toplaması ile birlikte futbol maçları Kuşdili Çayırı'nın yanı sıra Papazın Çayırı olarak bilinen alanda da yapılmıştır. Neredeyse her akşamüstü eğlence amaçlı da olsa oynanan futbolun İstanbul halkı tarafından merakla izlendiği ve Kalamış, Moda, Haydarpaşa gibi çevre semtlerden insanların bu oyunu izlemeye geldiği bilinmektedir. Futbol karşılaşmaları, Kuşdili Çayırı'nda Komik Hasan'ın tiyatrosunun oynandığı cuma ve pazar günleri Papazın Çayırı'nda oynanmıştır (Arısoy 2006).

İzmir'de yaşayan İngilizlerin 1890 yılında kurmuş olduğu Football and Rugby Club, Osmanlı topraklarında kurulan ilk futbol kulübüdür (Anastassiadou 2018). 1902 yılında kurulan Black Stocking (Siyah Çoraplılar) ise ilk Türk futbol takımı olmakla birlikte dönemin padişahı tarafından ilk maçından sonra dağıtılmıştır. Sonrasında İstanbul'da Kadıköy, Moda, Elpis ve Imogene isimleri ile dört futbol kulübü kurulmuş olup 1903 yılında açılan ve Osmanlı'nın ilk futbol ligi olan İstanbul Futbol Ligi'nde mücadele etmişlerdir. 1905 yılında kurulan Galatasaray Spor Kulübü'nden hemen sonra Fenerbahçe ve Beşiktaş kulüpleri kurulmuş ve İstanbul Futbol Ligi'ne dâhil olmuşlardır (Atabeyoğlu 1985).

Millî Mücadele dönemine gelindiğinde, 1908 yılı itibariyle ülkede tam anlamıyla yer edinmeye başlayan futbolun gelişimi kesintiye uğramış olsa da, futbol maçları oynanmaya devam etmiştir. Dönemin padişahı II. Abdülhamit'in doktoru olan Cemil Topozlu'nun isteği ile 1908 yılında Union Club adında bir futbol kulübü kurulmuş ve kulüp oynayacağı karşılaşmalar için Papazın Çayırı'nı kiralamıştır. Bu nedenle o yıllarda Union Club Sahası olarak da anılmıştır (Arıpınar 1992). Papazın Çayırı etrafı kapanacak şekilde tahta perdelerle çevrelenmiş, iki ahşap direğin oluşturduğu kaleler rüzgâr almayacak şekilde karşılıklı konumlandırılmış, kireç kullanılarak saha çizgileri çizilmiş ve İngiltere'den getirilen çimlerle kaplanmıştır. İzleyiciler ise maçları yalnızca 100 kişi alabilen küçük ahşap tribünden ve saha kenarlarından seyretmiştir (Hür 1994, Arısoy 2006). Böylelikle İstanbul'daki ilk futbol sahası oluşturulmuş ve 1921 yılında Taksim

Stadyumu kullanıma girene kadar oynanan tüm önemli karşılaşmalar burada yapılmıştır. 17 Ocak 1909 tarihinde Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan ilk derbi de burada oynanmıştır (Hür 1994).

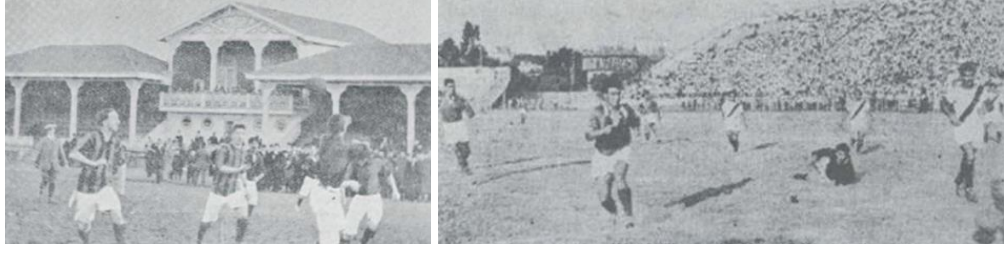

Şekil 2. 88. 1909 yılında yapılan Fenerbahçe-Galatasaray karşılaşması (Anonim 2011b)

Birinci Dünya Savaşı döneminde İttihat Spor Kulübü tarafından kullanılan Papazın Çayırı, 1929 yılında ise Fenerbahçe Kulübü tarafından kiralanarak ismi Fenerbahçe Stadı olarak değiştirilmiştir. İlerleyen yıllarda stadyumda yenileme çalışmaları yapılmıştır. İzleyici alanları yıkılıp yerine ahşap malzeme ile daha uzun ve yüksek kapalı tribünler yapılarak seyirci kapasitesi arttırılmıştır. Ayrıca tribünlerin altındaki alan büfe, soyunma odası, kulüp ofisi ve futbolcu lojmanı olarak düzenlenmiştir. 1940'lı yılların sonunda ahşap tribünlerin karşısına otuz basamağı olan üzeri açık betonarme tribünler eklenmiştir. Üçüncü tribün ise kapalı tribünün solunda kalan kale arkasına, yüksekliği daha az olacak şekilde betonarmeden inşa edilmiştir. Böylece izleyici kapasitesi 25 000 kişiye yükselmiştir. Kapalı tribünün sağında kalan bölümde ise genel bir giriş kapısı oluşturulmuştur. Fenerbahçe Stadyumu bu yıllarda futbol maçlarının yanı sıra atletizm ve güreş gibi farklı spor dallarına ve çeşitli milli bayram kutlamalarına da ev sahipliği yapmıştır (Arısoy 2006). 1947 yılında Mithatpaşa Stadyumu'nun inşa edilmesi ile eski önemini kaybetmeye başlamıştır.

Şekil 2. 89. Fenerbahçe Stadı, 1939 (Anonim 2020i)

Şekil 2. 90. Fenerbahçe Stadi'nın ilk kapalı ve açık betonarme tribünleri (Arısoy 2006)

1965 yılında tamamen yıkılan Fenerbahçe Stadyumu, on sekiz yıl süren bir aradan sonra 1982'de ayakta 32 000 izleyici kapasitesiyle yeniden kullanıma açılmıştır. 1993 yılında ışıklandırılarak gece maçları için uygun hale getirilen stadyumun ismi 1998 yılında Şükrü Saraçoğlu olarak değiştirilmiştir. Günümüzdeki görünümüne 1999 ve 2006 yılları arasında parça parça yapılan yenilemelerle kavuşan stadyum yaklaşık 48 000 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Şükrü Saraçoğlu Stadyumu, 2009 yılında UEFA Kupası Final maçına ev sahipliği yapmıştır.

Şekil 2. 91. Günümüzde Şükrü Saraçoğlu Stadyumu (Anonim 2020j, Anonim 2019l)

Papazın Çayırı Şükrü Saraçoğlu Stadyumu'na dönüşürken, bugünkü Taksim Gezi Parkı'nın yerinde bulunan ve boyutları futbol sahası için oldukça uygun olan topçu kışlasının iç avlusunda Türkiye'nin ilk stadyumu olarak kabul edilen Taksim Stadyumu 1921 yılında kullanıma açılmıştır. Seyirciler ilk zamanlar kale arkasında ayakta durarak ve saha çizgisinin dışına yerleştirilen sandalyelere oturarak karşılaşmaları izlemişlerdir. Dönemin seyircileri fanatik duygular taşımadıklarından saha ile izleyici alanlarını birbirinden ayırmak için herhangi bir engele ihtiyaç duyulmamıştır. Saha boyutları 45x90 m olan stadyuma toplamda 8000 seyirci kapasiteli iki ahşap tribün eklenmiştir (Arısoy 2006).

Taksim Stadyumu çok sayıda futbol karşılaşmasına ev sahipliği yapmıştır. İşgal yıllarında Türk takımlarının İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin takımlarıyla oynadığı maçlar büyük ilgi toplamış ve kazanılan karşılaşmalar halkın moralini yüksek tutmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye ilk milli maçını 1923 yılında Romanya'ya karşı Taksim Stadyumu'nda oynamıştır. Sonrasında sekiz milli maç daha burada gerçekleşmiştir. 1933'de ilk radyo yayını, 1939'da ise futbol tarihimizin ilk gece maçının yapıldığı Taksim Stadyumu, futbol dışında güreş, binicilik, boks, bisiklet ve halat çekme gibi karşılaşmalara da sahne olmuştur. 1939 yılında meydan ve park düzenlemesi kapsamında tamamen yıkılmıştır (Rızaoğlu 2013).

Şekil 2. 92. Taksim Stadyumu (Anonim 2019m, Anonim 2020k)

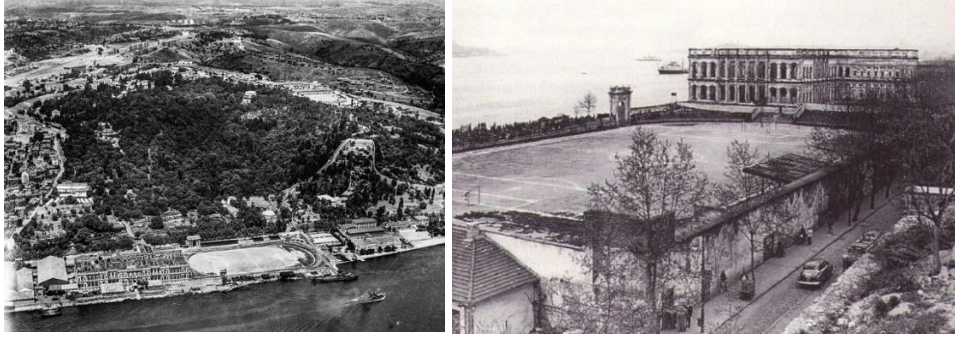

Şekil 2. 93. Taksim Stadyumu'nda yapılan karşılaşmalar (Anonim 2019m)

Profesyonel futbol için belirlenen standartlara uyumlu Türkiye'nin ilk nizami stadyum yapısı olan Şükrü Saraçoğlu Stadyumu tarihsel süreçte gelişimini, Taksim Stadyumu ise varlığını bu şekilde tamamlamışken, Cumhuriyet dönemine doğru Osmanlı'dan kalan ve ekonomik sıkıntılar yaşayan spor kulüplerini yönetmek amacı ile Türk sporunun ilk örgütü Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) kurulmuştur. Hemen ardından o dönemki ismi Futbol Heyet-i Müttehidesi olan bugünkü Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) futbol karşılaşmalarını yürütmek, gerekli düzenlemeleri yapmak ve uygulamak,

futbolun gelişmesini sağlamak gibi amaçlara yönelik oluşturulmuştur. Böylece Türkiye, 21 Mayıs 1923 yılında FIFA'nın yirmi altıncı üyesi olarak kabul edilmiştir (Anonim 2020ö). Türk futbolunda yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye Futbol Birinciliği (TFB) isimli milli lig oluşturulmuştur. Takımlar belirli bölgelere ayrılmış, her bölgenin başarılı olan takımı TFB'de diğer bölge takımları ile karşılaşmaya hak kazanmıştır. Maçlar Ankara İstiklal sahasında oynanmış ve ilk Türkiye şampiyonu 1924 yılında Harbiye takımı olmuştur. 1951 yılına kadar TFB maçları oynanmaya devam etmiştir. Bu yıllarda diğer ülkelerin futbol takımları ile dostluk maçları da yapılmış, Türk milli takımı 1924 ve 1928 Olimpiyat Oyunları'nda turnuva maçlarına katılmıştır (Yüce 2015). 1936 yılında TİCİ yerine spor çalışmalarını yürütmek üzere Türk Spor Kurumu (TSK) kurulmuştur. 1938 yılında ise TSK kaldırılarak Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) kurulmuş ve tüm spor faaliyetleri devlet yönetimine geçmiştir (Anonim 2020ö).

Futbolun İstanbul'da yaygınlaştığı yıllarda kullanılan stadyumlardan biri de Beşiktaş Kulübü'ne (BJK) İnönü Stadyumu inşa edilmeden önce uzun yıllar ev sahipliği yapmış olan Şeref Stadyumu'dur. Beşiktaş ile Ortaköy arasında bulunan ve Osmanlı padişahı Abdülaziz döneminde yaptırılan Çırağan Sarayı'nın 1910 yılında büyük bir yangın geçirmesi üzerine, 1933 yılında sarayın bahçesine yaptırılan Şeref Stadyumu İstanbul Boğazı'nın hemen kenarında yer almıştır (Arısoy 2006). Stadyumda oynanan karşılaşmalar boyunca denizde sandal içerisinde görevliler beklemiş ve kaçan topları yakalayıp sahaya geri atmışlardır. Bu yıllarda futbol topları el ile üretildiğinden sahada en fazla iki top bulunmuş ve ikinci top ancak asıl top ile maça devam edilemeyeceği durumlarda kullanılmıştır. Bu nedenle sandalcılar denize kaçan topu yakalayıp sahaya geri atana kadar oyuna ara verilerek topun gelmesi beklenmiştir (Dinyakos 2013). Yol tarafına on basamaklı üstü ahşap ile kapatılmış betonarme tribün yapılan 110 m'ye 75 m boyutlarındaki sahanın deniz tarafında ise beş basamaklı açık tribün yer almıştır. Stadyum yaklaşık 10 000 kişilik kapasite bulundurmıştır. Zemini toprak olan saha yağışlı havalarda futbol için oldukça elverişsiz koşullar oluşturduğundan sık sık sakatlanmalara neden olmuştur (Arısoy 2006). İnönü Stadyumu'nun inşa edilmesiyle önemini kaybeden Şeref Stadyumu'nda 1947 yılından sonra yalnızca amatör maçlar oynanmıştır. 1980'li yıllarda kentin hızla büyümesi sonucu alanın oteli dönüştürülmesi kapsamında yıkılan Şeref Stadyumu yıkılmıştır.

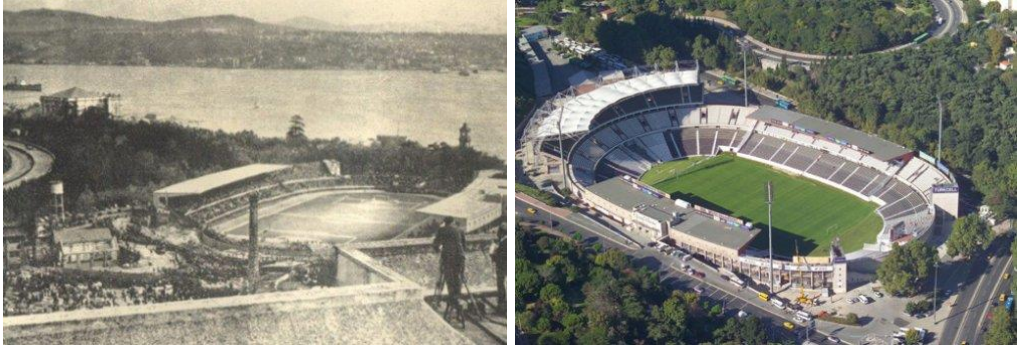

Şekil 2. 94. Şeref Stadyumu (Pırlant 2016)

Şekil 2. 95. Şeref Stadyumu'nda futbol maçı sırasında denize kaçan top (Dinyakos 2013)

Yapımına 1939 yılında başlanan ancak 2. Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla tamamlanamayan İnönü Stadyumu 1947 yılında kullanıma açılmıştır. Stadyumun projesi İtalyan mimar Paolo Vietti Violi tarafından hazırlanmıştır. Gazhane tesisinin hemen yanına, Dolmabahçe Sarayı'nın eski at ahırlarının olduğu alana yapılan stadyumun Gazhane yönü istinat duvarı ile kapatılması ile stadyum ilk yıllarında at nalı biçimini almıştır. İnönü Stadyumu, zaman içinde Dolmabahçe Stadyumu ve Mithatpaşa Stadyumu isimleriyle de anılmıştır. 1998 yılına gelindiğinde ise ismi BJK İnönü Stadyumu olmuştur (Arısoy 2006). Seyirci kapasitesi 16 000 kişi olan stadyumun büyük yoğunluk görmesi ve kapasiteyi karşılayamaması sonucu ilerleyen yıllarda Gazhane tesislerinin de kaldırılmasını da kapsayan birçok yenileme çalışması yapılmıştır. Stadyumda son tadilat 2003-2004 sezonunda gerçekleştirilerek kapasite yaklaşık 32 000 kişiye yükseltilmiştir. İnönü Stadyumu günümüz futbol ihtiyaçlarını karşılayamadığı için 2013 yılında tamamen yıkılarak yerine BJK İnönü Spor Kompleksi Vodafone Park ismi ile 41 188 kişilik seyirci kapasiteli modern bir futbol stadyumu inşa edilmiştir.

Şekil 2. 96. İnönü Stadyumu'nun farklı yıllardan görünümü (Anonim 2015f)

Şekil 2. 97. Vodafone Park Stadyumu (Anonim 2016e, Anonim 2020l)

Fenerbahçe ve Beşiktaş'ın yanı sıra dönemin önemli kulüplerinden biri olan Galatasaray 1905 yılında kurulduktan sonra, Taksim Stadyumu'nun açıldığı 1921 yılına kadar maçlarını Papazın Çayırı'nda oynamıştır. Taksim Stadyumu'nun 1939 yılında yıkılmasından sonra Galatasaray bir süre stadyum problemi yaşamıştır. 1936 yılında Mecidiyeköy'de bulunan dutluk bir arazide kendi stadyumunu inşa etmek için çalışmalara başlayan kulüp maddi yetersizlikler ve sonrasında 2. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan engellerle karşılaşmıştır. Ali Sami Yen ismi verilen stadyum 500 kişilik küçük bir tribün ve toprak zeminle 1945 yılında açılrsa da stadyum alanının çok fazla rüzgâr alması ve yerleşim alanlarına uzak kalması nedeniyle Galatasaray maçlarını 1947'de İnönü Stadyumu'nda oynamaya başlamıştır. Ali Sami Yen Stadyumu yapılan yenilemeler sonrasında Türkiye-Bulgaristan milli maçı ile 1964 yılında kullanıma tekrar açılmıştır. Karşılaşma sırasında yaşanan izdihamda seyircilerin yeni yapılan açık tribünün üst bölümlerinden alt bölümlere düşmesi sonucu 80 kişi yaralanmış ve 1 kişi hayatını kaybetmiştir (Atılğan 2013).

Şekil 2. 98. Ali Sami Yen Stadyumu

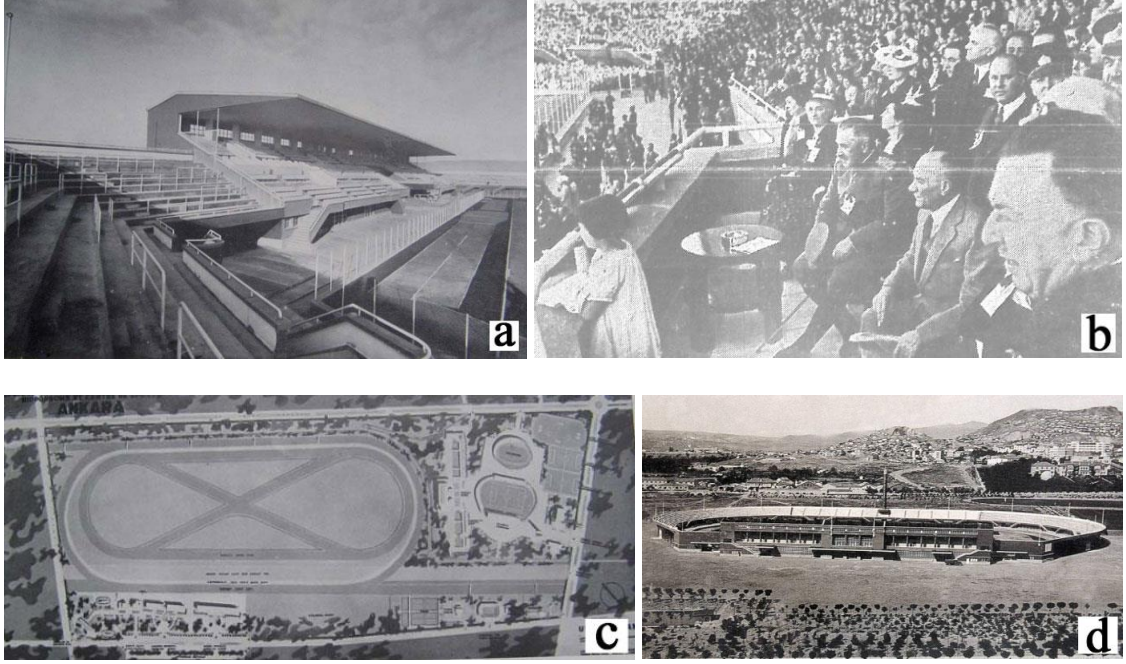
a) Çevre yolu yapılmadan önce (Atılğan 2013) b) 1964 yılında yaşanan kaza anı (Anonim 2018ş) c) Çevre yolunun yapımından sonra Ali Sami Yen Stadyumu (Atılğan 2013) d) 2009 yılında Ali Sami Yen Stadyumu'nda oynanan Galatasaray-Fenerbahçe derbisi (Anonim 2009c)

1970'li yıllarda Boğaziçi Köprüsü'ne giden ve stadyuma neredeyse teğet geçen bağlantı yolunun inşaatı nedeniyle Ali Sami Yen bir süre daha boş kalmıştır. 1981 yılında sahanın çimlendirilmesi ile futbol maçlarına açılan stadyumda yaklaşık 23 000 kişilik kapasite ile Türkiye'nin ilk kombine bilet uygulaması başlatılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde stadyumun şehrin merkezinde kalması, genişlemek için yeterli alanın bulunmaması, depreme karşı dayanıksız olması ve büyük futbol karşılaşmaları için yetersiz kalması gibi sebeplerle Galatasaray için farklı bir konumda yeni ve modern bir futbol stadyumu inşaatı gündeme gelmiştir (Atılğan 2013). Yaklaşık 53 000 izleyici kapasitesi olan Türk Telekom Stadyumu'nun Seyrantepe'de tamamlanmasıyla Ali Sami Yen Stadyumu 2011 yılında son maçını oynadıktan sonra yıkılmıştır. Türk Telekom Stadyumu konferans salonu, ofisler, restoran, localar, Galatasaray Müzesi ve Galatasaray mağazası gibi çeşitli hizmetler bulundurmakla birlikte büyük konser etkinliklerine de ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 2. 99. Türk Telekom Stadyumu (Anonim 2017₁, Anonim 2017_i)

Cumhuriyet'in ilanından önce Ankara'da futbol, cirit, güreş gibi spor faaliyetleri Hamit'in Tarlası denilen çayırılıkta gerçekleştirilmiştir. 1923 yılında İstiklal Sahası ve hemen sonrasında Ayyıldız Sahası futbol alanı olarak yapılmıştır (Tanyer 2005). Başta futbol olmak üzere çeşitli spor dallarının ve sporcu sayısının arttığı 1930'lu yıllarda İstanbul dışında Ankara'da da spor faaliyetlerinin yapılması, sporun yaygınlaştırılması ve kentin gelişmesi amacıyla spor mekanına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda bir yarışma düzenlenerek İtalyan mimar Paolo Vietti Violi tarafından hazırlanan proje birinci seçilmiştir. 1936 yılında tamamlanan Ankara 19 Mayıs Stadyumu, atletizm pisti içeren futbol sahasının oluşturduğu ana yapının dışında ragbi ve basketbol için antrenman sahası, hipodrom, velodrom, tenis kortu, jimnastik salonu, yüzme havuzu, atış poligonu ve seyirciler için düzenlenmiş açık ve kapalı servis alanları ile büyük bir spor kompleksi olarak yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye için prestij kaynağı olan yapı aynı zamanda ülkenin ilk spor kompleksidir. Biri kapalı üçü açık olacak şekilde dört tribünü bulunan stadyumun özellikle kapalı tribünü betonarme saçak, geniş cam yüzeyler ve yalın cephe gibi dönemin mimari anlayışını yansıtmaları açısından oldukça önemli görülmektedir (Korkmaz 2007). Açıldığında 25 000 kişi olan izleyici kapasitesi daha sonra 19 000'e düşürülmüştür. Günümüze kadar birçok organizasyon için kullanılan 19 Mayıs Stadyumu yerine modern bir stadyum yapılması kararı alınarak 2018 yılında yıkılmıştır. Yeni stadyumun inşaatı henüz başlamamıştır.

Şekil 2. 100. Ankara 19 Mayıs Stadyumu

a) Kapalı tribün (Vietti Violi 1937) b) Atatürk locası, 1938 yılı 19 Mayıs kutlamaları (Korkmaz 2007) c) Vaziyet planı (Vietti Violi 1937) d) Genel görünümü (Vietti Violi 1937)

1950’li yıllara gelindiğinde futbol karşılaşmaları sadece İstanbul, İzmir ve Ankara’da değil birçok Anadolu kentinde oynanır duruma gelmiş, bu dönemde Bursaspor, Trabzonspor, Eskişehirspor, Antalyaspor, Adanaspor ve Kayserispor gibi pek çok Anadolu kulübü kurulmuştur. Anadolu kulüpleri futbol maçları için stadyumu olan şehirlere giderken yapılan girişimler sonucunda Aydın Adnan Menderes, Isparta Atatürk, Konya Atatürk, Trabzon Şehir Stadyumu ve Bursa Atatürk Stadyumları inşa edilmiştir. İlerleyen yıllarda bunları Eskişehir Atatürk, Kayseri Atatürk, Ankara Cebeci İnönü, Diyarbakır Atatürk, Antalya Atatürk, Erzurum Kâzım Karabekir, Samsun 19 Mayıs, Manisa 19 Mayıs ve Sivas 4 Eylül Stadyumları izlemiştir. Bunlardan bazıları yenileme çalışmaları sonucunda modern stadyumlara dönüştürülüp bugün hala çeşitli karşılaşmalara ev sahipliği yapmakta iken bazıları ise günümüz futbolunun ihtiyaçlarını karşılayamadığından tamamen yıkılmıştır (Kurumak 2019). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra 1950 yılında Türk milli futbol takımı Dünya Kupası finallerine katılmaya ilk kez hak kazanmış olmakla beraber ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar milli takımın Dünya Kupası’nın düzenleneceği Brezilya’ya gitmesine izin vermemiştir. 1954 yılında

düzenlenen Dünya Kupası için ikinci şansı yakalayan milli takım, İsviçre’de oynanacak finaller için İspanya ve Almanya ile mücadele etmiştir (Anonim 2020p).

Profesyonel liglere geçiş ise Türkiye’deki en üst seviye futbol ligi olan Milli Lig’in kurulması ile 1959 yılında başlamıştır. Milli Lig ismi, 1962 yılında Türkiye 1. Futbol Ligi, 2001 yılında ise Süper Lig olacak şekilde değiştirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye 1962 yılında UEFA’ya tam üye olarak kabul edilmiştir. 1963 yılında ikinci lig ve 1967 yılında ise üçüncü lig kurulmuştur. (Bakır 2017). TFF 1962 yılında Türkiye Kupası’nı düzenlemiş böylece UEFA Kupa Galipleri Kupası’na katılacak takımlar belirlenmiştir. 1970’li yıllarda Anadolu futbol kulüpleri başarıları ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle Trabzonspor elde ettiği altı şampiyonluk ile futbolun Anadolu kentlerine yayılmasına öncülük etmiştir (Toros 2015).

Türkiye’nin olimpiyat oyunları için gerekli koşulları sağlayan ilk stadyumu ise 1971 yılında yapılan İzmir Atatürk Stadyumu’dur. İstanbul Atatürk Olimpiyat Stadyumu yapılına kadar 67 500 kişilik izleyici kapasitesiyle Türkiye’nin en yüksek kapasiteli stadyumu olan İzmir Atatürk Stadyumu aynı zamanda ülkenin en büyük atletizm pistine sahiptir. 6. Akdeniz Oyunları için inşa edilen stadyum, bir dönem milli takım tarafından da kullanılmış olup günümüzde İzmir’deki futbol kulüplerine de ev sahipliği yapmaktadır. 2005 Dünya Üniversite Oyunları için yenilenen stadyumun kapasitesi yaklaşık 51 000 kişiye düşürülmüştür (Kurumak 2019).

Şekil 2. 101. İzmir Atatürk Stadyumu (Anonim 2019n)

Futbol, diğ er spor dalları ile karşılaştırıldığında çok daha hızlı gelişim göstermiş bu da 1980’li yıllar Türkiye’inde futbol ve siyaset arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Futbol ile birlikte spor tesisleri de önem kazanmış, devlet çalışmaları kapsamında tüm yurttta spor tesisleri sayıca arttırılmıştır. Futbol kurumları 1980 sonrası yapı ve sistem olarak dönüşüme uğramıştır. Spor yönetimi için Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (GSGM) kurulmuş ve spor çalışmalarına yönelik yapılan kanun değişikliği ile futbol hizmet ve faaliyetlerini yürütme yetkisi 1988 yılında TFF’ye bırakılmıştır. 1992 yılında TFF’nin yürürlüğe giren kanun ile beraber özerk bir yapıya sahip olması ile futbolda etkili çalışmalar yapılarak altyapı güçlendirilmiş ve UEFA ile ilişkiler geliştirilerek ülkede futbolun büyümesi sağlanmıştır (Bakır 2015). 1990’lı yıllar Türkiye’de futbolda büyük adımların atıldığı dönemdir. A Genç Milli Takım 1992 yılında ilk kez Avrupa Şampiyonu olmuş, 1994 ve 2005 yıllarında ise Avrupa Şampiyonluğu’nu tekrar kazanmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde başarılı politik ilişkiler, dünya çapında güçlü bir konum, sermaye ve kazanç sağlamak için bir araç haline gelen futbola tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye de büyük yatırımlar yapmaya başlamıştır. Büyük şirketlerin çok sayıda insana ulaşmak için verdikleri reklamlardan elde edilen gelirler, kanalların futbol karşılaşmalarını satın alabilmek için yaptıkları ödemeler ve lisanslı ürünlerden elde edilen gelirler kulüp gelirlerini ve piyasa değerlerini arttırmıştır. Buna bağlı olarak altyapı, eğitim ve tesisleşmede standartlar yükseltilmiştir. Bu dönem aynı zamanda uluslararası organizasyonlarda önemli başarıların elde edildiği yıllar olmuştur. Galatasaray 2000 yılında İngiliz takımı Arsenal ile oynadığı maçı kazanarak UEFA Kupası’nın sahibi olmuştur. Ardından Süper Kupa için karşılaştığı Real Madrid’i mağlup etmiş ve Süper Kupayı da kazanmıştır. Türk milli takımının ise 2002 FIFA Dünya Kupası’nda ve 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası’nda kazanmış olduğu üçüncülük Türk futbol tarihinin en büyük başarıları arasında yer almıştır.

Günümüzde futbol geniş taraftar kitleleri tarafından takip edilmekte olup futbol karşılaşmaları ortak duygular paylaşan çok sayıda seyirciyi stadyumlarda bir araya getirmektedir. Son yıllarda Türkiye’de yeni stadyum projeleri ön plana çıkmaktadır. 60-70 yıl öncesinde yapılan stadyumların yıkılmasına yönelik son yıllarda bir uygulama başlatılmıştır. Bu uygulama yalnızca büyük şehirlerle sınırlı kalmayıp ülkenin yeni stadyuma ihtiyacı olan birçok kentinde toplamda 30 stadyumu kapsamaktadır. Kent

merkezlerinde kalan, buldukları alanlarda büyümesi ve yenilenmesi mümkün olmayan stadyumlar eski ve değerli alanlarından kent merkezlerinin dışına taşınmaktadır. Yeni stadyum uygulamasında Türkiye'nin Olimpiyat Oyunlarına ve uluslararası çapta birçok büyük etkinliğe ev sahipliği yapma ve dünya genelinde prestij elde etme konusundaki istediği oldukça belirleyici olmuştur. Böylece farklı kentlerde FIFA ve UEFA kriterleri ile uyumlu, Olimpiyat Oyunları için gerekli koşulları sağlayan modern tesisler inşa edilmektedir. Yapılan yeni stadyumların spor mekanı olmanın yanı sıra günün her saati kullanıma açık olan sosyal ve kültürel alanlar olarak kent ile bütünleşmeleri, ülkenin spor geleceğine ve halkın spor kültürüne katkı sağlamaları hedeflenmektedir. Bu kapsamda aralarında Mersin, Konya, İstanbul, Afyon, Sivas, Eskişehir, Antalya, Trabzon, Batman, Diyarbakır, Samsun, Kocaeli, Malatya ve alan çalışmasının da yürütüldüğü Bursa'nın da olduğu birçok şehirde modern stadyumlar hizmete girmiştir.

Şekil 2. 102. 23 şehirde 25 stadyum hamlesi kapsamında yapılan bazı stadyumlar

a) Trabzon'un 40 782 kapasiteli yeni stadyumu (Anonim 2016f) b) Eskişehir'in 34 930 kapasiteli yeni stadyumu (Anonim 2017j) c) Konya Şehir Stadyumu (Anonim 2016g) d) Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu (Tezcanoğlu 2018)

Stadyum yapılarının gelişim sürecinde tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de belirleyici unsur futbol olmuştur. Her kesimden bireyin ilgisini çeken ve futbol oynayanların yanı sıra futbol karşılaşmalarını izleyen oldukça fazla sayıda seyirci

kazanan futbol, boş çayırların büyük stadyumlara dönüşmesine öncülük etmiştir. İlkel stadyum yapılarının günümüz modern stadyumlar halini aldığı süreçte futbolun hızlandırıcı ve yön verici olarak yer alması sahip olduğu taraftar yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Öyle ki dil, din, mesafe ve sınır tanımaksızın tüm dünyada büyük kalabalıklar tarafından takip edilen futbolun gerçekleştirildiği mekanlar olan stadyumlar tarihsel süreç boyunca toplumların futbola yönelik istek ve eğilimlerine göre sürekli gelişme ve yenileme göstermişlerdir. Ülkemizde diğer spor dallarına göre futbola olan talep daha fazla olduğundan dolayı yapılan yeni stadyumlar da futbol izleyicisine hizmet etmek amacıyla futbola özgü üretilmektedir. İngiltere’de ortaya çıktığı ilk yıllardan beri stadyumlara yön veren futbolun, yeni ihtiyaçlara göre gelecek nesil stadyumlar üzerinde de belirleyici rol alması muhtemeldir.

2.1.7. Futbol stadyumlarının tasarımında ulusal ve uluslararası yönergeler

Günümüzde stadyumların planlama, tasarım, uygulama ve işletme süreçlerinde dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyerek bu kapsamda rehberlik eden çok sayıda kurum ve yayınlanmış yönerge bulunmaktadır. Bu kurumların başında Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) yer almakta olup, Avrupa ülkelerinde FIFA’nın alt konfederasyonu olan Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA), ülkemizde ise Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) bölgesel anlamda futbol ve stadyumlardan sorumlu kuruluşlardır. Bu bölüm altında FIFA, UEFA ve TFF tarafından stadyumlar için hazırlanan yönergelerdeki kriterler incelenmiştir.

FIFA Stadyum Tasarım Kriterleri

Tüm dünyada futbol kurallarının uygulanması, değişiklik yapılması, uluslararası karşılaşmaların düzenlenmesi, sorunların çözülmesi ve futbol stadyumları ile ilgili tasarım, planlama, yapım, yönetim ve işletim gibi akla gelebilecek her türlü koşul ve standartlar FIFA tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda FIFA, dünyanın her yerinde insanların konforlu bir yapıda ve güven içerisinde karşılaşmaları izleyebilmeleri için stadyumlara yönelik talimatlar hazırlamıştır. FIFA üyesi olan tüm ülkeler tarafından kabul edilen talimatlarda yer alan bazı maddelerin yapılacak her stadyumda uygulanması zorunludur. Zorunlu maddeler dışındaki koşulların uygulanması FIFA tarafından tavsiye

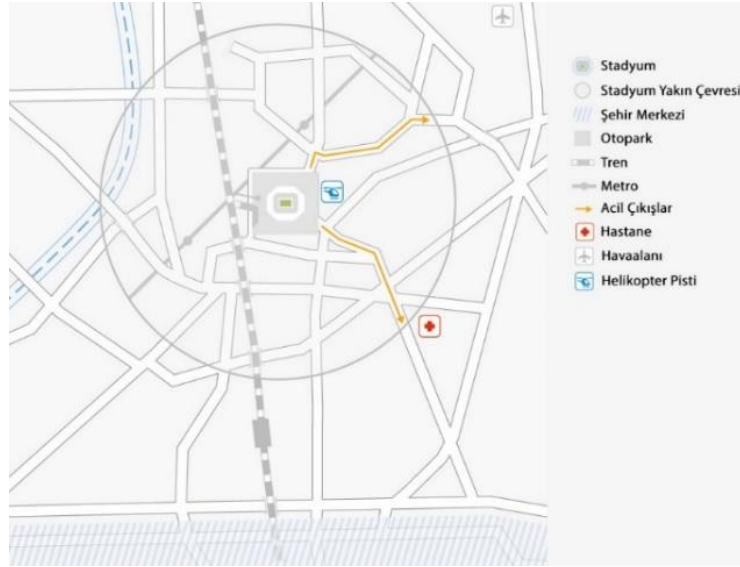
edilmekle birlikte, ülkelerin futbol federasyonları ve stadyum projelerinin yüklenicilerine bağlı olarak yine FIFA kontrolünde olmak kaydı ile değişiklik yapılabilir. Türkiye’de ise stadyum projeleri FIFA kriterleri çerçevesinde TFF (Türkiye Futbol Federasyonu) tarafından yürütülmektedir. FIFA tarafından hazırlanan yönerge, ‘‘Futbol Stadyumları için Teknik Tavsiyeler ve Zorunluluklar’’ adı altında yayınlanmakta olup ihtiyaca göre zaman zaman yeni tavsiyeler eklenerek geliştirilmekte ve yenilenmektedir. Söz konusu yönerge; 10’u stadyum yapılarına, 1’i salon ve plaj futboluna, bir diğeri ise geçici tesislere ilişkin olmak üzere toplam 12 ana başlıktan oluşmaktadır. Stadyum yapılarına 10 başlık aşağıda detaylı bir biçimde açıklanmıştır.

İnşaat öncesi kararları:

Futbola, kullanıcılarına, bulunduğu kente ve sonrasında tüm dünyaya uzun yıllar hizmet etmesi beklenen futbol stadyumlarının, sürekli gelişim ve değişim içerisinde olan çağın gereksinimlerini uzun vadede karşılayabilmeleri için stadyuma ilişkin gelecekteki senaryolara uyarlanabilirlik, kullanıcı beklentilerinin değişim hızı, kaynak yaratma, kapasite, bakım ve pazar araştırması gibi stratejik kararların önceden alınması gerekmektedir. Böylece uzun yıllar sonra bile stadyumlar büyük inşaatlara gerek kalmadan basit yenilemelerle yeni koşullara ve taleplere uyum sağlayabileceklerdir. FIFA’ya göre gelecek çevre koşulları dikkate alınarak tasarlanan başarılı stadyumlar herhangi bir müdahaleye ihtiyaç duymadan 30 yıl boyunca etkin bir biçimde hizmet verebilmelidir (Anonim 2011e).

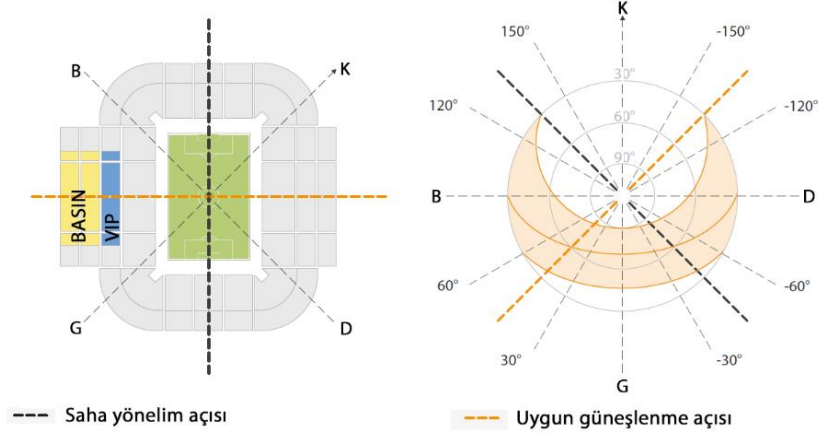
Kullanıcılara sosyal aktivite çeşitliği ve güvenli bir sirkülasyon sağlayacak geniş dış alanın varlığı stadyumların konum seçiminde önemli bir kriterdir. Seyircilerin stadyuma gelişleri uzun bir süreye yayılırken stadyumdan çıkışlar aynı anda gerçekleşmektedir. Bu nedenle karşılaşma sonrasında ve acil durum anında oluşabilecek yığılmaların geniş dış alanlarla önlenmesi gerekmektedir. Ayrıca dış alanın büyüklüğü, stadyumların gelecek kullanımlarında genişleme ve yeniden planlanma kolaylığı sağlamaktadır. Turnuvanın aşamasına göre değişiklik göstermekle birlikte Dünya Kupası karşılaşmalarının yapılabilmesi için, stadyumlarda 18-24 hektarlık bir dış alan son 10 yıldır koşul olarak aranmaktadır (Anonim 2011e).

FIFA'ya göre ideal bir stadyumun, toplu taşıma güzergâhları, anayollar, otobanlar, havaalanları, hastane, otel ve ticari alanlar ile erişilebilirlik ilişkisi kolay olmalı, stadyum şehrin merkezinde ve geniş bir alanda konumlanmalıdır. Bu kapsamda oluşabilecek trafik yoğunluğunun en aza indirgenmesi için özel araç kullanımına alternatif çözümler geliştirilmeli ve şehir nüfusunun dağılım analizi yapılmalıdır (Anonim 2011e).

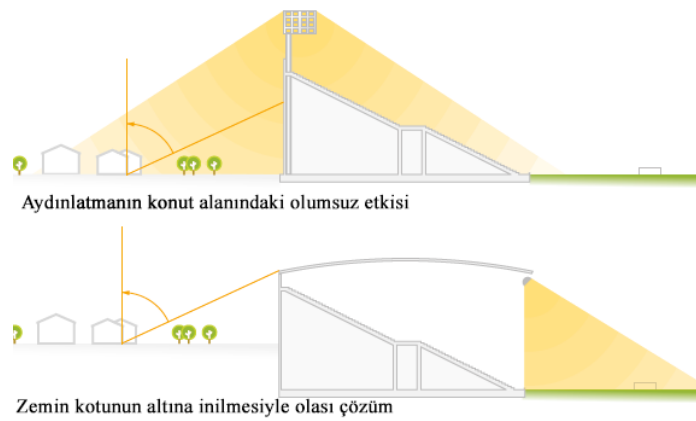
Şekil 2. 103. Stadyumlarda ideal konum-çevre ilişkisi (Anonim 2011e)

Stadyumlarda oyun sahasının kuzey-güney doğrultusuna yerleştirilmesi tavsiye edilmektedir. FIFA'ya göre kuzey-güney aksına yerleştirilen sahanın batı yönüne doğru 45°'lik bir açı yapması olabilecek en iyi koşulu sağlamaktadır. Sahada uygun açı ayarlanarak futbolcuların ve oyun kalitesinin, seyircilerin, servis, güvenlik ve basın çalışanlarının yağmur, rüzgâr ve güneş gibi hava koşullarından korunması sağlanmalıdır. Oyun alanında doğal çimin tercih edildiği stadyumlarda, çimin yeterli hava ve ışığı alarak sağlıklı kalabilmesi için de sahanın yöneliminin doğru olması son derece önemlidir (Anonim 2011e). John, Sheard ve Vickery stadyumlarda yönelim kararları verilirken göz önünde bulundurulması gerekli olan dört unsurdan bahsetmiştir. Bunlar; stadyumun inşa edileceği yarım küre, gün içinde karşılaşmaların yapılması ön görülen saat dilimleri, düzenlenecek etkinliklerin yıllık periyotları, etkin rüzgâr gibi bölgenin çevresel özellikleridir (John ve ark. 2007).

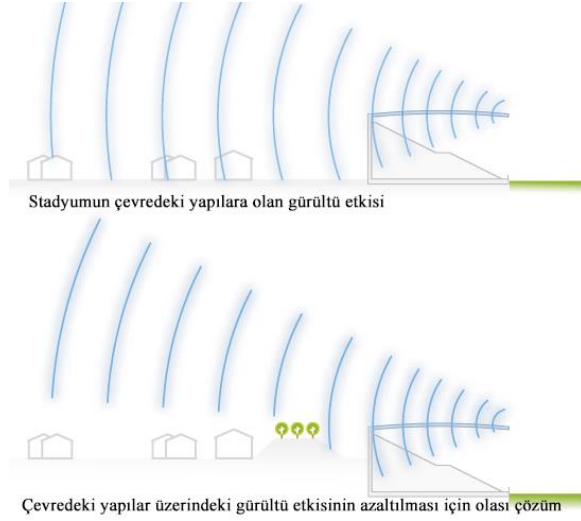

Şekil 2. 104. FIFA'ya göre saha yöneliminin uygun açı değerleri (Anonim 2011e)

Stadyum alanının çevresi ile uygunluğu yer seçimi konusunda diğer bir önemli kriterdir. Maç zamanı artan araç trafiği, insan kalabalığı, gürültü, heyecanlı taraftar gruplarının olumsuz davranışları, rahatsız edici aydınlatmalar, stadyumun kentteki diğer yapılardan farklı ölçekle olması ile ortaya çıkabilecek gölgeleme etkisi ve stadyumun maç günleri dışında işlevsiz kalması gibi durumlardan kaçınılması gereklidir. Bu durumların yaşanmaması için ses ve gürültü perdelerinin, trafiğe ve kalabalığa ilişkin yönetim planlarının, sporun dışında yardımcı kullanımların planlanması ve stadyumun doğal zemin kotunun altına doğru inşa edilmesiyle oluşabilecek problemler azaltılmalıdır (Anonim 2011e).

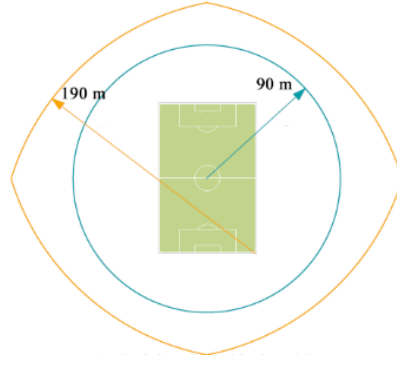

Şekil 2. 105. Aydınlatmaya ilişkin uygun olmayan (üstte) ve uygun (altta) çözümler (Anonim 2011e)

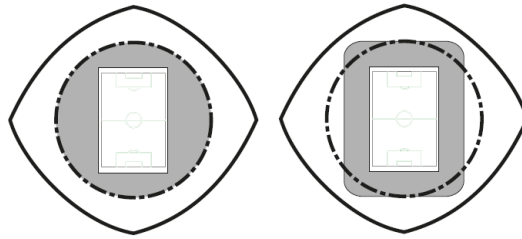

Şekil 2. 106. Gürültüye ilişkin uygun olmayan (üstte) ve uygun (altta) çözümler (Anonim 2011e)

Verimli kullanımı ve finansal fayda sağlamaları için, FIFA tarafından stadyumların bazı noktalara dikkat edilmek koşulu ile çok amaçlı tasarlanmaları tavsiye edilmektedir. Stadyumlar maç günleri dışında amatör sporlara, seyirci etkinliklerine, konser, tiyatro, festival gibi eğlence organizasyonlarına ve çeşitli ticari kullanımlara mekan oluşturabilmelidir. Suni çim kullanılan oyun sahaları zarar görmeyeceğinden bu faaliyetler için oldukça uygundur. Stadyumlara çok amaçlı kullanım kazandırılırken asıl işlevleri olan futbol üzerinde olumsuz bir etki yaratılmaması oldukça önemlidir. Bu konuda oyun alanının futbol saha standartlarının üzerinde yapılmasının, modern futbol stadyumlarında saha etrafına atletizm pistinin eklenmesinin ve yüksek kapasite elde etmek amacıyla tribünlerin arttırılmasının seyircileri oyun alanından uzaklaştırıp, oyuna dâhil olma hissine, heyecan ve bağlılık duygularına zarar vereceği FIFA tarafından açıkça belirtilmiştir (Anonim 2011e). Bu kapsamda John, Sheard ve Vickery tarafından yayınlanan stadyumlara yönelik Tasarım ve Geliştirme Kılavuzu'nda ve FIFA'nın paylaşmış olduğu yönergelerde, oyun alanının merkezi ve tribünlerin en uzak noktası arasındaki optimum uzaklık 90 m; tribünlerin sahanın en uzak köşe noktasına maksimum uzaklığı ise 190 m olarak belirtilmiştir. Tribünlerin konumu bu değerlerden uzaklaştıkça seyircilerin görüş kalitesinin azaldığı ifade edilmiştir (John ve ark. 2007, Anonim 2007, Anonim 2011e).

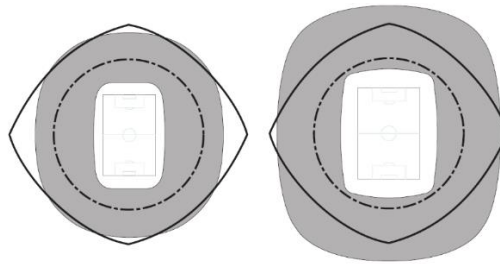

Şekil 2. 107. FIFA'ya göre tribünler ve saha arasındaki optimum (90 m) ve maksimum (190 m) mesafeler (Anonim 2011e)

Şekil 2. 108. Optimum görüş düzeyi sağlayan (solda) ve optimuma çok yakın görüş düzeyi ile birlikte cazip bir stadyum formu sağlayan tribün düzenlemesi (sağda) örnekleri (John ve ark. 2007)

Şekil 2.107.'de Wembley ve Aztec Stadyumlarının şematik planları verilmiştir. Buna göre 90 000 kişilik izleyici kapasitesi ile İngiltere'nin en büyük Avrupa'nın ise ikinci büyük stadyumu olan Wembley Stadyumu'nda, tribünlerin neredeyse tamamı optimum ve maksimum sınır değerleri içinde yer alırken; 105 000 kişilik izleyici kapasitesiyle dünyanın en büyük ikinci stadyumu olan Aztec Stadyumu'nda çok sayıda izleyici alanının, iyi bir görüş için maksimum sınır olan 190 m'nin dışında planlandığı görülmektedir (John ve ark. 2007).

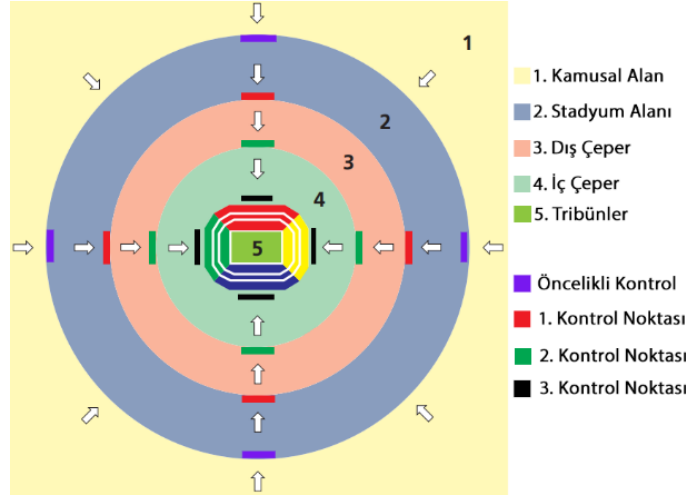
Şekil 2. 109. Wembley (solda) ve Aztec (sağda) Stadyumlarının tribün yerleşimi (John ve ark. 2007)

Son yıllarda FIFA, yeşil bina tasarım kriterleri ile uyumlu stadyum sayısını tüm dünyada arttırmak için çeşitli girişimler başlatmış ve sürdürülebilirlik adına inşaat öncesi alınacak kararlara ilişkin tavsiyeler hazırlamıştır. Bu kapsamda, yağmur suyunun farklı kullanımlar için biriktirilmesi ve su tasarrufu sağlayan tesisat sistemleri ile suyun verimli kullanımı, güneş enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarından faydalanılması, sürdürülebilir yapı malzemelerinin tercih edilmesi, doğal havalandırmanın ve güneşliğin sağlanması ve verimli konum seçimi gibi uygulamalarla yeni stadyumların sürdürülebilirlik sertifikalarını edinmeleri teşvik edilmektedir. Böylece yoğun kütleli yapılar olan stadyumların enerji tüketimlerinin azaltılmasıyla doğal çevre, kent, toplum, sağlık ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Son olarak bir kente stadyum inşa edilmesi, o kentte yaşayan insanlara birçok fayda sağlarken kent halkı da stadyuma çeşitli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle özellikle inşaat öncesinde olmak üzere stadyumlara ilişkin alınan kritik kararlarda sivil toplum örgütleri, halk temsilcileri ve farklı gruplarla iletişime geçilmesi gereklidir. Stadyumların çevre ile bütünleşip buldukları kentin bir parçası olabilmeleri, ancak toplum tarafından benimsenmeleri ile mümkündür (Anonim 2011e).

Güvenlik:

Güvenliğin kontrollü bir şekilde sağlanması amacıyla stadyum alanının beş bölgeye ayrıldığı uygulamalar yapılmaktadır. Bu bölgeler stadyumun dışından içine doğru sırasıyla; kamusal alan, stadyum alanı, dış çeper, iç çeper ve tribünlerdir. Kamusal alan, stadyum alanının hemen dışında kalan bölge olarak tanımlanmakta olup FIFA'nın uygulamaları dâhilinde değildir. Stadyum alanı, ruhsatlı alan olup güvenliğin sağlanması gerekli olan alanlar arasındadır. Bu bölgede otopark, mağaza ve bilet satış gişesi gibi kullanımlar gerçekleştirilmektedir. Dış çeper, duvar ve çit gibi ayırıcı engellerle iç çeperden ayrılan, bilet, kimlik, Passolig kartı kontrolü ve üst arama gibi uygulamaların yapıldığı bölgedir. İç çeper stadyum yapısının hemen dış bölümü olup turnikeler ile stadyuma giriş yapıldığı bölgeyi temsil etmektedir. Tribünler ise seyircilerin kendileri için ayrılmış özel alanlara geçiş yaptığı bölgedir. Kamusal alan ve tribünler arasında dört aşamalı denetleme sistemi yapılmaktadır. İlki, kamusal alandan stadyum alanına girildiğinde yapılan öncelikli kontroldür. İkincisi, dış çeperden iç çepere geçiş yapılan noktada yer alan birinci kontrol noktasıdır. Üçüncüsü, iç çeperden stadyuma giriş

sırasında turnikelerde bulunan ikinci kontroldür. Sonuncusu ise, gerekli görülen durumlarda tribünlerde emniyet görevlileri tarafından yapılan kontrollerdir (Anonim 2018v).

Şekil 2. 110. Stadyumda bölgeler ve kontrol noktaları (Anonim 2018v)

Stadyumlarda güvenlik, diğer tüm parametrelerin ötesinde öncelik ve önem teşkil etmektedir. Taraftar, futbolcu, sağlık çalışanı, güvenlik personeli, basın görevlileri gibi farklı kullanıcıların tamamı için girişler, çıkışlar, merdivenler ve dolaşım alanları, tribünler, saha ve hizmet alanlarında güvenliğin sağlanması için buna yönelik stadyum tasarımı kriterlerine uyulmalıdır. Stadyumlarda kalabalık gruplar aynı anda aynı yöne doğru hareket etmek isteyeceklerinden dolayı dolaşım alanları bu akışa engel olmayacak şekilde organize edilmelidir. Açık ve okunaklı işaret ve levhalarla kullanıcıların hızlı ve kolay yönelimiyle tahliye sağlanmalıdır (Anonim 2011e). Stadyumu çevresinden ayıran engeller tırmanmaya ve atlamaya imkân vermeyecek yüksekliklerde olmalıdır. Turnike ve kapılar daima görevli kişilerin gözetimi altında olmalıdır. Giriş noktalarında, stadyumda bulunan toplam seyirci sayısını hesaplayan otomatik sistemler bulundurulmalıdır. Böylece güvenlik yönetiminden sorumlu ekibin karşılaşmanın katılım kapasitesini kontrol altında tutarak beklenmedik bir duruma karşı hazırlıklı olması sağlanacaktır (Anonim 2018v).

Maç esnasında acil durum kapıları da dâhil olmak üzere tüm çıkış kapılarının ve geçişlerin dışarıya doğru açılır durumda olması gerekmektedir. Herhangi bir yangın durumuna karşı

uygulanacak yangın planı bulundurulmalı ve itfaiye müdürlüğünün belirlediği yangın güvenliği standartlarına uyulmalıdır. Algılama ve takip sistemlerini içeren yangın kontrol paneli, gerekli durumlarda müdahale edecek kişilerle iletişime geçmek üzere bu konuda eğitilmiş bir görevlinin kontrolünde olmalıdır. FIFA'ya göre tahliye planları, kullanıcıların 10 dakika içinde belirlenen güzergâhlardan rahatlıkla güvenli bölgeye ulaşmalarını sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır (Anonim 2011e, Anonim 2018v). Oyun alanına kaçışların mümkün olduğu stadyumlarda, saha güvenli alanlar arasında kabul edilmektedir (Anonim 2018v).

Her stadyumda oyun sahasını ve seyirci alanlarını tamamen gören bir kontrol odası bulunmalıdır. Tüm kameralar, anons sistemi, aydınlatma, skor tabelası, turnike ve biletli giriş, stadyumun tüm birimleriyle sesli iletişim kontrol odasından sağlanmalıdır. Acil durumlarda tüm ekranlara yazılı mesaj gönderilebilmelidir. Stadyumlarda yaşanabilecek sağlık problemlerine yönelik, stadyum alanında kolaylıkla ulaşılabilen ve yeterli donanıma sahip sağlık biriminin bulunması stadyumların güvenlik kriterleri arasında yer almaktadır. FIFA'ya göre ideal olan, her tribünde en az bir sağlık biriminin bulunmasıdır. Stadyumların iç ve dış alanlarına eklenen yön ve işaret levhalarıyla sağlık birimlerinin yerleri net bir şekilde belirtilmelidir (Anonim 2011e).

Otopark ve Yönlendirme:

Stadyumlar, misafir ettikleri binlerce insanı en hızlı ve doğru şekilde yönlendirecek özelliklerde tasarlanmalıdır. İç ve dış alanlarda yönelimi sağlayan tüm işaretler evrensel olarak algılanabilir olmalı, kolayca fark edilebilir yerlerde bulunmalı ve hem gece hem de gündüz okunabilir olmalıdır. Stadyum alanında yer alan yönlendirmeler basılan biletlerin üzerindeki bilgi ve işaretlerle de desteklenmelidir. Ayrıca kullanıcılara yardım sağlanması için her tribünde danışma bankoları yer almalı ve duvarlarda stadyumun büyük ölçekli şematik planları bulundurulmalıdır. Stadyumlar, dış alanlarının bir kısmını da içine alacak şekilde tel örgü veya demir parmaklık gibi engellerle çevrelenmelidir. Gerekli durumlarda ilk güvenlik kontrolleri engellerin dışında kalan alanda yapıldıktan sonra izleyiciler stadyum alanına alınıp turnikelere yönlendirilmelidir. Çıkış kapıları ise stadyumdan aynı anda ayrılmak isteyen seyirciler arasında izdiham yaşanmasını önleyecek ve stadyumun rahatça boşaltılmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Tuvaletler,

sağlık birimleri ve yiyecek içecek alanları turnikelere ve stadyumun giriş çıkış güzergâhlarına yakın konumlandırılmamalı, seyircilerin koltuklarına ulaşımı engellenmemelidir (Anonim 2011e).

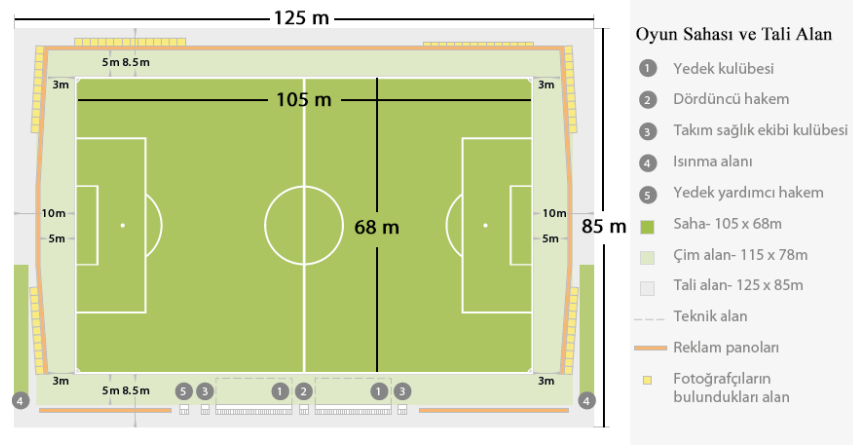
Stadyumlarda otopark ihtiyacı seyirci kapasitesine göre değişmektedir. Seyirciler, sporcular, VIP davetliler, maç görevlileri, stadyum personeli, basın mensupları, engelliler, acil durum hizmetleri ve rakip takım taraftarları için otopark alanında ayrı bölümler oluşturulmalıdır. Otopark bölümlerinin tamamı stadyum alanında yer almalı, yeterli şekilde aydınlatılmalı ve harf, sayı ve renk gibi işaretlerle gerekli yönlendirmeler yapılmalıdır. Seyirci kapasitesi 60 000 olan bir stadyumda, 10 000 araçlık ve 500 otobüslük otopark alanı bulundurulmalıdır. Stadyum içerisinde yeterli otopark alanının sağlanamadığı durumlarda stadyumun en fazla 1500 metre uzağına kadar park alanı oluşturulabilmektedir. Takımlar ve maç görevlileri için en az dört otobüs ve on dört araçlık park alanı yer almalıdır. Maç görevlileri ve futbolcuların taraftarlar ile karşılaşmaması için seyirci bölümlerinden ayrıştırılan bu alan, giriş çıkışın doğrudan yapılması amacıyla soyunma odalarının hemen yakınında bulunmalıdır. Ayrıca otopark alanında, gerekli durumlarda takımlar ve maç görevlilerine eşlik edilebilmesi için her takım için üç veya dört, maç görevlileri için ise iki veya üç araçlık emniyet ve koruma araçları için alan yaratılmalıdır. Genel otopark alanından ayrı oluşturulan basın otoparkı ise stadyum içindeki basın toplantısı odası, basın çalışma odası, basın tribünü gibi bölümlere yakın konumlandırılmalıdır. Kamera ve çeşitli ekipmanların araçlardan stadyuma kolayca taşınabileceği bir alan oluşturulmalıdır. Polis aracı, ambulans, itfaiye acil durum araçları stadyumun içinde ya da hemen çıkışında bulunmalı ve genel giriş çıkıştan ayrı bir güzergâh sahip olmalıdır. Aynı zamanda helikopterlerin kalkış ve iniş yapabileceği özel bir alanın bulunması da stadyumlar için önemli bir özelliktir. Günümüzde yapılan modern stadyumlarda kullanım kolaylığı açısından daha olumlu olan kapalı otopark uygulamaları da gerçekleştirilmektedir (Anonim 2011e).

Oyun Sahası:

Stadyumun tüm kullanıcılar için odak noktası olan sahaya yönelik yapılacak uygulamalar oldukça önem taşımaktadır. FIFA kriterlerine göre üst düzey maçlar ve uluslararası büyük organizasyonlar için gerekli sahanın ölçüleri 105 m uzunluğunda ve 68 m genişliğindedir.

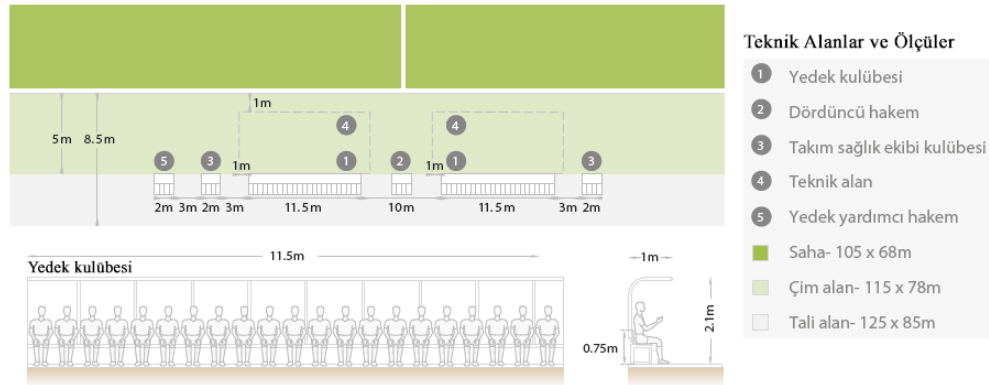
Sahanın dış hattında uzun kenarlardan 8,5 m, kale arkalarından ise 10 m olacak şekilde futbolculara ısınma alanı; top toplayıcılara, sağlık, güvenlik ve basın çalışanlarına ise hareket alanı sağlanması için tali bir alan oluşturulması istenmektedir. Böylece ideal oyun alanının toplam ölçüleri 125 m'ye 85 m olarak düzenlenmelidir. Futbol stadyumlarının bu ebatlara sahip olması önemle tavsiye edilmekle birlikte küçük organizasyonlar için tasarlanan stadyumlarda, futbol oyun kurallarına göre belirlenen saha ölçüleri de kullanılabilir (Anonim 2011e).

Zemin, saha çizgilerinin 5 m dışında yer alan reklam panolarına kadar doğal ya da suni çim ile kaplanmalıdır. Isınma alanı zemininin de saha ile aynı özellikte olması beklenirken, tali alanın bu kullanımların dışında kalan bölümlerinde çim veya araçların geçişini kolaylaştıracak malzemeler kullanılmalıdır. Doğal çim kullanılan sahalarda, uygun sulama sisteminin yanı sıra kış aylarında sahanın donmasını önlemek adına yerden ısıtma sistemi uygulanması gerekmektedir. Ayrıca yağmurlu havalarda oluşabilecek fazla suyun oyun akışını etkilememesi için sahadan su tahliyesine yönelik drenaj sistemleri kullanılmalıdır. Futbol için saha kalitesi oldukça önemli bir faktör olduğundan FIFA kriterlerinde doğal çimin tasarımına, uygulama aşamasına, bakım ve onarım süreçlerine, ısıtma, soğutma, havalandırma ve sulama sistemlerine, kontrol ve performansına ilişkin konularda oldukça kapsamlı açıklamalara yer verilmiştir. Diğer bir alternatif ise zeminde suni çim kullanımıdır. Yeşil görüntünün kalıcılığı, hava koşullarından etkilenmemesi, kolay kolay zarar görmemesi ve doğal çime göre bakım maliyetlerinin daha az olması gibi nedenler stadyumlarda suni çim kullanımını daha cazip hale getirmiştir. Futbol için kabul edilebilir kalitede oyun yüzeyi oluşturan suni çim, FIFA tarafından tavsiye edilmektedir. Suni çimin kalitesi tek yıldız ve iki yıldız olacak şekilde sertifikalandırılmakla birlikte uluslararası futbol maçlarına ev sahipliği yapmak isteyen stadyumlarda sertifika şartı aranmaktadır. İki yıldızlı sahalar bir yıl boyunca, tek yıldızlı sahalar dört yıl boyunca uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapma hakkı kazanmaktadır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 111. FIFA'ya göre oyun sahası ve tali alan ölçüleri (Anonim 2011e)

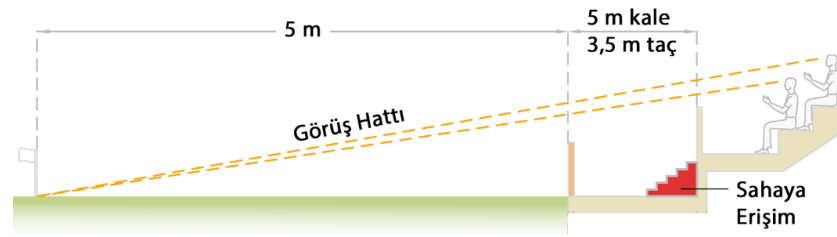
Stadyumlarda oyun sahasının 5 m dışında iki adet yedek kulübesi yer almalıdır. Her kulübe 11,5 m genişliğinde, 1 m derinliğinde ve 2,1 m yüksekliğinde olmalı ve yirmi üç kişinin oturabileceği bir alan oluşturmalıdır. Yedek kulübelerine şeffaf pleksiglas malzeme ile çatı yapılarak futbolcuların olumsuz hava şartlarından ve sahaya atılan yabancı maddelerden korunması sağlanmalıdır. Saha çevresinde bulunan reklam panoları, izleyici görüş alanında engel oluşturmayacak şekilde konumlandırılmalı ve yükseklikleri 90-100 cm arasında olmalıdır. Saha çizgisinin 5 m dışında yer alan reklam panoları, köşe noktalarda 3 m'ye düşecek kadar eğim oluşturabilmektedir (Anonim 2011e).

Şekil 2. 112. Saha çevresinde bulunan teknik alan düzenlemeleri (Anonim 2011e)

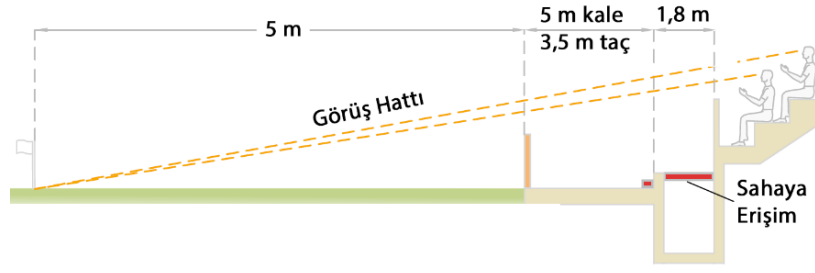
Güvenli bir stadyumda oyun sahasının seyirci alanlarından izole edilmesi oldukça önemli bir unsurdur. FIFA kriterlerine göre stadyumlarda oyun sahası ve tribünler arasında

herhangi bir engel ya da bariyer bulunmaması açıkça belirtmekle birlikte tribünlerin yükseltilmesi, hendek ve tel örgü veya plaka oluşturulması gibi çeşitli uygulama yöntemleri ile iki alanın ayrıştırılması önerilmektedir (Anonim 2011e). Yükseltilmiş tribünler, seyircilerin görüş açısını engellemeden çok sayıda görevlinin oyun alanı etrafında bulunabilmesini sağlarken, acil durumlarda sahanın güvenli bölge olarak kullanılmasını kısıtlamaktadır. Büyük stadyumlarda tribün yüksekliği arttıkça arka sıraların görüş kalitesinin azalabileceğinin de düşünülmesi gerekmektedir (John ve ark. 2007).

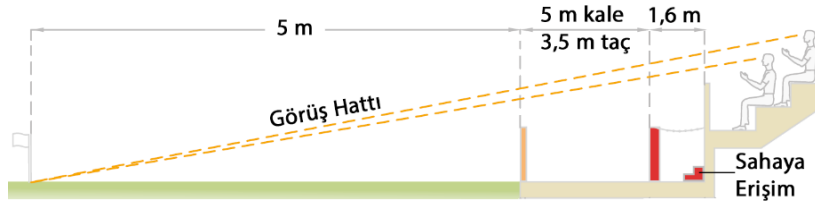
Şekil 2. 113. Yükseltilmiş tribün uygulaması (Anonim 2011e)

Hendek uygulamalarında, saha ve tribünler arasında belirli derinlik ve genişliklerde hendekler oluşturularak oyun alanının kontrolsüz geçişlere karşı korunması sağlanmaktadır. Minimum hendek genişliği 1,8 m olacak şekilde, güvenlik amacıyla hendeklerin üzeri file gibi koruyucu örtülerle kapatılmalıdır. Hendekler aynı zamanda güvenlik çalışanlarının, basın görevlilerinin, fotoğrafçıların, sağlık ekiplerinin ve acil durum araçlarının sahaya ve tribünlere hızlıca ulaşmaları konusunda avantaj sağlayıp ekstra bir güzergâh oluşturmaktadır. Ayrıca sahaya göre düşük kotta yer aldıklarından dolayı bu tür farklı kullanımlara hizmet ederken seyirci görüşünü de engellememektedir. Ancak futbol stadyumlarında oyun alanı ve tribünler arasındaki mesafenin asgari ölçülerde olması beklendiğinden hendek yöntemi bu koşul için dezavantaj yaratmaktadır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 114. Saha ve tribün arasında düzenlenen hendek yöntemi (Anonim 2011e)

Bir diğer yöntem olan tel örgü veya plaka uygulamasında kullanılan sert malzemelerle oyun alanı ve tribün arasındaki geçişin engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu tür engellerin genişliği en az 1,6 m olmalı ve seyircilerin görüş kalitesini olumsuz etkilememek adına yatayda uygulanmalıdır. Acil durum anlarında panik ve kalabalıkla birlikte seyircilerin oyun alanına kaçmasını zorlaştıran bu yöntem, yaralanmalara sebep olabileceğinden dolayı tüm olasılıklar iyi kurgulanmalıdır (Anonim 2011e).

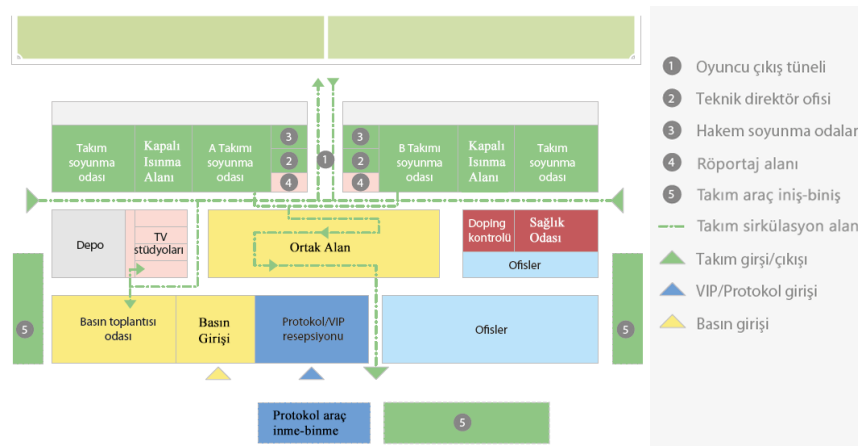

Şekil 2. 115. Tel örgü veya yatay plaka uygulaması (Anonim 2011e)

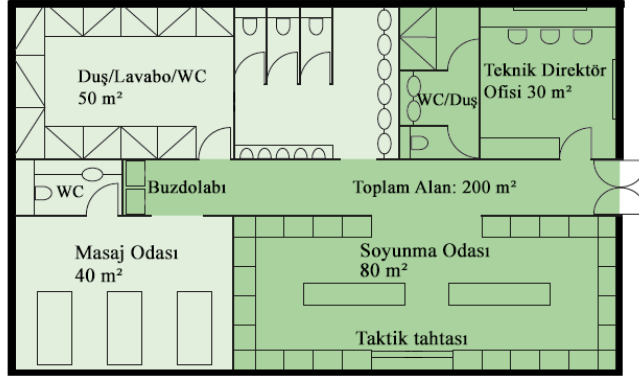
Futbolcular ve Maç Görevlileri:

Stadyumlar, maç görevlileri ve futbolcuların güvenlik ve konfor koşulları içerisinde her türlü ihtiyaçlarının karşılanabileceği hizmet kalitesine sahip olmalıdır. Takım otobüsleri, araçlar ve ambulanslardan soyunma odalarına rahatça erişimin sağlanabildiği, basın görevlilerine ve taraftarlara karşı korunaklı özel bir alan oluşturulmalıdır. Televizyon, telefon, taktik tahtası, buzdolabı ve kilitli dolap gibi donanımların bulunması gereken her bir soyunma odası, en az 25 kişilik oturma ünitesini içeren 80 m²'lik bir alana sahip olmalıdır. Hemen yanında buz makinesi ve üç adet masaj masası bulunan 40 m²'lik masaj odası yapılmalıdır. 50 m² olarak belirlenen ıslak hacim, aynası olan 5 adet lavabo, en az 11 adet duş, 1 adet ayak havuzu, havlu askılığı içeren kurulanma alanı, ayakkabı

temizleme teknesi, 3 adet klozet, 3 adet pisuvar, 2 adet saç kurutma makinesi ve tıraş makinesi içermelidir. Islak hacimler, soyunma odası ile doğrudan bağlantılı olmalıdır. Soyunma odasının bitişiğinde planlanan teknik direktör odası 4 adet kilitli dolap, duş, lavabo, tuvalet, beyaz tahta, 1 adet masa, 5 adet sandalye ve telefon bulunan 30 m²'lik alanda yer almalıdır. Takım alanını oluşturan bu bölümlerin toplam alanı en az 200 m² olmalıdır. Havalandırma, ısıtma ve soğutma sistemleri ile donatılması gereken mekanda, kaymayan ve kolay temizlenen zemin kaplaması kullanılmalı, iyi düzeyde aydınlatma sağlanmalıdır. Modern stadyumların eşit büyüklükte ve özelliklerde en az iki adet takım alanı bulundurması gerekmektedir birlikte FIFA tarafından dört adet takım alanının yapılması tavsiye edilmektedir. Bu alanların aynı niteliklerde olması uluslararası organizasyonlarda tüm takımlara eşit hizmetin sunulabilmesi açısından son derece önemlidir. Minimum ölçüleri 4 m (FIFA Dünya Kupası için 4,5-6,0 m arası) genişliğinde ve 2,4 m yüksekliğinde olan oyuncu tünelinin iki yanına yerleştirilen takım alanlarından doğrudan ve güvenli bir şekilde sahaya erişim sağlanmalıdır. Bunun için oyuncuların sahaya giriş ve çıkışlarında açılıp kapanabilen, yanmaz malzeme ile yapılmış ve oyun sahasına kadar uzanabilen teleskopik tüneller kullanılmalıdır. Maç başlamadan önce takımın, maç sırasında ise oyuna dâhil olacak yedek oyuncuların ısınacakları alanlar tasarlanmalıdır. Tali alanda bulunan çim zemine sahip açık ısınma alanlarının dışında soyunma odalarının yakınında her takıma 100 m²'lik kapalı ısınma alanları da tahsis edilmelidir. Top darbelerinden zarar görmeyecek nitelikte düz duvarları olması gereken kapalı ısınma alanlarının iyi derecede ışıklandırılması ve aydınlatılması sağlanmalıdır (Anonim 2011e).

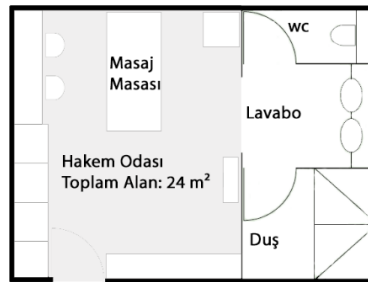

Şekil 2. 116. Takım sirkülasyon alanı şematik planı (Anonim 2011e)

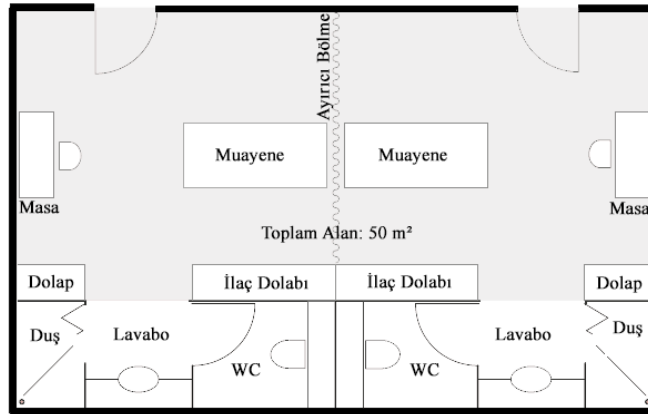
Şekil 2. 117. Takım soyunma odası plan örneği (Anonim 2011e)

Takım alanlarından ayrı konumlandırılan hakem odasının alanı en az 24 m² olmalıdır. Her dört kişi için bir adet kilitli dolap, masaj masası, buzdolabı, telefon, televizyon, taktik tahtası ve 2 adet sandalyesi bulunan bir masanın dışında 4 adet sandalye daha yer almalıdır. Hakemlerin kullanımına ayrılan ıslak hacim alanları, en az 2 adet duş, 1 adet aynalı lavabo, klozet, pisuvar, ayakkabı temizleme teknesi, saç kurutma makinesi ve tıraş makinesi içermelidir. Standart olarak bir adet hakem odası yeterli kabul edilmekle birlikte FIFA kriterlerine göre ideal olan kadın hakemlerin ve yardımcı hakemlerin de hesaba katılarak 2 adet hakem odası yapılmasıdır. Ev sahibi takım soyunma alanı, misafir takım soyunma alanı ve hakem odalarına giden tüm dolaşım alanlarında anlaşılabilir yönlendirici işaretler bulunmalıdır. Maç sırasında çeşitli görevlerde yer alan çalışanlar için hakem odasının yanında bulunan ve en az 20 m² büyüklüğe sahip bir oda oluşturulmalıdır. İçerisinde çalışma masası, 3 adet sandalye, kilitli dolap, internet bağlantısı, televizyon, telefon, fotokopi makinesi, faks makinesi ve bir kişilik ıslak hacim bulunmalıdır. Top toplayıcılar için ise her biri 40 m²'lik iki adet oda oluşturulmalıdır. Odalar ikişer adet klozet, lavabo ve duş içermelidir (Anonim 2011e).

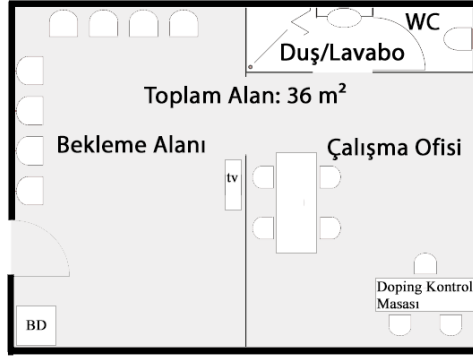
Şekil 2. 118. Hakem odası plan örneği (Anonim 2011e)

Stadyum içerisinde herhangi bir sakatlanmaya ya da olumsuz duruma karşı futbolculara müdahale edebilmek için en az 50 m² büyüklüğünde bir sağlık odası yer almalıdır. Acil müdahale araçlarına doğrudan geçiş sağlayan çıkışlara kolay ulaşılabilen bir alanda olması gereken sağlık odasının kapı ve koridorları, sedye ve tekerlekli sandalyeler için uygun genişliklerde olmalıdır. Aynı zamanda sağlık odalarında muayene masası, 2 adet taşınabilir sedye, tedavi masası, lavabo, kilitli dolap, cam ilaç dolabı, ayak havuzu, telefon ve gerekli durumlarda odayı ikiye bölen ayırıcı bir bölme bulunmalıdır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 119. Sağlık alanı plan örneği (Anonim 2011e)

Stadyumların ihtiyaç programında bulunan mekanlardan biri de doping kontrol odalarıdır. Toplamda en az 36 m² olması istenen doping kontrol odaları, bekleme alanı, çalışma ofisi, birer adet lavabo, klozet ve duş bulunan, iki kişinin kullanabileceği şekilde düzenlenmiş ıslak hacimden oluşmalıdır. Çalışma ofisinde bir adet masa, dört adet sandalye, numuneler için kilitli dolap ve telefon bulunmalıdır. Islak hacim çalışma ofisi ile bağlantılı olmalıdır. Çalışma ofisinin ön kısmında yer alan bekleme alanında sekiz kişilik oturma elemanı, televizyon ve buzdolabı olmalıdır. Konum olarak ise taraftarların ve basın personellerinin erişim sağlayamayacağı takım soyunma odalarının ve hakem odasının yakınında yer almalıdır (Anonim 2011e).

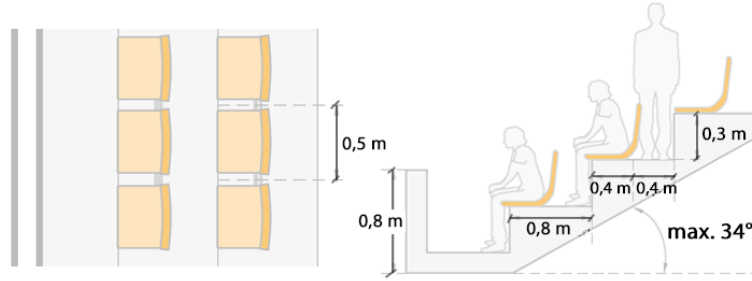
Şekil 2. 120. Doping kontrol odası plan örneği (Anonim 2011e)

Seyirciler:

Stadyumlar, seyircilerin güvenlik ve konfor gibi her türlü beklentilerini karşılayarak stadyumda geçirdikleri süre boyunca seyircilere en iyi deneyimi yaşatacak şekilde tasarlanmalıdır. Unutulmayacak bir atmosfer, iyi bir seyir kalitesi ve memnuniyet seyircilerin stadyuma gelme sıklığını belirleyen başlıca nedenlerdendir. Stadyumlarda olumsuz hava şartlarına karşı yeterli düzeyde konfor ortamı sağlamak için üst örtü yapılması bir gereklilik haline gelmiştir. Birçok eğlence ve spor yapısının ısıtma ve soğutma sistemlerine sahip olduğu günümüz koşullarında kullanıcılar, stadyumlardan da benzer konforu beklemektedir. Üst örtünün oyun alanına uygulanacak doğal çim ile güçlü bir ilişkisi vardır. Çim alanın sağlıklı bir şekilde korunabilmesi için uygulanacak üst örtü sonrası stadyuma giren güneş ışığı ve rüzgâr yeterli düzeyde olmalıdır (Anonim 2011e).

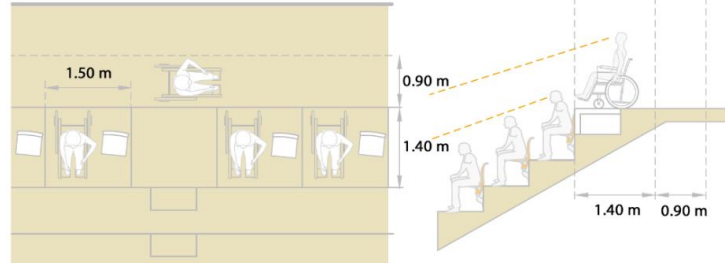
Stadyumlarda yer alan tribünlerin tamamı koltuklu olmalıdır. Seyircilerin maçları yalnızca ayakta izleyebileceği koltuksuz tribünler FIFA kriterlerine aykırıdır. Tüm koltuklar yangına karşı dayanıklı, hava koşullarına göre solmayan ve su geçirmeyen, kırılmaz malzemedir. Koltuk boyutları seyir konforu için oldukça önemlidir. FIFA tarafından tavsiye edilen koltuk ölçülerine göre en az 50 cm genişliğinde oturma alanı ve en az 30 cm yüksekliğinde arka destek bulunmalıdır. Seyirciler koltuklara oturduğunda iki koltuk sırası arasında geçiş mesafesi kalması gereklidir. Bunun için koltuk sıraları arasında en az 80 cm boşluk bırakılmalıdır. VIP tribünün koltukları daha yüksek konfor özellikleri bulundurmalı ve en az 60 cm genişliğinde olmalıdır. Tüm koltuklardan oyun alanının kolaylıkla görülebilmesi için minimum kural, doğrusal bir aks

üzerinde oturan her seyircinin kendisinin iki sıra önündeki kişinin başının üzerinden sahayı görebilmesinin sağlanmasıdır. Tribünlerin en öndeki sırasının reklam panosu, güvenlik görevlisi gibi engellerden etkilenmemesi için saha kotundan belirli bir seviye yukarıda olması beklenmektedir. Bu değer en az 1 m, en fazla 2,2 m olarak belirlenmiştir. Ayrıca reklam panolarının görüşe engel olmamaları için en fazla 100 cm yükseklikte olmaları ve taç çizgisinin 5 m uzağında olmaları gereklidir. Seyircilerin kendi koltuklarını kolayca bulabilmeleri için tüm tribün bölümleri, koltuk sıraları ve koltuklar numaralandırılmalıdır. Kullanılan semboller okunaklı boyutlarda ve fark edilebilir konumlarda yer almalıdır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 121. Seyirci oturma elemanlarına ilişkin standart ölçüler (Anonim 2011e)

Stadyumlar, engelli kullanıcıların maçları stadyumda izlemelerine olanak sağlayacak niteliklerde tasarlanmalıdır. Girişler, çıkışlar ve merdivenler tekerlekli sandalye kullanımına uygun rampalarla desteklenmeli; kapılar, tuvaletler, yiyecek içecek alanları ve koridorlar tekerlekli sandalyenin geçişine uygun genişliklerde olmalıdır. Engelli seyirci alanları, kolayca erişilebilir yerlerde bulunmalı ve olumsuz durumlarda tahliyenin hızlıca gerçekleşebilmesi için acil çıkışlara yakın konumlandırılmalıdır. Stadyum kapasitesinin en az %0,5'i en fazla %1'i kadar engelli koltuğu oluşturulmalıdır. Bu da 500 kişilik bir stadyumda en fazla 6 adet engeli koltuğu anlamına gelmekle birlikte her 100 kişilik artış için 1 engelli koltuğu planlanmalıdır. Her engelli koltuğu için bir adet refakatçi koltuğu ve güç kaynağı bulunmalıdır. İki koltuk yan yana olmalı ve kapladıkları toplam alan 1,50 m'ye 1,40 m olmalıdır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 122. FIFA'ya göre engelli seyirci tribün ölçüleri (Anonim 2011e)

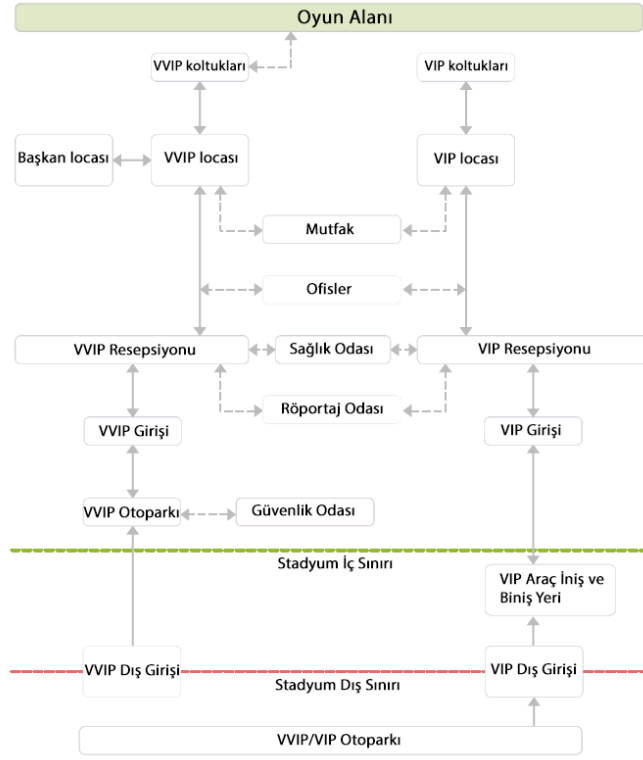
Stadyumlarda kadınlar, erkekler ve engelliler için ayrı ayrı yeterli sayılarda, temizlik ve hijyen kurallarına uygun tuvaletler bulunmalıdır. Tavsiye edilen minimum sayılar, 1 000 kadın seyirci için 28 adet klozet, 14 adet lavabo; 1 000 erkek seyirci için 3 adet klozet, 15 adet pisuvar ve 6 adet lavabodur. Her 5 000 seyirci için ise bir adet engelli tuvaleti hesaplanmalıdır. Bu sayılar VIP bölümlerde arttırılmalıdır. Tuvaletlere oluşabilecek yoğunluğa karşı giriş ve çıkışlar ayrı kapılardan verilmelidir (Anonim 2011e).

Taraftarlar maç başlamadan birkaç saat önce stadyum alanına gelip, ortak duyguları paylaştıkları diğer insanlarla birlikte vakit geçirmek ve stadyumun heyecan, merak ve coşku dolu atmosferini yaşamak istemektedirler. Ardından 90 dakika oyun süresi ve devre arasıyla birlikte kullanıcıların stadyumda kaldıkları süre 3-4 saati bulmaktadır. Bu nedenle stadyumlarda bulunan yiyecek ve içecek alanları kullanıcı için bir gereksinim olup; bu alanlardaki ürün çeşitliliği, lezzet, hizmet, temizlik, düzen ve hız gibi faktörler kalite ve memnuniyet için büyük önem taşımaktadır. Stadyumlarda yeme içme alanları sabit satış alanları, geçici satış alanları, taşınabilir stantlar ve seyyar satıcılar halinde bulunabilmektedir. Sabit satış alanı 250 seyirci için 1 adet olmalı, 10 m uzunluktaki servis alanında 6-8 adet kasa bulunmalı, hazırlama ve depolama bölümlerini içeren 60 m²'lik bir alana sahip olmalıdır. Geçici satış alanları (vagon, çadır, konteyner gibi) da 250 seyirci için 1 adet olacak şekilde 18 m²'lik bir alan içerisinde düşünülmeli, servis alanları 4 m uzunluğunda olmalı ve 2-3 adet kasa içermelidir. Taşınabilir stantlar ise tekerlekleri sayesinde yoğunluğun olduğu alana göre hareket ettirilebilir ve kalabalık etkinliklerde pratik çözümler yaratabilirler. 2 m uzunluğunda ve 4 m² alana sahip taşınabilir stantlar her 1 000 seyirci için 1 adet bulunmalıdır. Ayrıca 600 seyirci için 1 adet seyyar satıcı da stadyumlarda bulunabilir. Böylelikle engelli bireyler ve çocuklu aileler gibi hareket alanı kısıtlı seyircilere kolaylık sağlanabilir (Anonim 2011e).

Stadyumlar aynı anda yüksek sayıda seyirci bulunduran, çevrelerine göre büyük ölçekli yapılar olduklarından stadyumların iç ve dış alanlarında güçlü bir iletişimin sağlanması gerekmektedir. Tüm seyircilerin aynı anda maç ile ilgili bilgilendirilebilmesi ve acil durum mesajlarının iletilebilmesi için gelişmiş ses ve görüntü sistemleri bulundurulmalıdır. Seyirciler ile iletişimin sağlanacağı kontrol odasından tribünlerin tamamı net olarak görülebilmeli, stadyumun genel ve özel alanlarına sesli uyarılar yapılabilmesi ve seyircilerin artan ses yoğunluğuna paralel ses artışı sağlanabilmelidir. Kesinti halinde ses sistemini en az üç saat çalıştıracak alternatif bir güç kaynağı bulundurulmalıdır. Ayrıca sesin düzgün bir şekilde yayılması ve yankı yapmaması için stadyumda gerekli yüzeylerde ses emici malzemeler kullanılmalıdır. Seyirciler ile görsel iletişim ise elektronik ortamda skor tabelaları ve video ekranlarıyla gerçekleştirilmektedir. Bunlar takım isimleri, maç skoru, maç sonucu, golü atan futbolcular, pozisyon tekrarları, basit ve kısa yazılı mesajlar gibi kayıtları seyircilere aktarmak için kullanılmaktadır. Ekranlar, tüm seyircilere en iyi görüşü sağlayacak ve koltuk kaybına neden olmayacak şekilde kale arkalarında veya saha köşelerinde yer almalı ve 16:9 oranında en az iki adet olmalıdır (Anonim 2011e).

Karşılama ve Ağırılama:

Büyük futbol karşılaşmalarının gerçekleştirilmesi planlanan stadyumlarda, VIP ve VVIP olarak adlandırılan özel konuklar için yüksek kalite ve konfor şartlarına sahip bölümler oluşturulmalı ve en üst düzeyde hizmet sağlanmalıdır. Devlet yöneticileri, kulüp üyeleri, stadyum ortakları, önemli iş insanları gibi kişilerin ağırlandığı bu bölümler ana tribünün sahayı en iyi gören kısmında, diğer seyircilerden ayrı bir alanda yer almalıdır. Oyun sahası, soyunma odası, basın bölümü ve yönetim ofisi gibi alanlara doğrudan erişim sağlamalıdır. FIFA kriterlerine göre VIP ve VVIP bölümleri, giriş noktaları da dâhil olmak üzere birbirinden ayrılmalı ve farklı güvenlik önlemlerine sahip olmalıdır. Otoparka ulaşan konukları stadyuma giriş yaptıktan sonra karşılayacak bir resepsiyon alanı oluşturulmalı, burada bilet kontrolü yapıldıktan sonra konuklar tribünler ile ilişkili ağırılama localarına yönlendirilmelidir. Her kişi için 1 m² alana ihtiyaç duyulan ağırılama locaları konukların maç saati gelene kadar vakit geçirecekleri alanlardır (Anonim 2011e).

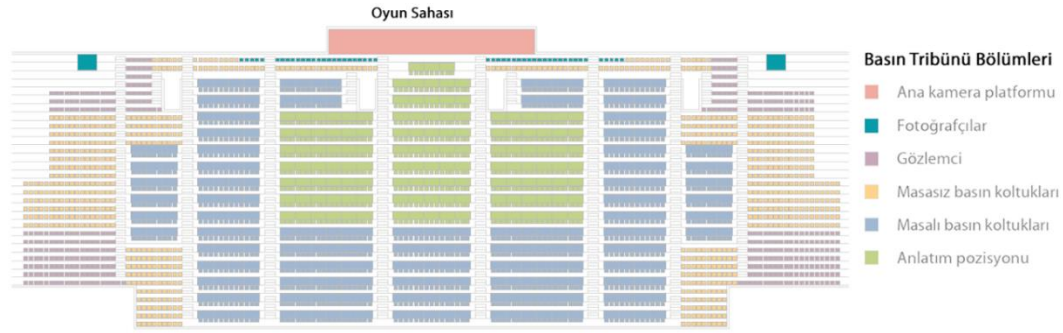
Şekil 2. 123. VVIP ve VIP kullanım alanları akış şeması (Anonim 2011e)

Bu alanlarda erkek konuklar için 120 kişiye 1 adet klozet, 50 kişiye 1 adet pisuvar, 80 kişiye 1 adet lavabo; kadın konuklar için her 250 kişiye 1 adet klozet ve her 500 kişiye 1 adet lavabo yapılmalıdır. Genel ortalama ise ideal olan her 100 seyirci için 1 adet ıslak hacim oluşturulmasıdır. Yapılacak etkinliğin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte modern bir stadyumda en az 150 kişilik VVIP ve en az 300 kişilik VIP oturma alanı sağlanmalıdır. FIFA Dünya Kupası açılış ve final maçlarında 1350 kişi kapasiteli VIP tribün istenmektedir. VVIP oturma alanı tercihen VIP oturma alanından daha yüksek bir noktada bulunmalı ve tüm koltuklar numaralandırılmalıdır (Anonim 2011e).

Basın:

Medya günümüzde stadyumların ve futbolun tüm dünyaya yayılmasını ve ilgi görmesini sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Bu nedenle stadyumların yüksek kaliteli yayınlar yapabilmeleri için gelişmiş teknolojilerle tasarlanmaları gereklidir. Böylece maç sırasında stadyumda olamayan futbolseverlerin radyo ve televizyonlardan yapılan canlı yayınlar aracılığı ile karşılaşmaları takip edebilmeleri sağlanmaktadır. Maçları dışarıdan

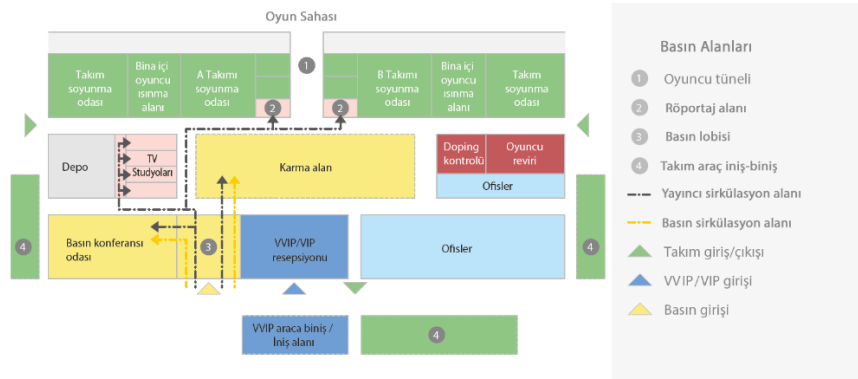
takip eden kitlelere doğru ve hızlı aktarımın yapılabilmesi için stadyumlarda basın ve yayın çalışanlarına uygun ve rahat bir ortam oluşturulmalıdır. Basın tribünü, ana tribün içinde tüm karşılaşma boyunca maçı herhangi bir engelle karşılaşmadan takip edebilecekleri merkezi bir konumda bulunmalıdır. Basın tribününden ortak alan, TV stüdyoları, röportaj odası, çalışma odası ve konferans salonu gibi basın çalışanlarına ayrılmış stadyumun diğer alanlarına kolay erişim sağlanmalı ve tribün oyun alanından en fazla 16 m uzaklıkta yer almalıdır. Basın tribününde koltuklar, yazı yazılmasına ve bilgisayar gibi gerekli ekipmanların konulmasına olanak sağlayacak genişlikte masalar içermelidir. Yoğun talep durumunda seyirci tribünlerinin bir kısmı basın çalışanı koltuk sayısının yarısı masalı olacak şekilde, her koltuk sırasının önündeki bir koltuk sırası masaya dönüştürülerek basın tribünü olarak kullanılabilir. Ayrıca her dört koltuk başına bir adet monitör bulunmalıdır. Engelli basın çalışanları için ise yeterli ölçülerde en az iki adet engelli koltuğu yer almalıdır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 124. Basın tribününde yer alan bölümler (Anonim 2011e)

Stadyumlarda maçı anlatan, televizyon ve radyolara yayın yapan yorumcular için en az beş farklı pozisyonda, üç kişi kapasiteli maç anlatım bölümleri oluşturulmalıdır. Bu bölümler pleksiglas gibi elemanlar yardımıyla diğer alanlardan ayrılmalı ve ana kamera açılı ile aynı pozisyonlara sahip olmalıdır. Her masada telefon, internet, priz ve bir adet monitör bulunmalıdır. Büyüklüğü basın tribününün kapasitesine göre değişen, içerisinde yeme-içme alanları ve masalı çalışma bölümleri başta olmak üzere basın çalışanlarının bilet dağıtımını, toplantı odası, fotoğrafçı alanı, kamera onarımı, revir, fotokopi ve faks gibi her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak birimlerin yer aldığı basın merkezleri tasarlanmalıdır. Futbolcuların, teknik heyetin ve ilgili görevlilerin maç sonrasında basının sorularını

cevaplandırmaları ve değerlendirme yapmaları için en az 200 m²'lik bir basın toplantısı odasına ihtiyaç vardır. Bu alanda, basın personeli için 100 adet koltuk, 10x1,5x0,60 m ve 10x1,5x0,30 m boyutlarında kameraların yerleştirileceği iki adet platform, tercüme kabinleri, açıklama yapacak kulüp üyeleri için masa ve yeterli düzeyde ses sistemi bulunmalıdır. Ayrıca kulüp üyelerinin salona giriş yapacakları güzergâh, soyunma odaları ile bağlantılı olmalı ve basın girişinden ayrılmalıdır. Futbolcuların soyunma odaları ve stadyumun takım için ayrılan çıkış kapısı arasında yaklaşık 200 m²'lik ortak alan yer almalıdır. Basın çalışanlarının son dakika haberlerini vermeleri ve futbolcularla röportaj yapmalar için planlanan ortak alanda, 250 kişilik yazılı basın, radyo ve TV muhabiri bulunabilmelidir. Ayrıca soyunma odaları ve oyun alanı arasında bulunan bir bölüm, devre arasında teknik direktörlerle ve maç sonrası soyunma odalarına giden futbolcularla kısa canlı yayın röportajlarının yapılması için kullanılmaktadır (Anonim 2011e).

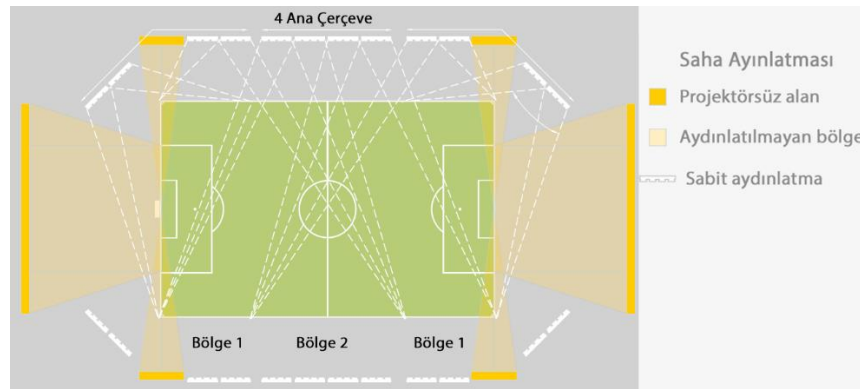
Şekil 2. 125. Basın görevlilerinin kullanımına ayrılan akış şeması (Anonim 2011e)

Stadyumlarda görevli fotoğrafçıların ekipmanları ile birlikte stadyuma kolaylıkla giriş çıkış yapmalarının sağlanması için uygun park alanları oluşturulmalıdır. Fotoğrafçıların basın bölümlerini kullanmak zorunda kalmamaları için ayrı bir alanları olmalı; eşyalarını bırakabilecekleri geniş kilitli dolaplar, kadın ve erkek tuvaletleri bulunmalıdır. Stadyumlarda yer alan kameralar, maçın görüntü kaydı için seyirciler tarafından engellenmeyecek ve güneşe dönük olmayacak şekilde oyun alanının tamamı ve önemli pozisyonların olabileceği yerleri gören konumlara yerleştirilmelidir. Televizyon stüdyoları da stadyumlarda yayın yapılabilmesi için gerekli olan mekanlar arasındadır. Büyük organizasyonlar için gerekli ışıklandırma ve yayın ekipmanlarını buldurmak için en az 25 m² alana ve 3 m yüksekliğe sahip üç ayrı stüdyo gereklidir. Ayrıca oyun

alanı üzerinden panoramik görüntü kaydeden dört adet stüdyo uluslararası organizasyonlarda istenmektedir. Stüdyolarda gerekli internet, telefon, ses ve görüntü altyapısı sağlanmalıdır (Anonim 2011e).

Aydınlatma Sistemleri ve Güç Kaynakları:

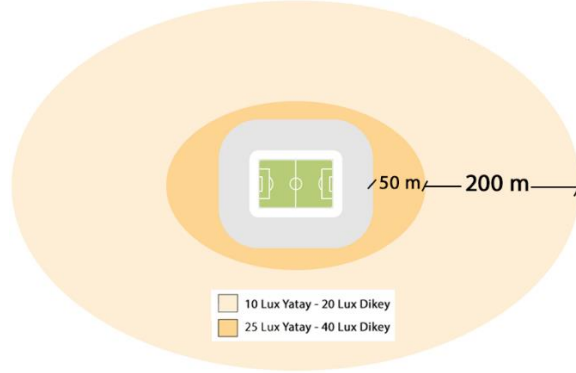
Stadyumlarda gerekli alanlarda oyuncuların, seyircilerin, görevlilerin ve kameraların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde aydınlatma sistemleri bulunmalıdır. Aydınlatmalar; oyun kalitesini olumsuz etkilememeli, seyircilerin skor tabelalarını, video ekranlarını ve reklam panolarını ışık yansımaları olmadan görebilmelerini sağlamalı, basın çalışanlarının kaliteli kayıt alabilmeleri için dengeli ışıklar oluşturarak gölge alanlar yaratmamalı ve stadyum alanının dışına taşmayacak şekilde olmalıdır. Ayrıca izleyici ve oyunların topu rahatlıkla takip edebilmeleri için topun net bir şekilde gözükmesi sağlanmalıdır. Bu nedenlerle stadyumlarda doğru aydınlatma tasarımı çok önemlidir (Anonim 2011e).

Şekil 2. 126. Stadyum aydınlatma şeması örneği (Anonim 2011e)

Stadyumlarda elektrik kesintisi halinde herhangi bir karşılaşmanın iptal edilmesi ya da ertelenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu kapsamda gerekli önlemler dâhilinde jeneratör ya da kesintisiz güç kaynakları stadyumlarda bulundurulmalı ve elektrik kesintisi devam etse bile güç kaynakları stadyumlara en az üç saat güç sağlayabilmelidir. Oyunun akışının bozulmaması için güç sağlayıcılar çok kısa sürede devreye girebilmelidir. Ayrıca güvenliğin ve kontrolün sağlanabilmesi için stadyumların dış alanları, giriş ve çıkış noktaları da yeterli düzeyde aydınlatılmalıdır (Anonim 2018v). Stadyumlar buldukları alanlarda büyük kütleli yapılar olduklarından, ışıklandırmaları

çevre yapılara ve diğer kullanıcılara zarar vermeyecek lux değerleri içerisinde olmalıdır. Stadyum alanından 50 m uzaklığa kadar yatay aydınlatma değeri en fazla 25 lux, dikey aydınlatma değeri en fazla 40 lux; 200 m uzaklığa kadar en fazla aydınlatma değerleri yatayda 10 lux, dikeyde 20 lux olmalıdır (Anonim 2011e).

Şekil 2. 127. Stadyum aydınlatmasının çevre etkisi (Anonim 2011e)

Haberleşme ve Ek Alanlar:

Stadyumlar, uluslararası büyük etkinliklerde stadyum bölümlerinin birbirleriyle, seyircilerle, görevlilerle ve dışarıyla her türlü haberleşme ve iletişimini sağlayacak şekilde kablolu altyapısı ile donatılmalıdır. Bu kapsamda stadyumlarda televizyon yayını, genel yönetim sistemi, bankamatik, yangın alarmı sistemi, polis telsizi, çatı kontrolü, elektronik ekranlar, ses sistemleri, kablosuz internet, telefon hattı, aydınlatma kontrolü, kamera sistemi ve bilet geçiş sistemleri gibi donatılar bulunmalıdır. Tüm bu donanımları yürüten ve denetleyen kontrol odaları oluşturulmalıdır (Anonim 2011e).

Acil durumlarda mobil ağlar aşırı yüklenme nedeniyle kullanılamaz duruma gelebilmektedir. Bu nedenle stadyum alanında ihtiyaç halinde seyirciler tarafından kullanılacak yeterli sayıda sabit telefon bulunmalıdır (Anonim 2018v). Bunun dışında takım soyunma odaları, hakem odaları, sağlık birimi, doping kontrol odası, VIP alanları, görevli ofisleri, basın bölümü, anons odası, bilet satış alanı gibi stadyum içindeki tüm mekanlarda dahili ve harici telefonlar bulunmalı ve tüm telefonlar birbirine bağlanabilmelidir. Modern stadyumlarda bazı ek alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. En az 12 m²'lik IT odası, 25 m²'lik organizasyon yönetimi odası, 30 m²'lik toplantı odaları,

sanatçı ve müzisyenler için soyunma odaları ve genel depolar stadyum planlamasına eklenmelidir. Ayrıca stadyumlarda bayrak direkleri de bulunmalıdır (Anonim 2011e).

UEFA Stadyum Tasarım Kriterleri

FIFA'ya bağlı altı konfederasyonun en büyüğü olan UEFA, futbolun Avrupa'daki yönetim, idare ve gelişiminden sorumludur. UEFA, FIFA kontrolünde Avrupa kıtasında bulunan ülkelerin futbol federasyonları için kendi talimatlarını belirlemekte ve turnuvalar düzenlemektedir. FIFA üyesi tüm federasyonlar aynı zamanda buldukları bölgenin konfederasyonuna da üye olmak zorundadır. Stadyumların mekansal ihtiyaçları birbirlerinden çok farklı olmamakla birlikte düzenlenecek organizasyon için istenen koşullar büyük oranda farklılık göstermektedir. Dolayısı ile inşa edilen her stadyumun amacı Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmak olmadığından, FIFA kriterlerinde yer alan yüksek sayı değerlerini yakalaması beklenmemelidir. Bu sebeple UEFA tarafından "Kaliteli Stadyumlar için UEFA Kılavuzu" isimli bir yönerge hazırlanmıştır. FIFA kriterleri çerçevesinde oluşturulan bu yönerge aynı zamanda stadyumları özelliklerine göre derecelendirmektedir. UEFA düzenlediği organizasyonun büyüklüğüne göre farklı stadyum dereceleri talep etmektedir. Hazırlanan yönergede stadyumların gereksinimleri sekiz temel başlık altında açıklanmıştır. Genel hatları ile ihale aşamasından teslim aşamasına kadar geçen süreç hakkında da bilgilerin verildiği kılavuzda dünyadan stadyum örnekleri de incelenmiştir. Bunun dışında UEFA tarafından "UEFA Emniyet ve Güvenlik Talimatı" da Avrupa ülkelerinin futbol federasyonları ile paylaşılmaktadır.

Tedarik Stratejisi:

Stadyum yapıları gibi büyük projelerin başında alınan kararlar, yapının geleceği için oldukça önemlidir. Başlangıç noktası olarak stadyumun kapasitesi ve büyüklüğü, temel ihtiyaçlar ve hedefler, yapım süresi, finansal kaynaklar ve bütçe gibi parametreler belirlenmelidir. Yeni bir stadyum ihtiyacı halinde mevcut stadyumun tadilat yapılması ya da yıkılarak yerine veya farklı bir alana yeni bir stadyum yapılması olarak farklı seçenekler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tavsiye edilen kesin bir seçenek olmamakla birlikte verilen karar, projenin ihtiyaçlarına ve bütçeye göre değişmektedir. Bazen kapasiteyi arttırmak amaçlı yapılması gereken tadilatlar yeni bir stadyum inşa etmekten

daha uygun olabilmektedir. Mevcut stadyuma yapılacak tadilatların yeni ihtiyaçları karşılamadığı durumlarda stadyumun yıkılması ve yerine yeni bir stadyum yapılması kararı alınabilir. Ayrıca stadyum alanı, yeni yapının genişlemesine fiziksel olarak izin vermediğinde ise stadyum, farklı bir alana taşınabilir. Yapılacak stadyum, yeni arazinin gayrimenkul değerini arttırarak ticari ve konut kullanımlarının gelişmesini sağlayacaktır (Anonim 2014g).

Stadyum inşaatına başlanmadan önce fizibilite çalışması yapılmalı ve projenin hem teknik hem de finansal açıdan uygulanabilirliğini tespit etmek için iş planı oluşturulmalıdır. Stadyumun iki farklı kulüp tarafından kullanılması işletim masrafları için kolaylık sağlayabilir ancak bu durum projenin en başında netleştirilmelidir. UEFA, stadyumları yapılacak etkinliğin büyüklüğüne göre farklı seviyelerde sınıflandırmaktadır. Bu aşamada, stadyumun hangi kategoride yer alacağına belirlenmesi de alınacak önemli kararlar arasındadır. Belirlenmesi gerekli olan bir diğer durum ise stadyumun futbol karşılaşmaları dışında farklı spor dalları ve ticari aktiviteler için kullanılıp kullanılmayacağıdır. Farklı kullanımlar stadyumlara kendi kendilerini finanse etme olasılığı sunmaktadır. Bu nedenle kullanıcıların stadyumda harcadıkları zamanı ve parayı olabildiğince arttırmak için stadyumların farklı ticari fırsatlar sunacak şekilde tasarlanmaları önerilmektedir. Amatör aktiviteler, konserler, festivaller, kiralanabilir özel localar, restoranlar, sinema, müze, stadyum turları, otopark kullanımı, özel gün etkinlikleri, kulüp mağazası ve kreş alanı stadyumlara kazandırılacak kullanımlar arasındadır (Anonim 2014g).

İş ve maliyet planlamasından sonra stadyum için gerekli ihtiyaç programı detaylandırılmalıdır. Kullanıcı gruplarına göre ayrılmış giriş ve çıkışlar, oyuncu, VIP misafir, taraftar ve basın bölümleri, sağlık, güvenlik, yeme-içme, otopark alanları ve tuvalet, oyun sahası, yardımcı birimler ve ticari tesisler gelecek kullanımlara da esneklik sağlayacak şekilde boyut ve adetleri ile planlanmalıdır. Kapasitenin belirlenmesinde herhangi bir formül olmamakla ev sahibi takımın maçlarındaki ortalama katılım verilerinden yararlanılabilir. Çünkü fazla kapasite nedeniyle ortaya çıkan bol koltuklar, maç atmosferini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca stadyumun uluslararası organizasyonlara

ev sahipliği yapması amaçlanıyor ise, UEFA'nın çeşitli etkinlikler için belirlemiş olduğu minimum kapasite değerleri dikkate alınmalıdır (Anonim 2014g).

Stadyum tasarımlarının teknolojik altyapıya sahip olacak şekilde yapılması günümüzde oldukça önemlidir. Büyük video ekranları ve dijital panolar sayesinde stadyumlar yüksek miktarlarda reklam gelirleri elde etmektedir. Online mağazalar ise kulüplerin lisanslı ürünlerinin satışını daha kolay ve hızlı yapabilmelerine imkan sağlamaktadır. Bu aşamada sürdürülebilir tasarım yaklaşımlarının stadyum planlamaları ile bütünleştirilmesi, stadyumlara uzun vadede fayda sağlayacaktır. Bu kapsamda UEFA, 2006 Dünya Kupası ile birlikte FIFA tarafından başlatılan Yeşil Gol uygulamasını desteklemektedir.

Büyük ve kompleks yapılar olan stadyumların yapım süreci UEFA tarafından;

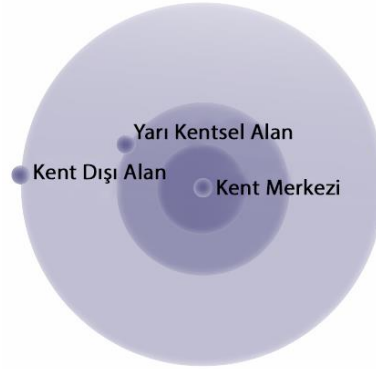
- İlk düşüncelerin oluşmaya başladığı fikir aşaması,
- Tasarım için gerekli tüm verilerin toplandığı tanım aşaması,
- Konseptin ve planlamanın tamamlandığı tasarım aşaması,
- Ruhsat alınacağı ve ihalenin yapılacağı hazırlık aşaması,
- Stadyum inşaatının başladığı yapım aşaması,
- İnşaatın tamamlanıp stadyumun kullanıma açılacağı teslim aşaması olmak üzere altı aşamada açıklanmıştır (Anonim 2014g).

İlk aşamadan son aşamaya kadar stadyum projelerinde farklı disiplinlerden ekipler bulunmaktadır. Stadyum yönetim kurulu, finans ekibi, hukuk çalışanları ve danışmanlar tüm süreçte aktif rol almaktadırlar. Danışmanlar; mimarlar, mühendisler, şehir plancıları, peyzaj mimarları, akustik, yangın güvenliği, aydınlatma uzmanları gibi farklı alanlardan olmalıdır (Anonim 2014g).

Yer ve Konum:

Stadyumlar buldukları kentlerdeki konumlarına göre üç bölgede değerlendirilmektedirler. Bu bölgeler kent dışı alanlar, yarı kentsel alanlar ve kent merkezleridir. Şehrin yoğun kullanım alanlarının dışında yer alan kent dışı bölgeler, stadyum inşaatı için gerekli boş ve geniş alanların varlığı ve uygun arsa maliyetleri

nedeniyle oldukça tercih edilen bölgelerdir. Trafik probleminin olmaması ve yüksek araç kapasiteli otopark alanlarının bulunması kent dışı alanların avantajları arasındadır. Ancak kent merkezlerinden uzakta bulunan bu alanların kent ile olan bağlantıları güçlendirilmeli ve kolay erişilebilir bir bölgeye dönüştürülmelidir. Stadyum konumunun hastaneler, oteller, havaalanları, toplu taşıma noktaları gibi alanlara yakınlığı son derece önemlidir. Yarı kentsel bölgeler nispeten düşük arazi fiyatlarına sahip olmakla birlikte bu alanlarda da kullanıcıların stadyuma kolaylıkla ulaşabilecekleri düzenlemeler yapılmalıdır. Kent merkezlerine göre daha seyrek kullanılan yarı kentsel alanlarda, yeni bir stadyumun varlığı ile yapılaşma ve nüfus artacaktır. Bu da beraberinde fırsatlarla birlikte yeni sorunlar doğuracaktır. Dolayısı ile ortaya çıkabilecek tüm ihtimaller önceden değerlendirilmelidir (Anonim 2014g). Kent merkezlerinde yer alan stadyumlar, şehir içindeki çeşitli ulaşım güzergâhları üzerinde bulduklarından kullanıcılar tarafından rahatça ulaşılabilirler. Hatta kent nüfusunun büyük çoğunluğu için yürüme mesafesindedir (John ve ark. 2007). Ayrıca maç öncesi ve sonrası için birçok sosyal aktivite çeşitliliği sunmaktadırlar. Fakat çevredeki yapılar arasında yer alan konumları ile trafik, park alanı yetersizliği, güvenlik problemleri ve yüksek arsa maliyetleri gibi durumlar oluşabilmektedir (Anonim 2014g).

Şekil 2. 128. Stadyumların kentteki olası konumları (Anonim 2014g)

Stadyum inşaatı için kent içi, kent dışı veya yarı kentsel bölgelerden hangisinin seçildiği fark etmeksizin göz önünde bulundurulması gerekli bazı parametreler vardır. Öncelikle stadyumlar yalnızca taraftarların değil, o kentte yaşayan tüm halkın benimseyeceği, kentin yerel özelliklerini yansıtacak ve kente değer katacak yapılar olarak tasarlanmalıdır. Seçilen alan, stadyumun farklı kullanımlara ve gelecek koşullara adapte olmasını

sağlayacak esneklikte olmalıdır. Alan topografyası inşaat masraflarını en aza indirecek fiziksel özelliklere sahip olmalı, arazinin jeolojik yapısı incelenmeli, planlama ve imar durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Yaya yolu, toplu taşıma ağı, otoban ve farklı yol bağlantıları ile stadyuma erişimin sağlanabildiği, çevresinde restoran, kafe, otel gibi mevcut imkânların bulunduğu, gürültü ve aydınlatma kontrolünün rahatlıkla yapılabildiği alanlar seçilmeli ya da bu koşullar sağlanmalıdır (Anonim 2014g). UEFA'ya göre stadyumlar toplam kapasitelerinin %75'i kadar kullanıcıya stadyuma ulaşımı toplu taşıma araçları ile sağlayabilme olanağı sunabilmelidir. Bu nedenle kentteki konumu nerede olursa olsun stadyumlar metro, tramvay, otobüs, tren gibi hizmetlere kolayca geçiş yapılabilen bağlantılara sahip olmalıdır. Stadyuma kentin farklı noktalarından ulaşım sağlayan üç ana yol bulunmalı ve havaalanı stadyuma en fazla iki saat uzaklıkta olmalıdır (Anonim 2014g, Anonim 2017n).

Temel Tasarım Kararları ve Stadyum Geometrisi:

Oyun sahasının araziye, kuzey güney doğrultusunda ve en fazla 15 derecelik sapma yapacak şekilde yerleştirilmesi UEFA tarafından da önerilmektedir. Bu şekilde rüzgârın ve güneşin olumsuz etkileri sahaya, tribünlere ve yayın yapan kameralara en az düzeyde yansıtacaktır. Oyun alanının doğu batı doğrultusunda yer alması tavsiye edilmese de arazi koşullarından dolayı mecbur kalınan durumlarda, stadyum içinde istenmeyen durumların oluşmaması için ayrıca önlemler alınmalıdır. UEFA'nın standart oyun alanı ölçüleri 68 m'ye 105 m'dir. Saha etrafında suni veya doğal çimle kaplanmış, en az 1,5 m genişliğinde bir alan bırakılmalıdır. Bu ölçüler tüm dünyada kabul görmüştür. Tribünler ve saha arasında; kale arkalarında 7,5 m, sahanın uzun kenarları boyunca ise 6 m genişlikte bir mesafe bulunmalıdır. Böylece toplam alan 80 m'ye 120 m olmalıdır. Büyük organizasyonlar için bu ölçüler 85 m'ye 125 m olarak belirlenmiştir. Uygun drenaj sistemini sağlamak ve biriken fazla suyu atabilmek için futbol sahaları az da olsa bir eğime sahiptir. Bu eğimin miktarı, çim uygulamaları ve bakımı ülkelerin iklim koşullarına göre değişmektedir (Anonim 2014g).

Stadyum geometrisi, tüm kullanıcılar için en uygun görüş açısı, en iyi konfor ve en yüksek güvenlik olmak üzere temelde üç koşulu sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. FIFA ve UEFA tarafından düzenlenen her etkinlik için gerekli olan stadyum kapasitesi

değişmektedir. Bu nedenle stadyum kapasitesi, hedeflenen organizasyona göre belirlenmelidir. Örneğin, UEFA 2020 Avrupa Şampiyonası'nda çeyrek final karşılaşmaları için 60 000 ve üzeri, yarı final ve final karşılaşmaları için ise 70 000 ve üzeri brüt izleyici kapasitesi istenmiştir (Anonim 2014g). UEFA 2024 Avrupa Şampiyonası'na ev sahipliği yapacak ülkede ise en az 30 000 seyirci kapasiteli dört stadyum, en az 40 000 seyirci kapasiteli üç stadyum ve biri en az 60 000 seyirci kapasiteli olmak üzere 50 000 seyirci kapasiteli üç stadyum bulundurma şartı aranmıştır (Anonim 2017n).

Brüt kapasite, stadyum içerisindeki tüm koltukların toplamını ifade etmektedir. Net kapasite, taraftarlar, yetkililer, engelli seyirciler ve refakatçiler, VIP ve VVIP davetliler olarak kategorize edilerek satışa çıkarılan toplam koltuk sayısı anlamına gelmektedir. Her bir kategorinin kapasitesi yapılan etkinliğe göre değişebilmektedir. Uluslararası organizasyonlarda basın görevlilerine ayrılan koltuk sayısı arttırılabilmekte, ilave reklam panoları ve farklı pozisyonları yakalayabilmek amacı ile kameralar eklenebilmektedir. Bu durum net kapasiteyi azaltabilmektedir. Stadyumun güvenlik kapasitesi ise yerel kurallar çerçevesinde belirlenmiş bir süre içerisinde, acil çıkışlar da dâhil olmak üzere tüm çıkış noktalarından stadyumu terk edebilen en fazla kullanıcı sayısıdır. Diğer bir ifade ile stadyumda aynı anda güvenle bulunabilecek maksimum seyirci miktarıdır ve brüt koltuk kapasitesi ile aynı olmayabilmektedir. Bu değer hesaplanırken, 660 kişi/turnike oranı kullanılarak stadyuma bir saate giriş yapabilecek kullanıcı sayısı belirlenmelidir. Brüt kapasiteden kırılmış, hasar almış, görüş alanı kısıtlanmış, bir sırada izin verilen en fazla koltuk sayısının üzerine çıkmış koltuk miktarı çıkarılmalıdır. Çıkış noktalarından güvenle ayrılmayı sağlayan çıkış kapasitesi bulunmalıdır. Son olarak, acil çıkış noktalarından maksimum sekiz dakika içerisinde güvenli alana ulaşabilecek en fazla seyirci sayısı yani tahliye kapasitesi hesaplanmalıdır. Elde edilen bu dört farklı kapasite değerlerinden en düşük olanı stadyumun güvenlik kapasite olarak seçilmelidir (Anonim 2014g).

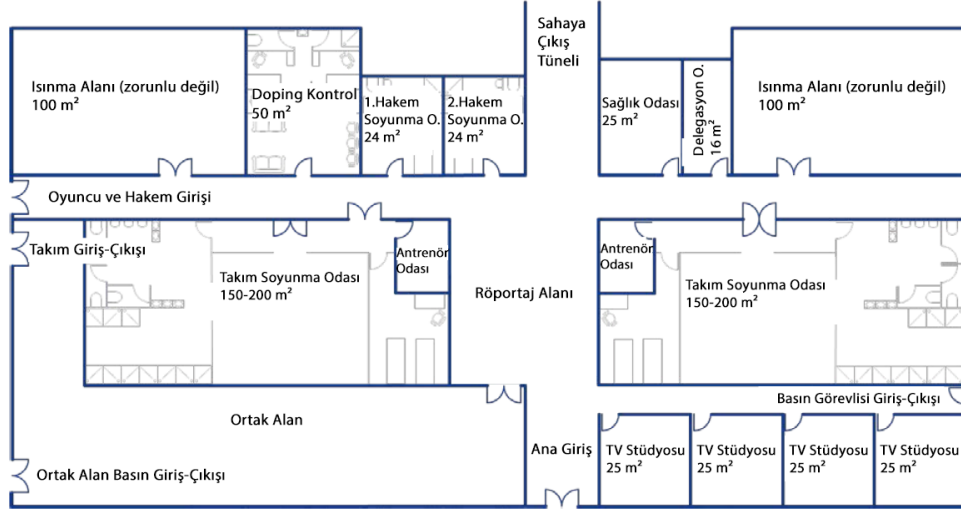
Kapasite, koltuk dizilimi, her sırada bulunan koltuk sayısı, koltuk boyutları, sıra sayısı ve koltuk sıraları arasındaki mesafe stadyum geometrisi ile doğrudan ilişkilidir. UEFA'ya göre seyircilere tribünlerin her noktasında eşit kalitede görüş sağlayacak stadyum geometrisi, köşe noktaların kavislenmesi ile oluşan oval formdur. FIFA ve UEFA

uluslararası organizasyonlarda oyun alanına 190 m'den daha uzak koltukları kapasiteye dâhil etmemektedir. Bu nedenle iyi bir stadyum geometrisi en uzakta yer alan koltukları bile maksimum uzaklığı aşmayacak şekilde sahaya en yakın mesafelerde konumlandırılmalıdır (Anonim 2014g).

Ayrıca stadyumlarda emniyet ve güvenliğin sağlanması için tüm süreç boyunca UEFA tarafından hazırlanan Emniyet ve Güvenlik Talimatı kurallarına uyulmalıdır. Günümüzde modern stadyumlar beton ve korumalı çelik gibi yangına dayanıklı malzemelerle inşa edilse de yangın ihtimaline karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Uluslararası ve yerel standartlar dikkate alınarak stadyumlar uygun yapısal güvenlikte ve dayanıklılıkta bulunmalıdır. Bu durum, bilgilendirici işaret ve levhalar, aydınlatma, yeterli yükseklikte ve sağlam korkuluklar, kaymaz zemin kaplaması gibi mimari detaylar ile desteklenmelidir. Stadyumlarda olması gereken merkezi bir güvenlik biriminden kontrol odası, ses ve anons sistemi ve kamera kayıtları aracılığı ile olağanüstü durumlarda stadyumun tüm bölümleri ile görsel ve işitsel iletişim kurulabilmelidir (Anonim 2019t).

Kullanıcı Grupları ve Fonksiyonlar:

Stadyum kullanıcıları; oyuncular, seyirciler, maç görevlileri, stadyum çalışanları ve basın üyeleri olmak üzere beş ana grupta incelenebilir. FIFA kriterlerinde yer alan zorunluluklar UEFA kriterleri için de geçerlidir. Seyirciler için stadyuma kontrollü giriş sağlayacak turnike sistemi bulunmalıdır. Böylece sahte bilet satışı engellenecek ve karşılaşmayı izlemeye gelen toplam seyirci sayısı turnikeler yardımı ile hızlıca hesaplanabilecektir. Stadyum alanına giriş yapan seyircilerin koltuklara, büfe ve tuvalet gibi ortak alanlara kolay ve güvenli erişim sağlayabilmeleri için yatay ve dikey sirkülasyon alanları yeterli sayıda ve nitelikte olmalıdır. Stadyumlarda yapılan etkinlikleri izlemeye gelen seyirciler, kendi içlerinde gruplara ayrılmakta olup bu durum stadyum planlamasını da şekillendirmektedir. Giriş ve çıkışlar, otopark, tuvaletler, yeme-içme alanları ve tribünler normal seyirciler, VIP seyirciler, VVIP seyirciler, engelli seyirciler ve rakip takım seyircileri için birbirinden ayrılmakta ve özelleşmektedir (Anonim 2014g).

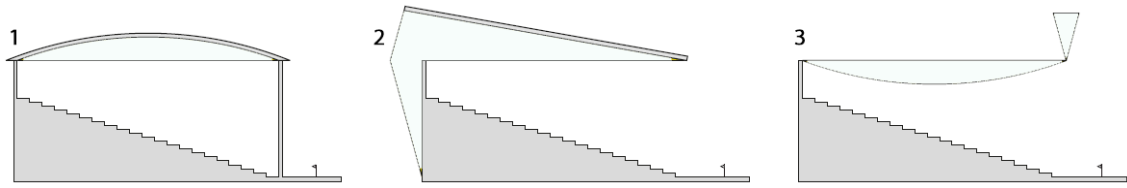
Şekil 2. 129. UEFA'ya göre bazı mekanların fonksiyonel ilişkisi (Anonim 2014g)

Stadyumlarda basın çalışanlarına ayrılan alanlar; basın tribünü, basın merkezi, basın konferansı odası, çalışma alanı, ortak alan, röportaj alanı ve TV stüdyolarıdır. Bu bölümler seyirci alanlarından kesin olarak ayrılmakla birlikte basın üyeleri gerekli durumlarda teknik direktör, hakem ve futbolcular ile etkileşimde bulunacağından oyunculara ve maç görevlilerine ait alanlara kolay ulaşılabilir olmalıdır. Oyuncular ve maç görevlilerinin stadyum içerisinde kullandıkları bölümler; soyunma odaları, sağlık birimi, doping kontrol odası, ısınma alanı, oyuncu kulübesi ve oyun sahasıdır. Soyunma odalarından bir tünel aracılığı ile ısınma alanına ve oyun sahasına geçiş sağlanmalıdır. Ayrıca oyuncular ve aileleri tarafından kullanılacak bir bekleme odası bulunmalıdır. Takım otobüsleri ve görevli araçları için özel güvenlik önlemlerinin alındığı ayrı bir otopark ve soyunma odalarına doğrudan erişimi sağlayan giriş ve çıkış noktası da gerekli koşullar arasındadır. Stadyumda çalışan görevliler için ise idari ofisler, bakım ve depo alanları, bakım personeli tarafından kullanılacak soyunma odası, tuvalet ve duş, toplanan atıkların biriktirileceği atık depoları ve temizlik odaları ihtiyaç programına dâhil edilmelidir (Anonim 2014g).

Stadyum Strüktürü ve Üst Örtü:

Stadyumlar inşa edilecekleri ülkelerin en uygun kaynakları ve kaliteli malzemeleri kullanılarak yapılmalıdır. Uygulamalarda ulusal ve uluslararası yönetmeliklere ve yasal

talimatlara uygunluk sağlanmalıdır. Bazı ülkelerde stadyum ana malzemesi olarak çelik tercih edilirken, bazı ülkeler ise yüksek maliyetlerle ithal edilmesi ve yangın yönetmeliklerindeki kısıtlamalar nedeniyle ana malzeme olarak çeliği kullanamamaktadır. Bu durumlarda kullanılan en yaygın malzeme beton olmakla birlikte yüklenicilere uygun maliyet ve yapım kolaylığı sağlamaktadır. Aynı zamanda prefabrik olarak üretilen beton kirişler ve oturma alanlarını oluşturan basamaklar, stadyumların inşaat sürelerini önemli miktarda azaltmaktadır. Bu yöntem çoğunlukla orta ve küçük ölçekli stadyumlarda uygulanmaktadır (Anonim 2014g).

Şekil 2. 130. Stadyumlarda kullanılan üç farklı üst örtü formu (John ve ark. 2007)

Stadyumlara yönelik herhangi bir yönetmelikte tribünlerin ve oyun alanının üzeri kapalı olma zorunluluğu yer almamaktadır. Yapılacak stadyumun bütçesine ve sağlamak istediği konfor şartlarına göre alınacak kararlar değişmektedir. Kuzey ülkelerinde kar, yağmur ve rüzgâra karşı; güney ülkelerinde ise güneşe ve sığağa karşı koruma sağlamak için üst örtüye ihtiyaç duyulmaktadır. Havalandırma ve gün ışığı kontrolüne olanak verecek şekilde tasarlanmış stadyum çatıları, yapay havalandırmaların ve gündüz saatleri için ilave aydınlatma sistemlerinin kullanımını azaltmaktadır. Kötü hava koşullarında ise stadyumların konser gibi etkinlikler için mekan yaratmalarını sağlamaktadır. Stadyumlarda üst örtünün birçok avantajı olmakla birlikte oyuncular ve kameralar için parlak veya gölge alanlar oluşturmayacak şekilde tasarımlar yapılmalıdır. Üst örtünün kısmen uygulanacağı durumlarda ilk önce batı tribünün daha sonra doğu tribünün üzeri kapatılmalıdır (Anonim 2014g).

Mekanik Sistemler:

Neredeyse tüm karşılaşmaların akşam saatlerinde gerçekleştirilmesi yönünde bir eğilimin olduğu stadyumlarda aydınlatmalar oldukça önemlidir. Televizyon yayıncılarının

görüşlerinde akşam oynanan maçlarda daha net görüntüler elde edildiği bildirilmektedir. Avrupa'nın bazı bölgelerinde ise doğal aydınlatmanın sınırlı saatlerde etkili olması yapay aydınlatmaları gerekli kılmıştır. Stadyumlarda aydınlatma elemanları parlaklığı önlemek için belirli bir yükseklikte bulunmalıdır. Bu nedenle çatının hemen altında ve çatının etrafını çevreleyecek şekilde yerleştirilmelidir. Üst örtüsü olmayan stadyumlarda ise ayrı bir strüktür yardımı ile aydınlatma elemanları sabitlenmelidir. Işıklandırma yalnızca stadyum içine odaklanmalı, çevre yapılarda bulunan kullanıcıları rahatsız etmemelidir. Oyun sahasının dışında özellikle tribünler ve seyirci sirkülasyon alanları olmak üzere stadyumun tüm alanlarında yeterli aydınlatmalar sağlanmalıdır (Anonim 2014g).

Ayrıca stadyumlar buldukları ülkelerin iklim şartları, toplam bütçe, hedeflenen konfor düzeyi ve ev sahipliği yapılacak organizasyonun büyüklüğüne göre ısıtma ve soğutma sistemleri gerektirebilmektedirler. Kurulumu ve kullanımını oldukça maliyetli olan bu sistemlerin yeme-içme gibi ortak kullanım alanlarının yerine VIP, VVIP ve loca bölümleri ile soyunma odaları, basın alanları ve ofislerde uygulanması tavsiye edilmektedir. Isıtma ve soğutma sistemleri yüksek enerjiye ihtiyaç duydukları ve bazı durumlarda stadyumlarda yaygınlaştırılmaya çalışılan sürdürülebilir yapı ilkeleri ile uyum sağlamadığı için güneş panelleri, rüzgâr jeneratörleri, jeotermal enerji gibi alternatif kaynaklara başvurulmaktadır (Anonim 2014g).

Sürdürülebilir Stadyum İlkeleri:

Futbol stadyumlarında sürdürülebilir tasarım yaklaşımları FIFA tarafından olduğu gibi UEFA tarafından da desteklenmektedir. Stadyum yüklenicileri tasarım ve inşaat aşamasında çevre dostu bina yapımının maliyeti arttırdığını düşünse de uzun vadede stadyum giderlerinde ve işletim masraflarında ekonomik fayda sağlanacaktır. Bu kapsamda uluslararası düzeyde faaliyet veren farklı kuruluşlar olmakla birlikte en çok bilinenleri Amerika menşeli LEED ve İngiltere menşeli BREEAM sertifikasyon sistemleridir. FIFA ve UEFA, modern stadyumların yeşil bina sertifikalarından birini edinmeleri yönünde girişimlerde bulunsa da son karar stadyum yönetiminin bu konudaki tutumuna bağlıdır (Anonim 2014g).

Stadyumlarda sürdürülebilir tasarımlar pasif ve aktif uygulamalar ile sağlanmaktadır. Pasif uygulamalar, herhangi bir mekanik sistem kullanılmadan, mimari tasarım aracılığı ile geliştirilen çözümlerdir. Aktif uygulamalarda ise, mimari tasarımın yanı sıra teknolojiden faydalanılarak stadyuma eklenen mekanik sistemler kullanılmaktadır. Pasif çözümlere göre yüksek sermaye gerektirmektedir. Yeşil bina tasarımlarına ilişkin ilkeler LEED sertifikasında sürdürülebilir arazi seçimi, iç mekan yaşam kalitesi, malzeme ve kaynaklar, enerji ve atmosfer, inovasyon ve su tasarrufu; BREEAM sertifikasında ise sağlık ve refah, enerji, malzeme, arazi kullanımı ve ekoloji, atık, ulaşım, su ve kirlilik olmak üzere alt başlıklarda değerlendirilmektedir. Bu parametrelere yönelik sürdürülebilir stadyum yapımında çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Karbon ayak izini azaltmak amacı ile stadyuma ulaşımın özel araçlar yerine toplu taşıma kullanılarak sağlanması bunlardan biridir. Stadyum içinde ısıtma, soğutma ve havalandırmanın doğal yollarla yapılması, yoğun enerji tüketen mekanik sistemlerin kullanımının en aza indirgenmesi gerekmektedir. Isı ve ses yalıtımı sağlayan cephe uygulamaları tercih edilmelidir. Aydınlatmada gün ışığının maksimum kullanımı sağlanmalı, yapay aydınlatmanın gerektiği durumlarda enerji tasarruflu sistemler kullanılmalıdır. Güneş ve rüzgâr enerjisini ısı ve elektrik enerjisine dönüştüren uygulamaların kullanımının mümkün olduğu bölgelerde stadyumun kendi enerjisini üretmesi sağlanmalıdır. Su kaynaklarının devamlılığı için stadyumlarda su tüketimi kontrol altına alınmalı ve geri dönüşümü sağlanmalıdır. Oyun alanına ve stadyumun çatısına yerleştirilen kanallar aracılığı ile yağmur suyunun depolarda toplanması ve işlemden geçirilerek saha sulamasında kullanılması tavsiye edilen yöntemlerdendir. Stadyum inşaatında geri dönüştürülebilir malzemelerin uygulanması, çevreye karşı olumsuz etkilerin azaltılması konusunda oldukça önemlidir. Ayrıca yüksek kapasiteleri ile yoğun kullanıcı gruplarına hizmet veren stadyumlarda, etkinlik günlerinde özellikle yiyecek ve içecek ürünlerinin ambalajlarından çok sayıda atık ortaya çıkmaktadır. Oluşan atıkların tamamının türlerine ayrılarak toplanması ve geri dönüştürülmesi de yeşil bina yapımındaki çözümlerden biridir (Anonim 2014g).

Sürdürülebilir stadyumlarda yapı ölçeğindeki yaklaşımların yanı sıra sürdürülebilirliğin insan ölçeğindeki boyutları da mimari tasarımda oldukça önemlidir. Kimlik, gelenek, kültür, görsel etki, psikoloji, erişilebilirlik, sağlık, ergonomi, refah ve kalite gibi unsurları

içermekte olup kullanıcıların fiziksel ve psikolojik konfor ihtiyaçları ön plana çıkarılmaktadır. Bu kapsamda kullanıcılar ve stadyumlar arasında bağ kurulması ve aidiyet duygusunun geliştirilmesi için taraftarların destekledikleri takımların renkleri stadyum içerisinde yer almalı, stadyumun yapısal özellikleri bölgenin yerel kimliğini yansıtmalı ve toplumun kültür değerleri modern tasarımlarla birleştirilmelidir. Stadyumlar buldukları kentsel çevre ile de bütünleştirilmeli, aynı zamanda kentin bir peyzaj ögesi haline gelmeli, kullanıcılara sosyalleşme ortamı sağlamalı, eğitim ve ticaret gibi farklı işlevler de bulundurmalıdır. Geniş ve yüksek tavanlı sirkülasyon alanları gibi mekansal özellikler ile kullanıcılar için güven ve refah bir ortam yaratmalıdır. Böylece toplum tarafından benimsenmiş ve kullanıcıların orada bulunup vakit geçirmek isteyecekleri insan ölçeğinde de sürdürülebilir stadyumlar kente kazandırılabilir (Anonim 2014g).

Stadyum Bakımı:

Kullanım ömrünün uzunluğu ve kullanıcı memnuniyeti açısından stadyumlarda temizlik ve bakım faaliyetleri son derece önem taşımaktadır. Stadyumun cephesi, üst örtüsü, elektrik ve mekanik donanımlar ve aydınlatma sistemleri gibi elemanların düzenli bir şekilde bakımı yapılmalı ve temizliği sağlanmalıdır. Temizlik ve bakımın ihmal edildiği durumlarda stadyumun ve tüm kullanıcıların sağlık ve güvenlikleri tehlike halinde olacaktır. Bu, tasarım ve inşaat süreçlerinde de dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Tasarım aşamasında yapılan planlamalar ile tüm bakım ve temizlik çalışmaları için erişim kolaylığı sunulmalıdır. İnşaat aşamasının tamamlanmasından sonra stadyumun tüm elektrik ve mekanik donanımlarına ait kurulumlar, bakım talimatları, test periyotları ve denetim süreçleri gibi detaylı açıklamaların yer aldığı kullanım kılavuzu hazırlanmalı ve yönetime teslim edilmelidir. Avrupa'nın birçok ülkesinde bina kullanım kılavuzları, yapı kullanım alabilmek için yasal bir zorunluluktur. Ayrıca stadyumlarda karşılaşma öncesinde, karşılaşma sırasında ve karşılaşma sonrasında bakım ve kullanıma ilişkin gerekli test ve denetlemelerin yapılabilmesi için yeterli tecrübe ve eğitime sahip ekiplerin bulundurulması tavsiye edilmektedir (Anonim 2014g).

TFF Stadyum ve Güvenlik Komitesi Talimatı

Kuruluş tarihi olan 1923 yılından beri Türk futboluna yönelik çalışmalar yapan TFF, dünya çapında rekabet edebilecek altyapı sağlamak için çağdaş hedefleri olan eğitim ve tesisleşme girişimlerinde bulunmayı ve bir kültür ögesi olarak topluma sporu benimseterek sağlam finansal kaynaklar ile futbol ekonomisini güçlendiren bir organizasyon olarak yer almayı misyon olarak belirlemiştir. TFF'nin vizyonu ise, futbolu kurumsal ve modern bir yapıya kavuşturmak, tüm ülkeye yayarak katılımı arttırmak ve uluslararası etkinliklerde devamlı var olabilmektedir (Anonim 2020r).

TFF kuruluş ve görevlerine ilişkin yayımlanan kanuna göre; ülkedeki futbol organizasyonlarının tamamını yürütmek, düzenlemek ve denetlemek, bir spor olarak futbolu geliştirmek ve ülkenin dört bir yanında futbol karşılaşmalarının düzenlenmesini sağlamak TFF'nin görevlerindedir. Bunun yanı sıra futbol ile ilgili her türlü plan, program, anlaşma ve düzenlemeyi yapmak, ülke futbolunu yurt dışında temsil etmek, FIFA ve UEFA tarafından hazırlanan kuralların uygulanmasını sağlamak, ulusal talimatlar hazırlamak, müsabakalar düzenlemek ve takımların uluslararası mücadelelere katılımı için uygun koşulları sağlamakla da sorumludur (Anonim 2009e). Bu doğrultuda TFF tarafından taraftarlar, sporcular, hakemler, teknik direktörler, transferler, turnuvalar, lisans, disiplin, temsilciler ve sağlık görevlileri gibi futbol ile ilgili her türlü grup, süreç ve gerekliliğe ilişkin talimatlar hazırlanmaktadır. TFF'nin stadyumlara yönelik hazırlamış olduğu standartlar ise “Stadyum ve Güvenlik Komitesi Talimatı” adı altında toplanmıştır. Uluslararası kuruluşlar olan FIFA ve UEFA'nın belirlemiş olduğu koşullar çerçevesinde oluşturulan talimatta, Türkiye'nin yerel ve bölgesel özellikleri gözetilerek stadyum tasarımlarına kılavuz oluşturulmuş, kullanıcılar için gerekli konfor ve güvenliğin karşılanabilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca stadyumlara yıldızlar verilerek bulundurulmuş niteliklere ve yapılacak organizasyonun büyüklüğüne göre derecelendirmeler yapılmıştır. Süper Lig maçlarının yapılacağı stadyumlar için 4 yıldız, İkinci Lig A kategorisi maçlarının yapılacağı stadyumlar için 3 yıldız, İkinci Lig B kategorisi maçlarının yapılacağı stadyumlar için 2 yıldız ve Üçüncü Lig maçlarının yapılacağı stadyumlar için 1 yıldız şartı aranmaktadır. Bu kapsamda TFF'nin belirlediği, tüm lig kategorileri için resmi karşılaşmaların yapılacağı stadyumların sınıflandırma kriterleri şu şekildedir (Anonim 2014e):

- Oyun alanı doğal çim veya suni çim olmak zorundadır. Suni çim tercih edilecekse, İkinci Lig A kategorisi ve Süper Lig karşılaşmalarının oynandığı 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda suni çimin ‘‘FIFA 2 Yıldız’’, Üçüncü Lig ve İkinci Lig B kategorisi maçlarının oynandığı 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda ise ‘‘FIFA 1 Yıldız’’ sertifikası bulundurulmalıdır.
- Oyun sahası ölçüleri 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda 68x105 m, 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda ise en az 64x100 m olmalıdır.
- Tüm kategorilerdeki stadyumlar için oyun alanı ve tribünler arasında dikenli tel veya yaralanmalara sebep olabilecek herhangi bir engel bulunmamalıdır. Ancak gerekli durumlarda sahaya izinsiz girişlere karşı önlemler alınabilmektedir.
- Tribünlerden sahaya açılan acil çıkış kapıları tüm kategorilerdeki stadyumlarda bulundurulması zorunlu olan bir gerekliliktir. Kapılar her tribünde 30 m aralıklarla ve en az 2 m genişliğinde olmalıdır.
- Her bir tribünde kapasitenin en az %0,5’i kadar pisuvar, en az %0,2’si kadar klozet erkekler tuvaletinde; kapasitenin %0,05’i kadar klozet kadınlar tuvaletinde bulundurulmalıdır. Bu koşul tüm stadyum kategorileri için geçerlidir.
- 4 yıldızlı stadyumlarda her tribünde en az 1 adet büfe olması istenmekle birlikte diğer kategorilerdeki stadyumlarda da merkezi noktalarda büfe yer almalıdır.
- Tüm acil çıkış kapıları dışa doğru açılmalı, sarı renk gibi açık ve parlak bir renkte olmalıdır. Sürgülü kapılar tercih edilmemelidir.
- 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda mekanik sayaçlı ve barkotlu turnike sistemi bulundurulmalıdır. 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda ise mekanik sayaçlı manuel turnikeler tercih edilebilmektedir.
- 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda çalışan görevliler için mekanik sayaçlı turnike bulundurulması istenirken, 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda bu koşul aranmamaktadır.
- Birinci güvenlik bariyeri olarak adlandırılan, stadyumun en dış bölgesinde üst arama gibi ilk kontrollerin yapıldığı alanlar 2,3 ve 4 yıldızlı stadyumlar için zorunluysen 1 yıldızlı stadyumlar için zorunlu değildir. Turnikelerin yer aldığı ikinci güvenlik bariyeri ise tüm kategorideki stadyumlar için zorunlu bir uygulamadır.
- 2,3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda birinci güvenlik bariyerinin dış alanında bilet gişesi bulundurulması istenmektedir.

- 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda protokol, basın ve numaralı tribünleri; 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda protokol ve basın tribünleri üst örtü ile kapatılmalıdır.
- Stadyumlarda tribünlerin tamamı numaralandırılmış, uygun standartlardaki ölçülere sahip ve dayanıklı malzeme ile üretilmiş koltuklara sahip olmalıdır. Ancak Spor Bakanlığı'nın onay vermesi durumunda, karşılaşmayı ayakta izlemeye uygun şekilde numaralandırılarak düzenlenmiş tribünlerde de bilet satışı yapılabilmektedir.
- Tüm stadyumlar kapasitelerinin %5'i kadar seyirciyi bulundurabilecek, büfe ve yeterli sayıda tuvalete sahip misafir takım tribünü; kapasitelerinin %0,5'i kadar da engelli tribünün bulundurmalıdır.
- Paratoner, anons ve telsiz sistemi, 6 adet bayrak direği ve üstü kapalı en az 14 kişilik yedek kulübesi 1,2,3 ve 4 yıldızlı stadyumların tamamında gereklidir.
- Oyuncu değiştirme ve skor tabelalarının 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda elektronik olması zorunluysen, 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda tercihe göre manuel olabilmektedir.
- Tüm stadyumlarda açık ve kapalı alanlar yeterli düzeyde aydınlatamaya sahip olmalıdır. Gece maçları için yalnızca 4 yıldızlı stadyumlar en az 1200 lüks dikey ışık düzeyine sahip aydınlatma sistemi ile birlikte elektrik kesintisi durumunda saha aydınlatmasını ve stadyumun iç-dış mekanlarını desteklemek üzere iki ayrı jeneratöre sahip olmalıdır.
- 2,3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda tribünlerin tamamını ve sahayı gören, tüm birimlerle iletişim olanaklarına sahip, tabela, turnike, aydınlatma ve anons sistemlerine müdahale edebilecek kontrol odası ve fotoğraf çekebilme özelliği bulunan kamera sistemi yer almalıdır.
- Stadyuma ulaşan çevre yollardan başlamak üzere; bilet satış noktalarını, VVIP, VIP, seyirci, takım, basın ve görevli gibi farklı kullanıcılar için ayrılmış otopark alanlarını ve stadyum girişlerini, tribünlerin blok ve sıra numaralarını, büfe, sağlık birimi, tuvalet, mescit, acil çıkış kapıları gibi ortak kullanım alanlarını gösteren yönlendirici işaretler tüm 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda bulundurulmalıdır.
- 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda 2 adet duşu ve 2 adet tuvaleti bulunan, 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda ise 1 adet duşu ve 1 adet tuvaleti bulunan en az 20 m²'lik hakem soyunma odası takım soyunma odasına yakın bir alanda düzenlenmelidir. Tüm

stadyumlarda ayrıca bayan hakem soyunma odası ve en az 20 m² alana sahip doping odası planlanmalıdır.

- 2,3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda acil durum araçlarının rahatlıkla ulaşabileceği, tekerlekli sandalye ve sedye geçişine uygun kapı ve koridor ölçülerinde iki farklı sağlık odası yer almalıdır. 1 yıldızlı stadyumlarda böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.
- Ev sahibi ve misafir takım için aynı nitelikte ayrı alanlar olmak üzere, 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda yeterli sayılarda oturma yeri, duş, lavabo, dolap, masaj masası, buzdolabı gibi ihtiyaçları bulunduran en az 75 m²'lik; 1 ve 2 yıldızlı stadyumlarda ise en az 40 m²'lik yeterli düzeyde aydınlatmaya sahip, kaymaz zemin malzemesi ile kaplı, hijyen kurallarına uygun soyunma odası oluşturulmalıdır.
- Tüm oyun alanını açık ve rahat bir şekilde gören 3 kişilik en az 2 adet radyo anlatım pozisyonu alanı ve yine 3 kişilik en az 2 adet TV anlatım pozisyonu alanı 3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda bulunması gereken mekanlar arasındadır.
- 4 yıldızlı stadyumlarda en az 50 kişilik basın toplantı odası ve en az 20 kişilik basın çalışma odası, 3 yıldızlı stadyumlarda ise en az 20 kişilik basın toplantı odası ve en az 10 kişilik basın çalışma odası planlanmalıdır.
- 1,2,3 ve 4 yıldızlı stadyumlarda VVIP ve VIP konuklar, seyirci, takım, basın, güvenlik çalışanları, ambulans ve itfaiye gibi acil durum araçları için birbirlerinden bağımsız olarak düzenlenmiş otopark alanı oluşturulmalıdır. VVIP ve VIP konuklar için en az 30, basın görevlileri için en az 20, polisler için en az 20, itfaiye için en az 2, ambulans için en az 4, diğer acil durum araçları için en az 5, engelli bireyler için en az 5 araçlık otopark alanı ayrılmalıdır.

Türkiye'deki futbol kulüpleri, stadyumda bulunan her türlü kullanıcı grubunun güvenlik ve konfor ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hazırlanmış bu sınıflandırma kriterlerine göre, stadyumlarını mücadele ettikleri ligin stadyum kriterleri ile uyumlu hale getirmekle sorumludur. Bu kapsamda, stadyumlar her yıl sezon başında denetlenmekte ve yeterli koşulları sağlayan stadyumlara TFF tarafından "Uygunluk Belgesi" verilmektedir.

2.2. Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) Araştırmaları ve Kullanıcı Memnuniyeti Kavramı ile Stadyumların İlişkisi

Bu bölümde, tez çalışması kapsamında belirlenen stadyumlarda kullanıcı memnuniyetinin değerlendirilmesi için ilk olarak memnuniyet ya da memnuniyetsizlik durumunun ortaya çıktığı kullanım süreci üzerinde durulmuş, ikinci olarak ise kullanıcı memnuniyeti kavramı stadyumlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. KSD yöntemi

Herhangi bir yapıda kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesi için yapının kullanım sürecinin başlaması ve üzerinden yeterli bir zamanın geçmesi gereklidir. Kullanıcı ve yapı arasında karşılıklı etkileşime geçilen bu süreç yapının memnuniyet düzeyinde belirleyici rol oynayan özelliklerinin kullanıcı tarafından deneyimlenmesini sağlamaktadır. KSD yöntemi, kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasına yönelik bir uygulama olup aşağıda detaylı olarak ele alınan pek çok faydası bulunmaktadır.

KSD yönteminin genel tanımı ve gelişimi

Post Occupancy Evaluation (POE) yöntemi Türkçe literatürde “Kullanım Sonrası Değerlendirme” veya “Kullanım Sürecinde Değerlendirme” (KSD) olarak yer almakta olup, tasarım sürecinin son evresi olan kullanım ile ilgilenmektedir. Tarihsel süreç içinde KSD’ye yönelik çalışmalar yapan pek çok araştırmacı bu yöntemle çeşitli nedenlerden dolayı yeni isim önerilerinde bulunmuşlardır. Friedmann ve ark. (1978) tarafından “Çevresel Tasarım Değerlendirmesi”, farklı araştırmacılar tarafından ise “Çevresel Denetim” ve “Kullanımdaki Binaları Değerlendirme” ifadeleri kullanılmıştır. Son yıllarda “Bina Performans Değerlendirmesi” kavramından söz edilir olmuştur (Göktekin 2002). Günümüzde, geçmişten gelen alışkanlık sebebiyle “Kullanım Sonrası Değerlendirme” ifadesi geniş kabul görmüş olup, kullanımını devam ettirmektedir (Zimring ve Rosenheck 2001). Kullanım sonrası ifadesi, kullanma eyleminin bitmiş olduğunu çağrıştırdığı için bu çalışmada farklı araştırmalarda da olduğu gibi (Göktekin 2002; Malkoç 2008; Yıldız ve Asatekin 2016) mekanın kullanım sürecinin sürdüğü anlamını taşıyan “Kullanım Sürecinde Değerlendirme” ifadesi tercih edilmiştir.

Mekanın oluşum sürecinin tamamlanmasının ardından kullanıcı, beklenti ve ihtiyaçlarının karşılığını alabilmek için mekan ile etkileşime geçmektedir. KSD yöntemi kullanıcının mekanı deneyimlediği bu etkileşim sürecinde, mekanın niteliklerine ilişkin oluşmuş ya da oluşmakta olan kullanıcı görüşlerinin elde edilmesi ve bir araya getirilmesidir. Preiser ve ark. (1988) KSD'yi mekanın güçlü ve zayıf yönlerinin bilgisini veren bir mekan değerlendirme karnesi olarak betimlemiştir. Lackney'e (2001) göre KSD, kullanılan mekanın kullanıcı gereksinimlerine ve belirlenen hedeflere ne düzeyde uyum sağladığının sistemli olarak incelenmesidir. Bir diğer ifadeyle, KSD tasarlanan çevrelerin başarılı bir şekilde işlemesini sağlayan unsurların keşfedilmesidir (Göktekin 2002). Dikkatli, detaylı ve kurallı bir bakış açısı gerektiren KSD, Friedmann ve ark. (1985) tarafından ise kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak üzerine kurulu çevreye biçilen değer olarak açıklanmıştır. Merak edilen nokta aynı olmakla birlikte literatürde KSD'yi tanımlayan çeşitli yorumlar mevcuttur. Bu alışmada, Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu kullanıcılarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri araştırıldığından dolayı Marans ve Cooper tarafından yapılan KSD tanımını baz olarak kabul edilmiştir. Buna göre KSD, kullanım aşamasında olan yapıların kullanıcı üzerinde memnuniyet ve memnuniyetsizlik yaratan değerşenlerinin araştırıldığı bir yöntemdir (Marans ve Cooper 2000).

KSD'nin gelişimi incelendiğinde ilk çalışmaların 1960'lı yılların ortalarında kullanıcı davranışının yapı tasarımı ve fiziksel evre ile olan ilişkisinin değerlendirilmesi için yapıldığı görülmüştür. Özellikle hastane, hapisane ve niversite yurtlarındaki yapısal düzenlemeler psikolojik yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. 1970'li yılların başında araştırma alanına konutun eklenmesiyle KSD yöntemi yaygınlaşmıştır. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, kullanıcı davranışı ve evre ilişkisinin yanı sıra sosyolojik unsurlar içeren sistematik ve çok yöntemli bir yapıya dönüşen KSD, askeriye ve ofis binaları gibi kalabalık toplumsal gruplarda uygulanmıştır (Preiser ve ark. 1988, Akman 2002). 1980'lerde ise KSD'nin net olarak tanımı yapılmış, çeşitli tartışmalar sonucu yöntemin strateji, teori, uygulama ve metotlarında gelişmeler kaydedilmiştir. Tek işlevli yapıların dışında karma kullanıma sahip büyük ölçekli çevreler uygulama alanına dâhil edilmiş, KSD yöntemi kamu ve özel sektör tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Preiser ve ark. 1988, Karagenç 2001). 1990'lı yıllarda KSD'nin mekana ilişkin tasarım, kullanım

ve bakım süreçlerinde uygulanmasıyla gelecek planlamalar için önemli veriler elde edilmiştir (Pena 1999). Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da KSD'nin düzenli aralıklarla yapılan bir sistem haline getirilmesine ilişkin girişimlerin başlatıldığı 2000'li yıllar ile birlikte dünya genelinde devlet destekli ve özel sektör tarafından yürütülen çok sayıda KSD çalışması yapılmaktayken, Türkiye'de bu çalışmalar üniversitelerde yapılan araştırmalar dışında yaygınlık kazanamamıştır (Akad ve Çubukçu 2006). İçeriği ve uygulanabilirliği oldukça geniş olan KSD'nin ekstra bir maliyet, personel ve zaman gerektirmesi kullanımının sektörün belirli alan ve kurumlarıyla sınırlı kalmasının sebepleri arasında sayılabilmektedir. Ayrıca KSD'nin kullanıcı memnuniyetini sağlamak adına alınan yanlış tasarım kararlarını ortaya çıkaran yönü de tasarımcılar tarafından tehdit olarak görülebilmektedir.

Ortaya çıktığı ilk dönemlerde mekanın tasarım ve planlama özelliklerinin sağladığı işlev, konfor ve kullanım kolaylığı gibi konuların değerlendirildiği KSD yöntemi, günümüzde ise kapsamını genişleterek mühendislik, çevre, enerji kullanımı, verimlilik, maliyet ve tasarruf gibi pek çok alanı ilgilendirmekte olup, kullanım aşamasında olan tüm fiziksel çevrelerin tasarımının prensiplerinin değerlendirilmesinde uygulanabilmektedir.

KSD yönteminin amaç ve faydaları

Oluşum sürecinde belirleyici görev alan aktörler tarafından ortaya konulan hedef ve amaçlar doğrultusunda tamamlanıp kullanıcıya sunulan mekan, kullanıcı beklentileri ile örtüşmediği durumlarda karşılanması gerekli olan temel niteliklere yanıt verememektedir. Kullanıcının algıladığı performans, kalite, konfor ve verimlilik düzeylerini düşürerek memnuniyetsizliğe yol açan bu durum kullanıcının mekanı kendisine uygun hale getirmesi veya mekanın kullanıcıyı kendisine uygun hale getirmesi olmak üzere iki türlü kullanıcı-mekan etkileşimi ile sonuçlanabilmektedir. Bu gibi durumların yaşanmaması için kullanıcının mekanın oluşum sürecine dâhil edilmesi bir yöntemken, bir diğer çözüm ise KSD uygulamalarıdır. Mekanların kullanım süreçlerinin izlenerek kullanıcı davranışlarının değerlendirilmesi, alınan doğru ve yanlış kararların ortaya çıkarılmasını sağlayıp, benzer hataların diğer mekanlarda tekrarlanmasını önlemektedir. Öncelikli amacı tasarım için doğru verilerin elde edilip nitelikli

tasarımların yapılması ve kullanıcı-mekan bütünleşmesinin sağlanması olan KSD yönteminin genel amaçları şunlardır:

- Yapımı tamamlanmış ve kullanım sürecinde olan mekanlardan faydalanarak gelecekteki benzer işlevli mekanlar için tasarım kriterleri ve ihtiyaç programı oluşturmak,
- Mekanlar için yapım aşamasında planlanan hedeflerin kullanım aşamasında göstermekte olduğu performansı ölçmek,
- Mevcut mekanları, kullanıcıların o mekan içinde sergilediği davranışlar doğrultusunda iyileştirmek (Kirk and Spreckelmeyer 1988),
- Tasarım kararlarının kullanıcı eylemlerini ne düzeyde kısıtlayıp ne düzeyde serbest bıraktığını anlamak (Watson 1997),
- Kullanım sürecini sistematik bir şekilde değerlendirmek,
- Kullanım aşamasında karşılaşılabilecek sorunları öncesinde tespit etmek,
- Kullanıcının karşılaştığı problemlerin çözümü için mekanın tasarım ve planlama aşamalarına geribesleme sağlamak,
- İlgili meslekler için rehber bir kaynak oluşturmak ve tasarıma yönelik var olan anlayışı geliştirmektir (Preiser ve ark. 1988).

KSD yönteminin uygulandığı alanlara sağladığı faydalar ise kısa dönemli, orta dönemli ve uzun dönemli olmak üzere üç farklı zaman dilimi içinde ele alınmıştır. Kısa dönemli faydalar tasarımcı, mekan ve kullanıcı üzerinde hemen fark edilebilecek değişiklikler gerçekleştirirken, orta dönemli faydaların etkileri 3-5 yıl aralığında gözlemlenebilmektedir. KSD'nin uzun dönemli faydaları ise 10-15 yıl gibi bir süre gerektiren değişimleri içermektedir (Zimmerman ve Martin 2001).

KSD yönteminin kısa dönemli faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tasarımcı ve kullanıcıların farklı görüşte olmalarından kaynaklanan, kullanıcılar tarafından problem olarak algılanan mekan tasarımına ilişkin unsurların tespit etmek ve çözüm üretmek,
- Mekan yönetiminde kullanıcı değerleri doğrultusunda fayda maliyet dengesinin yaratılmasına olanak vermek,

- Kullanım sürecinde olan mekanın değerlendirilmesi sonucunda elde edilen verilerden o mekanda ortaya çıkan zayıf yönlerin çözümü için geri besleme sağlamak,
- Değerlendirme aşamasında aktif rol oynayan kullanıcıların araştırmacı ile paylaştığı duygu, düşünce ve tepkileri değerlendirmek,
- Uygulanan tasarım kararlarının mekan ve kullanıcı üzerindeki sonuçlarının anlaşılması ve gelecek kararların bilgiye dayalı verilmesini sağlamak,
- Belirli bir bütçe sınırlaması ile oluşturulan mekanların kullanım ve performans üzerinde ortaya çıkarttığı değişimleri fark etmektir.

KSD yönteminin orta dönemli faydaları şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Kullanıcıların değişen zamanla birlikte mekana ilişkin beklenti ve ihtiyaçlarının farklılaştığı durumlarda, yüklenmek istenen yeni işleve mekanın kolayca adapte olmasını sağlamak,
- Mekanın oluşum sürecinden başlayarak kullanım süreci sonrasında ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesine ilişkin bakım ve onarım süreçleri de dâhil olmak üzere harcanan toplam maliyeti azaltmak,
- Tasarımcıyı KSD sürecine dâhil etmek ve tasarım sürecine geri dönerek alınan tasarım kararlarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektir.

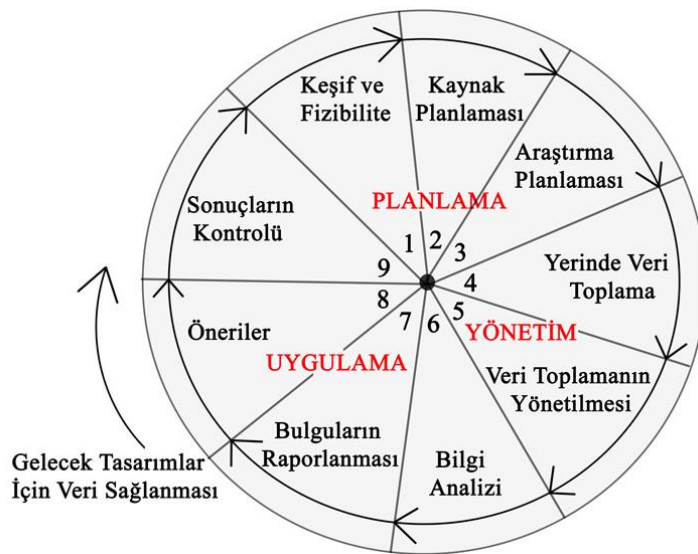
KSD yönteminin uzun dönemli faydaları ise şöyledir:

- Değerlendirilen yapı türüne yönelik uzun dönemli performans planlamaları yapmak,
- Gelecekte yapılacak tasarımlar için kriterler, standartlar ve ölçütler oluşturarak mevcut kaynakları geliştirmek,
- Niteliğe ilişkin performans ölçümleri için gerekli model ve teknikleri geliştirmektir (Preiser ve ark. 1988, Karagenç 2002).

KSD yönteminin aşamaları ve uygulama düzeyleri

Kullanım sürecinde değerlendirme yöntemi planlama, yönetim ve uygulama olmak üzere üç aşamada gerçekleşmekte olup, bu aşamaların da kendi aralarında alt başlıkları

bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamına ve düzeyine karar verilen planlama aşamasında, söz konusu yapıya ilişkin mevcut verilere ulaşılmakta, kaynaklar gözden geçirilmekte, ortaya konan problemlerin çözümünde kullanılacak araştırma yöntemi ve analiz türü, ihtiyaçlar ve maliyet belirlenerek uygun ekipmanlar toplanmaktadır. Kısaca yönetim aşamasına geçebilmek için gerekli altyapı hazır hale getirilmektedir. Bu çerçevede planlama aşaması keşif ve fizibilite, kaynak planlaması ve araştırma planlaması olarak üç alt başlıkta eşe alınmaktadır. İkinci olarak yönetim aşamasında, literatür çalışmasının detaylandırılmasının yanı sıra sahada yeni veriler toplanmakta ve süreç ve planlamaya ilişkin bilgilendirilen araştırmacılarla araştırma sorularına yanıtlar aranmaktadır. Yeterli veriler elde edildikten sonra analiz edilmekte ve sonuçlandırmak üzere hazırlanmaktadır. Yönetim aşamasının alt başlıkları ise yerinde veri toplama, toplanan verilerin yönetimi ve bilgi analizi olarak sınıflandırmıştır. Uygulama aşamasında, çalışma alanının kullanıcı tarafından algılanan zayıf ve güçlü yönleri ortaya konulmaktadır. Hedeflenen performansı sağlayamayan tasarım kararları tespit edilmekte ve ortadan kaldırılması için çözüm önerileri geliştirilmektedir. Çalışmanın benzer kullanıma sahip mevcut ve yeni yapılacak yapılara kaynak oluşturması ve niteliklerin geliştirilerek memnuniyetsizlik yaratan durumların tekrarlanmaması için ayrıntılı bir rapor hazırlanarak veri tabanına aktarılmaktadır. Uygulama aşamasının alt başlıkları ise bulguların raporlanması, çözüm önerileri ve sonuçların kontrolü olarak belirlenmiştir (Preiser 2002, Göktekin 2002, Evrim 2010, Yıldırım Erniş 2012, Tuzcuoğlu 2014).

Şekil 2. 131. KSD'nin aşamaları (Preiser ve ark. 1988)

Kullanım sürecinde değerlendirme yönteminin uygulama düzeyleri zaman aralığı, araştırma soruları, araştırma yöntemleri, çalışmanın kapsamı, çalışma alanının türü ve büyüklüğü gibi değişkenlere göre üç başlık altında ele alınabilir (Preiser ve ark. 1988):

- Belirleyici düzeyde KSD, yöntemin ilk seviyesidir. Bir gün ile bir hafta aralığındaki kısa zamanlı uygulamaları içermektedir. Kullanım sürecinde olan mekana ilişkin araştırma soruları, memnuniyet veya memnuniyetsizlik yaratan temel tasarım kararlarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Arşiv taraması ile birlikte çalışma alanında yapılan anket ve görüşmeler, fotoğraflama ve değerlendirici sorular sorarak bilgi toplama kullanılan araştırma teknikleri arasındadır. Elde edilen veriler özetlendiğinde uygulama süreci sona ermektedir.
- Araştırmacı düzeyde KSD, yöntemin ikinci seviyesidir. Yapılan değerlendirme bir ay ile dört ay gibi bir zaman aralığında tamamlanmaktadır. Değerlendirme kriterlerinin tespit edilebilmesi için belirleyici düzeye göre daha kapsamlı ve detaylı bir kaynak araştırması gereklidir. Araştırmacı düzeyde değerlendirme yapılırken çalışma için harcanan çaba, görev alan araştırmacı sayısı, elde edilen veri, ihtiyaç duyulan ekipman ve sonuçların karmaşıklığı daha fazladır. Araştırılan mekan benzerleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Sonuçlar daha güvenilirlerdir.
- Tanılayıcı düzeyde KSD, yöntemin son seviyesi olmakla birlikte yedi aydan daha fazla zaman gerektiren oldukça kapsamlı KSD uygulamalarını oluşturmaktadır. Anket, derinlemesine görüşme, gözlem, ölçüm ve analiz gibi çok metotlu araştırma yöntemleri en ileri seviye teknikleriyle kullanılmaktadır. Veri toplanılan kullanıcı sayısı fazladır. Tanılayıcı düzeyde belirli bir yapının iyileştirilmesi değil, o yapı türünün geliştirilmesine yönelik eğilim söz konusudur.

Gerçekleştirilen KSD çalışmalarında belirleyici, araştırmacı ve tanılayıcı düzeylerden hangisi kullanılmış olursa olsun, çalışmaların tamamı planlama, yönetim ve uygulama aşamalarının tümünü içermektedir. Bu bağlamda, yapılan tez çalışmasında planlama, yönetim ve uygulama evrelerini içeren tanılayıcı düzeyde kullanım sürecinde

değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Stadyumların kullanım sürecinde taraftar üzerinde memnuniyet ve memnuniyetsizlik yaratan tasarım kararları saptanmaya çalışılmıştır. En yoğun kullanıcı grubu olan taraftarlara stadyumun mimari nitelikleriyle ilgili görüşlerini elde etmeye yönelik detaylı soruların yer aldığı anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda mekanda gerçekleşecek organizasyonların büyüklüğüne göre planlama kriterlerinin değiştiği stadyumlarda bu kriterlerin aynı zamanda kullanıcı odaklı olarak belirlenmesi yolunda katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

KSD yönteminde kullanılan araştırma teknikleri

KSD yönteminin gelişim süreci içerisinde planlama, yönetim ve uygulama aşamalarının bilimsel ve güvenilir niteliklerde tamamlanabilmesi ve doğruluğu en yüksek verilerin analiziyle öneriler geliştirilebilmesi için bazı araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu yöntemler zaman içerisinde değerlendirmenin amacı, düzeyi, kapsamı, seçilen yapı türü, çalışma süresi ve bütçe gibi süreci etkileyen değişkenlere göre çeşitlenmiştir. Bu nedenle dünya genelinde tüm çalışmalarda kullanılan standart bir bilgi toplama tekniği bulunmamaktadır. KSD'nin kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalarında çoğunlukla tek bir yöntem yerine, birkaç farklı teknik bir arada uygulanarak yapılan ölçümlerin doğruluğu karşılaştırılmaktadır. Kullanılan bu araştırma teknikleri literatür taraması, soru formları ve anketler, yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler, yerinde gözlem, sistematik gözlem ve fotoğraflama şeklinde sıralanabilir.

- ***Literatür taraması:*** KSD yönteminde kullanılan en önemli tekniklerden biridir. Yapılan çalışmaya yönelik var olan araştırma, değerlendirme, makale, eleştiri, gazete yazısı ve röportaj gibi yazılı ve çizili belgelerin detaylı araştırılması sonucunda elde edilen bilgilerin sistemli bir şekilde birleştirilmesi sürecidir. Benzer çalışmaların kim tarafından, ne zaman ve nerede yapıldığının, hangi yöntemlerin kullanılarak ne gibi sonuçlara varıldığının incelenmesi, yapılması planlanan çalışma için yol gösterici olup, önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.
- ***Soru formları ve anketler:*** Yapılacak olan değerlendirme belirli bir alanı kapsadığından iletişim kurulacak grup da o alan ile etkileşime geçmiş

kullanıcılardan oluşmalıdır. Dolayısı ile anket yönteminin amacı hedef kullanıcı grubunun deneyimlemekte oldukları alana ilişkin duygu, düşünce, öneri, tutum ve algılarının öğrenilmesidir. Bu yöntem tasarım kararlarının doğrudan kullanıcı tarafından sorgulanmasını sağladığı için kullanım sürecinin değerlendirilmesinde genel ve özel olmak üzere büyük ölçüde veri oluşturmaktadır. Anket aynı zamanda kısa sürede daha çok kullanıcıya ulaşmayı sağlarken, katılım gösteren kullanıcı sayısının artması elde edilen veriyi daha güvenilir kılacaktır.

- **Yüz yüze ve derinlemesine görüşmeler:** Anket tekniğinde olduğu gibi görüşmeler de mekanın kullanım sürecinde aktör olarak bulunan kullanıcı grubuyla gerçekleştirilmektedir. Ankette araştırmacı tarafından belirlenen kullanıcı görüşlerinin alınacağı unsurlar genel ifadelerle ve yazılı olarak kullanıcı ile paylaşılırken, görüşme yönteminde kullanıcılar mekanın olumlu ve olumsuz özelliklerini kendi ifadeleriyle sözlü olarak araştırmacıya aktarmaktadır. Görüşme yöntemi kullanıcıların verdikleri yanıtlardaki samimiyetinin, tasarım kararlarına gösterilen iyi veya kötü tepki düzeylerinin araştırmacı tarafından ölçülmesini sağlamaktadır. Ayrıca araştırmacının fark etmediği fakat kullanıcı tarafından mekana ilişkin bir sorun olarak algılanan ve değerlendirmeye eklenmesi gerekli olan farklı araştırma problemleri de görüşme sırasında ortaya çıkabilmektedir.
- **Yerinde gözlem:** Değerlendirilecek alanda uygulanan gözlem tekniği, kullanıcıların mekan içinde sergiledikleri davranışların araştırmacı tarafından incelenmesini sağlarken, aynı zamanda araştırmacının kısa bir süreliğine de olsa mekan ile etkileşim kurmasını sağlamaktadır. Tasarım aşamasında belirlenen hedefler ile uygulama aşamasından sonra ortaya çıkan mekanın birbiri ile nasıl ve ne düzeyde uyum sağladığı bizzat mekanda bulunan araştırmacı tarafından tespit edilerek görsel veri toplanmaktadır. Zaman dilimlerine göre mekanın kullanım yoğunluğu ve kullanıcı profillerinin yaşa ve cinsiyete göre dağılımı gibi ifadeler yanıtlandırılmaktadır (Kirk and Spreckelmeyer 1988, Duerk 1993).
- **Sistemik gözlem:** Yerinde gözleme göre daha kapsamlı ve sistemli bir yaklaşım ile gerçekleştirilen sistemik gözlem tekniğinde kullanıcıların niteliklerine ve

davranışlarına ilişkin bilgiler haritalama ve tablolama gibi tekniklerle kaydedilmektedir. Gözlemin yapıldığı tarih, saat, hava durumu gibi detayların da belirtildiği bu yöntemde amaç ay, mevsim, gün ve saat değişikliğinin mekan kullanımını üzerindeki etkisini ortaya koymak ve mekanın farklı gruplar tarafından kullanılıp kullanılmadığını tespit etmektir (Marcus ve Francis 1998).

- **Fotoğraflama:** Çalışmanın en başında söz konusu mekanla ilgili çekilen fotoğraflar KSD sürecinin planlama aşamasında araştırma problemlerinin belirlenmesi ve hipotezlerin oluşturulması konusunda belirleyici olabilmektedir. Ayrıca fotoğraflar benzer mekanlarla karşılaştırılarak değerlendirici birtakım ölçütler oluşturulmasında kullanılabilir (Duerk 1993).

KSD yönteminde yaygın olarak kullanılan en temel araştırma teknikleri yukarıda bahsedilmiş olmakla birlikte bunların yanı sıra; grup süreçleri, oyun, günlükler ve zaman ölçümleri, benzetmeler, semantik fark (anlamsal farklılaşma), durum çalışması, deneyler, 1/1 maketler, tasarım kayıtları (Duerk 1993), nicelik ve niteliğe ilişkin çevresel ölçümler (Kirk and Spreckelmeyer 1988), eski ve yeni ile karşılaştırma ve plan analizi gibi yapılacak değerlendirmenin gerektirdiği ihtiyaçlara göre ortaya çıkan pek çok yardımcı teknik de bulunmaktadır. Memnuniyet düzeyinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen alan çalışmasında ise anket, gözlem, görüşme ve fotoğraflama teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Stadyum yapılarında KSD yöntemi

Dünya genelinde yapılan KSD çalışmaları incelendiğinde kamu binaları, ofisler, eğitim yapıları, toplu konutlar, çocuk oyun alanları, hastaneler, huzur evleri, hapishaneler, öğrenci yurtları ve askeri binaların ön plana çıktığı görülmektedir. Oysa ki, oldukça geniş bir kullanıcı kitlesini aynı anda aynı mekanda bulandıran ve taraftarları destekledikleri kulüple, kulübü ise taraftarlarıyla ve kentle buluşturan stadyumlara yönelik KSD çalışmaları oldukça sınırlı kalmaktadır. Değişen kullanıcı beklentilerinin bir sonucu olarak stadyumlar, yalnızca spor karşılaşmalarının yapıldığı mekanlar olmanın ötesine geçerek günümüzde tüketim ağırlıklı eğlence yapılarına dönüşmüş olmakla birlikte, dünyada yaşanan gelişmeler bu dönüşüme süreklilik kazandırmaktadır. Bu durum

stadyumların programlama, tasarım ve uygulama aşamalarına yeni parametrelerin dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır. Uygulama aşaması oldukça maliyetli olan stadyumların kent ve kullanıcı tarafından benimsenebilmeleri için güncel kullanıcı gereksinimlerini karşılayabilmeleri beklenmektedir. Bu noktada KSD çalışmaları mevcut stadyumlarda kullanıcı davranışlarının izlenmesi ve stadyumun niteliklerine ilişkin kullanıcı görüşlerinin öğrenilebilmesi için oldukça önem taşımaktadır. Kullanıcı-mekan etkileşiminden elde edilen bilgiler yeni yapılacak stadyum tasarımları için kılavuz oluşturmakla birlikte mevcut stadyumların kullanıcıları tarafından terk edilmiş yapılar haline gelmemeleri için memnuniyeti sağlamaya yönelik bir takım düzenlemeler yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Stadyumlarda gerçekleştirilecek KSD çalışmalarının kullanıcıya, planlamacıya ve stadyuma sağlayacağı çok sayıda fayda;

- Stadyum niteliklerinin taraftar davranışına uygunluğunu belirlemesi,
- Stadyumların kullanım performanslarının maksimum düzeye çıkarılmasını sağlayan parametrelerin tespit edilmesi,
- Stadyum ve taraftar arasındaki kullanıma yönelik problemlerin ortaya konulması ve çözülmesi,
- Elde edilen verilerin analizi ile stadyumlarda kullanıcı memnuniyet düzeyinin ölçülmesi ve artırılması,
- Kullanıcı memnuniyet düzeyinin yükseltilmesi ile söz konusu stadyumun kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Taraftarların karşılaşmayı seyretme eyleminin dışında stadyum içinde ne gibi aktivitelerde bulunduğu öğrenilmesi,
- Taraftarların ev, mabet ve yuva olarak gördükleri stadyumları değerlendirebilecekleri bir ortamın yaratılması,
- Değerlendirme sürecinden taraftar görüşüne dayalı yeni bilgiler toplanması,
- Yapılması planlanan stadyumlar için güncel verilerin oluşturulması olarak belirtilebilir.

Stadyum yapılarında KSD çalışmalarının eksikliğinin yol açtığı bazı olumsuz durumlar ise Şu Şekilde sıralanabilmektedir:

- Taraftarların stadyumu etkin bir Şekilde kullanamaması,
- Tasarımcı, kullanıcı ve mekan arasında iletişimin kurulamaması,
- Tasarımcının stadyumun yapımında almış olduğu kararlara ilişkin başarı ve baŐarısızlık ayrımı yapamaması,
- Stadyumların kullanım sũreçlerinde doğabilecek sorunların Önceden belirlenememesi,
- Planlama ve tasarım sũreçlerine geri besleme yapılamaması,
- Stadyum tasarımlarında yapılan hataların fark edilmemesi nedeniyle hataların farklı stadyumlarda da tekrarlanması,
- İnşaat ve işletme kaynaklarının israf edilmesi ve yüklenicilerin zarara uğraması,
- Problemlerin çözülememesi sonucu taraftar motivasyonunun dũŐmesi ve takım performansının da bu durumdan olumsuz etkilenmesidir.

Stadyumlarda gerçekteŐirilen KSD çalışmalarından biri Chang-min ve ark. (2005) tarafından Kore'de yapılmıştır. Çalışmada stadyumlarda kullanıcı memnuniyetini sağlayacak niteliklere sahip dış alanların oluşturulması için gerekli tasarım kriterlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Grand Stadyumu'nun dış alan kullanımı incelenmiş ve kullanıcılara hazırlanan anket çalışması uygulanmıştır.

Ortiz ve ark. (2019) ise İŐpanya'da bulunan Nzeb Spor Salonu'nu KSD yöntemi kapsamında deđerlendirmiŐtir. Spor salonunun çevresel konfor özelliklerinin ölçüldüğu çalışma görsel kalite, termal kalite ve hava kalitesi üzerinde yoğunlaŐmıŐtır. Araştırmacılar tarafından ölçülen değerlerin kullanıcı görüşleriyle uyuoŐup uyuoŐmadıđu ise uygulanan anket çalışmasının sonuçları ile karşılaştırılarak belirlenmiştir.

Foroughi ve ark. (2014) yapmış oldukları çalışmada anket, görüşme ve gözlem teknikleri aracılığıyla İran'da bulunan Azadi Stadyumu kullanıcılarının memnuniyet düzeylerini ölçmüŐ ve stadyumun kullanım sũrecini deđerlendirmiŐlerdir. Böylece kullanıcı görüşleri doğrultusunda tasarımcılara ve kulũp yöneticilerine stadyumların geliŐtirilmelerine yönelik veri oluşturulması amaçlanmıştır.

Kurumak (2019) tarafından yapılan çalışmada ise, ulusal ve uluslararası yönergeler üzerinden kullanım sürecinde olan Konya Büyükşehir Stadyumu'nun mimari nitelikleri değerlendirilmiştir. Yönergelerde bulunan veriler stadyumda yapılan mekansal analiz sonucunda elde edilen verilerle karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra kullanıcılara uygulanan anket sonuçları da analiz edilerek stadyumun yönerge, mekansal analiz ve kullanıcı algısı üçgeninden incelenmesiyle Türkiye'deki stadyum uygulamalarına yeni yöntemler sunulmuştur.

Literatürde yer alan KSD uygulamaları stadyum çerçevesinden incelendiğinde yukarıda bahsedilen çalışmalar ve benzerlerine ulaşılmıştır. Kullanım sürecindeki stadyumlarda performansın artırılması, mekan ve hizmet kalitesinin sağlanması ve problemlerin ortadan kaldırılarak kullanıcı memnuniyetinin yaratılmasının gerçekleştirilen çalışmalarda odak noktası olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle tez çalışmasının konusunu oluşturan kullanıcı memnuniyeti kavramına değinmeden önce KSD yöntemi bağlamında performans ve kalite kavramları açıklanacaktır.

2.2.2. Stadyum yapılarında performans

Kullanım sürecinde gerçekleşen mekan ve kullanıcı arasındaki etkileşimde kullanıcı davranışları kadar mekanın sergilediği davranış da önemli bir eylemdir. Bu anlamda mekanın değerlendirilebilen davranışları performans olarak adlandırılmaktadır. Karagöç (2002) performans kavramını mekanın kullanıcı ihtiyaçlarını cevaplama düzeyi olarak açıklamıştır. Bu seviye nitel ve nitel unsurlara göre değerlendirilebilmektedir. Performans, KSD yönteminin oluşmasını sağlayan önemli kavramlardan biridir. Mekanın oluşum sürecinde kullanıcı ihtiyaçları paralelinde tasarımcı tarafından hedeflenen performans söz konusuysen, kullanım sürecinde ise bu ihtiyaçların ne ölçüde karşılığını bulduğunu gösteren gerçekleşen performans kavramı ortaya çıkmaktadır. Hedeflenen ve gerçekleşen arasındaki farkın ortaya çıkarılması performansın ölçme, karşılaştırma, değerlendirme ve ileri-geri besleme olarak belirlenen dört elemanı ile gerçekleştirilmektedir (Preiser ve ark.1988).

Performans kavramı kalite ve memnuniyet kavramları ile oldukça yakından ilişkilidir. Mekanın kalitesi performans düzeyi ile ölçülürken, memnuniyet ise kullanıcılar

tarafından algılanan performans ve kalite değerlerine bağlıdır. İşlevsel, teknik ve davranışsal performans kullanıcı memnuniyetinde belirleyici olan üç boyuttur. Bu bağlamda işlevsel boyut mekanı oluşturan bölümlerin amacına uygunluğu, aktivite çeşitliliği, süreklilik, konfor ve verimlilik gibi unsurlardan oluşmaktadır. Teknik boyut mekanın yapısal öğelerini, donatı elemanlarını, sağlık ve güvenlik konularını içermektedir. Performansın davranışsal boyutu ise psikolojik, kültürel, sosyal ve estetik gibi algılar ile ilişkilidir. Buradan yola çıkarak stadyumların işlevsel, teknik ve estetik performans boyutlarına ait kriterler şu şekilde oluşturulmuştur (Özkan 2011):

Çizelge 2. 1. Stadyumlarda performans boyutlarını oluşturan unsurlar

İşlevsel Performans	Teknik Performans	Davranışsal Performans
Atmosfer, sosyal alanlar, büfe, müze, satış noktaları, giriş-çıkışlar, merdivenler, yeşil alanlar, görüş kalitesi, etkinlik çeşitliliği, erişim, otopark, kapasite, geçiş mesafeleri, seyir konforu, kullanımda süreklilik, esneklik vb.	Oyun alanı, oturma elemanları, üst örtü, gece maçlarında aydınlatma düzeyi, anons sistemi, dijital ekranların kalitesi, reklam panoları, turnikeler, yayınlar, güvenlik, sağlık, temizlik, bakım, yangına ve depreme dayanım vb.	Özgün tasarım, renk, yapı malzemeleri, stadyumun formu, görsel uyum, büyüklük, yükseklik, bütünlük, tribün düzeni, kent ile uyum, kültür, tarih, değerler, yerel nitelikler, aidiyet, mahremiyet, semboller, ilişkiler vb.

Performansın işlevsel, teknik ve davranışsal boyutları ölçülebilen birçok değişkenden oluşmaktadır. Tasarımcı, kullanıcı ve mekan etkileşiminde bu boyutların değerlendirilmek üzere belirlenmesi mekanın güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilmesinde oldukça önemlidir. Böylece mekana ilişkin zayıf niteliklerin iyileştirilmesi ve performansın artırılarak kullanıcı memnuniyetinin sağlanması hedeflenmektedir. Yoğun kullanıcı grubuna sahip stadyum yapılarında da performans boyutlarını oluşturan unsurların kullanıcıların beklentilerini sağlayacak düzeyde olması stadyumların kent ve kentli ile bütünleşen, benimsenen, orada bulunmak istenen, canlı, hareketli ve verimli yapılar olarak uzun yıllar var olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca bu performansa ulaşabilen stadyumlar yeni stadyum projeleri için piyasaya başarılı birer örnek, tasarım ve uygulama kararları ise literatüre veri oluşturacaktır.

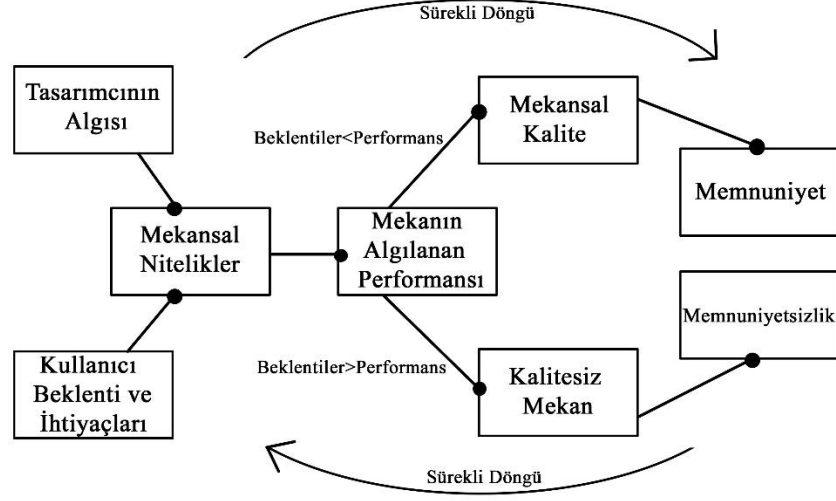
2.2.3. Stadyum yapılarında kalite

Standartları gün geçtikçe artan günümüz koşullarında kalite, her alanda kullanılmaya başlanan çok boyutlu bir kavram haline gelmekle birlikte en yalın tanımıyla istenen ve beklenen duruma uygunluk olarak açıklanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda Kavrakoğlu (1996) kalitenin istenen/beklenen özellikler ve uygunluk olmak üzere iki bileşenden oluştuğunu ifade etmektedir. Performans kavramının hedeflenen/gerçekleşen olguları gibi kalite kavramında da tasarım/uygunluk olguları söz konusudur. Tasarım kalitesi mekanın kullanıcı taleplerini karşılayacak niteliklerde tasarlanmasıyla ilişkiliyken, uygunluk kalitesi ise uygulama sonrası ortaya çıkan kalitenin tasarım kalitesiyle olan uyumu şeklinde açıklanmaktadır (Kavrakoğlu 1996).

Farklı bir takımında kullanıcının etkileşim kurduğu mekan ile bütünleşmesi, orada olumlu duygular hissetmesi ve yabancılaşma yaşamaması mekanın kalitesi ile ilişkilendirilmiştir (Dengiz ve Onat 1999). Burt (1978), Bartolo (2001), Zimmerman ve Martin (2001) ise kalite kavramının özneliği üzerinde durmuşlardır. Sayısal verilere dayandırılmayan kalitenin, kullanıcıların algı ve beğenilerinin farklılık göstermesi nedeniyle, performans göre daha zor değerlendirilmesi de önemli bir yönüdür (Şahin 2018).

Kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik edinmiş olduğu bilgilerle kendi tasarım anlayışını ortak bir noktada buluşturup mekanı ortaya çıkaran tasarımcı, o mekana farklı mimari nitelikler kazandırmaktadır. Kullanım sürecinde deneyimlenen mekana ilişkin nitelikler kullanıcı algısında belirli bir performans düzeyine ulaşmaktadır. Mekanın performans düzeyi kendi beklentilerinin üzerinde olan kullanıcı mekanı kaliteli olarak algılamakta, performans düzeyi beklentilerin altında kaldığında ise mekanın özelliklerini düşük kaliteli ya da kalitesiz olarak değerlendirmektedir. Kalite mekanın performansının ölçüldüğü bir kontrol aşaması olarak yer almaktadır. Kalitenin sağlanması kullanıcı memnuniyeti ile sonuçlanırken, kalitesiz mekanlar ise memnuniyetsizlik durumunu yaratmaktadır. Oluşum süreci tamamlanan tüm yapılarda söz konusu olan bu döngüde beklentiler, gereksinimler, performans, kalite ve memnuniyet kavramları sürekli bir etkileşim içerisinde. Tüm bu kavramların ortak noktası ise değerlendirmeyi yapan kullanıcıdır. Dolayısıyla, kaliteli stadyumların üretilebilmesi için öncelikle kullanıcıların

stadyumda buldukları süreç boyunca ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarının ve isteklerinin net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Şekil 2. 132. Nitelikler ve memnuniyet döngüsü

Kullanıcı gereksinimleri konusunda yapılmış birçok farklı araştırma bulunmakla birlikte en yaygın kabul görmüş çalışma Maslow'un 1943 yılında oluşturduğu ihtiyaçlar hiyerarşisidir. Fizyolojik gereksinimler, güvenlik gereksinimleri, aidiyet ve bağlılık, değer ve saygınlık, kendini gerçekleştirme ve estetik gereksinimler olmak üzere altı basamaktan oluşmaktadır.

Şekil 2. 133. Maslow'un gereksinimler hiyerarşisi (Gür 1996)

Gereksinimler hiyerarşisinde yer alan temel boyutlar stadyumlarda kalitenin sağlanmasına yönelik şu şekilde özelleştirilebilmektedir:

- Fizyolojik gereksinimler: Stadyumda bulunma, iç ve dış alanlarda hareket etme, tribünlerde bulunan koltuklara oturma, dinlenme, karşılaşmayı seyretme, anons ve sesleri duyma, tezahüratlara eşlik etme gibi stadyumda yapılan temel eylemler,
- Güvenlik gereksinimleri: sözlü ve fiziksel şiddet, kavga gibi holiganizm belirtilerinden uzak durma, can ve mal güvenliğini sağlama, yoğun kalabalıktan ve izdihamdan kaçınma, yönlendirici işaretler ve levhalar aracılığı ile kolay erişim, eş ve çocuklarla birlikte maçları seyredebilme, kazalara yol açabilecek yabancı cisimlerden korunma ve acil durumlardaki müdahaleler gibi ihtiyaçlardır.
- Aidiyet ve bağlılık: Desteklenen takım ile güçlü bağlar kurma, toplumda kulüp kimliği ile tanınma ve benimsenme, kulübün taraftar grubuna katılma, taraftarlar ile birlikte sevinç, üzüntü, heyecan ve öfke gibi ortak duyguları paylaşma, sosyalleşme, stadyumu evi gibi görme, yabancılık duyguları yaşamama, stadyuma, takıma, renklere ve geçmişe sahip çıkma gibi gereksinimlerdir.
- Değer ve saygınlık: Taraftarların kulüp tarafından değer görme arzusu, takıma ev sahipliği yapan stadyumun sahip olduğu özelliklerle taraftara ayrıcalık sunması ve diğer takımların taraftarlarından üstün hissettirmesi, taraftar kimliğiyle saygınlık kazanılması gibi sosyal ve psikolojik gereksinimlerdir.
- Kendini gerçekleştirme: Takıma ait taraftar gruplarına, derneklere, kuruluşlara üye olma, bu platformlarda aynı görüşe sahip insanlarla ortak amaçlar için buluşma, kulüp çıkarları doğrultusunda çeşitli girişimlerde bulunarak üretim ve gelişim gösterme, tatmin olma, stadyumun atmosferi ve seyir zevkiyle taraftarlık duygusunu en üst düzeyde yaşatabilmesi gibi ihtiyaçlardır.
- Estetik gereksinimler: Stadyuma ilişkin görsel memnuniyet sağlayan nitelikler, kullanıcılarda hayranlık ve güzellik duygularını ortaya çıkaran unsurlar, kulübün renklerine ve amblemine duyulan sevgi ve beğeni gibi algılardır.

Maslow, yukarıda bahsedilen gereksinimlerin içgüdü gibi bireyin kontrolünün dışında ortaya çıkan bir durum olduğunu ve kullanıcının yaşamı boyunca bu gereksinimlerin yalnızca belirli bir kısmına karşılık bulabildiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu içgüdü

algılama, karar verme ve memnuniyet üzerinde de etkili olup kullanıcı davranışlarını şekillendirmektedir. Alt basamaklar kullanıcıların temel gereksinimlerini oluşturmakla birlikte üst basamaklara doğru gereksinimlerin önceliği azalmaktadır. Kullanıcıların aynı anda bu gereksinimlerin tamamını hissedemeyeceğini ve gereksinimlerin basamaktaki sıraya göre karşılandığını belirten Maslow'un görüşüne tam tersi bir yorumda bulunan Yoshida Kondo ise, bu gereksinimlerin kullanıcı profili, beklentiler ve çevre gibi değişkenlere göre farklı sıralandığını ifade etmiştir (Yıldırım 2015).

Kullanıcı gereksinimleri yoğun kütleleri ve kalabalık kullanıcı gruplarıyla kent içinde ilk dikkat çeken yapılardan biri olan stadyumlarda kalitenin sağlanabilmesi için oldukça kritik bir konu olmuştur. Bu bağlamda, stadyum tasarımlarında kaliteye ulaşabilmek için yukarıda en temel haliyle bahsedilen kullanıcı gereksinimleri göz önünde bulundurulmalı ve belirlenen kriterler uygulamaya aynı şekilde yansıtılmalıdır. Kullanıcılar tarafından algılanan kalitenin yüksek olması memnuniyet ortamının yaratılmasına ve günümüzde aynı zamanda müşteri olarak görülen taraftarlar üzerinde bağlılık ve sadakat gibi duygularının oluşmasına fayda sağlayacaktır.

2.2.4. Stadyumlarda kullanıcı memnuniyeti

Ortaya çıkış amacı spor yapılacak mekan ihtiyacını karşılamak olan stadyum yapıları günümüzde en az spor kadar eğlence ve hizmet sektöründe de kullanılmaktadır. Son yıllarda stadyum anlayışındaki gelişmelerle birlikte kullanıcılar stadyum yapılarını sorgulamakta, buna bağlı olarak da stadyum yüklenicileri, kulüp yönetimleri, yerel ve merkezi yönetimler var olan ve yapılması planlanan stadyumların yeniliklere uyum sağlayabilmeleri için mekan ve hizmet kalitesini arttıracak kullanıcı memnuniyetine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Stadyumlarda memnuniyeti kavramı, stadyuma ilişkin yapısal, kentsel, fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ve politik pek çok özelliğin, ortam atmosferinin, oyun kalitesinin, desteklenen takımın başarısının, sunulan kalitenin ve hizmet imkânlarının kullanıcıda yarattığı izlenim, duygu ve düşüncelerin davranışlar aracılığıyla somutlaştırılarak, stadyum kullanıcılarının beklentilerine ulaşip ulaşmadığının gösterilmesidir.

Modern stadyum anlayışı ile birlikte stadyumlarda yapılan her türlü etkinlik bir ürün, taraftarlar ise bu ürünü satın alan ve üründen memnun kalıp tekrar talep etmesi beklenen bir müşteriler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu da stadyumları gelişme ve yenilemeye açık yapılar haline getirip, kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasına yöneltmiştir. Günümüzde alınan hizmetin yalnızca ihtiyacı gidermeye yönelik olması müşteri tatmini konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle her bir sürece ait parametrelerin tamamının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Erk 2009). Hizmet kalitesinin yanı sıra stadyumların tasarım kararları, planlama ilkeleri, çevresi ile uyumu, kullanıcısı ile ilişkisi, kent ile bütünleşmesi, bölgenin yerel niteliklerini ve ev sahipliği yaptığı kulübün kimliğini yansıtır aidiyet duygusu oluşturabilmesi gibi pek çok parametre kullanıcı memnuniyetini etkilemektedir. Artan kapasiteye, yenilenen teknolojiye ve farklılaşan kullanıcı ihtiyaçlarına kolayca uyum sağlayabilen esnek, kullanışlı ve ileriye dönük stadyum tasarımları küçük müdahalelerle güncel niteliklere kavuşabilecekleri için memnuniyetin sağlanmasında avantajlı konumda görülmektedir. Bu düşünce çerçevesinde FIFA, UEFA ve TFF gibi kuruluşlar tarafından hazırlanan, stadyumların tasarım, planlama, uygulama ve kullanım süreçlerini kapsayan ulusal ve uluslararası düzeydeki standartlar kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasına yönelik rehber oluşturmaktadır. Söz konusu standartlarla, kullanıcıların taleplerine ve ihtiyaçlarına uygun mekanların ve hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Stadyumlarda kullanıcı memnuniyeti, aynı zamanda stadyumların ev sahipliği yaptıkları kulüplerin başarılarını temsil eden bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Kullanıcıların stadyuma ulaşmak için yola çıktıkları andan, etkinlik sonrası varmak istedikleri alanlara ulaşmaya kadar geçen zaman dilimi boyunca etkileşim kurulan her türlü değişken memnuniyeti ve dolayısıyla da kullanıcı davranışını etkilemektedir. Yaşadıkları deneyimden memnun kalan kullanıcılar bunu devam ettirmek isteyecekleri ve karşılaşmaları evden seyretmek yerine stadyuma gelecekleri beklenmektedir. Bu durum karşılaşmaları izlemek için gelen seyirci sayısını arttıracak, kaliteli ve keyifli bir ortam atmosferi yaratacak ve izleyicilerin yaşadığı memnuniyet takımların motivasyonunu ve başarısını da arttıracaktır. Mekan ve hizmet kaliteleri memnuniyeti sağlayacak düzeyde olan stadyumlarda kullanıcılar, olumlu yönde eğilim göstermekte ve bu durum stadyumlara birçok fayda sağlamaktadır.

Memnuniyet kavramı

Memnuniyet kavramı Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde yer alan en temel ifadeyle sevinme, sevinç duyma ve memnun olma anlamına gelmektedir. Memnuniyetsizlik ise kavramın olumsuz yargı taşıyan karşılığı olup memnun olmama hali olarak tanımlanmaktadır. Kullanıcının, hizmetin, iletişimin, ürünün ve gereksinimin olduğu her alanda ortaya çıkan çok boyutlu memnuniyet kavramı literatürde çeşitli şekillerde açıklanmıştır.

Enüstün (2009) geniş bir tanımlama yaparak, memnuniyetin üzüntü, utanç, öfke ve nefret duyguları gibi varoluşsal olarak hayatın içinde bulunan ve yaşamı boyunca insana eşlik eden bir kavram olduğunu belirtmektedir. Haz ve zevk kelimeleri ile ifade ettiği memnuniyetin, gerekli olandan daha fazlası demek olmadığını tam tersine karşılanması gereken psikolojik bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Memnuniyet olumlu sonuçlanan bir eylemin duygusal ifadesi olmakla birlikte, eylemin aynı kalitede devam etmesini sağlayan teşvik edici bir unsurdur. Barutçular'a (2018) göre ise, memnuniyetin en basit tanımı yeterli kabul edilen noktaya varılması ve beklentilerin karşılığını bulmasıdır.

Bultena ve Klessing (1969) memnuniyeti, deneyimlerin kazandırmış olduğu gerçeklik ve kullanıcının beklentileri arasındaki uygunluk düzeyi olarak tanımlamaktadır (Uzun 2005). Canter ve Rees (1982) ise mekanın sunduğu olanakların, kullanıcı ihtiyaçlarına sağladığı faydayı memnuniyet olarak açıklamaktadır. Buna göre memnuniyetin oluşması için belirli ihtiyaçların karşılanması için talep edilenin kullanılması ve değerlendirilmesinin ardından kullanım öncesinde belirlenen beklentilerle ne kadar örtüştüğü ortaya konularak bir sonuca varılması gerekmektedir. Buradan yola çıkan Mittal ve Kumar (1993) memnuniyetin kullanım sonrası kazanılan tecrübenin bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Memnun olup olmama durumu, bireyin deneyimi sonrasındaki süreci de belirlemektedir. Beklentileri konusunda tatmin olan bireyler deneyimlerini sürdürmek isteyeceklerdir. Bu konuya ilişkin tanımlama yapan Kotler ve Armstrong (2013), memnuniyetin geçmişe değil geleceğe yönelik oldukça önem verilmesi gereken bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Memnuniyet kavramını kişinin kullanım sonrasında gösterdiği davranışların kaynağı olarak açıklayan Altaş (1994), kullanıcı

davranışlarının memnun olma düzeyine göre şekillendiğini ifade etmektedir. Benzer bir tanımlama yapan Altan ve Engin (2004) memnuniyetli kullanım sonrası gösterilen olumlu veya olumsuz her türlü tepkinin tamamı olarak belirtmektedir.

Memnuniyet kavramına ilişkin yapılan tanımlar incelendiğinde araştırmacılar tarafından dört farklı boyut ile açıklandığı görülmüştür. Ittelson (1978) bu farklılığı duygulanım, bilişsel, yorumlayıcı ve değerlendirici algı olarak gruplandırmıştır. Duygulanım bileşenleri memnuniyetin algılanmasında mutluluk, üzüntü, başarı, gayret gibi hislerden yararlanırken algılanan memnuniyet düzeyinin de bu duyguları etkilemesine neden olmaktadır. Bilişsel bileşenler var olan durumun tecrübe edilerek üzerinde düşünülmesinde ve gelecek kullanımlar için saklanmasında kullanılmaktadır. Yorumlayıcı bileşenler algılanan durum ile olması beklenen durumu karşılaştırmaktadır. Değerlendirici bileşenler kullanıcının hedeflerine göre tercihlerinin ve iyi-kötü kriterlerinin belirlenmesini sağlamaktadır (İnceoğlu ve Aytuğ 2009). Yapılan tanımların ortak özelliği ise memnun olup olmama durumunun kullanıcı için değerlendirme ve ölçme amacı taşıyan bir araç olduğunun vurgulanmasıdır. Deneyimlenen ile hayal edilen ve çaba sarf edilen arasındaki benzerlik arttığında memnuniyet de artacaktır. Bir diğer deyişle memnuniyeti oluşturan unsurlar kullanıcının hedeflerine ulaştığı noktada aranmalıdır.

Stadyumlarda kullanıcı grupları ve nitelikleri

Çeşitli ihtiyaçlara göre ortaya çıkan farklı yapı türleri bulunmakla birlikte genel anlamda hepsinin tek bir kullanıcısı vardır, o da insandır. Birey, sahip olduğu özelliklere göre kullanıcısı olduğu mekanın içerisinde birbirinden farklı sınıflara ayrılmaktadır. Örneğin eğitim yapılarında kullanıcı, branşlara göre ayrılan öğretmen ve yaş gruplarına göre ayrılan öğrenci olarak yer alırken; sağlık yapılarında uzmanlık alanlarına göre farklılaşan doktor ve yaşadığı sağlık problemine göre farklılaşan hasta olarak çeşitlilik gösterebilmektedir. Aynı anda oldukça yoğun kalabalıkları bir araya toplayan stadyumlarda ise seyirci, sporcu, hakem, maç görevlisi, stadyum çalışanı, basın personeli, fotoğrafçı, maçı anlatan spiker, radyo ve televizyon yayını yapan görevliler ve güvenlik çalışanları gibi kullanıcı grupları bulunmaktadır. Taraftar olarak adlandırılan ve

karşılaşmayı izlemek için stadyuma gelen seyirci grubu stadyumda etkinliğin gerçekleşmesindeki en güçlü kullanıcı türüdür.

Stadyumlarda bulunan diğer kullanıcılara göre sayıca en fazla bireye sahip kullanıcı grubu olan seyirciler, stadyumda yalnızca izleyici, kulüple ve stadyumla sağlam bir bağ kurmuş taraftar ve ihtiyaçlarını karşılamak için ürün ve hizmet satın alan müşteri olarak bulunabilmektedir. Sporun bir endüstri haline gelmesiyle birlikte stadyumlar hizmet sunan işletme, kullanıcılar ise hizmet beklentisi olan ve talep ettiği hizmeti çeşitli şekillerde satın alan müşteri konumunda görülmeye başlamıştır. Ancak futbol stadyumlarındaki kullanıcı özellikleri incelendiğinde taraftarların genel müşteri tanımı ile örtüşmediği görülmektedir. Herhangi bir müşteri kendisine sunulan hizmetten memnun olmadığında hizmet aldığı yer ile ilişkisini kesip benzer hizmeti veren farklı bir yere yönelebilirken, stadyum müşterisi kulübün başarısızlığında veya stadyum beklentilerini karşılamadığında rakip kulübü desteklemeyi düşünmemektedir (Or 2008). Bu nedenle stadyum kullanıcıları müşteri kavramıyla değil taraftar kavramıyla anılmaktadır (Bulgurcuoğlu 2014).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğüne göre sporcular tarafından temsil edilen bayrak, renk ve kulübe bağlı olan kişi, yandaş olarak tanımlanan taraftar kavramı, fan kelimesinden gelmekte olup ilk kez 1682 yılında kullanılmıştır (Leonard 1997). Shank (1999) taraftarlığı, spora ilişkin bir unsur ile duygusal ve kişisel olarak bütünlük kurmak olarak açıklamıştır. Sloan (1989) taraftarları seyircilerden ayırarak seyretmenin ötesinde tutku ve bağlılık duyguları ile betimlemiştir. Bir başka tanımlamada taraftarların homojen olmayan bir gruptan oluştuğunu belirten Quick (2000), grubun içerisinde yer alan en tutkulu ve ilgili taraftarları destekledikleri spor ögesinin sesi, en çok bilinen ve kutsal olarak görülen yanı olduğunu ifade etmiştir.

Taraftar türlerine yönelik birçok araştırma yapılmış bunun sonucunda da çeşitli sınıflandırmalara varılmıştır (Erk 2009). Spor taraftarını normal taraftar ve ciddi taraftar olarak iki gruba ayıran Smith (1988), ciddi taraftarların spor karşılaşmalarının sonuçlarına inanarak normal taraftarlardan ayrıldıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Real ve Mechikoff (1992) ise derin taraftar kavramını ortaya koymuştur. Kavramı oyun ile

arasında derin bir bağ kuran ve sporu sosyal hayatta bir kimlik göstergesi olarak kullanan taraftar türü olarak açıklamıştır (Hunt ve ark. 1999). Horner ve Swaabrooke 1996 yılında yapmış oldukları çalışmada spor taraftarlarını beş grupta toplamıştır. Bunlar, bir takımı destekleyip o takımın bütün karşılaşmalarını stadyumda izleyen taraftarlar, destekledikleri takımın yalnızca önemli maçlarını stadyumda izleyen taraftarlar, destekledikleri takımın karşılaşmalarını stadyumda seyretmek için yolculuk yapan taraftarlar, iş ilişkilerini geliştirmek amacıyla büyük takımları destekleyip maçlarını izlemeye giden taraftarlar ve futbol dışındaki organizasyonlara katılmak için stadyuma giden taraftarlardır (Horner ve Swaabrooke 1996).

Spor taraftarlarını sergiledikleri davranışlarına göre sınıflandıran en kapsamlı ve kabul görmüş çalışma 1999 senesinde Hunt, Bristol ve Bashow tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında taraftarlar beş başlık altında değerlendirilen taraftar grupları şu şekildedir (Hunt ve ark. 1999):

- Geçici taraftar, yalnızca belirli zaman aralıklarında gerçekleşen birtakım etkinlikler sırasında o etkinliklere özel olarak taraftarlık özelliği sergileyen ve bu durumu etkinlik sonrasında sürdürmeyen taraftar türüdür. Bireyin taraftar davranışı ya da normal davranış göstermesindeki belirleyici faktör zamandır. Geçici taraftarlara, Avrupa Şampiyonası ve Dünya Kupası gibi uluslararası büyük organizasyonlar süresince milli takımını destekleyip ortaya çıkan yenilgi veya galibiyet durumunda sevinç ve üzüntü duygularına ortak olan, fakat diğer zamanlarda futbola ilgi duymayan kimseler örnek olarak gösterilebilmektedir.
- Yerel taraftar, kendini yaşadığı bölgeye ait hissettiğinden bölgenin yerel takımıyla arasında bağ kurup destek gösteren taraftardır. Burada belirleyici faktör coğrafyadır. Yerel taraftarların coğrafi bir değişiklik sonrasında destekledikleri takıma karşı ilgilerinin azalıp taşındıkları bölgenin yerel takımına karşı yeni bir bağ kurmaları mümkün olabilmektedir. Şehir veya ülke değiştiren kişilerin bir süre sonra gittikleri yere ait bir takımının taraftarı olması yerel taraftar grubu için iyi bir örnektir.
- Adanmış taraftar, zaman ve coğrafya gibi herhangi bir kısıtlama etkisi altında kalmadan bir takıma karşı desteğini sürekli devam ettiren taraftar türüdür. Tuttuğu takımı sahiplenerek kendini o takımın oyuncularıyla, kimliğiyle ve değerleriyle

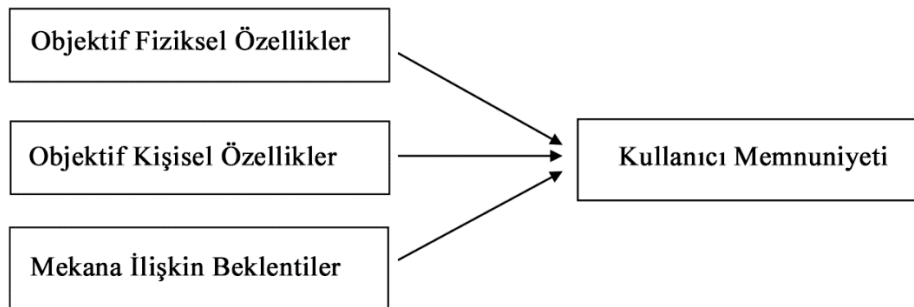
özdeşleştirmektedir. Adanmış taraftar bu özelliğini toplam içerisinde kendini tanımlarken ve konumlandırırken de kullanmaktadır.

- Fanatik taraftar, adanmış taraftar özelliklerini göstermekle birlikte bu duyguları daha yoğun olarak taşımaktadır. Taraftar kimliğini sosyal hayatında daha da belirginleştirip bu yönlerini sürekli yansıttıkları aile ve arkadaş çevresinde bu şekilde kabul görmüşlerdir. Örneğin fanatik taraftarlar adanmış taraftarlar gibi karşılaşmalara sürekli katılmakla birlikte maçlara giderken yüzünü boyamakta ve kendilerine özgü kutsal ya da uğurlu kabul ettikleri birtakım davranışlarda bulunmaktadır.
- Disfonksiyonel taraftar, kendi kimliğini oluşturan en önemli bileşenin desteklediği takıma duyduğu taraftarlık olduğunu düşünmektedir. Fanatikler için taraftarlık benliklerinin son derece önemli bir parçasıyken disfonksiyoneller için taraftarlık toplum içerisinde kabul görmeyen davranışlara neden olacak biçimde olup benliklerinin en önemli parçasıdır.

Taraftar gruplarının yanı sıra stadyumlarda kullanıcı niteliklerinde cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, meslek, sosyo-kültürel durum, ekonomik yapı, ihtiyaçlar, beklentiler, edinilen deneyimler, önyargılar, düşünceler ve yaşam biçimi de belirleyici rol oynamaktadır. Her bireyde farklılaşan bu unsurların ortaya çıkarttığı bakış açısı ve kriterler çerçevesinde kullanıcıların stadyumun tasarımından, planlamasından, hizmet ve servis alanlarından, dış mekan kullanımından, kent ve kentli ile ilişkisinden, konum, ulaşım, otopark ve güvenlik gibi özelliklerinden duydukları memnuniyet farklı düzeylerde olabilmektedir. Bu nedenle genel memnuniyeti sağlayacak stadyum tasarımları oldukça önemlidir. Stadyumun hizmet edeceği kulübü destekleyen taraftar yapısının, taraftarların stadyumdan beklentisinin ve gereksinimlerinin tasarımcı tarafından önceden bilinmesi ve dikkate alınması ile memnuniyet seviyesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yeni bir tasarım yaparken ortaya çıkacak ürünün, kim için tasarlandığı ve kime hizmet edeceğinin bilinmesi önemli bir ön koşuldur. Bu kapsamda Rapoport'un (2004) "tasarım kullanıcı içindir" ifadesi, tasarımın doğruluğunun kullanıcı memnuniyeti ile ölçülebileceğini göstermektedir (Yılmaz Ay 2013).

Stadyumlarda kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörler

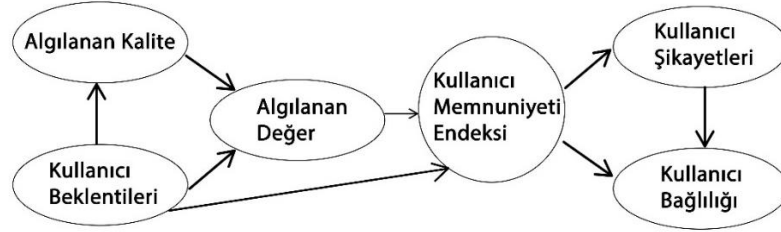
Memnun olup olmama durumu tüm parametrelerden önce; çalışmanın uygulandığı kullanıcı grubunun demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel niteliklerine, istek ve beklentilerine, çalışma alanının özelliklerine, çalışmanın yapıldığı döneme ve dönemin koşullarına göre de değişmektedir. Bireyin doğup büyüdüğü, yaşamını devam ettirdiği, geleneklerine, kurallarına ve yaşam biçimine uyum sağladığı alanın ve dönemin yapısı aynı zamanda bireyin niteliklerinin, kişilik özelliklerinin, beklentilerinin, davranışlarının, duygu ve düşüncelerinin oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla her bireyde farklılık gösteren bu öznel yargılar tamamen somut verilerle açıklanamayan ve duygusal boyuta da sahip olan memnuniyet kavramını etkileyen faktörler arasında sayılabilmektedir (Wann ve ark. 1994, Mittal ve ark. 1998, Leeuwen ve ark. 2002). Çerçi'ye (1997) göre aynı mekanı deneyimleyen farklı kullanıcıların o mekana yönelik algıladıkları memnuniyet düzeylerindeki farklılık; daha önce deneyimledikleri mekanların özelliklerinden, kullanıcıların algılama şekillerinden, mekanın sahip olmasını beledikleri koşullardan, sosyal ve ekonomik konumlarından ve eğitim durumlarından kaynaklanmaktadır. Benzer ifadeleri kullanan Francescato ise memnuniyetin yaş, cinsiyet, ekonomik durum, eğitim düzeyi gibi kullanıcının objektif kişisel özelliklerine, mekanın yoğunluk, büyüklük, yükseklik gibi fiziksel niteliklere ve kullanıcının mekana ilişkin fiziksel ve sosyal beklentilerine bağlı olduğundan söz etmiştir (Kellekçi ve Berköz 2006).

Şekil 2. 134. Kullanıcı memnuniyetinin kişisel faktörleri (Özkan 2011)

KalDer olarak bilinen Türkiye Kalite Derneği, kullanıcıların memnuniyet düzeylerini ölçmek ve analiz edebilmek için TMME adı altında bir endeks sistemi geliştirmiştir. Bu

sistemde kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçları ortaya konulmakta, sektörde yer alan kuruluşların rakipleri arasındaki konumları belirlenmekte ve kendilerini geliştirme fırsatı sunulmaktadır.

Şekil 2. 135. Memnuniyet endeksi faktörleri (Anonim 2011d)

Şekil 2.134.'de kullanıcı beklentileri, kalite ve memnuniyet arasındaki bağlantıyı ortaya koyan TMME denklemi yer almaktadır. Kullanıcı beklentileri, bireylerin deneyimleyecekleri hizmete yönelik edindikleri bilgi ve tecrübelerine göre oluşmaktadır. Memnuniyet ve algılanan kalite ile doğrudan ilişkilidir. Algılanan kalitenin memnuniyet ile doğrudan bir ilişkisi bulunmamakla birlikte memnuniyet üzerindeki en etkili faktördür. Algılanan değer ise kullanıcı beklentileri ve algılanan kalite tarafından etkilenip kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkilemektedir. Kullanıcı şikayetleri memnuniyet ile ters orantılı olup istenmeyen bir durumken, kullanıcı bağlılığı olumlu bir eğilim göstermektedir (Anonim 2011d).

Stadyumlar, kullanıcıların stadyumda kaldıkları süre boyunca konforlu, güvenli ve kaliteli vakit geçirebilecekleri özelliklerde olmalıdır. Bu temel amaca ulaşma düzeyi birçok farklı parametreye göre değişiklik göstermektedir. Or (2009) yapmış olduğu çalışmada stadyumlarda seyirci memnuniyetine etki eden faktörleri altı ana başlık altında toplamıştır. Bunlar:

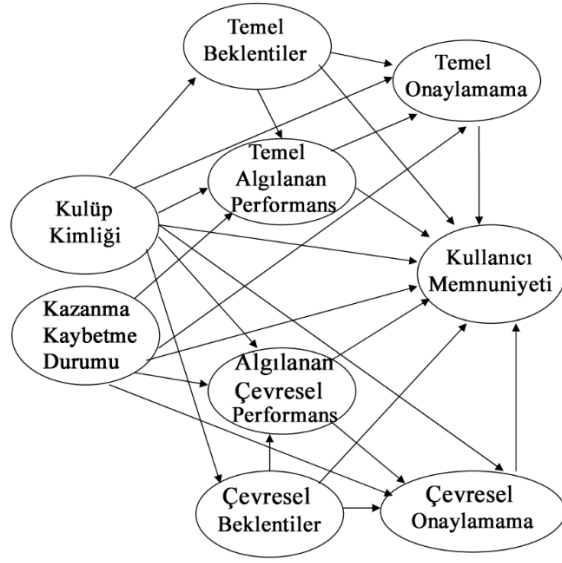
- Takımın ulusal ve uluslararası liglerdeki sportif başarısı,
- Takımın yıldız oyuncu transferleri, güçlü ve uyumlu oyuncu kadrosu,
- Kulübün geçmiş yıllardaki sportif, kültürel ve sosyal hayatta yer etmiş unutulmaz başarıları,
- Kulübe ev sahipliği yapan stadyumun özellikleri ve sunulan hizmetin kalitesi,
- Kulübün lisanslı ürünlerinin fiyat, kalite ve çeşitlilik konusundaki uygunluğu,

- Stadyum dışındaki alt yapı ve sosyal tesislerin yeterliliğidir (Or 2008).

Argan, Özgen ve Koç (2018) tarafından yapılan çalışmada futbol seyircilerinin görsel, işitsel, kokusal, dokunsal ve tatsal olmak üzere beş duyu organları ile algıladıkları stadyum deneyimlerinin memnuniyet ile ilişkisi araştırılmıştır. Buna göre; görsel (mimari, estetik, koltukların sahayı görüş düzeyi, çevre düzenlemesi gibi), işitsel (tezahüratlar, ses sisteminin kalitesi, seçilen müzikler gibi) ve tatsal (yiyecek-içecek çeşitliliği, lezzeti, temizliği gibi) algılar kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörler arasındayken; dokunsal (koltukların konforu gibi) ve kokusal (kullanıcıya güzel hatıraları anımsatan stadyumun kendine özgü kokusu gibi) algılar stadyumlarda kullanıcı memnuniyetini etkilememektedir.

Baker (1986) yapmış olduğu çalışmada memnuniyeti etkileyen faktörleri mekana ilişkin ve kullanıcıya ilişkin olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Fiziksel faktörler aydınlatma, termal ve işitsel konfor, kapasite ve ölçüler gibi unsurlardan oluşurken, psikolojik faktörler mahremiyet, aidiyet, güvenlik ve etkileşim gibi konuları içermektedir.

Leeuwen, Quick ve Daniel (2002) tarafından geliştirilen Spor Seyircisi Memnuniyet Modeli'ne göre, kulüp kimliği ve kazanma/kaybetme durumu olmak üzere seyirci memnuniyetini etkileyen iki temel unsur bulunmaktadır. Kulüp kimliği, bireyin psikolojik bir yönelimi olup sosyal hayatında kendisini kulübün bir parçası olarak tanımlamasını ifade etmektedir. Buna göre kulüp ile bütünleşen seyircilerin stadyumdaki deneyimlerinden duydukları memnuniyet düzeyleri diğer seyircilere göre daha yüksek olmaktadır. Spor karşılaşmalarında oldukça önemli olan kazanma/kaybetme durumu ise seyircilerin duyguları üzerinde etki göstermektedir. Destekledikleri takımın karşılaşmayı kazandığını gören seyirciler olumlu duygular yaşarken, takımın kaybetmesi durumunda olumsuz duygular yaşayıp istenmeyen davranışlar oluşabilmektedir.

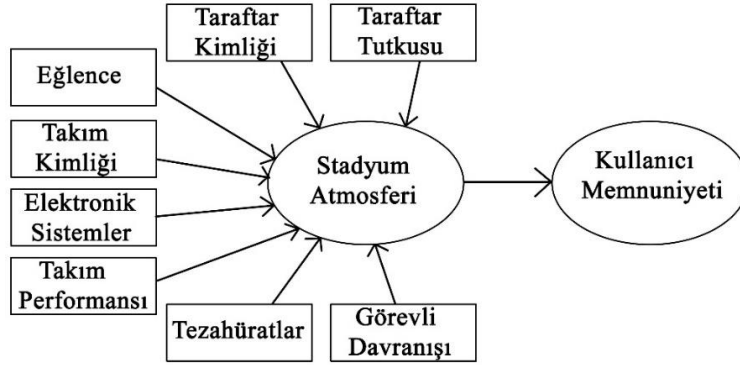
Şekil 2. 136. Spor seyircisi memnuniyet modeli (Leeuwen ve ark. 2002)

Şekil 2.135.'de yer alan modelde kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörler temel ve çevresel olmak üzere iki boyut altında değerlendirilmektedir. Temel boyut karşılaşmanın başarısı, oyuncu performansı, ev sahibi ve rakip takımın özellikleri gibi spor etkinliğine yönelik unsurlar içerirken, çevresel boyut stadyumun temizliği, otopark alanının yeterliliği, ulaşım kolaylığı, kaliteli ses sistemi ve sosyal aktivite olanakları gibi karşılaşma dışındaki unsurları içermektedir. Böylece seyirciler spor karşılaşmasıyla birlikte stadyumların hizmet ve mekan kalitesini bir bütün olarak değerlendirip memnuniyet düzeylerini belirleyebilmektedir. Ayrıca oluşturulan modelde temel ve çevresel boyutlar memnuniyete farklı düzeylerde etki edebilmektedir. Örneğin, seyirciler izledikleri karşılaşmada sergilenen performanstan memnun kalırken, stadyumun temizliğinden ve ses sistemlerinden memnun kalmayabilmektedir.

1994 yılında Iacobucci, Grayson ve Ostrom tarafından, Jones ve Sasser tarafından, Kasky tarafından ve 1995 yılında ise Walker tarafından yapılan kullanıcı memnuniyetine yönelik araştırmalar Leeuwen, Quick ve Daniel'ın Spor Seyircisi Memnuniyet Modeli ile benzerlik göstermektedir. Kullanıcı memnuniyetine etkileyen temel ve çevresel boyutlardan bahsedilen çalışmalarda, farklı olarak çevresel boyutun kullanıcı memnuniyeti üzerinde temel boyutta göre daha belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Brady ve ark. (2006) ve Tsuji ve ark. (2007) ise yapmış oldukları çalışmalarda tam tersi

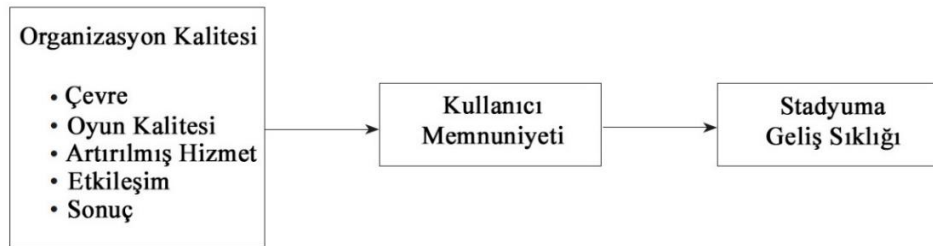
bir sonuca vararak, temel boyutun çevresel boyuta göre memnuniyet üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır.

Jensen ve Limbu (2015) stadyum atmosferinin kullanıcı memnuniyeti üzerinde etkili olup olmadığını araştırmıştır. Bunun için Chen, Lin ve Chiu'nun (2013) geliştirmiş olduğu stadyum atmosferini oluşturan sekiz maddelik bir ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda seyirci memnuniyeti ve stadyum atmosferi arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Eğlence, takım kimliği, elektronik sistemler, takım performansı, taraftar kimliği, taraftar tutkusu, tezahüratlar ve görevli davranışı stadyumlardaki atmosferi doğrudan, seyirci memnuniyetini ise dolaylı yoldan etkilemektedir.

Şekil 2. 137. Stadyum atmosferinin kullanıcı memnuniyetine etkisi (Jensen ve Limbu 2015)

Foroughi, Shah, Nikbin ve Hyun 2014 yılında yapmış oldukları çalışmada organizasyon kalitesinin kullanıcı memnuniyetine ve stadyuma geliş sıklığına, diğer bir ifadeyle katılıma olan etkisini araştırmıştır. Organizasyon kalitesinin memnuniyet ile ilişkisini ölçebilmek için birçok maddenin oluşturduğu beş farklı faktör geliştirilmiştir.

Şekil 2. 138. Organizasyon kalitesi ve memnuniyet ilişkisi (Foroughi ve ark. 2014)

Çevre, oyun kalitesi, artırılmış hizmet, etkileşim ve sonuç olarak belirlenen faktörler arasında oyun kalitesi, kullanıcı memnuniyetini etkileyen en güçlü değişken olarak bulunmuştur. İkinci güçlü değişken ise artırılmış hizmettir. Karşılaşma sırasında stadyum kapasitesinin tamamına yakınının dolması, yapılan tezahüratlar, etkileyici ses sistemi, başarılı bir aydınlatma ve uygun müzik seçimi heyecanın artmasına neden olup seyirciyi tatmin etmekte ve memnuniyet düzeylerini yükseltmektedir. Üçüncü değişken ise çevre başlığı altında toplanan fiziksel ortamdır. Karşılaşmayı izlemeye gelen seyirciler stadyumda geçirdikleri 3-4 saatin sonunda stadyumdan memnun ayrılmak için koltuk genişliği, geçiş mesafesi ve sahayı görüş açısı gibi özelliklerin yeterli konfor koşullarını sağlamasını beklemektedir. Memnuniyet düzeyini etkileyen bir diğer değişken ise kazanmak, kaybetmek ya da beraberlik şeklinde olabilecek sonuçtur. Spor etkinliklerini stadyumlarda izlemek bireylere yeni insanlar tanınması ve onlarla ortak duygular paylaşılması gibi sosyalleşme fırsatları sunmaktadır. Yapılan çalışmada seyirci ile stadyum çalışanı arasında kurulan etkileşim faktörünün kullanıcı memnuniyeti üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak Yoshida ve James (2010) yapmış oldukları çalışmada kullanıcı ve çalışan arasındaki etkileşimin memnuniyeti etkileyen faktörler arasında olduğunu ifade etmiştir.

Sarstedt ve ark. (2009) tarafından futbol seyircilerinin memnuniyet düzeylerine etki eden unsurlara ilişkin yapılan çalışmada stadyumların sahip oldukları mekansal özelliklerin seyircilerin genel memnuniyetlerini en yüksek düzeyde etkileyen faktör olduğu ortaya konulmuştur. Bunu takım özellikleri, taraftar bağlılığı ve kulüp yönetimi takip etmektedir. Çalışmada stadyumun sponsorluk anlaşmalarıyla isminin değiştirilmesinin kullanıcı memnuniyetini oldukça etkilediğinden de bahsedilmektedir. Stadyumun yeni adının taraftarlar tarafından benimsenmediği durumlarda genel memnuniyet düzeyi düşmekte ve sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalara ilişkin yapılan araştırma sonucunda Keul'un (1989) birbirinden farklı çok sayıda değişkenden oluşan karmaşık bir ağ olarak söz ettiği kullanıcı memnuniyetini etkileyen faktörlerin stadyumlar özelinde temel olarak dört grup altında toplandığı görülmüştür. Bunlar: kulübün yapısı, takımın nitelikleri, karşılaşmanın başarısı ve alan çalışmasına konu olan stadyumun mimari özellikleridir. Taraftar

memnuniyetinde oldukça belirleyici olan kulübün yapısal düzeni, yönetimi, hedefleri, sahip olduğu geçmişi, başarıları, hizmetleri, sosyal ve ekonomik konumu gibi unsurlar taraftar ile kulüp arasında güçlü bir bağ kurulmasını sağlamakta, takımın niteliklerine, karşılaşmaların başarısına ve stadyumun özelliklerine yönelik memnuniyet düzeyi düşük olsa bile genel memnuniyet düzeyini yükseltmektedir. Takımı oluşturan oyuncuların ve teknik direktörün futboldaki başarıları, aralarındaki uyum, sezon boyunca gösterdikleri performans, yerli ve yabancı yıldız oyuncu transferlerinin yapılması ise taraftarların memnuniyet düzeylerini şekillendiren takıma ait nitelikler arasındadır. Kulüp ve takım faktörleri memnuniyete yönelik taraftarların düşüncelerinde genel ve süreklilik gösteren yargılar oluştururken, karşılaşmanın başarısı özellikle taraftarların stadyumda geçirdikleri zaman diliminden duydukları memnuniyeti etkilemektedir. Oyuncuların iyi bir performans sergileyip tüm güçleriyle mücadele ettikleri başarılı bir karşılaşma taraftarlar üzerinde coşku, heyecan, tutku ve merak gibi duygular yaratıp karşılaşmanın sonunda stadyumda geçirdikleri zamandan tatmin olmuş bir şekilde ayrılmalarına neden olmaktadır. Buna karşılık kötü bir performans veya kaybedilen bir karşılaşma seyirciyi o an için memnun etmese de genel memnuniyet düzeylerini büyük oranlarda etkileyip farklı bir kulübü desteklemeye yöneltmemektedir. Son olarak kulübe ev sahipliği yapan stadyum faktörü kendi içinde birçok unsur bulundurmakta ve farklı açılardan kullanıcı memnuniyetini etkilemektedir. Bunlar; bakım ve temizlik, personel niteliği ve sayısı, yeme-içme, ilk yardım ve tuvalet gibi servis alanları, güvenlik, stadyumun içinde ve dışında yer alan sosyal alanlar, futbol maçlarının dışında gerçekleştirilen farklı aktiviteler, konum ve erişim kolaylığı, otopark sayısı, koltuk düzeni ve konfor, tasarım, estetik ve kent ile ilişki gibi mekan ve hizmet kalitesine yönelik parametrelerdir. Son teknolojiden faydalanılarak inşa edilen modern futbol stadyumlarının büyük ilgi topladığı günümüzde, stadyumlarını bu düzeye taşıyabilen kulüpler taraftarlarını da memnun etmektedir. Taraftarlar ev, mabet, yuva olarak gördükleri ve özelliklerinden memnun kaldıkları stadyumların kendilerine prestij sağladığını ve diğer kulüplerin taraftarlarından üstün kıldığını düşünmektedir. Bu nedenle stadyum faktörü kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Stadyumlarda kullanıcı memnuniyetsizliğinin sonuçları

Bireyin kullanıcısı olduğu mekanın, kullanıcıların beklentilerine ve ihtiyaçlarına cevap vermediği durumlarda memnuniyetsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu durum mekanın fiziksel, kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik, güvenlik, dayanım ve sürdürülebilirlik gibi özelliklerinin yetersizliği ve eksikliği sonucunda görülmekte olup beraberinde pek çok problemi getirmektedir. Her mekan kullanıcı için farklı amaca hizmet etmekte, buna bağlı olarak da memnuniyetsizliğin kullanıcı davranışı üzerindeki göstergeleri mekanın türüne, kullanım sıklığına, karşıladığı ihtiyacın önceliğine ve kullanıcı için önemine göre mekandan mekana değişmektedir. Bu durum futbol stadyumlarının en yoğun kullanıcı grubu olan seyircilerde, futbola özgü ismiyle taraftarlarda biraz farklı gelişmektedir. Çünkü taraftarlar kulüple, takımla ve ev sahibi stadyumla duygusal anlamda sağlam bağlar kurup, bunu kimliklerinin bir parçası haline getirmektedir. Bu ilişki çoğu zaman taraftarların kendi isteklerini, ihtiyaçlarını ve konforlarını ikinci plana atıp kulübün çıkarlarını düşünmelerine yol açmış ve memnuniyetsizliğe neden olan durumların sorgulanmasını ortadan kaldırmıştır. Karşılaşmalarda taraftarlar tarafından yapılan kazanma, kaybetme, yağmur, çamur, iyi gün, kötü gün gibi yaşanabilecek tüm durumlarda birlikteliğin, beraberliğin ve desteğin devam edeceğine yönelik tezahüratlar bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Bu nedenle taraftarların kulüple kurdukları bağı memnuniyetsizlik duydukları için koparıp memnun kalabilecekleri herhangi bir rakip kulübü desteklemeye başlamaları çok görülmemiş olsa da verilen tepkilerin türü ve büyüklüğü taraftara göre değişmektedir. Or (2008) taraftar tepkilerini başlıca beş başlık altında incelemiştir. Bunlar:

- Karşılaşmaları izlemek için stadyuma gitmemek,
- Şiddet içeren uyumsuz davranışlar gösterip düzeni bozmak,
- Takım değiştirmek veya herhangi bir takımı desteklemeyi bırakmak,
- Kulübün lisanslı ürünlerini almamak, lisanssız ürünlere yönelmek,
- Yayıncı kuruluşa ilişkin aboneliklerini sonlandırmaktır.

Maçlara gitmemek, desteklenen takımın karşılaşmalarda üst üste sergilediği başarısızlıkların taraftar davranışında yol açtığı tepkilerden biridir. Ayrıca kulübe ait stadyumun bakım, temizlik, koltuk konforu, görüş mesafesi, güvenlik, aydınlatma, ses

sistemi ve servis alanlara ilişkin memnuniyetsizliği de taraftarların maçları stadyumlar yerine evinde televizyondan izlemesine yol açabilmektedir. Kulüpler taraftarların satın aldıkları biletlerle maddi yönde tribünlerdeki tezahüratlarıyla ise manevi yönde destek görmektedir. Satın alınan kombine veya tek maçlık biletler kulüp ekonomisine oldukça fayda sağlamaktadır. Aynı zamanda tribünlerin boş kalması takımı psikolojik açıdan olumsuz etkileyip, performansın ve oyun kalitesinin daha da düşmesine yol açmaktadır (Or 2008). Alan çalışmasının yapıldığı 43 361 kişi seyirci kapasiteli Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nun ev sahipliği yaptığı Bursaspor Kulübü, 2018-2019 sezonunda Süper Lig'de mücadele ederken karşılaşmaları stadyumda izleyen seyirci sayısı ortalama 20 952 kişiydi (Anonim 2019o). Buna karşılık Bursaspor'un 15 yıl sonra Süper Lig'den İkinci Lig A kategorisine küme düşmesiyle birlikte 2019-2020 sezonunda maçları stadyumda izleyen seyircilerin ortalaması yaklaşık 12 000 kişiye düşmüştür (Samur 2020). Bursaspor karşılaşmalarında seyirci katılımının azalması, takımın performansından kaynaklı oluşan memnuniyetsizliğin taraftar davranışında ortaya çıkardığı bir eğilimdir. Günümüzde kulüpler televizyon yayınlarından büyük gelirler sağlamaktadır. Memnuniyet düzeyi düşük olan taraftarlar maçları stadyumda seyretmemenin yanı sıra televizyon veya radyo yayınlarından da takip etmediklerinde karşılaşmanın izlenme ve dinlenme oranları düşmekte ve bu durum da kulüp ekonomisine olumsuzluk olarak yansımaktadır.

Taraftarların şiddet içeren uyumsuz davranışlar gösterip mevcut düzeni bozmaları, memnuniyetsizliğin stadyumlardaki bir diğer sonucudur. Devletin, federasyonun, kulüplerin ve stadyumda bulunan güvenlikten sorumlu ekiplerin bu konuya ilişkin almış oldukları önlemler olsa da çoğu zaman oluşan beklenmedik olayların önüne geçilememektedir. Karşılaşma öncesinde, karşılaşma sırasında ve sonrasında stadyum ve yakın çevresinde oluşabilecek holiganizme, şiddete, düzensizliğe ve kişilik haklarına zarar vermeye yönelik davranışların engellenerek huzur ve güven ortamının sağlanması adına 2004 yılında 5149 sayılı “Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bunun yanı sıra TFF tarafından hazırlanan “Futbol Disiplin Talimatı” da bulunmaktadır. Günümüzde kulüplerin stadyumlarda görmek istedikleri taraftar türü desteklediği takımı her ortamda savunan tutkulu taraftarlar değil, en pahalı koltuklardan bilet satın alıp stadyumda para harcayan

seyircilerdir. Çünkü kulüplerin ekonomik başarısı taraftara sunulan hizmet kalitesi ve memnuniyetle doğru orantılıdır. Taraftarların stadyumlarda göstermiş oldukları olumsuz davranışlar kulüplere saha kapatma cezası, seyircisiz oynama cezası ya da doğrudan para cezası olarak yansımakta, bu da kulüplerin ekonomik kayıplar yaşamalarına, güçlü transferlerin yapılamamasına ve sportif başarının düşmesine neden olmaktadır. Böylelikle taraftarların düzeni bozan davranışları hem kulübe de hem de taraftarın kendisine zarar vermektedir.

Kulübe, takıma ve stadyuma yönelik memnuniyetsizlik sonucunda takım değiştirmek veya herhangi bir takımı desteklemeyi bırakmak gibi taraftar davranışlarına futbolda fazla rastlanmamaktadır. Tutulan takım kişileri sosyal gruplara ayırdığından sürekli takım değiştirmek kişinin çevresinden tepki görmesine yol açmakta, taraftarlığın tanımına uymamakta ve anlamına kaybetmesine neden olmaktadır. Bu tür davranışlar genellikle küçük yaşlardaki taraftarlarda görülebilmektedir. İleri yaşlardaki taraftarlarda ise beklentilerin karşılanmaması ve uzun süreli memnuniyetsizlik sonucu taraftarlığın bitip tarafsız seyirci konumunda spor etkinliklerinin takip edildiği durumlar gerçekleşebilmektedir (Or 2008).

Kişiler destekledikleri kulübün finansal olarak ayakta kalmasının ve gelecek yatırımlarının buna bağlı olduğunu bildiklerinden, taraftarlık gereği takımın ticari ürünlerini satın alma baskısı hissetmektedir. Finansal destek bir sonraki sezon güçlü transferlerin yapılması ve sportif başarının artmasını sağlayacaktır (Yıldız 2017). Bu nedenle kulübün lisanslı ürünlerini almamak ya da lisanssız ürünlere yönelmek taraftarların oyun başarısından, takım kadrosundan ya da stadyumun bulundurduğu niteliklerinden değil, kulübün sunduğu hizmetin kalitesi, çeşitliliği ve fiyatı gibi özelliklerinden duyduğu memnuniyetsizliğe yönelik gösterdiği tepki şekli olarak ortaya çıkmaktadır. Beklediği hizmetin karşılığını alamayan taraftarlar bu tür davranışlara yönelebilmektedir.

Taraftarların yayıncı kuruluşa ilişkin aboneliklerini sonlandırmaları memnuniyetsizlik sonucu toplu bir eylem niteliğine dönüştürüldüğünde kulüplere ve yayıncı kuruluşlara büyük sorunlar yaşatabilmektedir. Taraftar memnuniyetinin uzun süre sağlanamaması

sonucu karşılaşmaları evden de seyretmeme kararı, maçları izlemek için stadyuma gitmeme kararının devamı şeklinde gerçekleşebilmektedir. Kulüplerin gelirlerinin en büyük kısmını televizyon yayınlardan sağladığı günümüz dünyasında, bu durum kulüpler tarafından taraftar kaybından çok gelir kaybı olarak görmektedir (Or 2008).

Bunların dışında memnuniyetsizlik yaşayan taraftarların göstermiş olduğu bir başka davranış şekli de memnun kalmadığı durumları diğer taraftarlar ile paylaşmak ve olumsuz söylemlerde bulunarak sürekli şikâyet edici bir hal içerisinde olmaktır. Bu durum mevcut taraftarları istenmedik şekilde etkilemenin yanı sıra potansiyel taraftarların da kaybedilmesine yol açabilmektedir. Bireylerin memnuniyetlerini 1 defa, memnuniyetsizliklerini ise yaklaşık 10 defa sözlü olarak ifade ettikleri düşünüldüğünde, bu tür taraftar tepkisinin oluşturabileceği problemlerin ciddiye anlaşılabilir (Or 2008).

Stadyumlarda kullanıcı memnuniyetsizliğinden doğan bu olumsuzlukların önüne geçmek için kulüplere büyük sorumluluklar düşmektedir. Stadyum ve taraftar birbirinden ayrı düşünülemeyecek bütünleşik iki kavramdır. Bu nedenle kulüp yönetimlerinin ve stadyum tasarımcılarının taraftarların fiziksel, sosyal, psikolojik konforunu sağlayacak ortamı oluşturmaları ve bu ortamın kalitesini sürekli kılmaları gerekmektedir.

3. MATERYAL ve YÖNTEM: Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda Kullanıcı Memnuniyetinin Araştırılmasına Yönelik Alan Çalışması

3.1. Bursa Kenti, Bursaspor Futbol Takımı ve Timsah İkonu

Sahip olduğu köklü geçmişi ile hem tarih hem de kültür kenti olan Bursa, Osmanlı'nın da ilk başkentidir. 2019 yılı itibariyle 3 056 120 nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık şehirleri arasındadır. Marmara Denizi'nin güneydoğusunda bulunan kent Bilecik, Adapazarı, Yalova, İzmit, İstanbul, Balıkesir, Eskişehir ve Kütahya illeri ile çevrilidir (Anonim 2019u). Toplam 17 ilçesinden 3'ü merkez ilçe olan Bursa'nın büyükşehir olması Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım'ın merkez ilçe olması ile birlikte gerçekleşmiştir (Anonim 1987). İpek böceği ve kozası ile tekstil ticaretinde ve sanayide oldukça gelişmiş bir kent olup büyük oranda göç almaktadır. Marmara Bölgesi'nin en büyük dağı olan Uludağ ile kış ve doğa sporlarının merkezi olmanın yanı sıra geçmişinde atletizm, okçuluk, güreş, binicilik, bisiklet ve atıcılık gibi farklı spor dallarına da ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'a yakınlığı sayesinde gelişmelerden hızlı etkilenen Bursa, futbol ile Cumhuriyet'in kuruluşundan önce tanışmıştır. 1924 yılında ise Sanatkârlar Spor Derneği ile ilk şampiyonluğunu yaşamıştır (Kemankaş 2010).

Sanatkârlar Spor Derneği'nin yanı sıra Akınspor, İstiklalspor, Çelikspor, Pınarspor, Acar İdmanyurdu, Güvenspor, İnegöl İdmanyurdu ve Merinos Spor da Bursa'da kurulan futbol kulüpleri arasında yer almıştır. 1959 yılına gelindiğinde Türkiye 1. Profesyonel Ligi'nin kurulması ile birlikte ülke genelinde futbol profesyonel bir kimlik kazanmıştır. 1. Profesyonel Lig İstanbul, Ankara ve İzmir kulüplerinden oluşurken, 1963 yılında 2. Lig oluşturulmuştur. Futbolda oldukça başarılı olan ve iki kez şampiyon çıkaran Bursa'da, yeni ligde yer alabilmek için girişimler başlatılarak kentin beş takımının birleşmesine karar verilmiştir. Bunun sonucunda 1 Haziran 1963 günü son şampiyon Akınspor, Pınarspor, Çelikspor, İstiklal Spor ve Acar İdmanyurdu'nun bir araya gelmesiyle Bursaspor Kulübü kurulmuştur. Uludağ'ın yeşil örtüsü ve karlı zirvesini temsil eden yeşil ve beyaz ise takımın renkleri olarak belirlenmiştir. Bursaspor'un ligdeki ilk maçı ise 21 Eylül 1963'te İzmir Demirspor ile Alsancak Stadi'nda oynanmıştır (Kemankaş 2019).

İlerleyen yıllarla birlikte Bursaspor kimi zaman başarısızlığa uğramış, kimi zaman da büyük başarılar kazanmıştır. Yakın geçmişte yaşanan en önemli başarı ise 2009-2010 yılında Bursaspor'un Süper Lig şampiyonu olmasıdır. Bursaspor'un 57 yıllık tarihinde kent halkının futbola özellikle de Bursaspor'a olan ilgisi her geçen gün artmıştır. Takımın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra, 1966-1967 sezonunda Zonguldak'ta yapılacak olan deplasman karşılaşmasına giden bir grup Bursaspor taraftarı ile Zonguldakspor taraftarları arasında problem yaşanmıştır. O yıllarda futbol maçlarında çok sık rastlanmayan bu durum karşısında Zonguldak emniyeti Bursaspor taraftarlarına "Teksas'tan mı geldiniz? Tarafar otobüsüne değil, Teksas Konvoyuna benziyorsunuz" sözlerini kullanmıştır. Hemen ardından bu durum "Bursaspor taraftarları sahayı Teksas'a çevirdi" şeklinde basına yansımıştır (Anonim 2020n). Böylece Bursaspor ile sağlam bağlar kuran ve takımı koşulsuz destekleyen taraftar kitlesi uzun yıllar boyunca "Teksas Konvoyu" olarak anılmış olup daha sonra ise "Teksas" olarak yer etmiştir. Teksaslı taraftarlar konvoy ve atkı şov kavramlarını Türk tribünlerinde başlatan ilk gruptur (Anonim 2012b). Teksas taraftarları karşılaşmaları, Bursa'nın ilk stadyumu olan Atatürk Stadyumu'nda kapalı kale arkası tribünde seyretmiştir. Kentin yeni stadyumu olan Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda ise kuzey kale arkası tribün Teksas taraftar grubuna ayrılmıştır.

Şekil 3. 1. Teksas taraftar grubunun amblemi (Anonim 2020n)

Bursaspor'un yeşil inci olan simgesi, 1992 yılında çok durağan olduğu gerekçesi ile kulüp tarafından yeni bir sembol arayışına girilmiştir. O dönemlerde dünya takımları ve araç markaları gibi birçok şeyin hayvanlar ile sembolize edildiği dikkatleri çekmiştir. Bunun üzere izlenen bir belgeselden esinlenilerek rengi ve cesaretinden dolayı "timsah" takımın

yeni sembolü olarak karar defterine işlenmiştir. 1995 yılında UEFA Intertoto Kupası'nda mücadele eden Bursaspor'un oynadığı bir maç sırasında, Uganda uyruklu oyuncusu olan Majid Mussisi tarafından atılan gol sonrası sevincini timsah yürüyüşü yaparak göstermesi ise herkes tarafından büyük ilgi görek takımın sembolü ve gol sevincini ortak bir noktada buluşturan gelenek haline gelmiştir (Yeşilkavak 2017, Anonim 2019ö). İlerleyen yıllarda Bursaspor'un sembolü olan timsah ikonunun etkileri kente de yansımıştır. İlk olarak 2009 yılında Yıldırım meydanına, hemen ardından 2010 yılında Gemlik'e ve sonrasında çeşitli yerlere timsah heykelleri yapılmıştır (Çeltekligil 2019).

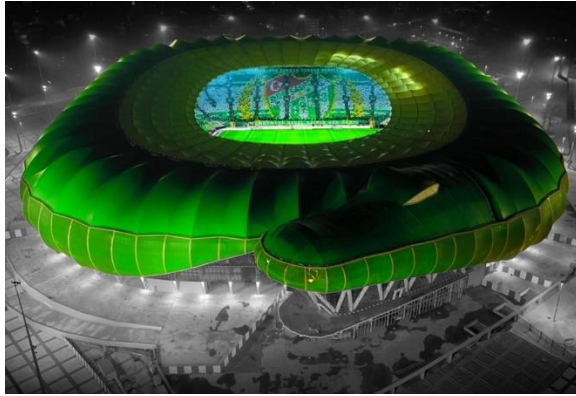
Şekil 3. 2. Gemlik, Yıldırım ve Orhangazi'de bulunan timsah heykelleri (Anonim 2010a, Anonim 2009d, Anonim 2015g)

Şekil 3. 3. Mussisi'nin başlattığı timsah yürüyüşü (Anonim 2011c, Anonim 2010b)

Bursaspor'un timsah ikonunun kentteki en büyük simgesi ise 2015 yılında kullanıma açılan Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu olmuştur. Üst örtüsü timsah formunda yeşil renkte tasarlanan stadyum, kente oturan dev bir timsaha benzemektedir. Bursaspor'un yöneticilerinden olan ve aynı zamanda timsah fikrinin sahibi olan Lemi Keskin timsah

formundaki stadyum ile ilgili ‘‘25 yıl önce bu maceraya çıkarken bana, timsahı nerede kullanalım Lemi bey söyleyin deseler karşılığında kaşkol, atkı, forma, masadaki hediyelik eşyalar derim ama timsahtan stat fikri aklıma gelmezdi’’ ifadelerini kullanmıştır. Sonrasında ise bu durumun sebebini timsah sembolünü tüm Bursa’nın benimsemesi ile açıklamıştır (Yeşilkavak 2017). Öyle ki stadyum Timsah Arena olarak anılmaktadır.

Şekil 3. 4. Timsah Arena Stadyumu (Anonim 2018t)

3.2. Bursa Atatürk Stadyumu

Cumhuriyet döneminden itibaren tarih içerisinde, kent hafızasında ve taraftarının algısında yalnızca bir stadyumu değil, çok daha fazlasını temsil eden Atatürk Stadyumu; hizmete açıldığı tarihten yıkılana kadar geçen zaman diliminde kentin tek stadyumu olma özelliği göstermiştir. Günümüzde tamamen yıkılan stadyum, Bursaspor takımına ve taraftarlarına 68 yıl ev sahipliği yapmıştır. Mevcut stadyumun yıkılıp, farklı bir alanda yeni bir stadyum yapılması kararının ardından eski stadyum alanı, bugünkü halini alana kadar birçok kez fikir, karar ve uygulama değişikliği yaşamıştır. Uygulanması kararlaştırılan son proje olan ‘‘millet bahçesi’’ yakın zamanda kent kullanımına açılmıştır.

3.2.1. Stadyumun konumu ve yakın çevresi

Atatürk Stadyumu; Altıparmak, Çekirge ve Stadyum Caddelerinin birbirine bağlandığı noktada yer alarak kentin önemli köşelerinden birini oluşturmuştur. Stadyumun kuzeyinde, futboldan farklı spor dallarının yapıldığı ve 3250 kişilik izleyici yeri

barındıran Atatürk Spor Salonu yer almıştır. 1800 m²'lik kapalı alana sahip mekan, 1972 yılında kullanıma açılmıştır. Spor salonunun batısına ise Atatürk Kapalı Yüzme Havuzu yapılmıştır. Atatürk Stadyumu, spor salonu ve yüzme havuzu ile birlikte bu alanda bir spor aksı oluşturmuştur. Stadyum Caddesi boyunca kuzeye doğru ilerleyen aksın devamında yine Cumhuriyet dönemine ait olan bir eğitim bir de sanayi yapısı yer almıştır. 1958 ve 1962 yılları arasında inşa edilmiş olan Bursa Atatürk Lisesi, Atatürk Spor Salonu ve İpekiş Fabrikası arasında konumlanmıştır. Toplamda 16000 m² alana sahip olan lise, ağaçlarla kaplanmış 14000 m²'lik bir bahçeye sahiptir (Akkılıç 2002). 1927 yılında faaliyete girmiş olan tarihi İpekiş Fabrikası ise Stadyum Caddesi'nin Merinos Kavşağı ile birleştiği yönde yapılmıştır. Atatürk'ün talimatı ile Bursa'da ipekböcekçiliği ve koza üretiminin değerlendirilmesi için kurulan İpekiş, döneminde sanayiye öncülük eden ve ihracat yapan ilk kuruluşlardan olmuştur (Topaktaş 2016). Stadyum Caddesi'ni oluşturan bu yapılar mimari yapı türü anlamında kentin ilk örneklerinden olmuş, sahip oldukları tarih, değer ve yaşanmışlıklarla Cumhuriyet döneminin izlerini taşıyan bir alan oluşturmuştur. Caddenin doğusuna ise 1955 yılında yapılan Kültürpark; 40 hektarlık büyüklüğü ile kente kazandırılmış, içerdiği sosyal donatı ve yeşil doku çeşitliliği ile yıllar boyunca Stadyum Caddesi'nde bulunan diğer yapılar ile bütünlük yaratmıştır.

Şekil 3. 5. Atatürk Stadyumu ve yakın çevresi

3.2.2. Stadyumun yapım ve kullanım süreci

Cumhuriyetin kuruluşundan önce futbolla tanışan Bursa, ilk karşılaşmasını 1924 yılında yapmıştır. Atatürk Stadyumu'nun inşasının tamamlanıp resmi olarak açılışına kadar

geçen dönemde maçlar Atıcılar sahasında oynanmıştır. İşgalin bittiği 11 Eylül 1922 tarihinden sonra başkent Ankara ve İstanbul arasındaki yolculuklarında Bursa'yı ziyaret eden Mustafa Kemal, 1925 yılında yaptığı dördüncü Bursa gezisinde Atıcılar sahasında oynanan Bursa İdmanyurdu ve Ankara Muhafızgücü arasındaki karşılaşmayı izlemiştir. Maçtan sonra Bursa'da bir stadyum yapılması için kent yöneticileri tarafından yardım istenmesi üzerine Mustafa Kemal, kent spor alanı eksikliğinin giderilmesi için seçilen uygun bir alanda stadyum yapılmasını istemiş ve 1000 lira bağışta bulunmuştur. Dönemin valisinin de gayretleriyle 2000 lira daha temin edildikten sonra, hazineye ait olan Beylikbahçe adındaki dutlukta stadyumun temelleri atılmış ve yapımı için uzun yıllar uğraşıldıktan sonra yeni stadyum, 3 Haziran 1932 yılında kentin ve futbolun hizmetine girmiştir (Kemankaş 2010).

Bursa'nın Osmangazi ilçesinde bulunan Altıparmak semtinin batısında ve şehrin önemli parklarından olan Kültürpark'ın doğusunda yer alan Atatürk Stadyumu, inşa edildiği dönemde Beylikbahçe olarak bilinen bu konumunda üç aşamalı bir yapım süreci geçirmiştir. İlk olarak, 1932 yılında yapımı tamamlanan stadyum üç yüz kişilik tek bir kapalı tribüne sahiptir ve 2 hektarlık arazide kuzey-güney doğrultusu boyunca uzanmıştır. Sadece futbol maçlarına değil, atletizm müsabakalarına, atıcılık çalışmalarına ve bayramlarda tören geçişlerine ev sahipliği yapmıştır (Kemankaş 2010).

Şekil 3. 6. 1932'de tamamlanan Gazi Stadyumu (Kemankaş 2019)

Şekil 3. 7. Atatürk Stadyumu'nda atıcılık çalışmaları (Kemankaş 2019)

Bu dönemde Mustafa Kemal henüz Atatürk soyadını almadığından stadyumun ismi Gazi olarak belirlenmiştir. 21 Haziran 1934 tarihinde 2525 Sayılı Soyadı Kanunu'nun çıkarılmış ve 2 Ocak 1935 günü de yürürlüğe girmiştir. Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmesiyle Gazi Stadyumu da 1935'ten itibaren Atatürk Stadyumu olmuş ve Atatürk ismini taşıyan ilk stadyum olarak tarihte yer edinmiştir. Bu yıllarda Gazi ismini taşıyan bir diğer stadyum ise Kastamonu'da yapılmıştır ve günümüzde hala Gazi Stadyumu olarak ismini korumaktadır (Kemankaş 2010).

İkinci olarak, 1938 yılında mevcut stadyumun biraz daha güneyine kaleleri doğu-batı yönünde olacak şekilde yeni bir stadyum yapımına başlanmıştır. Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nun mimarı İtalyan Viyenti Viyolo'ya hazırlatılan, yüzme havuzu, çocuk bahçesi, tenis kortu, atış poligonu ve gazino da öngörülen bu girişim; 2. Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki olumsuz etkileri gibi sebeplerle yarıda kalmış, yalnızca futbol alanı ve Çekirge Caddesi'ne paralel kapalı tribününü tamamlanabilmiştir. Modern sporların da yapılabileceği spor tesisinin iptal olmasıyla Bursa, çağdaş spor dallarının kentte gelişimini sağlayacak ciddi bir fırsatı kaçırmıştır. Son olarak, mevcut stadyum kullanım itibarıyla kente uyum sağlayamamış ve 1945 yılında Haşim İşçan'ın Bursa Valisi olmasıyla doğu-batı yönündeki stadyum yıkılarak yerine modern plan sistemine sahip olan Atatürk Stadyumu'nun yapımına başlanmıştır. 1948 yılında kapalı tribün, oyun sahası ve altı kulvarı olan atletizm pisti tamamlanmıştır (Kemankaş 2010). Sonrasında etrafı taş duvarlarla çevrilen stadyuma birçok kez tadilat ve ilave alanlar yapılmıştır.

Şekil 3. 8. İlk Gazi Stadyumu ve yanında 1938 yılında doğu-batı doğrultusunda yapılan stadyum (Kemankaş 2019)

Şekil 3. 9. İlk betonarme tribün 1950 ve 1958 yılları (Anonim 2018u, Kemankaş 2019)

İlk maç 1950 yılının şubat ayında Akınspor ve Acar İdmanyurdu arasında hakem Hasan Kesimel yönetiminde oynanmıştır. Atatürk Stadyumu'ndaki ilk gol Akınsporlu Nurettin Sezgiç tarafından atılırken, Acar İdmanyurdu kalecisi Faruk Aşkan da ilk golü yeme unvanına sahip olmuştur (Kemankaş 2010). İlerleyen zamanlarda mevcut kapalı tribünün karşısına açık tribün ve iki kale arkası tribünlerin eklenmesiyle 1970 yılında Atatürk Stadyumu dört tribüne kavuşmuştur. Oyun sahası 1978 yılında çimlendirilmiş, 1994 yılında ise gece maçlarının gerçekleştirilebilmesi için ışıklandırılmıştır. Önce maraton tribününün üzeri kapatılmış, ardından 1997 yılında A Milli Takımın Hollanda ile oynayacağı karşılaşmanın Atatürk Stadyumu'nda yapılacak olması nedeniyle Uludağ yönünde bulunan kale arkası tribünün üzeri uzay kafes sistem ile kapatılmıştır. Böylece stadyumda bulunan seyirci alanlarından büyük çoğunluğunun üzeri kapalı duruma gelmiştir (Baran 2013).

Bursaspor, 2010 yılında kazanmış olduğu şampiyonluk sonrasında Şampiyonlar Ligi'nde oynamaya hak kazanmıştır. Yapılan incelemeler sonrasında Atatürk Stadyumu'nun Şampiyonlar Ligi karşılaşmalarının yapılabilmesi için gerekli UEFA kriterlerini karşılamadığı; kapasite, oyun sahası, çimlendirme, ses düzeni, aydınlatma, basın ve şeref tribünleri, güvenlik gibi unsurları içeren birtakım eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Atatürk Stadyumu, son büyük tadilatını UEFA kriterlerini sağlamak için geçirmiş ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile stadyumda yaklaşık iki ay süren yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla oyun sahası ebatları 68x105 metre olacak şekilde üç metre aşağıya indirilmiştir. Yaklaşık 19000 olan kapasite, tribünlerin oyun sahasına yaklaştırılıp yeni sıralar eklenmesiyle 7200 kişi daha arttırılarak toplamda 26273 kapasiteye ulaştırılmıştır (Anonim 2010c). Protokol tribününde 184, VIP tribünde 738,

maratonda 7025, kapalı tribünde 2331, açık kale arkasında 5128, kapalı kale arkasında 9361 ve misafir tribünde 1384 kişilik koltuk kapasiteleri olacak şekilde düzenlenmiştir. Stadyumun 20 adet giriş kapısına 42 adet barkod sistemli turnike getirilmiş, içeriden ve dışarıdan olmak üzere toplamda 80 adet kamera yerleştirilmiştir. Çıkış kapıları sayıca artırılarak otoparkla ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. Basın personelleri için çalışma odası, futbolcular için doping odası ilave edilmiş, kameraların, ekranların ve ses sisteminin kontrol edilebileceği güvenlik odası eklenerek; Atatürk Stadyumu'nun günümüz teknolojisinin gerekliliklerine uyum sağlaması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Böylece, Atatürk Stadyumu yapılan bir törenle yaklaşık 80 yıl sonra yeniden açılmıştır (Anonim 2010d).

Şekil 3. 10. Atatürk Stadyumu yenileme çalışmaları (Anonim 2010e, Anonim 2010f)

Şekil 3. 11. Atatürk Stadyumu oturma planı (Anonim 2013d).

Farklı heyecanlara sahne olan Atatürk Stadyumu'nda ilk milli maç 1965 yılında Türkiye ve Bulgaristan Genç Milli Takımları arasında oynanmıştır. Stadyum A Milli Takımı ise ilk kez 1979 yılında Cezayir ile oynanan maçta konuk etmiştir. 1997 yılında Hollanda ve 1998 yılında Almanya ile oynanan A Milli Takım galibiyetleri de Atatürk Stadyumu'nda

kazanılmıştır. 1999 yılında oynanan İrlanda maçı ise berabere bitmiştir. 2008 yılında A Milli Takım'ın, 2-0 kazandığı Ermenistan maçı da burada gerçekleştirilmiştir (Anonim 2015h). Bu nedenle taraftarlar Atatürk Stadyumu'nun milli takıma uğur getirdiğine inanmıştır. Avrupa'nın başarılı takımlarından Sevilla, Dinamo Kiev, Dundee United, Celtic, Ajaks ve Manchester United gibi devler de burada mücadele vermiştir (Kemankaş 2000). 2009-2010 sezonunda Bursaspor'un şampiyonluk sevincine tanıklık eden stadyum, bir sonraki sene Şampiyonlar Ligi karşılaşmalarını ağırlamıştır. Türkiye'de yedi şehir ve yedi stadyumun ev sahipliği yaptığı, 2013 yılında düzenlenmiş olan FIFA U-20 Dünya Kupası kapsamında oynanan dokuz maç Bursa Atatürk Stadyumu'nda gerçekleştirilmiştir (Baran 2013). ABD bünyesinde internet üzerinden futbol haberleri yayımlayan Bleacher Report sitesi 2014 yılında bir araştırma yapmış ve Dünya'daki en iyi 100 futbol stadyumu listesinde Atatürk Stadyumu seksen altıncı sırada yer almıştır (Tighe 2014). Atatürk Stadyumu'nda oynanan son maç ise Bursaspor'un 2-1 üstünlüğü ile sonuçlanan Bursaspor-Mersin İdmanyurdu karşılaşması olmuştur. Stadyumda son gol Sercan Yıldırım tarafından atılmıştır. 2015 yılının Aralık ayında oynanan bu maçla Atatürk Stadyumu futbola, takımına ve taraftarlarına veda etmiştir.

3.2.3. Yeni stadyum fikrini oluşturan ortam

Yaz Olimpiyat Oyunları, Kış Olimpiyat Oyunları, UEFA Avrupa Futbol Şampiyonası, FIFA Dünya Kupası, Avrupa Atletizm Şampiyonası gibi uluslararası büyük spor organizasyonlarının düzenlenmesi, ev sahibi ülkeye birçok anlamda olumlu getirilerle sonuçlanmaktadır. Bunların en başında organizasyonları seyretmek için dünyanın dört bir yanından gelen sporseverler aracılığı ile turizm gelirlerinin artıp, dış sermaye girişinin olması sonucunda ülke ekonomisinde oluşan hareketlenmeler gelmektedir. Bu etki o kadar büyüktür ki, UEFA 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası'na ev sahipliği yapmaya hak kazanan Fransa, ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından yapılan sunumunda; düzenleyecek oldukları bu organizasyonun sağlayacağı etki ile ekonomik krizden çıkmayı planladıklarını söylemiştir.

Bir diğer olumlu getirisi ise, organizasyonların gerçekleştirildiği ülkelerin ve kentlerin dünya çapında tanıtımının yapılması ve bu süreç boyunca televizyon, gazete ve internet yoluyla kamuoyunda gündemi oluşturmasıdır. Bunların dışında organizasyonların

gerçekleştirilebilmesi için gerekli standartları sağlamak amaçlı yatırımlar yapılmakta; spor mekanı, çevre, ulaşım ve konaklama alanlarında ülkelerin altyapı imkânları geliştirilmektedir. Mevcut spor, sporcu ve tesis olanakları yükselirken; iyileştirilen altyapının daha sonra orada yaşayan halk tarafından kullanılmasıyla da kentsel fayda sağlanmaktadır. Bu etkinlikler sırasında kentlerin birbiriyle, dünyayla ve insanlarla olan etkileşimi artmakta; sosyal, kültürel ve toplumsal yaşamda olumlu izler yaratılmaktadır. Ayrıca bu organizasyonların içinde bulunmak ev sahibi ülkelere politik anlamda da prestij sağlamaktadır (İmamoğulları 2012).

Bu nedenlerle gelişmiş ülkeler tanıtım ve pazarlama; gelişmekte olan ülkeler ise gelişmişlik düzeyine ulaşma amaçlarıyla, organizasyonlarda ev sahibi olabilmek için tüm güçleriyle rekabet etmektedir. 2000'li yılların başlarından itibaren Türkiye de bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapabilmek için ciddi girişimlerde bulunmaya başlamıştır. İstanbul'un uluslararası olimpik anlaşma şartlarına uygun olarak Olimpiyatlara hazırlanması ve Olimpiyat Oyunları'nın düzenlenmesi amaçlarıyla 1992 yılında 3796 sayılı İstanbul Kentinde Olimpiyat Oyunları Kanunu yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Olimpiyat Kanunu olan tek ülkedir.

Ülkemizde, Kalkınma Bakanlığı tarafından 1963 yılından itibaren her beş yıllık dönemler için kalkınma planları hazırlanmakta ve spor hedef ve politikalarına da yer verilmektedir. İlk yıllarda beden ve ruh sağlığı, spor eğitimi ve sorunları, katılımın arttırılması başlıklarında değerlendirilen spor hedeflerine daha sonra; şehir imar planlarında spor tesisi, spor sahası, yeşil alan ve çocuk oyun alanlarına ayrılan kısımların arttırılması ve gelişmiş ülke standartlarına ulaştırılmasına yönelik hedefler eklenmiştir (Yıldız 2018).

Sporun ve spor mekanlarının teknolojiye uyum sağlaması gerektiğine değinen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre, 1999 yılı sonu itibariyle 328 stadyum, 31 kapalı yüzme havuzu, 25 açık yüzme havuzu, 757 futbol sahası hizmete sunulmuş olup; 178448 sporcu, 15391 antrenör, 20277 hakem ve 5437 spor kulübü mevcuttur. Önceki planlarda sporun daha çok yerel boyutundan bahsedilirken artık uluslararası arenada rekabet etme fikri ön plana çıkmış ve bunun için gerekli altyapının oluşturulması amaçlanmıştır (Anonim 2000).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre, 2006-2012 yılları arasında amatör spor branşlarına kayıtlı sporcu sayısı yüzde 98 artışla 3,5 milyona ve spor kulübü sayısı yüzde 55 artışla 11695'e ulaşmıştır. Trabzon, Mersin ve Erzurum illerinde yapılmış olan büyük ölçekli spor tesislerinin ülke genelinde sayılarının arttırılması ve etkin kullanımı için organizasyon çeşitliliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Anonim 2013g). Ayrıca hazırlanan Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda; spor faaliyetlerine erişim kolaylığı sağlanmasıyla sporun herkes için yaşam biçimi haline geldiği, uluslararası turnuvalarına çok sayıda sporcu katılımı ile birçok derece alınan, sporun tüm branşlarında dünya çapında mücadele verebilecek düzeye ulaşmış bir ülke olmak, Türkiye'nin 2023 yılı için spor vizyonu olarak belirlenmiştir (Anonim 2013f). Son plan olan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, Türkiye'nin spor turizmi geliştirilerek çeşitli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapması ve uluslararası düzeyde geleneksel spor dallarının tanıtılması spor hedefleri arasındadır (Anonim 2019ü).

Planlanan spor hedefleri ve politikası doğrultusunda uluslararası anlamda ilk ev sahipliği, 61 ülkeden toplamda 3200 sporcunun katılımıyla 1997 tarihinde düzenlenen 1. Hava Oyunları için yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde farklı boyutlarda birçok organizasyon ağırlanmış fakat dünyada büyük ses uyandıran ve çok sayıda izleyici kitlesi olan Avrupa Şampiyonası ve özellikle başlangıcı çok eski tarihlere dayanan Olimpiyatları gibi etkinliklere ev sahipliği yapılamamıştır. Birçok kez adaylık sürecinden geçen Türkiye; 2000, 2004, 2008, 2012 ve 2020 Olimpiyat Oyunları'nın İstanbul'da yapılması için başvuruda bulunmuştur. 2008, 2012, 2016 ve son olarak da 2024 yılları için ise Avrupa Şampiyonası ev sahipliği için aday olmuştur.

2000 yılı Olimpiyat Oyunları başvurusunda rakibi Sydney ile karşılaştırıldığında, İstanbul'da Olimpiyat köyünün organizasyon bölgesine uzaklığı 22 km iken Sydney'de yürüme mesafesinde olması sonucun belirlenmesinde en önemli etmen olmuştur. 2004 yılında gerçekleştirilen adaylıkta ise, o dönem ülke genelinde yaşanan ekonomik belirsizler ve İstanbul'un çevresel sorunları rakip Atina'ya kıyasla olumsuz izlenim oluşturmuştur. 2012 yılında Pekin'in altyapı, ulaşım ve Olimpiyat köyü açısından daha hazırlıklı olması ile birlikte geçmiş organizasyon deneyimleri; 2012'de ise Londra'nın gelişmiş ulaşım ağına sahip olması İstanbul'un önündeki engellerden olmuştur. 2016

yılında adaylıkta bulunmayan Türkiye, son adaylık sürecini 2020 Olimpiyatları için Tokyo ile gerçekleştirmiş; konaklama kapasitesinin daha az olması ve organizasyonlar sırasında doğacak trafik probleminin ek ulaşım altyapısı gerektirmesi gibi sebeplerle kaybetmiştir (Öncel 2018). 2024 Olimpiyatları Paris’te, 2028 Olimpiyatlarının ise Los Angeles’ta düzenlenecektir. Bu nedenle adaylık süreci başarı ile tamamlanabilirse, Türkiye’nin organizasyonlarda ev sahibi olabileceği en yakın tarih 2032’dir (Çeltekligil 2019).

Avrupa Şampiyonası’na son başvurusunda ise rakibi Almanya’ya karşı, ulaşım ağı planına göre uluslararası hava ulaşımının az sayıda havalimanı ile sağlanabilmesi, konaklama kapasitesi, sürdürülebilirlik, insan hakları ve siyasi yaklaşımlar açısından eleştiri almıştır. Ayrıca yapılan sunumda stadyumların kent ile ilişkisi ve şehirlerarası ulaşım hakkında yeterli bilginin verilmesi yerine daha çok yeni havalimanından ve kentin turistik değerinden bahsedilmesi sonuca olumsuz yansımış, ev sahipliği hakkı kaybedilmiştir (Çeltekligil 2019).

Olumsuz sonuçlanan çok sayıda adaylık sürecine rağmen, ev sahibi ülkeye sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, sportif ve daha birçok anlamda kazanç sağlayan uluslararası çapta büyük ölçekli etkinliklere, Türkiye’nin ev sahipliği yapma çabası ve isteği devam etmektedir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen spor politikasının Anadolu’ya yansımaları olarak, “23 şehirde 25 süper stadyum” projesi hayata geçirilmiş, yalnızca İstanbul’un değil, ülkenin birçok şehrinin organizasyonlara ev sahipliği yapabilmesi yönünde çalışmalara başlanmıştır. Trabzon, İzmir, Edirne, Diyarbakır gibi farklı bölgelerde FIFA ve UEFA kriterlerine uygun olacak şekilde yapılan bu stadyumlardan bazıları tamamlanarak kullanıma açılmış, bazılarının ise yapım süreci hala devam etmektedir. 2014 yılında dönemin Gençlik ve Spor Bakanı Akif Çağatay Kılıç tarafından yapılan açıklamada Türkiye’nin “23 şehirde 25 süper stadyum” projesi, “1950’li yıllardan kalma beton yığınları stadyumlar yerine, kentin dokusuyla uyumlu, standartları yüksek, sadece spor alanı olmakla kalmayan, sosyal ve kültürel alanlar da içeren dev yapıları Türk sporunun hizmetine sunuyoruz. Türkiye’de, 1994-2002 tarihleri aralığında sadece tek bir stat inşa edildi. O da borçları henüz bitmeyen Atatürk Olimpiyat Stadı. Şimdi biz, yaklaşık 3 milyar TL bütçe ile 23 şehirde 25 dev stadyum inşa ediyoruz. Binlerce

seyirciye kapılarını açacak bu stadyumlar hem çok daha fazla seyircinin takımlarını desteklemelerini sağlayacak, hem de kentin spor kültürüne önemli katkılar sağlayacak. Sporseverlerin aileleriyle, eş ve dostlarıyla huzur içerisinde gidebileceği bu stadyumlar, kulüplerin daha fazla gelir elde etmesine de önemli katkılar sağlayacak ve ülkemizde futbolun daha ileriye taşınması konusunda önemli rol üstlenecektir. Eminim ki her biri kendisine has mimari özellikler taşıyan bu stadyumların katkıları her anlamda en üst seviyede olacaktır. Bu tesisler aynı zamanda Türkiye'nin inşaat sektöründe geldiği noktanın görülmesi açısından da oldukça önemli. Dünya standartlarında tesisleri, diğer ülkelerden daha az maliyetle, çok daha hızlı bir şekilde inşa ettiğimizi bilmek her açıdan gurur verici” sözleriyle ifade edilmiştir (Anonim 2014f). İlerleyen dönemde 25 olarak planlanan stadyum sayısı 37 stadyum yapılması şeklinde güncellenmiş ve 18 stadyumun yapımı tamamlanmıştır (Anonim 2018ü).

Türkiye'nin stadyum hamlesi kapsamında yeni bir stadyum yapılması hedeflenen kentler arasında Bursa da yer almıştır. Uluslararası organizasyonlara aday şehir olan İstanbul'a yakınlığı, ekonomik anlamda ülkenin gelişmiş kentlerinden biri olması, eski bir spor geçmişine ve kültürüne sahip olması, yerel futbol takımının ve güçlü bir taraftar kitlesinin olması gibi özellikler bu konuda etkili olmuştur. Sahip olduğu bu özelliklerden dolayı uluslararası organizasyonların Bursa'da düzenlenebilmesi için kentin altyapısını güçlendirerek, gerekli kriterleri sağlayan, günümüz teknolojisi ile uyumlu, yüksek seyirci kapasiteli ve modern bir stadyum yapma fikri ortaya çıkmıştır. Uluslararası organizasyon hedefleri dışında yerel anlamıyla kentin ve takımın ihtiyaçlarına bakıldığında, Bursaspor'un elde ettiği başarılarla beraber Bursasporlu taraftar sayısı da artmıştır. Bu nedenle erken Cumhuriyet Dönemi mimarisine sahip Atatürk Stadyumu'nun ihtiyaçları karşılayamayan bir yapı haline geldiği ve yeni bir futbol stadyumuna gerek duyulduğu düşüncesi oluşmuştur. Dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe tarafından yapılan bir açıklamada yeni bir stadyum yapılması kararı ile ilgili “UEFA temsilcileri de bunu söylüyor, Atatürk Stadyumu 3.sınıf bir stat. Türkiye'ye yakışan organizasyon verilecek bir stadyum değil. Çeyrek finale kalırsak yine Bursa'da oynayamayacağız... Yeni stadyumun sadece Bursa'nın değil Türkiye'nin ihtiyacı” ifadeleri kullanılmıştır (Anonim 2010g). Modern stadyum fikriyle alanın yalnızca futbola değil, sporun birçok dalının yanında kültür ve sanat gibi çeşitli etkinliklere ve ticari fonksiyonlara hizmet edip

günün her saati canlı bir mekan yaratarak hem kulübe hem de kente fayda sağlama amacı da yeni stadyum fikrini desteklemiştir. Böylece Büyükşehir Belediyesi tarafından yeni stadyum için çalışmalara başlanmıştır.

3.2.4. Atatürk Stadyumu'nun yıkımı ve yerine planlanan projeler

2009-2010 sezonunda Süper Lig şampiyonu olan Bursaspor'un lig maçlarını kendi stadyumunda oynayabilmesi amacı ile Atatürk Stadyumu'nda yenileme çalışmaları yapılmış ve stadyum Süper Lig karşılaşmaları için gerekli koşulları sağlayacak özelliklere getirilmiştir. Aynı zamanda kente yeni ve modern bir stadyumun inşa edilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Atatürk Stadyumu'nun tamamen yıkılarak mevcut yerinde yenilenmesine ilişkin alınan ilk karar ile birlikte gerçekleştirilmesi planlanan düşüncelerden biri de yeni stadyumun, UEFA ve FIFA'nın uluslararası karşılaşmalara ev sahipliği yapabilmek için zorunlu kıldığı seyirci kapasitesine ulaşabilmesi olmuştur. Bu doğrultuda genişletilerek yeniden tasarlanan stadyum projesi için kent merkezinde bulunan, tarihi bir doku oluşturan, yoğun araç ve insan trafiğine sahip ve genişleme imkânı bulunmayan mevcut stadyum alanı yeterli olmamıştır. Hedeflenen kapasitenin sağlanabilmesi için Kültürpark'ın bir bölümünün stadyum alanına dâhil edilmesi bir seçenek olarak düşünülse de, gerekli altyapıyı sağlayabileceğinin öngörüldüğü stadyumun günümüzdeki konumuna, Acemler kavşağının yakınındaki Veledrom bölgesine yapılması kararı alınmıştır.

Şekil 3. 12. Yeni kent stadyumu için yapılan öneriler (Cankurt 2015)

Veledrom bölgesine yapılacak yeni stadyumun çalışmaları devam ederken Atatürk Stadyumu'na ne olacağı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Dönemin Belediye Başkanı tarafından yapılan ilk açıklamalarda “Bursa, hem yenilenen Atatürk Stadyumu hem de 43 000 kişilik yeni stadyumu ile ayrıcalıklı bir kent olacak” ifadeleri kullanarak kentin iki stadyumunun olacağını vurgulamıştır (Anonim 2010h). Atatürk Stadyumu'nun amatör spor karşılaşmaları ve çeşitli kutlamalar için kullanıma devam ederek Cumhuriyet yapısı örneği olarak kent belleğinde yer etmeye devam edeceği düşünülürken, stadyumun yıkılması ve söz konusu alana alışveriş merkezi yapılması gündeme gelmiştir. Bu duruma Mimarlar Odası Bursa Şubesi, birçok sivil toplum kuruluşu, kent halkı ve Atatürk Stadyumu'nda unutulmaz hatıraları olan Bursaspor taraftarları yoğun tepki göstermiş ve eleştirilerde bulunmuştur. 2012 yılında ise Atatürk Stadyumu'nun yerine dev bir timsah heykelinin yapılması fikri ortaya konulmuştur (Anonim 2012a). 2013 yılında düzenlenen bir basın toplantısında ise yeni stadyumun tamamlanmasıyla birlikte Atatürk Stadyumu'nun, Atatürk Spor Salonu'nun ve Atatürk Lisesi'nin yıkılacağı, yerine kentsel tasarım projesi kapsamında meydan düzenlemesi yapılacağı kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ayrıca projenin tasarımcısı tarafından meydana ilişkin detaylar aktarılarak; seyir terası, havuz, Bursa çeşmeleri, Bursaspor'un şampiyonluğunu simgeleyen bir anı duvarı, dinlenme alanları, otopark ve Atatürk Stadyumu'na ait taşların bulunduğu özellikli bir meydan oluşturulacağından bahsedilmiştir (Anonim 2013e). İlerleyen zamanlarda ise tanıtılan meydan projesi yerine sahanın, kapalı tribününün tamamının, diğer tribünlerin ise alt bölümlerinin korunarak Atatürk Stadyumu'nun tarihi dokusunun yaşatılmasının ve yaklaşık 15 000 kişilik oturma alanı ile çeşitli etkinliklere hizmet etmesi amaçlanan farklı bir proje tanıtılmıştır (Anonim 2016j). Yeni stadyumun hizmete açılmasının ardından 2016 yılında Atatürk Stadyumu yıkılmış ve meydan projesi kapsamında çalışmalar başlamıştır.

Şekil 3. 13. Açıklanan meydan projeleri (Anonim 2013e, Anonim 2017l)

Şekil 3. 14. Günümüzde Atatürk Stadyumu alanındaki millet bahçesi (Anonim 2020o)

Şekil 3. 15. Atatürk Stadyumu alanının günümüz görünümü (Anonim 2020o)

Atatürk Stadyumu'nun yıkılması ve yerine meydan düzenlemesinin yapılmasının ardından 2018 yılına gelindiğinde ise dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Alınur Aktaş tarafından söz konusu alanın millet bahçesine dönüştürülmesi için hazırlıkların başladığı açıklanmıştır. 2020 yılının Haziran ayında kullanıma açılmış olan ve günümüzde millet bahçesi olarak yer alan 42 000 m²'lik alanda koşu pisti, termal su, şadırvanlı çeşme, yeşil alanlar, çocuk oyun alanları, Bursaspor şampiyonluk köşesi, millet kıraathanesi ve zemin kotunun altında 480 araç kapasiteli otopark bulunmaktadır.

3.3. Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu

Kayseri'de yapılan Kadir Has Stadyumu'nun ardından gündeme gelen Bursa'da yeni ve modern bir stadyum yapılması fikri, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin de girişimleriyle hız kazanmıştır. Yapılacak projenin tasarlanması ve yapım sürecine yönelik paylaşımda bulunulması amacıyla Kadir Has Stadyumu'nun mimarları Bursa'ya davet edilmiştir. Ardından 8'i Bursa'dan ve 1'i İstanbul'dan olmak üzere toplamda dokuz mimarlık ofisi yeni stadyum için kendi tasarımlarını oluşturarak belediyeye teslim etmişlerdir. Belediye

tarafından elenerek sayıca dörde düşürülen stadyum projeleri, karar aşamasında online oylama yoluyla kamuoyuna sunulmuş ve uygulanacak olan proje Bursalı ve Bursasporluların seçimine bırakılmıştır. Oylama sonucunda Sözüneri Mimarlık Ofisi'nin tasarlamış olduğu Bursaspor'un simgesi olan timsah formundaki stadyum beğeni toplayarak, uygulanmak üzere seçilmiştir. Betonarme bölümlerinin statik projesi Arçe Mühendislik tarafından yapılan stadyumun çelik çatısı ise SBP isimli Alman bir firma tarafından tasarlanmıştır. Stadyumun tam ismi Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu olmakla birlikte daha çok Timsah Arena adıyla anılmaktadır.

3.3.1. İnşaat öncesi kararları

Yeni bir stadyum yapılması fikrinin ortaya çıktığı ilk zamanlar, Atatürk Stadyumu'nun yıkımından sonra mevcut alanda inşa edilmesi düşünülen yeni stadyumun ilk tasarımları mevcut stadyum alanı için yapılmıştır. O dönemlerde şehirlere, ülkelere ve kulüplere ait sembollerin ve belirli bir şeyi temsil eden figürlerin (Pekin Olimpiyat Stadyumu'nun kuş yuvasına benzetilmesi gibi) gerçekleştirilen tasarımlarda kullanılmasının dünya genelinde sıklıkla karşılaşılan bir yaklaşım olması, tasarım konseptini belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Bunun yanı sıra Bursaspor'un şampiyonluğu, kazanılan çeşitli başarılar, karşılaşmaların sonunda timsah yürüyüşü yapılması, takımın timsah logosu ve haberlerde Bursaspor'dan timsah olarak bahsedilmesi de stadyumun neye benzeyeceğini ve nasıl bir yapı olacağını belirleyen bir diğer unsur olmuştur. Bu bağlamda stadyumun cephesinde timsahın derisi ve kabuğu üzerinden bir doku oluşturmakla başlayan tasarım, Atatürk Stadyumu'nun sınırlı arsa boyutları, hareket ve yönelimler, çevre faktörleri gibi nedenlerle timsah formuna evrilmiştir. Sonrasında ise stadyum alanı yer değiştirmiş ve eski stadyumun yaklaşık 3 km uzağında bulunan bir alan yeni stadyum için uygun görülmüştür (Sözüneri 2015). Söz konusu alan eskiden Bursa'da bisiklet yarışlarının yapıldığı, uzun yıllardır ise kira karşılığı çeşitli kulüpler tarafından kullanılan Veledrom bölgesidir. Buranın asıl işlevini kaybetmiş, dönüşüme ve yenilenmeye ihtiyacı olan, canlı bir ekosistemin bulunmadığı bir bölge olması çevresel sürdürülebilirlik açısından olumlu bir yaklaşımken, Veledrom'daki sahayı kullanan Oyak Renault ve Nilüfer Spor Kulüpleri, Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemcileri Bursa Şubesi ile Bursa Merkez Avcılık ve Atıcılık Spor Kulübü'nü mağdur edip farklı alanlara taşınmalarına neden olmuştur

(Güney 2010). Timsah Arena Stadyumu'nun planlama ve tasarım süreçlerinde belirlenen kararlar ise aşağıdaki gibidir (Sözüneri 2015):

- Kent ile bütünleşen simge bir yapı tasarlamak,
- FIFA, UEFA ve TFF kriterlerine uyum sağlamak,
- Spor aktiviteleri dışında günlük kullanım imkanı sunmak,
- Ofis, alışveriş, yeme-içme alanları oluşturmak,
- Nitelikli bir yeşil alan yaratmak ve Nilüfer Deresi ile ilişki kurmak,
- Yaya erişimi, raylı sistem ve taşıt ile ulaşımı sağlamak,
- Taraftar alışkanlıklarını devam ettirmek,
- İleri yapı teknolojileri kullanmak ve yapısal konfor elde etmek,
- Güvenli bir alan oluşturmak.

Sezon boyunca 18 takımının mücadele ettiği futbol liginde her takımın diğer takımlarla iki kez karşılaştığı düşünüldüğünde, bir stadyumda yıl boyunca 17 lig maçı gerçekleşmektedir. Bunun dışında Avrupa Şampiyonası'na ev sahipliği yapması gibi olası durumlar da hesaba katıldığında stadyumlar yılda yaklaşık olarak 150 saat aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Yani yıllık kullanım oranı oldukça düşük yapılardır. Timsah Arena'da bu durumun önüne geçilmesi amacıyla, kent halkının stadyumu günlük kullanımını sağlayacak kafe, restoran, mağaza, sinema, ofis, sporcu sağlığı merkezi, müze, taraftarların fotoğraf çekebileceği alanlar ve kente hizmet veren bir otopark planlanmıştır. Böylece Timsah Arena'nın maç günleri dışında kullanıcısı bulunmayan, sessiz ve güven duygusu oluşturmayan kentin devasa bir yapısı haline dönüşmesi yerine, kullanım sürekliliğinin sağlanarak kent ile bütünleşmesi ve kent yaşamına katılması beklenmiştir. Ayrıca stadyumun Nilüfer Deresi ve Mihraplı Parkı ile birlikte büyük bir rekreasyon alanı yaratması da inşaat öncesinde alınan kararlar arasındadır (Sözüneri 2015, Tunca ve Yıldız 2018).

3.3.2. İnşaat süreci

Stadyumun yapılacağı alanın kesinlik kazanmasının ve proje sürecinin tamamlanmasının ardından 2011 yılında stadyum inşaatı için yüklenici firmaların belirleneceği ihale sürecine geçilmiştir. Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı'nda Büyükşehir Belediyesi

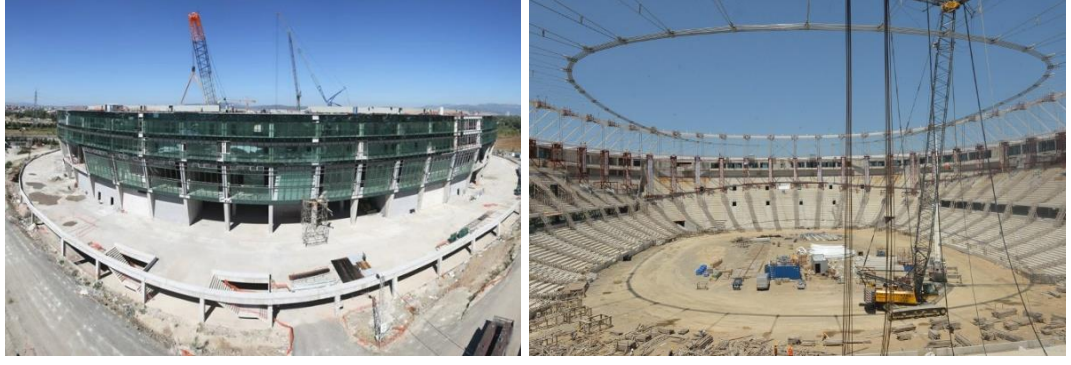
tarafından düzenlenen ihaleye toplam 31 firma katılarak teklif sunmuştur. Yaklaşık 50 milyon TL keşif bedeli olan projeye en yüksek 64 milyon TL, en düşük ise 33 milyon TL teklif verilmiştir. Uzunlar İnşaat en düşük teklifi veren firma olarak ihaleyi kazanmış ancak yüklenici firma Gintaş İnşaat olmuştur. İhalede stadyum inşaatının 450 gün sonra 2012 yılının Mayıs ayında biteceği taahhüt edilmiştir (Güleç 2014).

Stadyumun inşaatı götürü bedelle kaba işler, ince işler ve dış cephe ve çatı işleri şeklinde üç bölüme ayrılarak gerçekleştirilmiştir. İhale aşamasında belediyeye verilen düşük teklifler, ülke ekonomisinin değişmesi, yükselen döviz kurları, rekabet odaklı sistem ve karşılaşılan eksikliklerin sonucunda, ilk olarak stadyumun kaba ve ince işlerinin yüklenicisi Gintaş İnşaat, ardından çatı ve cephe uygulamalarının yüklenicisi Kazova İnşaat ortaya çıkan bedelin ekonomik olarak karşılayamayarak iflas sürecine girmiştir. Bu durum stadyum inşaatını oldukça yavaşlatmış ve taahhüt edilen sürenin aşılmasına neden olmuştur (Yılmaz 2017).

Haziran 2011’de temelleri atılan ve toplam inşaat alanı yaklaşık 190 000 m² olan stadyum yaşanan bu gecikmelerin sonunda tam anlamıyla tamamlanmamış olmakla birlikte, karşılaşmaların gerçekleştirilebileceği düzeye ulaşılmasıyla Aralık 2015’de kullanıma açılmıştır. Bu süreçte, inşaat alanına gerekli aydınlatmalar yerleştirilerek çalışmaların gece gündüz devam etmesi sağlanmış, Büyükşehir Belediyesi bünyesinde hazırlanan bir uygulama ve stadyum alanına kurulan kamera sistemleri sayesinde inşaat süreci 24 saat canlı yayın olarak Bursalılar tarafından takip edilebilmiştir.

Şekil 3. 16. İnşaat sürecinden görüntüler (Anonim 2017m)

Şekil 3. 17. Çatı ve cephe uygulamaları (Anonim 2017m)

Stadyumun inşaat maliyeti ise herkes tarafından merak edilen bir konu olarak uzun süre gündemde yer almıştır. 2011 yılında 150 milyon TL olarak açıklanan toplam inşaat maliyeti, Recep Altepe'nin başkanlığı döneminde 230 milyon TL; yeni Büyükşehir Belediye Başkanı Alınur Aktaş döneminde ise 400 milyon TL harcanan, 100 milyon TL kamulaştırma için ve 80-100 milyon TL (yaklaşık iki stadyum inşaatı kadar) daha ise mevcut eksikliklerin giderilmesi üzere harcanması gereken maliyet olarak açıklanmıştır (Özdal 2018).

Şekil 3. 18. Planlanan ve uygulanan çevre düzenlemesi (Rasimov 2020)

Günümüzde kullanım sürecinin beşinci yılında bulunan Timsah Arena Stadyumu'nda, inşaat öncesinde belirlenen tasarım kararlarının büyük bir bölümü inşaat sürecinde gerçekleştirilememiştir. Stadyum alanının günün her saatinde canlı ve hareketli olmasını sağlayacak kafe, restoran, ofis ve mağaza gibi farklı işlevli alanlar idari gerekçeler ve ince işlerin tamamlanamaması gibi sebeplerle hala kullanıma açılmamıştır. Bunun tasarımın dışında gelişen ve stadyumun kullanımına ilişkin kendilerini en çok rahatsız eden durum olduğunu belirten stadyumun mimarı Hasan Sözüneri, tasarıma dahil edilen kararları uygulamaya aktarmadıkça stadyumun kent yaşamı ile bütünleşemeyen, karşılaşma saatlerinin dışında insansız bir kent alanı olarak kalacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra timsahın kafa bölümünü yaklaşık 28 m altında mesnetsiz çalışan Türkiye'nin en büyük konsolu olarak tasarladıklarını fakat inşaat sürecinde konsolun altına düşey taşıyıcı yerleştirdiklerini belirtmiştir (Tunca ve Yıldız 2018). Stadyum ve metro arasındaki yaya erişim yolu ve taşıtlar için planlanan çevre bağlantı yolları da tamamlanamamıştır. Kente 24 saat hizmet verecek kapalı otopark yangın ve elektrik düzenlemelerinin eksikliği, açık alanlar ise Mihraplı Parkı ve Nilüfer Deresi ile birlikte kentin en büyük parklarından biri olarak planlanan çevre düzenlemelerinin yapılamaması nedeniyle kullanılamamaktadır. Yoğun bir geçiş hattı üzerinde bulunan Timsah Arena'nın göze ilk çarpan bölümü olan timsah formunun kafa kısmı da bitirilememiştir. Başkan Aktaş, yüklenici firma ile mevcut sözleşmenin feshedildiği, açılan yeni ihale sonucunda yaklaşık 12 milyon TL maliyet ile 2020 yılının sonuna kadar kafa bölümünü bitirmek üzere çalışmalara başladığı yönünde açıklamada bulunmuştur (Anonim 2019s).

Şekil 3. 19. Timsahın kafa bölümünde son durum (Yusuf 2020)

Stadyuma ilişkin kritik tasarım kararlarını oluşturan mimari niteliklerin uygulama aşamasında ve beş yıllık kullanım sürecinde gerçekleştirilememesi yalnızca Bursaspor

taraftarlarında değil, tüm kentte hatta dünya genelinde Timsah Arena algısını olumsuz etkileyen bir durumdur. Bu durumun yaşanmasının sebeplerinden biri ilgili kişilerin stadyumu bir an önce kullanıma açmak istemeleridir. Bir diğer neden ise çoğu projenin uygulama aşamasına tasarımcıların dahil edilmemesiyle, tasarımda planlanan hedeflere inşaat sonunda ulaşamamasıdır. Bu süreçte farklı karar mercileri ve otoriteler etkin rol oynamaktadır. Türkiye’de yapı üretiminde inşaat sonrası sürece gereken önem verilmemektedir. Yapının kullanılabilirliği yeterli görülmemekte olup kullanım süreci, kalite, performans, verimlilik, sürdürülebilirlik ve memnuniyet gibi kavramlar Timsah Arena’da olduğu gibi geri plana atılabilmektedir.

3.3.3. Konum, ulaşım özellikleri ve bağlantılar

Stadyum yapılarında yer seçimi, stadyumun farklı mimari niteliklerini de etkilediğinden oldukça önemli bir konudur. Antik dönemlerde stadyumun yapılacağı alan seçilirken arazinin düz olmasına, seyirci alanlarının oluşturulabilmesi için iki tepe arasında kalmasına ve kutsal alan ile bağlantılı olmasına dikkat edilmiştir. Günümüzde teknolojinin sağladığı kolaylıklar yer seçimi konusundaki bu sınırlamaları ortadan kaldırmakla birlikte ulaşım imkanları, trafik, kent merkezinde ya da kentin dışında olması, etkin rüzgar yönü ve gün ışığı gibi stadyumun konumunu belirleyen farklı değişkenler oluşmuştur.

Timsah Arena Stadyumu, Osmangazi ilçesine bağlı Hüdavendigâr Mahallesi’nde yer alan 400 000 m²’lik bir alanı kaplamaktadır. Stadyumun doğusunda Acemler kavşağı ve konut alanları, batısında Dikkaldırım Caddesi ve otel, konut, ticari amaçlı yapılar bulunurken, kuzeyinde metro hattı, İzmir yolu, Nilüfer Deresi ve Mudanya Caddesi, güneyinde ise Mihraplı Parkı ve Hayran Caddesi bulunmaktadır. Kent merkezinin batısında ve merkeze yaklaşık 5 km uzaklıkta bulunmakla birlikte kapladığı alan itibariyle kentin içinde kalmaktadır. Batı yönde büyüyen kent aksı üzerinde yer alan stadyum alanının batısı Nilüfer Deresi ile kuzeyi ise metro hattı ile çevrelenmiş olup, Mudanya, İzmir ve Ankara yollarının birleşim noktasında bir transfer bölgesi oluşturmaktadır.

Şekil 3. 20. Planlanan stadyum alanı

Stadyuma güneyinde yer alan konut alanlarından yaya olarak ulaşım sağlanabilirken, trafik akışının oldukça fazla olduğu Mudanya Caddesi kuzey bölümündeki konut alanlarını stadyumdan ayırarak yaya erişimini zorlaştırmaktadır. Stadyumun batısında Sur Yapı Marka ve Carrefour alışveriş merkezleri ile birçok otel ve ofis binası bulunmakta olup bu alanlardan stadyuma yaya erişimi pek mümkün olmamaktadır. Mudanya Caddesi üzerinde bulunan Acemler Metro İstasyonu'nun, kentin çeşitli bölgelerine giden iki farklı metro hattının kesişim noktasını oluşturması kentin birçok alanından stadyuma metro ile ulaşımı hızlı ve kolay bir şekilde mümkün kılmaktadır. Timsah Arena, metro hattının yanı sıra otobüs ve minibüs güzergahlarının da üzerinde bulunduğundan, kentin toplu taşıma ile ulaşım yönünden erişilebilirlik düzeyi yüksek bir konumdadır. Ayrıca Timsah Arena'ya İstanbul, Yalova, Kocaeli, Balıkesir ve Eskişehir gibi çevre kentlerden de kolaylıkla ulaşım sağlanabilmektedir. Şehirlerarası otobüs terminaline 11 km uzaklıkta bulunan stadyumdan terminale yaklaşık 15 dakikada ulaşılabilirken, 57 km uzaklıkta Yenişehir'de yer alan havalimanına ise yaklaşık 1 saatte varılabilmektedir. Bunun yanı sıra Mudanya ilçesindeki iki feribot iskelesi stadyuma yaklaşık 25 dakika mesafedeyken, Yalova'da bulunan feribot iskelesine ise 1 saat gibi bir sürede ulaşmak mümkündür.

Şekil 3. 21. Acemler yol düzenlemeleri (Anonim 2019p, Göz 2018).

Tasarım sürecinde Timsah Arena ile birlikte stadyumun çevresinde oluşabilecek trafik yoğunluğunun önüne geçmek için yeni bağlantı yolları ve köprüler planlanmıştır. Stadyuma ulaşımı sağlayan en önemli yollardan biri Mudanya Kavşağı'nda 1970'lerde yapılan viyadük ve iki köprünün yenilenmesi, üç yeni kavşak ve iki alt geçit eklenmesi, Nilüfer Deresi üzerine yaya ve taşıt trafiğine uygun dört adet köprünün yapılması ve dereye paralel olacak şekilde çevre yoluna alternatif yeni bir taşıt yolu açarak Bursa-Yalova yolu ile stadyum arasında bağlantıyı sağlamak bunların arasındadır (Yılmaz 2015). Günümüzde Mudanya Kavşağı yenilenmiş ve dereye köprü bağlantısı yapılmış olup stadyum alanında yol çalışmaları ve çevre düzenlemeleri hala devam etmektedir ve planlanan düzenlemelerin birçoğu gerçekleştirilememiştir.

3.3.4. Otopark ve giriş-çıkış düzenlemeleri

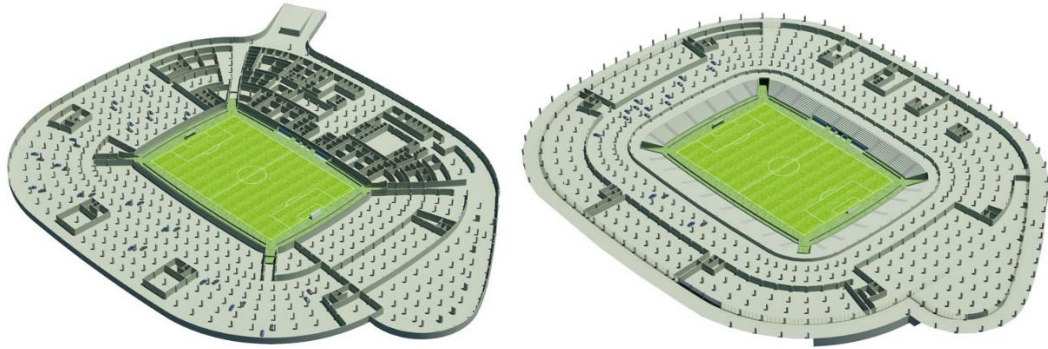
Stadyum yapılarına ilişkin hazırlanan yönergelere göre, stadyumlar sahip oldukları kapasitenin en az %15'i kadar aracın park etmesini sağlayacak otopark alanı bulundurmalıdır. Bu miktarın %67'si, yani toplam kapasitenin %10'u kadar araçlık otopark alanı stadyumun 1,5 km yakın çevresi içinde planlanması gerekirken, kalan %5 için böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Bahsedilen kriter çerçevesinde Timsah Arena Stadyumu'ndaki otoparkların tamamı 400 000 m²'lik stadyum alanı içinde çözümlenmiştir. Otoparkın bir bölümü, stadyum alanında sağlam zemine ulaşabilmek için 5 m kadar toprak altına inilmesiyle ortaya çıkan iki bodrum katta yani yapı içinde yer alırken, bir kısmı da açık otopark şeklinde yakın dış alanda bulunmaktadır. İkinci bodrum katta hakemler, maç görevlileri ve misafir takım

için 2 otobüs ve 40 araçlık otopark yer alırken, loca sahipleri için 222 araçlık bir otopark alanı mevcuttur. Bunun yanı sıra 6 acil hizmet aracı, 5 ambulans, 2 itfaiye ve 37 araçlık otopark daha ikinci bodrum katta planlanmıştır. Birinci bodrum katta ise 129 araçlık VIP misafir otoparkı ve 44 araçlık protokol davetlilerinin kullanımına ayrılan otopark alanı bulunmaktadır. 21 adet polis aracının park edebileceği otopark alanı da bu kattadır. Yapı dışındaki açık otopark alanında ise taraftarlar için 254 otobüs ve 888 araçlık, VIP misafirler için de 24 araçlık alan yer almaktadır. Timsah Arena Stadyumu'nda 2 otobüs ve 644 araç kapalı, 254 otobüs ve 912 araç açık olmak üzere toplamda 256 otobüs ve 1556 araçlık otopark 100 123 m²'lik alan içerisinde çözümlenmiştir.

Şekil 3. 22. Seyirciler için açık otopark alanları

Şekil 3. 23. İkinci ve birinci bodrum katlarda yer alan kapalı otoparklar (Sözüneri 2009)

Stadyumun farklı kullanıcı gruplarını oluşturan seyirci, futbolcu, hakem, maç görevlisi ve basın çalışanları için numara, renk ve işaretlerle ayrılan otopark alanında kullanıcı gruplarının birbirleriyle karşılaşmasına imkân vermeyecek şekilde farklı otopark alanları oluşturulmuştur. Loca sahipleri, VIP seyirciler ve protokol davetlileri için otopark

alanından doğrudan stadyumun içine bağlanan girişler yapılmıştır. İkinci bodrum katta bulunan ambulans ve acil durum araçları ise otoparktan hem oyun sahasına ulaşabilmekte hem de stadyum dışına kolayca çıkabilmektedir.

Şekil 3. 24. Tribünlere göre giriş-çıkış noktaları

Otopark alanlarında olduğu gibi, stadyumun giriş ve çıkış noktaları da kullanıcı gruplarına göre ayrılmıştır. Özel araç ile gelen taraftar grupları stadyumun güney doğusunda yer alan Hayran Caddesi üzerinden giriş yaparken, stadyumun kuzey doğusunda otobüs ve metro gibi toplu taşıma araçlarını kullanan taraftarların stadyuma yaya olarak girebilecekleri bir alan oluşturulmuştur. Misafir takım taraftarları ise stadyuma farklı bir güzergâhtan ulaşım sağlayarak, Bursaspor taraftarları ile denk gelmeyecekleri kuzey batı noktasından stadyum alanına giriş yapmaktadır. Protokol konukları, VIP seyirciler ve basın çalışanları ise yine Hayran Caddesi'nde üzerinde bulunan güney batı kapısından giriş sağlamaktadır (Şekil 3.24.). Seyircilerin stadyuma giriş yapmaları geniş bir süreye yayılırken, maç sonunda tüm seyirciler aynı anda çıkış noktalarına yönelmektedir. Timsah Arena Stadyumu'nda toplam 84 adet tribün kapısı bulunmaktadır. Kapılar on binlerce kalabalığın stadyumun iç alanından otopark alanına 8-10 dakika gibi kısa bir sürede ulaşmasını sağlarken, çift yönlü kullanımı olan Hayran Caddesi boyunca oldukça yoğun bir trafik oluşturmaktadır. Otoparka gelip araçlarına binen seyirciler, araçların otopark alanından Hayran Caddesi'ne çıkarken iki yönlü gelen trafik akışını durdurup caddeye çıkmasında yaşadığı zorluktan dolayı uzun süre otoparkta beklemek zorunda kalmaktadır. Çok kısa sürede boşaltılan stadyum, otopark çıkışlarında

uzun kuyruklar oluşturmaktadır. Bu durum stadyumun günümüzde hala tamamlanamayan yol ve çevre düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Hayran Caddesi'nde bu derece bir yoğunluk söz konusuysen, caddenin güneyinde yapımı devam eden ve açıldığında günün her saati kullanımda olacak Ali Osman Sönmez Onkoloji Hastanesi ise Acemler bölgesindeki yoğunluğu çok daha arttıracak bir tehdit unsurudur.

Şekil 3. 25. Maç öncesi otopark alanından stadyumun yakın dış alanına giriş

Şekil 3. 26. Maç öncesi yakın dış alandan stadyumun iç alanına giriş

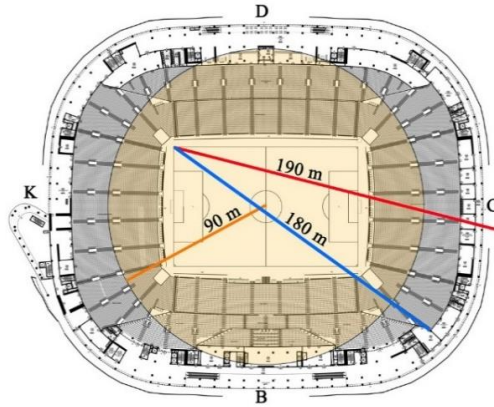
Şekil 3. 27. Maç sonrası iç alandan yakın dış alana çıkış

Şekil 3. 28. Maç sonrası seyirci otoparkında oluşan yoğunluk

3.3.5. Tribünlerin görüş mesafeleri

Timsah Arena Stadyumu'nda tribünler ve saha arasındaki mesafeler incelendiğinde, FIFA tarafından belirlenmiş olan optimum 90 m ve maksimum 190 m mesafelerinin sağlandığı görülmektedir. Oyun alanının merkez noktasından 90 m yarıçapında bir daire çizildiğinde, tribünlerin büyük çoğunluğu optimum görüşe sahip bölgeyi oluşturan dairesel alanın içinde kalmaktadır (Şekil 3.29.). Doğu ve batı tribünlerin tamamı FIFA'ya göre optimum görüşe sahipken, kuzey ve güney tribünlerinin ise bir kısmı bu alanın dışında yer almaktadır. Timsah Arena Stadyumu 180 m mesafe ile tribünlerin sahanın en uzak köşe noktasına kabul edilebilir maksimum uzaklığı olan 190 m'nin altında kalarak tüm koltuklarında ideal görüşü sağlamaktadır. Ayrıca Vodafone Park ve Türk Telekom Arena'nın yanı sıra Timsah Arena Stadyumu, C90 görüş açısına sahip Türkiye'deki üçüncü stadyumdur.

Şekil 3. 29. Timsah Arena'da seyirci görüş mesafeleri

Şekil 3. 30. Tribünlerin genel görünümü (Anonim 2019r, Anonim 2017k)

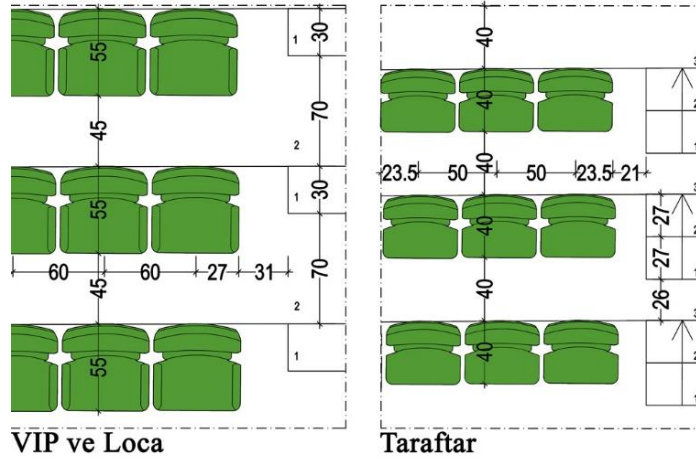
3.3.6. Seyirci oturma elemanları

Timsah Arena Stadyumu 43 563 kişilik seyirci kapasitesine sahiptir. Kapasitenin 32 945'i taraftar, 2530'u misafir takım, 6064'ü VIP seyirci, 256'sı protokol davetlileri, 1603'ü loca ve 165'i basın çalışanı koltuğundan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra engelli seyirciler için de 207 adet koltuk bulunmaktadır. Stadyumda büyüklükleri 35 m² ile 190 m² arasında değişen 72 adet loca vardır. Birinci derece localar 30 kişi kapasiteli olup kurumsal loca olarak geçmektedir ve 120 m² üzerinde bir alana sahiptir. İkinci derece localar 25 kişi kapasiteli olup en küçüğü 70 m²'dir. Üçüncü derece localar ise 15 kişilik izleyiciyi ağırlayabilmekte ve büyüklükleri 36-63 m² arasında değişmektedir. Dördüncü derece localar 10 kişi kapasiteli olup en küçüğü 27 m², en büyüğü ise 40 m²'dir. Her locanın VIP koltukları olan kendine ait balkonu bulunmaktadır. Tribünlerin üçüncü katında planlanmış olan localar maç günleri dışında 9.00-24.00 saatleri arasında ofis olarak kullanılabilir.

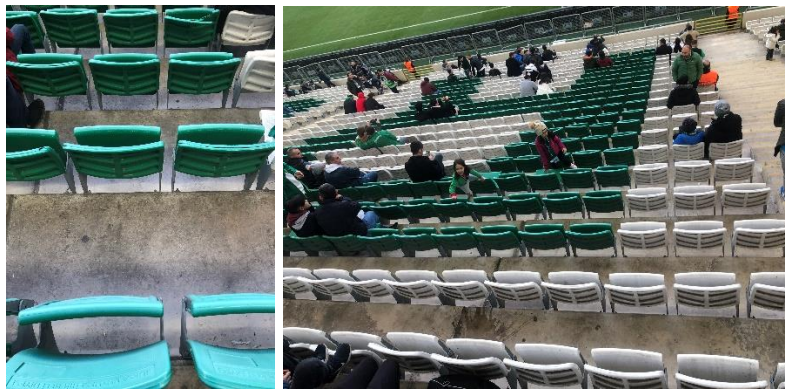

Şekil 3. 31. Timsah Arena'dan örnek bir loca kesiti ve görünümü (Sözüneri 2009, Anonim 2016h)

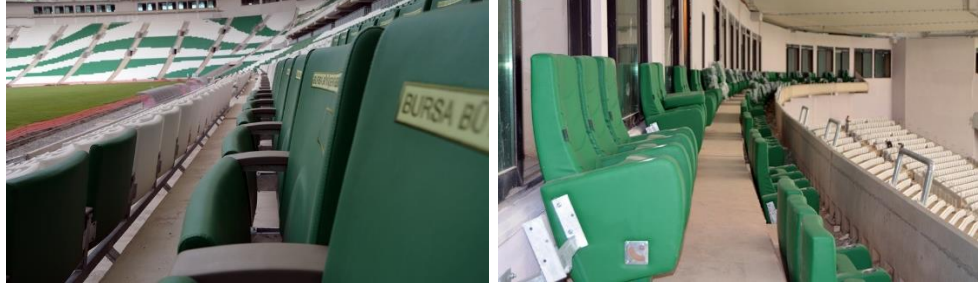
Timsah Arena Stadyumu'nda yer alan seyirci oturma elemanlarının ölçüleri FIFA tarafından belirlenen standartlara uygundur. Bu kapsamda taraftar koltukları ile VIP ve loca koltuk boyutları arasında bazı farklılıklar vardır. VIP izleyici ve loca balkonlarında yer alan iki koltuğun orta noktaları arasındaki yatay mesafe 60 cm'dir. Arka arkaya gelen koltuk sıraları arasındaki geçiş mesafesi ise 45 cm olup, koltuk ile birlikte toplam boşluk 100 cm'dir. Taraftar koltukları ise VIP izleyici ve loca koltuklarına göre daha küçük boyutlardadır. İki taraftar koltuğunun orta noktaları arasındaki yatay mesafe 50 cm'dir. İki koltuk sırası arasındaki geçiş için ayrılan boşluk 40 cm olup, koltuk ile birlikte toplam 80 cm'dir.

Şekil 3. 32. VIP, loca ve taraftar koltuklarının boyutları (Sözüneri 2009)

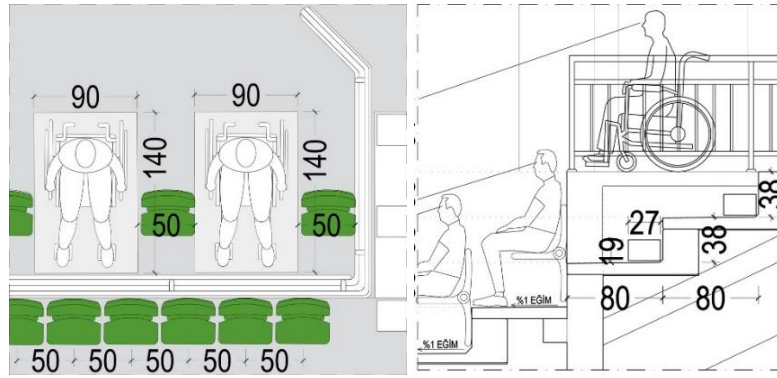

Şekil 3. 33. Taraftar koltukları

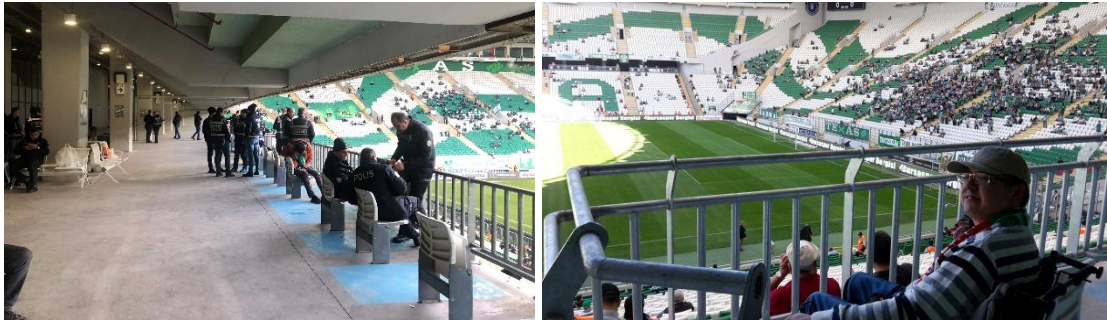

Şekil 3. 34. VIP seyirci ve loca koltukları (Anonim 2017m)

Stadyumda bulunan 207 adet engelli seyirci koltuğu da her bir koltuğun yanındaki refakatçi koltuğu ile birlikte sayı ve boyut olarak FIFA kriterleri ile uyumludur. Engelli seyirci koltukları kuzey ve güney tribünlerinde ikinci bodrum katta bulunurken, batı ve doğu tribünlerinde ise platform katında planlanmıştır.

Şekil 3. 35. Engelli seyirci koltukları plan ve kesiti (Sözüneri 2009)

Şekil 3. 36. Doğu ve batı engelli koltukları (Şirvan 2016)

3.3.7. Oyun sahası

Timsah Arena Stadyumu'nda oyun sahası ölçüleri FIFA'ya göre uluslararası üst düzey maçlara ev sahipliği yapmak için zorunlu kriter olan 68x105 m ölçülerindedir. Saha kenarında aynı anda 18 futbolcunun oturabileceği ölçülerde 2 adet yedek kulübesi batı tribünün altında yer almaktadır. Hakem alanları ve futbolcuların soyunma odasından sahaya çıktığı teleskopik tünel de bu alandır. Sahanın çevresinde elektronik reklam panoları mevcuttur. FIFA'ya göre köşe noktalarında 3 m'ye kadar düşebilmekle birlikte sahanın 5 m dışında olması gereken reklam panoları uzun kenarlarda 4'e 5, kısa kenarlarda ise 4'e 6 olup bu kriteri sağlamaktadır. Ayrıca acil durumlarda tribünlerden oyun alanına açılmak üzere toplamda 28 adet 2 m genişliğinde kapı bulunmaktadır.

Şekil 3. 37. Yedek kulübesi ve elektronik reklam panoları (Anonim 2017m)

Timsah Arena'nın sahasında Özlüce Tesisleri'nde yetiştirilen doğal çim kullanılmıştır. 45x110 cm boyutlarında kesilen çimler 2 cm kalınlığında olan 16 000 parça şeklinde stadyuma getirilerek sahaya serilmiştir. Çatıda oluşturulan yağmur suyu toplama sistemi ile depolanan yağmur suyu saha ve peyzaj sulamasında kullanılmaktadır. Sahada oluşan fazla su ise çimlerin altına uygulanan drenaj sistemi ile uzaklaştırılmaktadır. Kar birikimi ve buzlanma gibi durumların önüne geçmek ve oyun kalitesini sağlamak amacıyla stadyumda saha ısıtma sistemi yapılmıştır. Bunun yanı sıra trijenerasyon enerji sistemi ile stadyum ısıtma ve soğutma için gerekli enerji bir kısmını kendisi üretmektedir.

3.3.8. Stadyumun iç mekan kurgusu

İkinci bodrum kat, birinci bodrum kat, platform katı, birinci, ikinci ve üçüncü katlar olarak toplam altı katta projelendirilen Timsah Arena Stadyumu kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere dört tribünden oluşmaktadır. Kuzey tribün stadyumun çatısını oluşturan timsah figürünün kafa bölümünün olduğu yöne denk gelmektedir. Kuzey kale arkası tribünü ve misafir takım tribünü bu bölümü oluşturmaktadır. Kuzey tribünün tam karşısında güney kale arkası tribün bulunmaktadır. Kuzey ve güney tribünlerin üçüncü katında ise localar yer almaktadır. Kesintisiz bir şekilde 61 sırası olan kale arkası tribünler Türkiye'nin en büyük tek parça tribünü olma özelliğini taşımaktadır. Doğu tribünün alt bölümü maraton, üst bölümü ise maraton balkon tribünü olarak geçmekte olup batı tribün ise basın, protokol ve VIP tribünlerinden oluşmuştur. Üçüncü katta doğu tribünün tamamı, batı tribünün ise bir kısmı localara ayrılmıştır. Timsah Arena Stadyumu tribün düzeni ve koltukların oyun alanını görüş açıları ile ulusal ve uluslararası yönetmeliklerde belirlenen kriterler ile Türkiye'deki en uyumlu stadyumdur.

Şekil 3. 38. Timsah Arena tribün yerleşim planı

Şekil 3. 39. Kuzey kale arkası ve güney kale arkası tribünleri

Şekil 3. 40. Doğu ve batı tribünler

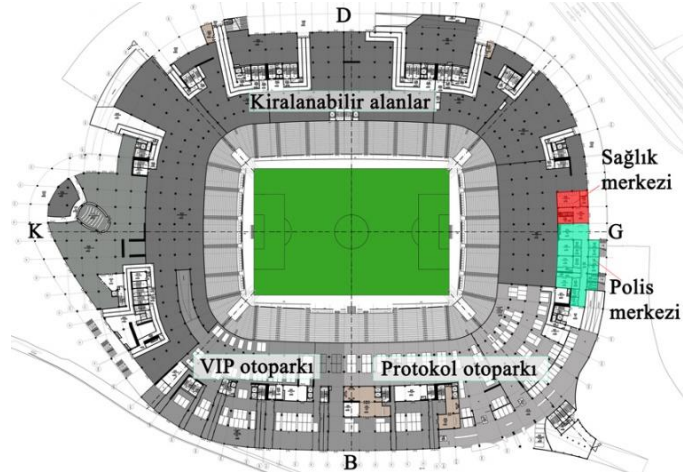
İkinci bodrum katın büyük bir bölümü hakem, basın çalışanı ve loca sahipleri için otopark alanı olarak planlanmış olup bunun yanı sıra futbolcu soyunma odaları, futbolcu ısınma salonu, masaj odası, teknik direktör odası, rahatlama havuzu, tuvalet ve duş gibi sporcu bölümleri de bu katta yer almaktadır. Bu bölümler hem ev sahibi takım için hem de misafir takım için aynı konfor koşullarına sahip olacak şekilde futbolcuların sahaya çıkmak için bekledikleri holün iki farklı tarafında oluşturulmuştur. Basın alanı da sporcu alanı ile birlikte batı tribünün altında bulunmaktadır. Fotoğraf atölyesi, kamera onarım odası, basın toplantı odası, masalı çalışma odası, fotokopi odası, küçük toplantı odaları, akreditasyon merkezi, TV stüdyoları, tercüme odası, karma bölge, ekipman deposu, fuaye ve kafe basın alanındaki bölümler arasındadır. Ayrıca acil durumlarda kullanılmak üzere stadyumun dört köşesinde saha ve dış alan arasında doğrudan araç giriş çıkışı sağlayan geçiş alanları bulunmaktadır. İkinci bodrum katta doğu tribünün altında kiralanabilir

alanlar, güvenlik odaları ve teknik hacimler; kuzey tribünün altında basın otoparkı, hidrofor dairesi, saha sulama suyu deposu, yangın deposu, temiz su deposu, yağmur suyu çökeltme havuzu gibi su depoları ve elektrik odaları; güney tribünün altında ise loca otoparkı, kazan dairesi, atık deposu, jeneratör, büfelere ait depolar, personel soyunma odaları ve yemekhanesi gibi alanlar yer almaktadır (Şekil 3.41.). Kat boyunca dört farklı noktada oluşturulan merdiven ve asansörler ile de locaların bulunduğu üçüncü kata doğrudan çıkış sağlanmaktadır. Basın çalışanları da kendilerine ayrılan alandaki beş ayrı merdiven ve asansör ile basın tribünlerine ulaşabilmektedir.

Şekil 3. 41. İkinci bodrum kat planı

Birinci bodrum katta kuzey, güney ve doğu tribünlerin altı kiralanabilir alanlar ve servis alanlarından oluşmuştur. Güney tribünün bir bölümü acil müdahale, doktor ve hemşire odalarının yer aldığı sağlık merkezine ve ofislerin, sorgu odalarının yer aldığı polis merkezine ayrılmıştır (Şekil 3.42.). Batı tribünün altında ise VIP izleyici ve protokol otoparkı bulunmaktadır. Bu otoparklardan da VIP ve protokol tribünlerine doğrudan geçiş yapılabilmektedir.

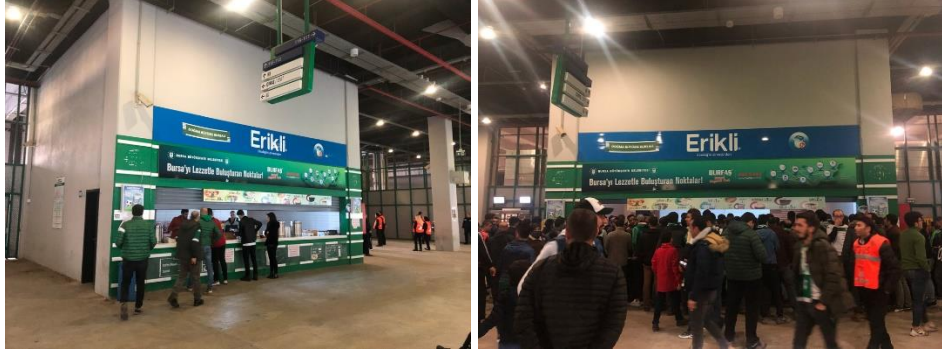

Şekil 3. 42. Birinci bodrum kat planı

Stadyumun platform katında her tribünün kendi fuaye alanları bulunmaktadır. Stadyum, tribünler ve fuaye alanları arası geçiş olmayacak şekilde planlanmış olup tribünler birbirinden metal bariyerler ile fuaye alanları ise kapılar ile ayrılmıştır. Fuaye alanının içinde büfeler, ıslak hacimler, revir ve mescit gibi servis alanları yer almaktadır. Kuzey kale arkasının fuaye alanı aynı zamanda kiralanabilir alan olarak düzenlenmiş olan timsahın kafa bölümü ile bağlantılıdır (Şekil 3.43.). Stadyumun projesinde hazırlama ve depolama alanları ile birlikte 35 adet büfe planlanmıştır. Ancak her tribün için birer büfe kullanıma açıktır. Karşılaşma öncesi taraftarlar yoğunluk oluşmasına sebebiyet vermeyen geniş bir zaman aralığında büfeden ihtiyaçlarını karşılayabiliyorken, 15 dakika gibi kısa bir süre olan devre arasında tek büfe taraftarlara yeterli olmayarak uzun kuyruklar oluşmasına yol açmaktadır.

Şekil 3. 43. Platform kat planı

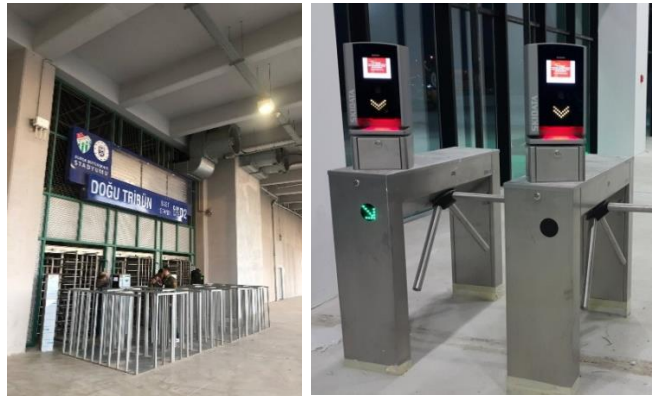

Şekil 3. 44. Maç öncesi büfe yoğunluğu – devre arasında büfe yoğunluğu

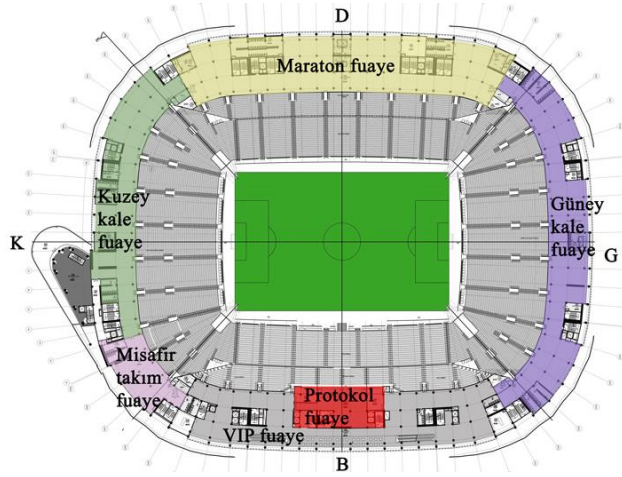
Şekil 3. 45. Fuaye alanları

Batı tribünün platform katında ise VIP seyirci ağırlama bölümü yer almaktadır. Ayrıca tüm tribünlerin seyirci giriş kapıları ve turnikeler de platform katındadır. 84 adet tribün kapısı bulunan stadyumda toplam 101 adet turnike vardır. Bunlardan 74'ü taraftar turnikesi, 20'si basın, VIP seyirci ve loca turnikesi, 7'si ise engelli seyirci turnikesidir. Taraftar turnikeleri boy tipiyken, diğer turnikelerde bel tipi turnike sistemi kullanılmıştır.

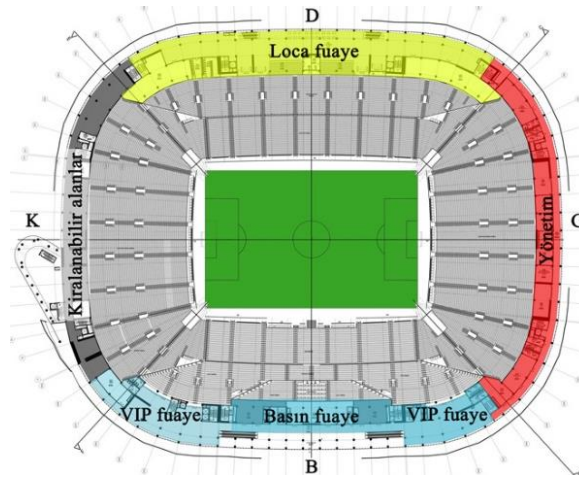
Şekil 3. 46. Boy tipi ve bel tipi turnikeler (Anonim 2016ı)

Stadyumun birinci katı da platform katı gibi tribünlerin arka tarafında fuaye olacak şekilde planlanmıştır. Kuzey, güney ve doğu tribünlerde bu alanlar taraftar fuayesiyken, batı tribünün orta bölümü protokol konukları için kalan bölümleri ise VIP davetlilerin ağırlanması için düzenlenmiştir. Kuzey tribün tarafında yer alan timsahın kafa bölümü bu katta da kiralanabilir alan olarak düzenlenmiştir (Şekil 3.47).

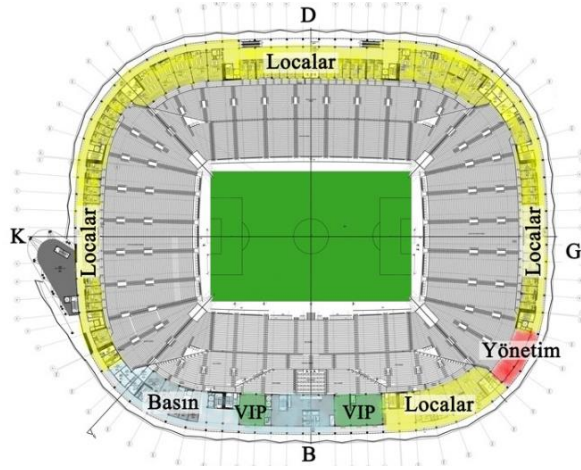
Şekil 3. 47. Birinci kat planı

Stadyumun ikinci katının doğu tribününde loca sahiplerinin kullanımına ayrılan fuaye alanı bulunmaktadır. Batı tribünündeki fuaye alanı ise basın çalışanları ve VIP seyirciler için düzenlenmiştir. Kuzey tribünün arkasında kalan bölüm ise bu katta kiralanabilir alanlara ayrılırken, güney tribünün ise ikinci katında stadyum yönetiminin ofisleri ve toplantı salonları yer almaktadır (Şekil 3.48).

Şekil 3. 48. İkinci kat planı

Son kat olan üçüncü katta ise kuzey, güney ve doğu tribünlerin tamamı loca alanlarından oluşmaktadır. Batı tribünün bir bölümü basın fuaye ve servis alanlarına, diğer bir bölümü ise VIP seyirci ağırlama salonlarına ayrılmıştır. Batı ve güney tribünlerin birleştiği noktada ise stadyum yönetimine ait bir alan bulunmaktadır. Kuzey tribün ile bağlantılı olan timsahın kafa bölümü bu katta da kiralanabilir alan olarak planlanmıştır (Şekil 3.49).

Şekil 3. 49. Üçüncü kat planı

3.3.9. Üst örtü seçimi

Kullanıcıların konfor koşullarının sağlanmasının tasarım kararlarını belirleyen önemli bir unsur haline geldiği günümüz stadyumlarında, tribünleri soğuktan, sıcaktan, rüzgardan ve yağmurdan koruyacak bir üst örtünün yapılması çoğunlukla tercih edilen bir ihtiyaçtır. Bu üst örtü stadyumu tamamen kapatabileceği gibi, yalnızca seyirci alanlarının üzerinin örtülmesi şeklinde de uygulanabilmektedir.

Şekil 3. 50. Yeşil ve beyaz membran kaplamalar (Anonim 2015¹, Karataş 2015)

Şekil 3. 51. Çatı strüktürü ve kaplanmış görünümü (Anonim 2016i, Anonim 2020m)

Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı konforunu sağlayabilmek için tribünlerin tamamının üzeri çatı örtüsü ile kapatılmıştır. Türkiye'de yapılan stadyumların çatı strüktüründe asma germe, uzay kafes, makas ve kolon-kiriş gibi farklı sistemler kullanılmaktadır. Timsah Arena'da ise stadyuma şeklini veren timsah formunun oluşturulabilmesi için yaklaşık 7 000 ton ağırlığında çelik malzeme ile yapılmış yay geometrik formunda asma germe sistem tercih edilmiştir. Böylece üst örtünün kapladığı geniş açıklıkların Boğaziçi Köprüsü'nde de kullanılan yüksek taşıyıcı çelik halatlar ile rahat bir şekilde geçilmesi sağlanmıştır. Oluşturulan çelik strüktüre ise teknolojik bir tekstil ürünü olan membran örtüler giydirilmiştir. Stadyumun farklı formuna uyum sağlayabilecek esneklikte olan ve çeşitli renk seçenekleri bulunan membranlar, yeşil ve beyaz renklerde kullanılarak hem timsah rengi elde edilmiş hem de Bursaspor'un renkleri stadyumun cephesine yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra membranların oluşturduğu bazı olumsuzluklar da söz konusudur. Rüzgar ve yağmur gibi etkilere karşı fazla dayanıklı olmayan ve sürdürülebilir bir malzeme olarak nitelendirilemeyen membranlar, Bursa'da hakim olan lodosa dayanmamış ve bazı bölümlerinde yırtılmalar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, kentte yer alan stadyum gibi büyük ölçekli projelerde çeşitli etkilere karşı dayanımı güçlü, sağlam, uzun yıllar verimli bir kullanım olanağı sunan sürdürülebilir malzemelerin seçimi son derece önem taşımaktadır.

3.3.10. İşaret levhaları ve güvenlik

Timsah Arena Stadyumu'nda giriş-çıkış alanları, kapılar, merdivenler, koridorlar gibi açık ve kapalı alanların tamamında kullanıcıların ulaşmak istedikleri bölümleri kolaylıkla bulabilmelerini sağlamak amacıyla bilgilendirici ve yönlendirici işaret levhaları bulunmaktadır. Bu işaretler farklı rakam, harf, renk ve büyüklüklerde kullanıcıların

dikkatini çekecek şekilde ayarlanmıştır. Ayrıca stadyumun şematik planlarının yer aldığı panolar da iç alanın çeşitli bölümlerinde yer almaktadır.

Şekil 3. 52. Çeşitli işaret levhaları

Şekil 3. 53. Şematik planı gösteren pano

Timsah Arena Stadyumu yangın ve deprem yönetmeliklerine uygun bir biçimde yapılmıştır. Stadyumun inşaatı sırasında yatay kuvvetlerin etkisi ile hareket edebilen, deprem izalatörü olarak da bilinen sismik izalatörler kullanılmıştır. Böylece deprem enerjisinin sönmülmesi ve büyük ölçekli bir yapı olan stadyumun depremin yıkıcı etkilerinden korunması sağlanmıştır.

Şekil 3. 54. Sismik izalatörler (Sözüneri 2009)

3.4. Anket Çalışması

3.4.1. Örneklem hacminin belirlenmesi ve verilerin toplanması

Araştırmanın evrenini, Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda Bursaspor futbol takımının maçlarını izlemeye giden 15 yaş üzeri Bursaspor taraftarları oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğünü tespit etmek için Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nun Türkiye Futbol Federasyonu Resmi İnternet Sitesi'nde belirtilen kapasite verileri kullanılmıştır. Buna göre stadyumun resmi seyirci kapasitesi 43 361 olarak kaydedilmiştir. Örneklem hacminin belirlenmesinde Çizelge 3.1.'de yer alan örneklem hacminin belirlenmesine yönelik tablodan faydalanılarak, örneklem büyüklüklerinin güvenilirliği kapsamında %5 tolere edilebilir örnekleme hatası ile örneklem hacminin en az 321 olması gerektiğine karar verilmiştir.

Çizelge 3. 1. Ana kütle büyüklükleri ve güvenilirlik seviyesine göre örneklem hacimlerinin belirlenmesi (Serper ve Aytaç 2000)

Anakütle Büyüklüğü	Örneklem Büyüklüklerinin Güvenilirliği			
	± %1	± %2	± %3	± %5
1.000	*	*	473	244
2.000	*	*	619	278
3.000	*	1.206	690	291
4.000	*	1.341	732	299
5.000	*	1.437	760	303
10.000	4.465	1.678	823	313
20.000	5.749	1.832	858	318
50.000	6.946	1.939	881	321
100.000	7.465	1.977	888	321
500.000	7.939	2.009	895	322

Not. * durumlarında anakütlenin %50'sinden fazlasını almak gerekir.

Tesadüfi olmayan kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, anket soruları www.google.com.tr/forms/about/ sitesine yüklenmiştir. İlgili anket linki Bursaspor kulübü resmi derneklerinin yöneticileri aracılığı ile dernek üyelerine ve internet üzerinden çeşitli platformlarda kurulmuş taraftar gruplarına ulaştırılmıştır. Böylece stadyumun daimi kullanıcıları olan aktif Bursaspor taraftarlarının soruları yanıtlandırması

hedeflenmiştir. Her katılımcının anketi yalnızca bir kez doldurabilmesi ve cevaplanmayan soru bırakılması halinde anketin tamamlanamaması için anket sitesinde gerekli ayarlamalar yapılmıştır. Bu nedenle ankette yanıtız soru olmamıştır. Ankete katılım için üç haftalık bir süre tanınmış ve bu süre dolmadan belirlenen örneklem hacmi olan 321 katılımcı sağlanmıştır. Araştırma için toplanacak veri 321'in üzerine çıktıkça sonuçların güvenilirliğinin artacağından dolayı belirlenen süre tamamlanana kadar anket cevaplamaya açık bırakılmıştır. Bu sürenin sonunda anketin yer aldığı internet sayfası anketi cevaplamaya kapatılmış ve 394 taraftarın ankete katıldığı görülmüştür.

3.4.2. Kullanıcı (taraftar) memnuniyeti ölçeğinin geliştirilmesi

Bursa Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı memnuniyetinin ölçülmesi için literatürdeki çeşitli çalışmaların memnuniyet ölçütlerini oluşturan verileri araştırmacı tarafından çalışma alanına ve araştırmanın amacına uygun olacak şekilde revize edilerek üç bölümden oluşan ölçek formu hazırlanmıştır. Toplamda on iki maddeden oluşan ilk bölümde Bursaspor taraftarlarının demografik bilgilerini, sosyal ve ekonomik profillerini belirleyen değişkenlerin yanı sıra taraftarların Bursa'da gerçekleştirilen futbol maçlarını ne kadar zamandır, ne sıklıkla ve hangi tribünde izlediklerini ölçen ifadeler yer verilmiştir. Bunların yanında yeni stadyum yapılmasının kullanıcıyı futbol maçlarını stadyumda izlemeye teşvik edip etmediği sorulmuştur.

İkinci bölümde Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun mimari niteliklerine ilişkin belirlenen altı parametrenin (konum ve ulaşım, kullanım, seyir zevki ve atmosfer, dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği, kent ile uyumu ve ilişkisi, taraftarın gözündeki ve gönlündeki yeri) her biri için hangi stadyumun kullanım açısından daha uygun olduğunun belirlenmesi istenmiştir. Bunun dışında stadyumun kent içindeki yerinin değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kullanıcı üzerindeki etkisi ölçülmüştür.

Üçüncü bölümde ise toplam yedi faktör ve elli dört maddeden oluşan memnuniyet ölçeği geliştirilmiştir. Bu faktörler; konum/ulaşım/otopark, tasarım, planlama kararları, servis alanları, güvenlik, kent ilişkisi ve dış mekan kullanımı olarak ele alınmıştır. Faktörlerin belirlenmesinde yararlanılan kaynaklar kapsamında; stadyumun **konum/ulaşım/otopark** özelliklerinden memnuniyet faktörünün belirlenmesinde, Wakefield ve Sloan (1995),

Gençer (2005), Gençer ve Aycan (2008), Sarstedt ve ark. (2009), Dhurup ve ark. (2010), Tansel (2013), Florez ve ark. (2014), Bulgurcuoğlu (2014), Orçun ve Demirtaş (2015), Kurumak (2019), Eğilmez ve ark. (2019)'ndan, **tasarım** özelliklerinden memnuniyet faktörünün belirlenmesinde; Bitner (1992), Wakefield ve Blodgett (1996), Gençer (2005), Dhurup ve ark. (2010), Pilus ve ark. (2010), Chen ve ark. (2013), Manca ve Fornara (2013), Kuru ve Özkök (2017), Şahin (2018)'den; **planlama kararları** ile ilgili niteliklerinden memnuniyet faktörünün belirlenmesinde; Wakefield ve ark. (1996), Greenwell (2001), Gençer (2005), Mullin ve ark. (2007), Dhurup ve ark. (2010), Pilus ve ark. (2010), Yoshida ve James (2010), Bulgurcuoğlu (2014), Pereira ve ark. (2014), Yazigi ve ark. (2015), Kurumak (2019)'dan, **servis alanları** faktörünün belirlenmesinde; Wakefield ve Sloan (1995), Hill ve Green (2000), Gençer (2005), Gençer ve Aycan (2008), Yoshida ve James (2010), Manca ve Fornara (2013), Bulgurcuoğlu (2014)'ndan, **güvenlik** faktörünün belirlenmesinde; Sarstedt ve ark. (2009), Ali ve ark. (2011), Taştan (2014), Ioannou ve Bakirtzoglou (2016)'ndan, **kent ilişkisi** ile ilgili memnuniyet faktörünün belirlenmesinde; Sarstedt ve ark. (2009), Foroughi ve ark. (2014), Kuru ve Özkök (2017), Şahin (2018)'den, **dış mekan kullanımı** faktörünün belirlenmesinde; Gençer ve Aycan (2008), Bulgurcuoğlu (2014), Foroughi ve ark. (2014), Şahin (2018), Eğilmez ve ark. (2019)'nın çalışmalarından yararlanılmıştır. Faktörlerin alt boyutlarına yönelik katılımcı görüşlerinin alınmasının amaçlandığı bölümde sorular 1-5 likert tipinde hazırlanmıştır. Çalışma etik kurallara uygun olacak şekilde yürütülmüş olup katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı açıklanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için Uludağ Üniversitesi Etik Kurulu'nun izni alınmıştır.

3.4.3. Ölçeğin geçerliliği

Her ölçeğin araştırmak istediği konu çerçevesinde oluşturulmuş kendi yapısı vardır. Bu yapının geçerliliğinin test edilmesinde kullanılan çeşitli ölçüm araçları bulunmaktadır. Geçerliliğin sınanmasında en çok başvurulan yöntem ise faktör analizidir (Bacon ve ark. 1995). Faktör analizi, aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir araya toplayarak ölçmeyi az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir istatistiksel tekniktir. Yeni değişkenleri ortaya çıkaran faktör analizi, maddelerin faktör yük değerlerini kullanarak değişkenlerin işlevsel tanımlarının elde edilmesini de sağlamaktadır Açıklayıcı ve doğrulayıcı olmak üzere iki tür faktör analizi yaklaşımı vardır. Açıklayıcı faktör

analizinde, değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle faktör bulmaya yönelik bir işlem gerçekleştirilirken, doğrulayıcı faktör analizinde ise değişkenler arasındaki ilişkiye dair daha önce saptanan bir hipotezin ya da kuramın test edilmesi söz konusudur (Büyüköztürk 2018).

Açımlayıcı faktör analizinde verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Katsayısı ve Bartlett Küresellik Testi ile değerlendirilmektedir. KMO değerinin 0.500'ün üzerinde olması ve Barlett Küresellik testinin ki-kare değerinin anlamlı olması ($p < 0,05$) verilerin faktör analizi için uygunluğunu göstermektedir (Altunışık ve ark. 2012, Erdoğan ve ark. 2014, Karagöz 2016). Açımlayıcı faktör analizi sonucunda açıklanan toplam varyansın %60'tan az olmaması gereklidir (Altunışık ve ark. 2012). Açımlayıcı faktör analizinde faktör yükü düşük olan, orijinal ölçeğin dışında farklı boyutta yer alan ve birden fazla boyuta yüklenen (binişik) maddeler analizden çıkarılmaktadır (Büyüköztürk 2002, Karagöz 2016).

Tezde gerçekleştirilen memnuniyet ölçümünde literatürde kullanılan ölçekler ve çalışma alanında gerçekleştirilen deneyim ve gözlemlere göre oluşturulmuş anketin üçüncü bölümünde yer alan 54 ifadenin yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi yapılmadan önce boyut içindeki maddelerin iç tutarlılığını sağlamak için olumsuz yargı içeren yedi ifade ters kodlanarak analizleri karşıt yönlü olarak yapılmıştır. Bu ifadeler: “Stadyum, kütlesi ve kullanıcı yoğunluğundan dolayı çevresine olumsuz etkileyip taşıt trafiğini arttırmaktadır”, “Gündüz maçlarında gün ışığı oyun alanında gölge, karanlık bölge ve ışık kırılmaları gibi seyir konforunu olumsuz etkileyen durumlar yaratmaktadır”, “Timsah Arena Stadyumu'nun maç günleri dışında aktivite eksikliği nedeniyle haftanın çoğu günü kullanılmayan atıl bir yapı haline geldiğini düşünüyorum”, “Stadyum alanında jimnastik, satranç, basketbol gibi amatör aktivitelere yer vererek kentlinin bu alanı verimli kullanımının sağlanması gerektiğini düşünüyorum”, “Stadyumun sosyalleşme ve buluşmaya yönelik kafe, restoran ve sinema gibi kullanımlara ihtiyacı vardır”, “Stadyuma Bursastore dışında günün birçok vaktinde canlılık ve hareketlilik sağlamak amaçlı alışveriş ve çarşı alanı eklenmesi gerektiğini düşünüyorum” ve “Stadyumda belirli bir alanın takıma ait müze olarak tasarlanmasını isterim” şeklindedir.

Çizelge 3. 2. Faktör analizi sonuçları

Madde	Faktör Yüğü
1. Faktör: Konum/Ulaşım/Otopark	
Timsah Arena Stadyumu'na ulaşım biçimi ve sürecinden memnunum.	,782
Otoparkı çevre taşıt yollarına bağlayan araç giriş ve çıkış noktaları karşılaşma öncesi ve sonrası yoğunluğu karşılayabilecek kapasitededir.	,748
Stadyumun yakın çevresinde yeterli sayıda ve nitelikte hizmet yapısı (kafe, restoran, banka gibi) mevcuttur.	,701
Stadyumda otopark alanı sayıca yeterlidir.	,695
Stadyum kent dışı bağlantı noktalarıyla (otobüs terminali, havaalanı, otoban gibi) erişimin kolaylıkla sağlanabileceği bir konuma sahiptir.	,682
Stadyuma ulaşımı kent içi toplu taşıma imkânları ile kolaylıkla sağlayabiliyorum.	,641
Stadyumun kent içindeki konum seçimi doğrudur.	,586
2. Faktör: Tasarım	
Stadyumun üst örtü seçimi başarılıdır.	,756
Stadyumda kullanılan yapı malzemelerinden memnunum.	,668
Seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından memnunum.	,578
Timsah Arena Stadyumu gelişmiş bir teknolojiye sahiptir.	,559
3. Faktör: Planlama Kararları	
Turnike, merdiven, koridor gibi alanlarda geçişler hızlı ve rahat sağlanmaktadır.	,712
Genel giriş ve çıkış alanları sayıca yeterlidir.	,663
Stadyumun seyirci kapasitesi yeterlidir.	,593
Stadyumda engelli seyircilere yönelik düzenlemeler yeterli sayıda ve niteliktedir.	,534
Stadyumda bulunan yol işaretleri ve yönlendirici levhalar sayı ve nitelik olarak yeterlidir.	,489
Gece maçlarında aydınlatmalar seyir kalitesi için uygundur.	,447
4. Faktör: Servis Alanları	
Sağlık/ilk yardım alanları yeterlidir.	,772
Sağlık/ilk yardım personeli niteliklidir.	,772
Stadyum alanında bilgi alacak personel sayısı ve bilgilendirme yeterlidir.	,601
5. Faktör: Güvenlik	
Stadyumun kadın ve çocuk taraftarlar için güvenli olduğunu düşünüyorum.	,767
Stadyumun erkek taraftarlar için güvenli olduğunu düşünüyorum.	,695
Servis mekanları (wc, büfe) ve dolaşım alanlarının erkek taraftarlar için güvenlidir.	,674
Servis mekanları (wc, büfe) ve dolaşım alanları kadın/çocuk taraftarlar için güvenlidir.	,671
Stadyum alanında aydınlatma elemanları güvenlik açısından yeterlidir.	,669
6. Faktör: Kent İlişkisi	
Timsah Arena Bursa için kentsel bir simge niteliğindedir.	,835
Stadyum mimarisi ile Bursa'ya estetik değer katmıştır.	,821
Stadyum kentin fiziksel, kültürel ve mekansal kimliğiyle örtüşebilmiştir.	,753
Timsah Arena Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusu oluşturmaktadır.	,607
7. Faktör: Dış Mekan Kullanımı	
Stadyum alanında jimnastik, satranç, basketbol gibi amatör aktivitelere yer vererek kentlinin bu alanı verimli kullanımının sağlanması gerektiğini düşünüyorum.	,840
Stadyuma Bursastore dışında günün birçok vaktinde canlılık ve hareketlilik sağlamak amaçlı alışveriş ve çarşı alanı eklenmesi gerektiğini düşünüyorum.	,827
Stadyumun sosyalleşme ve buluşmaya yönelik kafe, restoran ve sinema gibi kullanımlara ihtiyacı vardır.	,816
Stadyumda belirli bir alanın takıma ait müze olarak tasarlanmasını isterim.	,756
Timsah Arena Stadyumu'nun maç günleri dışında aktivite eksikliği nedeniyle haftanın çoğu günü kullanılmayan atıl bir yapı haline geldiğini düşünüyorum.	,657

İfadeler ters kodlandıktan sonra açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör türetme tekniklerinden Temel Bileşen Analizi, döndürme tekniği olarak ise Varimax yöntemi uygulanmıştır. Herhangi bir faktör sınırlaması yapılmadan gerçekleştirilen analizde maddelerin KMO örneklem yeterliliğinin (0,939) ve Bartlett Küresellik Testi değerinin (Ki kare= 13231,661; p=0,000) faktör analizi uygun olduğu belirlenmiştir. Ayrıca maddelerin 9 faktör altında toplandığı ve açıklanan toplam varyansın %62,715 olduğu görülmüştür. Anket yapısına uygun olarak faktör sayısı 7 olarak sınırlandırılarak analiz yeniden gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda farklı boyut altında yer alan 20 ifade analizden teker teker çıkarılarak analizler yeniden yapılmıştır. Analiz sonucunda 7 faktör altında toplanan 34 maddeye ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 3.2.'de sunulmuştur.

Faktörler ile maddeler arasındaki korelasyon değerlerini ifade eden faktör yükleri sırasıyla şöyledir: Konum/ulaşım/otopark niteliklerinin değerlendirildiği birinci faktöre ait faktör yükleri 0,586-0,782, tasarım özelliklerinin değerlendirildiği ikinci faktöre ait faktör yükleri 0,559-0,756, planlama kararlarının değerlendirildiği üçüncü faktöre ait faktör yükleri 0,447-0,712, servis alanlarına ilişkin niteliklerin değerlendirildiği dördüncü faktöre ait faktör yükleri 0,601-0,772, güvenlik algısına yönelik beşinci faktöre ait faktör yükleri 0,669-0,767, stadyumun kent ile olan ilişkisinin değerlendirildiği altıncı faktöre ait faktör yükleri 0,607-0,835, dış mekan kullanımına ilişkin beklentilerin değerlendirildiği yedinci faktöre ait faktör yükleri 0,657 – 0,840 olarak elde edilmiştir.

Faktör analizinden elde edilen verilere göre, yedinci faktör olan dış mekan kullanımı en yüksek faktör yüküne sahip olup, stadyumda kullanıcı memnuniyet düzeyini belirleyen en etkili faktör olarak bulunmuştur. Altıncı faktör olan kent ilişkisi ise ikinci en yüksek faktör yükünü bulundurmakta olup, memnuniyet düzeyini en çok etkileyen ikinci faktör olduğu görülmüştür. Bu sıralama birinci faktör olan konum/ulaşım/otopark, dördüncü faktör olan servis alanları, beşinci faktör olan güvenlik ve ikinci faktör olan tasarım şeklinde azalarak ilerlemektedir. En düşük faktör yükü ise üçüncü faktör olan planlama kararlarındadır. Buna stadyumun planlama kararlarına ilişkin özellikleri kullanıcı memnuniyet düzeyini en az etkileyen faktör olarak bulunmuştur.

Çizelge 3. 3. KMO örneklem yeterliliği ölçütü, toplam varyans ve ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Ölçütü		,917
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	7560,585
	Serbestlik Derecesi	561
	Anlamlılık (p)	,000
Açıklanan Toplam Varyans (%)		65,079

Faktör analizi sonucu elde edilen 34 maddeden oluşan yedi faktör toplam varyansın %65,079'unu açıklamaktadır. KMO örneklem yeterliliği ölçütü (0,917) ve Bartlett Küresellik Test değerleri (7560,585; p=0,000) çizelge x de sunulmuştur.

3.4.4. Ölçeğin güvenilirliği

Güvenilirlik analizi ölçekte yer alan ifadeler arasındaki iç tutarlılığı ölçer ve bu ifadeler arasındaki ilişkilerin sınanmasını sağlar. Güvenilirlik katsayısı her zaman 0 ve 1 arasında değer alır. En sık kullanılan içsel güvenilirlik indeksi Cronbach Alfa'dır. Cronbach Alfa değeri 0,700'ün üzerinde olan ölçeklerin birbirleriyle tutarlı maddelere sahip olduğu, yani ele alının ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Bayram 2004). Faktör analizi aracılığı ile elde edilen 34 madde ve yedi boyut için yapılan güvenilirlik analizi çizelge x de sunulmuştur.

Çizelge 3. 4. Güvenilirlik analizi sonuçları

Faktör Analizi Boyutları	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
1.Faktör: Konum/Ulaşım/Otopark	7	,871
2.Faktör: Tasarım	4	,820
3.Faktör: Planlama Kararları	6	,796
4.Faktör: Servis Alanları	3	,839
5.Faktör: Güvenlik	5	,863
6.Faktör: Kent İlişkisi	4	,882
7.Faktör: Dış Mekan Kullanımı	5	,845
Geliştirilen Ölçek		
Memnuniyet Ölçeği	34	,917

Yapılan Güvenilirlik Analizi sonucunda, faktörlerin her birine ait Cronbach Alfa değerleri 0,796 ile 0,882 arasında değişmekte olup, tüm sayılar kabul edilebilir sınırlarda bulunmuştur. Memnuniyet ölçeğinin güvenilirlik katsayısı ise 0,917 olarak elde edilmiş olup, bu geliştirilen ölçeğin oldukça tutarlı olduğunu göstermektedir.

3.4.5. Derecelendirme ölçeği

Çalışmada, tüm katılımcıların stadyuma yönelik verdikleri yanıtlar doğrultusunda ortalama bir değer elde edilmiştir. İstatistiksel açıdan daha güvenilir sonuçlar elde etmek için değerlendirmeler yapılırken ortalama değerler de dikkate alınmıştır. Ortalamalar kullanıcıların stadyuma dair genel görüşlerini ortaya koymaktadır. 5’li likert tipi ölçeğin aritmetik ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılacak olan derecelendirme ölçeği için;

$$\text{Aralık Genişliği} = \frac{\text{Dizi Genişliği}}{\text{Yapılacak Grup Sayısı}}$$

Formülünden faydalanılarak, aralık genişliği $4/5 = 0,80$ olarak belirlenmiştir (Tekin 1996). Buradan elde edilen sınır değerlere göre olumluluk derecesinin değişimi çizelge x de verilmiştir. Buna göre birinci (konum/ulaşım/otopark) faktör, ikinci (tasarım) faktör, üçüncü (planlama kararları) faktör, dördüncü (servis alanları) faktör, beşinci (güvenlik) faktör, altıncı (kent ilişkisi) ve yedinci (dış mekan kullanımı) faktörlerde yer alan ifadeler için katılımcıların verdikleri cevapların olumluluk derecesi 1’den 5’e doğru yükselmektedir. Yani ortalama 1’e yaklaştıkça taraftarların görüşleri olumsuz yönde eğilim gösterirken, ortalama 5’e yaklaştıkça taraftarların stadyum ile ilgili olumlu izlenimler edindikleri ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu kanısına ulaşılabilir.

Çizelge 3. 5. Yedi faktör için derecelendirme ölçeği

Ağırlık	Seçenekler	Sınır	Olumluluk Derecesi
1	Kesinlikle Katılmıyorum	1,00 – 1,80	↑ Daha Düşük
2	Katılmıyorum	1,81 – 2,60	
3	Kararsızım	2,61 – 3,40	↓ Daha Yüksek
4	Katılıyorum	3,41 – 4,20	
5	Kesinlikle Katılıyorum	4,21 – 5,00	

3.4.6. Korelasyon analizi

Memnuniyet ölçümüne yönelik oluşturulan yedi boyut arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkiyi sorgulamak, ilişkili değişkenlerin ilişki derecesini ve yönünü ölçmek için kullanılan bir yöntemdir (Büyüköztürk 2018). Çok sayıda korelasyon analizi türü mevcuttur. Çalışmada, değişkenler normal dağılım göstermediği için Spearman Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Spearman korelasyon katsayısı (r) -1 ile +1 arasında değerler alır. Bu katsayı -1'e veya +1'e yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişki de güçlenmektedir. Katsayının sıfıra yakın değerler alması ise değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığını göstermektedir (Oğuzlar 2007). Pozitif (+) değerler ilişkinin aynı yönlü olduğunu, negatif (-) değerler ise ilişkinin ters yönlü olduğunu ifade etmektedir (Bayram 2012). Pozitif korelasyon, X değişkeninin artması ya da azalması durumunda Y değişkeninin de artma ya da azalma eğiliminde olduğunu gösterirken; negatif korelasyon X değişkeninin artması durumunda Y değişkeninin azalma, X değişkeninin azalması durumunda Y değişkeninin artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Buna göre memnuniyet ölçeğine ait yedi faktörün arasındaki korelasyonlar çizelge x de yer almaktadır.

Çizelge 3. 6. Faktörler arası korelasyonlar

Faktörler	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	
F1: Konum/Ulaşım/Otopark	1							
F2: Tasarım	,546**	1						
F3: Planlama Kararları	,314**	,516**	1					
F4: Servis Alanları	,516**	,487**	,483**	1				
F5: Güvenlik	,409**	,520**	,607**	,554**	1			
F6: Kent İlişkisi	,493**	,570**	,455**	,464**	,491**	1		
F7: Dış Mekan Kullanımı	,171**	-,040	-,251**	,065	-,143**	,037	1	
Memnuniyet Ölçeği	,779**	,761**	,635**	,717**	,716**	,762**	,177**	1

**p<0,01

Çizelge x incelendiğinde, tüm faktörlerin memnuniyet ölçeği ile sistemli bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Faktörlere ait korelasyon katsayılarının (r) sayısal büyüklüklerine bakıldığında, en güçlü ilişkinin (r=0,607; p<0,01) güvenlik ve planlama

kararları faktörleri arasında olduğu, ikinci güçlü ilişkinin ise ($r=0,570$; $p<0,01$) kent ilişkisi ve tasarım faktörleri arasında olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların güvenlikle ilgili memnuniyet düzeyleri artma ya da azalma eğilimindeyken; planlama kararlarına ilişkin görüşleri de aynı yönde eğilim göstermektedir. Yine katılımcıların kent ilişkisi ile ilgili memnuniyet düzeyleri artma ya da azalma eğilimindeyken; tasarım özelliklerine ilişkin görüşleri de aynı yönde eğilim göstermektedir. Bu sıralama; güvenlik ve servis alanları faktörleri arasındaki ilişki ($r=0,554$; $p<0,01$), tasarım ve konum/ulaşım/otopark faktörleri arasındaki ilişki ($r=0,546$; $p<0,01$), güvenlik ve tasarım faktörleri arasındaki ilişki ($r=0,520$; $p<0,01$) şeklinde devam etmektedir. Yedinci faktör olan dış mekan kullanımına ait üç korelasyon katsayısı ($r=-0,040$; $r=0,065$; $r=0,037$) sıfıra çok yakın değerlerde olduğundan ilgili faktörler arasında ilişkili bir eğilim bulunmamıştır. Katılımcıların dış mekan kullanımı ile ilgili memnuniyet düzeyleri artma ya da azalma eğilimindeyken; stadyumun planlama kararları ve güvenlik özelliklerine yönelik memnuniyet düzeyleri tam tersi yönde eğilim göstermektedir.

3.4.7. Verilerin analizi

Araştırmada 394 kişiye uygulanan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 23.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı bulgular sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri ile verilmiştir.

Araştırma verilerinin normalliği Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile değerlendirilmiştir. Verilerinin karşılaştırma yapılacak gruplarındaki dağılımının normal olmamasından dolayı iki bağımsız grubun karşılaştırılmasında Mann Whitney U analizi, üç ve daha fazla grubun karşılaştırılmasında Kruskal Wallis H analizi kullanılmıştır. Kruskal Wallis H analizinde farklılığın hangi gruplar arasında olduğu Mann Whitney U analizi ile belirlenmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler Ki-kare testi ile değerlendirilmiştir. Analizlerde istatistiksel olarak $p<0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. Bulgular

Bu bölümde Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda yapılan anket çalışmasının bulguları yer almaktadır.

4.1.1. Kullanıcı profiline ilişkin bulgular

Bu bölümünde demografik özellikler, Bursa'da ikamet edilmekte olan süre, stadyuma hangi ilçeden ne şekilde ulaşım sağlandığı, stadyumda futbol maçlarının ne kadar süredir ne sıklıkla izlendiği ve tercih edilen tribün şeklinde belirlenen değişkenlerden frekans analizleri sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Frekans analizi, bir ya da daha çok değişkene ait değerlerin ya da puanların dağılımına ait özelliklerini betimlemek amacıyla verileri sayı ve yüzde olarak elde etmek için kullanılır (Büyüköztürk 2018).

Çizelge 4. 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken		Frekans	%
Yaş	15-25 yaş	131	33,2
	26-35 yaş	171	43,4
	36-45 yaş	70	17,8
	46 yaş ve üzeri	22	5,6
	Toplam	394	100,0
Cinsiyet	Kadın	66	16,8
	Erkek	328	83,2
	Toplam	394	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	6	1,5
	Ortaokul	12	3,0
	Lise	94	23,9
	Üniversite	237	60,2
	Yüksek lisans	39	9,9
	Doktora	6	1,5
	Toplam	394	100,0
Aylık Ortalama Gelir	2000 TL ve altı	82	20,8
	2000-4000 TL	144	36,5
	4000-6000 TL	103	26,1
	6000 TL ve üzeri	65	16,5
	Toplam	394	100,0

Çizelge 4.1. incelendiğinde toplam 394 kişinin katıldığı çalışmada katılımcılardan 171 (%43,4) kişinin çoğunluğu oluşturduğu ve 26-35 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların 131'i (%33,2) 15-25 yaş aralığından, 70'i (%17,8) 36-45 yaş aralığından ve 22'si (%5,6) 46 yaş ve üzerinden oluşmuştur. Örneklemin büyük çoğunluğu 328

(%83,2) kişi ile erkek taraftarlardan oluşurken, kadın taraftarlar ise 66 kişiden (%16,8) oluşmuştur.

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 237 (%60,2) kişilik bir oran ile taraftarların yarısından fazlasının üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Ardından 94 (%23,9) kişiden oluşan lise mezunları, 39 (%9,9) kişiden oluşan yüksek lisans mezunları, 12 (%3,0) kişiden oluşan ortaokul mezunları gelmiştir. İlköğretim ve doktora mezunlarının ise 6 (%1,5) kişi ile eşit katılımında buldukları görülmüştür.

Aylık ortalama gelir dağılımına bakıldığında 144 (%36,5) kişinin 2000-4000 TL arası gelire, 103 (%26,1) kişinin 4000-6000 TL arası gelire, 82 (%20,8) kişinin 2000 TL ve altı gelire ve 65 (%16,5) kişinin ise 6000 TL ve üzeri aylık ortalama gelire sahip olduğu görülmüştür.

Çizelge 4. 2. Katılımcıların kent ile olan ilişkisiyle ilgili tanımlayıcı özellikleri

Değişken	Frekans	%	
Kaç yıldır Bursa'da yaşıyorsunuz?	1 yıldan az	12	3,0
	1-5 yıl	20	5,1
	6-10 yıl	14	3,6
	11-15 yıl	6	1,5
	15 yıldan fazla	342	86,8
	Toplam	394	100,0
Bursa'da nerede ikamet ediyorsunuz?	Osmangazi	90	22,8
	Nilüfer	92	23,4
	Yıldırım	79	20,1
	Gemlik	76	19,3
	Mudanya	17	4,3
	İnegöl	15	3,8
	Diğer	25	6,5
	Toplam	394	100,0
Timsah Arena'ya ulaşımı nasıl sağlıyorsunuz?	Bursaray	141	35,8
	Otobüs	42	10,7
	Dolmuş	9	2,3
	Taksi	2	,5
	Özel araç	179	45,4
	Motor veya bisiklet	1	,3
	Yürüyerek	20	5,1
	Toplam	394	100,0

*Diğer: Kestel, Keles, Büyükorhan, Mustafakemalpaşa, İznik, Orhangazi, Gürsu, Karacabey, Orhaneli, Yenişehir, Harmancık

Çizelge 4.2.'de görüldüğü gibi çalışmaya katılan toplam 394 kişinin büyük çoğunluğunu 342 (%86,8) kişilik bir oran ile 15 yıldan daha fazla süredir Bursa'da yaşayanlar oluşturmuştur. 1-5 yıl aralığı 20 (%5,1) kişiyi, 6-10 yıl aralığı 14 (%3,6) kişiyi, 1 yılın altı 12 (%3,0) kişiyi ve 11-15 yıl aralığı ise katılımcılardan 6 (%1,5) kişiyi ifade etmiştir.

İkamet edilen ilçelere bakıldığında ise çalışmaya katılan taraftarların büyük bir bölümünün Bursa'nın üç merkez ilçesinde ikamet ettiği görülmüştür. Buna göre katılımcıların 92'si (%23,4) Nilüfer ilçesinde, 90'ı (%22,8) Osmangazi ilçesinde, 79'u (%20,1) Yıldırım ilçesinde ikamet etmektedir. Katılımcıların geri kalan 76'sı (%19,3) Gemlik ilçesinde, 17'si (%4,3) Mudanya ilçesinde, 15'i (%3,8) İnegöl ilçesinde, 25'i (%6,5) ise diğer ilçelerde ikamet ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan taraftarların stadyuma ulaşım biçimlerine bakıldığında toplam katılımcı sayısının neredeyse yarısını oluşturan 179 (%45,4) kişinin stadyuma özel araçları ile ulaşım sağladığı görülmüştür. İkinci büyük çoğunluğu ise 141 (%35,8) kişi ile Bursaray kullananlar oluşturmuştur. Katılımcıların 42'si (%10,7) otobüs, 20'si (%5,1) yürüyerek, 9'u (%2,3) dolmuş, 2'si (%0,5) taksi, 1'i (%0,3) ise motor veya bisiklet ile stadyuma ulaşım sağlamakta olduğunu belirtmiştir.

Çizelge 4. 3. Katılımcıların stadyumda maç izleme süresi, sıklığı ve tercih edilen tribün ile ilgili tanımlayıcı özellikleri

Değişken	Frekans	%	
Bursa'da yapılan futbol maçlarını ne kadar zamandır stadyumda izlemektesiniz?	1 yıl ve altı	85	21,6
	2-5 yıl	50	12,7
	5-10 yıl	46	11,7
	10 yıl ve üzeri	213	54,1
	Toplam	394	100,0
Timsah Arena'da maçları hangi sıklıkla izlersiniz?	Ayda birden daha sık	194	49,2
	Ayda bir	49	12,4
	1-3 ayda bir	47	11,9
	3 ayda birden daha az	104	26,4
	Toplam	394	100,0
Maçları hangi tribünde izlersiniz?	Kapalı tribün	50	12,7
	Maraton	178	45,2
	Kuzey kale arkası	55	14,0
	Güney kale arkası	88	22,3
	VIP	23	5,8
	Toplam	394	100,0

Çizelge 4.3.'te yer alan verilerde görüldüğü gibi çalışmaya katılan 394 kişinin 213'ü (%54,1) 10 yıldan daha uzun süredir, 46'sı (%11,7) ise 5-10 yıldır futbol maçlarını stadyumda izlemektedir. Bursa'nın yeni stadyumu olan Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nun 2015 yılında hizmete açıldığı bilinmektedir. Buna göre katılımcıların toplamda 259 (%65,8) kişisinden oluşan büyük çoğunluğun kentin ilk stadyumu olan Atatürk Stadyumu'nda da maçları izlemiş olduğu görülmüştür. Katılımcıların 85'i (%21,6) 1 yıldır, 50'si (%12,7) ise 2-5 yıldır futbol maçlarını stadyumda izlediklerini belirtmişlerdir.

Timsah Arena Stadyumu'nda yapılan futbol maçlarını çalışmaya katılanların 194'ünün (%49,2) ayda birden daha sık, 49'unun (%12,4) ayda bir, 47'sinin (%11,9) ise 1-3 ayda bir stadyuma giderek izlemekte oldukları görülmüştür. Katılımcıların 104'ü (%26,4) ise 3 ayda birden daha uzun aralıklarda Timsah Arena'da maç izlemektedir.

Çalışmaya katılanların 178 (%45,2) kişiden oluşan çoğunluğunun maçları maraton tribününde izlediği görülmüştür. Kalan katılımcıların 88'i (%22,3) güney kale arkasında, 55'i (%14,0) kuzey kale arkasında, 50'si (%12,7) güney kale arkasında, 23'ü (%5,8) ise VIP tribünde maçları izlediklerini ifade etmişlerdir.

4.1.2. Stadyumun yenilenmesi sonrası kullanıcı algısına ilişkin bulgular

Bu bölümde ilk olarak, Bursa'ya yeni bir stadyum yapılmasının ve mevcut stadyumun yıkılmasının kullanıcı algısı üzerinde oluşturduğu etkileri ortaya koyan iki sorunun frekans analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca stadyumun farklı bir alanda yeniden yapılmasının kullanıcıda olumsuz etki yaratıp yaratmadığının sorulduğu ikinci soruya verilen yanıtlar yaşa, Bursa'da yaşanan süreye ve maçların stadyumda izlenmekte olduğu zamana göre ayrı analiz edilmiştir. İkinci olarak, stadyumlara yönelik altı mimari nitelik çerçevesinde katılımcıların Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nu karşılaştırmalarından elde edilen verilere frekans analizi ve ki-kare analizi yapılarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Altı niteliğe ilişkin yanıtlar aynı zamanda kullanıcı yaşlarına ve Bursa'da yaşam sürelerine göre tekrar analiz edilmiştir. Çizelgelerde “X²: ki kare değerini”, “sd: serbestlik derecesini, “p: anlamlılığı” ifade etmektedir.

Çizelge 4. 4. Yeni bir stadyum yapılmasının kullanıcıyı maçları stadyumda izlemeye teşvik edip etmemesi ile ilgili bulgular

		Frekans	%
Bursa'da yeni stadyum yapılması sizi futbol maçlarını stadyumda izlemeye teşvik etmiş midir?	Evet	147	37,3
	Hayır	247	62,7
	Toplam	394	100,0

Çizelge 4.4.'e bakıldığında, Bursa'da yeni stadyum yapılması çalışmaya katılanlardan 147 (%37,3) kişiyi futbol maçlarını stadyumda izlemeye teşvik ederken, 247 (%62,7) kişiyi ise teşvik etmediği görülmüştür.

Çizelge 4. 5. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin genel bulgular

		Frekans	%
Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kent hafızasına ve Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna zarar verdiğini, kullanıcı üzerinde olumsuz etki yarattığını düşünüyor musunuz?	Evet	299	75,9
	Hayır	95	24,1
	Toplam	394	100,0

Katılımcıların dörtte üçünü oluşturan 299 (%75,9) kişilik büyük çoğunluğu stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kent hafızası ve aidiyet duygusuna zarar verip olumsuz yönde etkilendiklerini belirtirken, 95 (%24,1) kişi ise bu durumun kendileri üzerinde olumsuz etki yaratmadığını ifade etmiştir (Çizelge 4.5.).

Çizelge 4. 6. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının yaş aralıklarına göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular

Yaş		Olumsuz Etki		
		Evet	Hayır	Toplam
15-25 yaş	Sayı	90	41	131
	Yüzde	%68,7	%31,3	%100,0
26-35 yaş	Sayı	132	39	171
	Yüzde	%77,2	%22,8	%100,0
36-45 yaş	Sayı	56	14	70
	Yüzde	%80,0	%20,0	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	21	1	22
	Yüzde	%95,5	%4,5	%100,0

X²: 9,106; Sd:3; p: 0,028

Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının olumsuz etki yaratıp yaratmadığı gösteren genel bulguların (Çizelge 4.5.) yaş gruplarına göre dağılımı Çizelge 4.6.'da bulunmaktadır. Buna göre, stadyumun yeniden tasarlanmasının kent

hafızasına, Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna ve taraftarlara etkisi ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,028<0,05$) söz konusudur.

Tüm yaş gruplarındaki katılımcılar, stadyumun farklı bir alanda yeniden tasarlanmasının kullanıcı üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu belirtmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu durumdan en fazla olumsuz etkilenenler 46 yaş ve üzerindeki (%95,5) katılımcılar olmuştur. Sıralama 36-45 yaş (%80,0) grubu, 26-35 yaş (%77,2) grubu ve 15-25 yaş (%68,7) grubu şeklinde azalarak devam etmektedir.

Çizelge 4. 7. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının yaş aralıklarına göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular

Bursa’da Yaşanan Süre		Olumsuz Etki		
		Evet	Hayır	Toplam
1 yıldan az	Sayı	3	9	12
	Yüzde	%25,0	%75,0	%100,0
1-5 yıl	Sayı	13	7	20
	Yüzde	%65,0	%35,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	7	7	14
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
11-15 yıl	Sayı	5	1	6
	Yüzde	%83,3	%16,7	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	271	71	342
	Yüzde	%79,2	%20,8	%100,0
		X ² : 25,688; Sd:4; p: 0,000		

Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının olumsuz etki yaratıp yaratmadığı gösteren genel bulguların (Çizelge 4.5.) Bursa’da yaşanan süreye göre dağılımı Çizelge 4.7.’de bulunmaktadır. Buna göre, stadyumun yeniden tasarlanmasının kent hafızasına, Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna ve taraftarlara etkisi ile katılımcıların Bursa’da yaşamakta oldukları süre arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,00<0,05$) görülmektedir. 1 yıldan az süredir Bursa’da yaşayan katılımcılar stadyumun farklı bir alanda yeniden tasarlanmasından olumsuz anlamda etkilenmemişken bu durum, 1-5 yıldır, 11-15 yıldır ve 15 yıldan fazla süredir Bursa’da yaşayan katılımcılar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. 6-10 yıldır Bursa’da yaşamakta olan kullanıcılarda ise olumsuz etki yarattı diyen katılımcıların oranı olumsuz etki yaratmadı diyen katılımcılar ile eşittir. 11-15 yıldır Bursa’da yaşamakta olan kullanıcılar (%83,3) diğer gruplarda bulunan kullanıcılara göre stadyumun konumunun değiştirilip farklı bir alanda yeniden tasarlanmasından daha fazla olumsuz etkilenmişlerdir.

Çizelge 4. 8. Stadyumun konumun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının stadyuma gidilen süreye göre kullanıcı üzerindeki etkisine ilişkin bulgular

Stadyuma Gidilen Süre		Olumsuz Etki		
		Evet	Hayır	Toplam
1 yıl ve altı	Sayı	48	37	85
	Yüzde	56,5%	43,5%	100,0%
2-5 yıl	Sayı	34	16	50
	Yüzde	68,0%	32,0%	100,0%
5-10 yıl	Sayı	27	19	46
	Yüzde	58,7%	41,3%	100,0%
10 yıl ve üzeri	Sayı	190	23	213
	Yüzde	89,2%	10,8%	100,0%

X²: 47,280; Sd:3; p: 0,000

Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının olumsuz etki yaratıp yaratmadığı gösteren genel bulguların (Çizelge 4.5.) Bursa’da yapılan futbol maçlarının stadyumda izlendiği süreye göre dağılımı Çizelge 4.8.’de sunulmuştur. Buna göre, stadyumun yeniden tasarlanmasının kent hafızasına ve Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna ve taraftarlara etkisi ile katılımcıların futbol maçlarının stadyumda izlendiği süre arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,00<0,05$) bulunmuştur. 1 yıl ve altı, 2-5 yıldır, 5-10 yıldır ve 10 yıl ve üzeri süredir futbol maçlarını stadyumda izleyenler olmak üzere tüm gruplardaki katılımcılar, stadyumun farklı bir alanda yeniden tasarlanmasından olumsuz anlamda etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu oran 10 yıldan daha fazla süredir (%89,2) maçları stadyumda izleyen katılımcılarda en yüksektir. Sıralama 2-5 yıldır (%68,0), 5-10 yıldır (%58,7) ve 1 yıldan az (%56,5) süredir maçları stadyumda izleyenler şeklinde devam etmektedir.

Çizelge 4. 9. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

		Frekans	%
Konum ve ulaşım	Atatürk Stadyumu	301	76,4
	Timsah Arena Stadyumu	93	23,6
	Toplam	394	100,0

İki stadyumun konum ve ulaşım özelliklerinin kullanıcı açısından uygunluğunun karşılaştırılmasına ilişkin veriler Çizelge 4.9.’da yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların 301’i (%76,4) Atatürk Stadyumu’nun konum ve ulaşım açısından Timsah Arena Stadyumu’na göre daha uygun olduğunu belirtirken, katılımcıların 93’ü (%23,6) Timsah Arena Stadyumu’nun konum ve ulaşım özelliklerinin daha uygun olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 10. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerine ilişkin değerlendirmelerinin yaş gruplarına göre analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Konum ve ulaşım		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	85	46	131
	Yüzde	%64,9	%35,1	%100,0
26-35 yaş	Sayı	138	33	171
	Yüzde	%80,7	%19,3	%100,0
36-45 yaş	Sayı	60	10	70
	Yüzde	%85,7	%14,3	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	18	4	22
	Yüzde	%81,8	%18,2	%100,0

X²: 15,112; Sd:3; p: 0,002

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun konum ve ulaşım özelliklerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.9.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.10.'da verilmiştir. Buna göre yaş grupları ($p:0,002<0,05$) konum ve ulaşım özellikleri ile anlamlı bir ilişki göstermektedir.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, tüm yaş gruplarındaki kullanıcıların konum ve ulaşım açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 36-45 yaş aralığındaki (%85,7) kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Sıralama 46 yaş ve üzeri (%81,8) kullanıcılar, 26-35 yaş (%80,7) aralığındaki kullanıcılar ve 15-25 yaş (%64,9) aralığındaki kullanıcılar şeklinde azalarak devam etmektedir.

46 yaş ve üzeri, 36-45 yaş aralığı ve 26-35 yaş aralığındaki kullanıcıların cevapları yakınlık gösterirken, 15-25 yaş aralığındaki kullanıcıların konum ve ulaşım özellikleri çerçevesinde Timsah Arena Stadyumu'na göre Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları bu üç yaş grubunda yer alan kullanıcılara göre daha düşüktür.

Çizelge 4. 11. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun konum/ulaşım özelliklerine ilişkin değerlendirmelerinin Bursa’da yaşanan süreye göre analizinden elde edilen bulgular

Bursa’da Yaşanan Süre		Konum ve ulaşım		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	7	5	12
	Yüzde	%58,3	%41,7	%100,0
1-5 yıl	Sayı	11	9	20
	Yüzde	%55,0	%45,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	2	12	14
	Yüzde	%14,3	%85,7	%100,0
11-15 yıl	Sayı	3	3	6
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	278	64	342
	Yüzde	%81,3	%18,7	%100,0
X ² : 44,053; Sd:4; p: 0,000				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu’nun konum ve ulaşım özelliklerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.9.), katılımcıların Bursa’da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulgular Çizelge 4.11.’de verilmiştir. Buna göre Bursa’da yaşanan süre ($p:0,00<0,05$) ile konum ve ulaşım özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 1 yıldan kısa süredir, 1-5 yıldır ve 15 yıldan uzun süredir Bursa’da yaşayan kullanıcılar konum ve ulaşım açısından Atatürk Stadyumu’nu tercih ederken; 6-10 yıldır Bursa’da yaşayan kullanıcıların Timsah Arena Stadyumu’nu tercih ettikleri görülmektedir. 11-15 yıldır Bursa’da yaşamakta olan kullanıcıları ise Atatürk ve Timsah Arena Stadyumlarını eşit oranda tercih etmişlerdir. 15 yıldan uzun süredir Bursa’da yaşayan kullanıcıların Atatürk Stadyumu’nu tercih etme oranları (%81,3), 1 yıldan kısa süredir (%58,3) ve 1-5 yıldır (%55) Bursa’da yaşayan kullanıcılara göre daha yüksektir. 6-10 yıldır Bursa’da yaşayan kullanıcıların Timsah Arena’yı tercih etme oranları ise 15 yıldan daha uzun süredir Bursa’da yaşayan kullanıcıların Atatürk Stadyumu’nu tercih etme oranlarından daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 4. 12. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun kullanım özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

		Frekans	%
Kullanım	Atatürk Stadyumu	199	50,5
	Timsah Arena Stadyumu	195	49,5
	Toplam	394	100,0

Eski ve yeni stadyumun kullanım özelliklerinin katılımcı açısından uygunluğunun karşılaştırılmasına ilişkin verilerin yer aldığı Çizelge 4.12.'ye göre, her iki stadyum da katılımcılar için kullanım özellikleri itibariyle hemen hemen aynı uygunluğa sahiptir. Buna göre, katılımcıların 199'u (%50,5) Atatürk Stadyumu'nun daha uygun kullanıma sahip olduğunu belirtirken, 195'i (%49,5) Timsah Arena Stadyumu'nun daha uygun kullanımının olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 13. Kullanım özelliklerinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Kullanım		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	50	81	131
	Yüzde	%38,2	%61,8	%100,0
26-35 yaş	Sayı	98	73	171
	Yüzde	%57,3	%42,7	%100,0
36-45 yaş	Sayı	39	31	70
	Yüzde	%55,7	%44,3	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	12	10	22
	Yüzde	%54,5	%45,5	%100,0
X ² : 12,048; Sd:3; p: 0,007				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun kullanım özelliklerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.12.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.13'te verilmiştir. Buna göre yaş grupları (p:0,007<0,05) kullanım özellikleri ile anlamlı bir ilişki göstermektedir.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 26-35 yaş aralığı, 36-45 yaş aralığı ve 46 yaş üzerindeki katılımcılar kullanım özellikleri açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih etmişken; 15-25 yaş grubu katılımcılar Timsah Arena Stadyumu'nu tercih etmiştir. 26-35 yaş grubu (%57,3) kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları, 36-45 yaş grubu (%55,7) ve 46 yaş ve üzeri (%54,5) kullanıcı grubundan fazla olmakla birlikte üç grubun oranları yakınlık göstermektedir. 15-25 yaş aralığında bulunan kullanıcıların Atatürk Stadyumu'na göre Timsah Arena Stadyumu'nu tercih etme oranları (%61,8) ise diğer üç yaş grubunun Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranlarından daha yüksek olarak bulunmuştur.

Çizelge 4. 14. Kullanım özelliklerinin Bursa’da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Bursa’da Yaşanan Süre		Kullanım		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	6	6	12
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
1-5 yıl	Sayı	8	12	20
	Yüzde	%40,0	%60,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	6	8	14
	Yüzde	%42,9	%57,1	%100,0
11-15 yıl	Sayı	3	3	6
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	176	166	342
	Yüzde	%51,5	%48,5	%100,0

X²: 1,338; Sd:4; p: 0,855

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu’nun kullanım özelliklerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.12.), katılımcıların Bursa’da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulgular Çizelge 4.14.’te verilmiştir. Buna göre Bursa’da yaşanan süre ($p:0,855 > 0,05$) ile kullanım özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Çizelge 4. 15. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda seyir zevki/atmosfer özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

		Frekans	%
Seyir zevki ve atmosfer	Atatürk Stadyumu	241	61,2
	Timsah Arena Stadyumu	153	38,8
	Toplam	394	100,0

Katılımcıların eski ve yeni stadyumun seyir zevki ve atmosferi açısından karşılaştırmalarına ilişkin veriler Çizelge 4.15.’te yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların 241’i (%61,2) Atatürk Stadyumu’nda seyir zevkinin ve atmosferin Timsah Arena Stadyumu’ndan daha iyi olduğunu belirtirken, katılımcıların 153’ü (%38,8) Timsah Arena Stadyumu’nun seyir zevki özelliklerinin daha iyi olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 16. Seyir zevki ve atmosfer özelliklerinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Seyir zevki ve atmosfer		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	75	56	131
	Yüzde	%57,3	%42,7	%100,0
26-35 yaş	Sayı	110	61	171
	Yüzde	%64,3	%35,7	%100,0
36-45 yaş	Sayı	37	33	70
	Yüzde	%52,9	%47,1	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	19	3	22
	Yüzde	%86,4	%13,6	%100,0
X ² : 9,480; Sd:3; p: 0,024				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun seyir zevki ve atmosferlerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelini vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.15.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.16'da verilmiştir. Buna göre yaş grupları ($p:0,024 < 0,05$) seyir zevki ve atmosferler ile anlamlı bir ilişki göstermektedir. Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, tüm yaş gruplarındaki kullanıcıların seyir zevki ve atmosfer açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 46 yaş ve üzeri (%86,4) kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Sıralama 26-35 yaş (%81,8) aralığındaki kullanıcılar, 15-25 yaş (%57,3) aralığındaki kullanıcılar ve 36-45 yaş (%52,9) aralığındaki kullanıcılar şeklinde azalarak devam etmektedir.

Çizelge 4. 17. Seyir zevki ve atmosfer özelliklerinin Bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Bursa'da Yaşanan Süre		Seyir zevki ve atmosfer		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	6	6	12
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
1-5 yıl	Sayı	9	11	20
	Yüzde	%45,0	%55,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	5	9	14
	Yüzde	%35,7	%64,3	%100,0
11-15 yıl	Sayı	2	4	6
	Yüzde	%33,3	%66,7	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	219	123	342
	Yüzde	%64,0	%36,0	%100,0
X ² : 9,790; Sd:4; p: 0,039				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun seyir zevki ve atmosferinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.15.), katılımcıların Bursa'da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.17.'de verilmiştir. Buna göre Bursa'da yaşanan süre ($p:0,039<0,05$) ile seyir zevki ve atmosfer özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 1-5 yıldır, 6-10 yıldır ve 11-15 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcılar seyir zevki ve atmosferi açısından Timsah Arena Stadyumu'nu tercih ederken; 15 yıldan daha fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcılar Atatürk Stadyumu'nu tercih etmiştir. 1 yıldan az süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların Atatürk ve Timsah Arena Stadyumlarını tercih etme oranları ise eşit bulunmuştur. 11-15 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcıların Timsah Arena Stadyumu'nu tercih etme oranı (%66,7), 6-10 yıldır (%64,3) ve 1-5 yıldır (%55,0) Bursa'da yaşayan kullanıcılara göre daha yüksektir. Analiz sonucunda elde edilen dağılımlar birbirine çok yakın olmakla birlikte 11-15 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcıların seyir zevki ve atmosfer özelliklerine göre Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu tercihleri arasındaki fark aralığı diğer yaşam süresi gruplarında bulunan kullanıcılara göre daha geniştir.

Çizelge 4. 18. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda dış mekan ve sosyal aktivite özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

	Frekans	%	
Dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği	Atatürk Stadyumu	328	83,2
	Timsah Arena Stadyumu	66	16,8
	Toplam	394	100,0

Karşılaştırmaların yapıldığı toplam 6 parametrede iki stadyum arasındaki frekans farkının en fazla olduğu ikinci parametre dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği olmuştur. Elde edilen bulgular Çizelge 4.18.'de yer almaktadır. Buna göre, 328 katılımcı (%83,2) Atatürk Stadyumu'nda dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğinin Timsah Arena Stadyumu'na göre daha fazla olduğunu belirtirken, 66 katılımcı (%16,8) ise Timsah Arena Stadyumu'nda dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğinin Atatürk Stadyumu'ndan daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 19. Dış mekan/sosyal aktivite çeşitliliğinin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	93	38	131
	Yüzde	%71,0	%29,0	%100,0
26-35 yaş	Sayı	158	13	171
	Yüzde	%92,4	%7,6	%100,0
36-45 yaş	Sayı	58	12	70
	Yüzde	%82,9	%17,1	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	19	3	22
	Yüzde	%86,4	%13,6	%100,0
X ² : 24,539; Sd:3; p: 0,000				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin verdiği cevapların (Çizelge 4.18.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkili bulguları Çizelge 4.19.'da verilmiştir. Yaş grupları (p:0,00<0,05) dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğiyle anlamlı bir ilişki içerisindedir. İki stadyum arasında değerlendirme yapıldığında, tüm yaş gruplarındaki kullanıcıların dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 26-35 yaş (%92,4) aralığındaki kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Sıralama 46 yaş ve üzeri (%86,4) kullanıcılar, 36-45 yaş (%82,9) aralığındaki kullanıcılar ve 15-25 yaş (%71,0) aralığındaki kullanıcılar şeklinde azalarak devam etmektedir.

Çizelge 4. 20. Dış mekan ve sosyal aktivitenin Bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Bursa'da Yaşanan Süre		Dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	7	5	12
	Yüzde	%58,3	%41,7	%100,0
1-5 yıl	Sayı	14	6	20
	Yüzde	%70,0	%30,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	4	10	14
	Yüzde	%28,6	%71,4	%100,0
11-15 yıl	Sayı	4	2	6
	Yüzde	%66,7	%33,3	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	299	43	342
	Yüzde	%87,4	%12,6	%100,0
X ² : 43,337; Sd:4; p: 0,000				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelini vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.18.), katılımcıların Bursa'da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.20.'de verilmiştir. Buna göre Bursa'da yaşanan süre ($p:0,00<0,05$) ile seyir zevki ve atmosfer özellikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 1 yıldan az, 1-5 yıldır, 11-15 yıldır ve 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ederken; 6-10 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcıların Timsah Arena Stadyumu'nu tercih ettiği görülmüştür. 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları (%87,4) diğer gruplara göre daha yüksektir.

Çizelge 4. 21. Katılımcıların eski ve yeni stadyumda dış mekan ve sosyal aktivite özelliklerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

		Frekans	%
Kent ile uyumu/ilişkisi	Atatürk Stadyumu	313	79,4
	Timsah Arena Stadyumu	81	20,6
	Toplam	394	100,0

Katılımcıların eski ve yeni stadyumu, kent ile uyumu/ilişkisi yönünden karşılaştırmalarına ilişkin veriler Çizelge 4.21.'de bulunmaktadır. Buna göre, katılımcıların 313'ü (%79,4) Timsah Arena Stadyumu'na göre Atatürk Stadyumu'nun kent ile daha uyumlu ve ilişkili olduğunu belirtirken, katılımcıların 81'i (%20,6) ise Timsah Arena Stadyumu'nun kent ile daha uyumlu ve ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 22. Kent ile uyumu/ilişkisini yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Kent ile uyumu/ilişkisi		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	86	45	131
	Yüzde	%65,6	%34,4	%100,0
26-35 yaş	Sayı	147	24	171
	Yüzde	%86,0	%14,0	%100,0
36-45 yaş	Sayı	58	12	70
	Yüzde	%82,9	%17,1	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	22	0	22
	Yüzde	%100,0	%0,0	%100,0

X²: 25,908; Sd:3; p: 0,000

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun kent ile uyumu/ilişkisi açısından karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.21.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.22.'de verilmiştir. Buna göre yaş grupları ($p:0,00<0,05$) ve stadyumun kent ile uyumu/ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, tüm yaş gruplarındaki kullanıcıların kent ile uyumu/ilişkisi açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 46 yaş ve üzeri (%100,0) kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Sıralama 26-35 yaş (%86,0) aralığındaki kullanıcılar, 36-45 yaş (%82,9) aralığındaki kullanıcılar ve 15-25 yaş (%65,6) aralığındaki kullanıcılar şeklinde azalarak devam etmektedir.

Çizelge 4. 23. Kent ile uyumu/ilişkisinin Bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Bursa'da Yaşanan Süre		Kent ile uyumu/ilişkisi		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	6	6	12
	Yüzde	%50,0	%50,0	%100,0
1-5 yıl	Sayı	11	9	20
	Yüzde	%55,0	%45,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	4	10	14
	Yüzde	%28,6	%71,4	%100,0
11-15 yıl	Sayı	4	2	6
	Yüzde	%66,7	%33,3	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	288	54	342
	Yüzde	%84,2	%15,8	%100,0
X ² : 41,229; Sd:4; p: 0,000				

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun kent ile uyumu/ilişkisinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.21.), katılımcıların Bursa'da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.23.'te verilmiştir. Buna göre Bursa'da yaşanan süre ($p:0,00<0,05$) ile kent ile uyumu/ilişkisi ifadesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 1-5 yıldır, 11-15 yıldır ve 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların kent ile uyumu/ilişkisi açısından

Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 6-10 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcılar Timsah Arena Stadyumu'nu tercih ederken, 1 yıldan az süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların Atatürk ve Timsah Arena Stadyumlarını tercih etme oranları eşit bulunmuştur. 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları (%84,2) diğer gruplara göre daha yüksektir.

Çizelge 4. 24. Katılımcıların eski ve yeni stadyumun belleklerindeki yerlerini değerlendirmesinden elde edilen bulgular

		Frekans	%
Taraftar belleğindeki yeri	Atatürk Stadyumu	339	86,0
	Timsah Arena Stadyumu	55	14,0
	Toplam	394	100,0

Karşılaştırmaların yapıldığı toplam 6 parametrede iki stadyum arasındaki frekans farkının en fazla olduğu parametre taraftarın gözündeki/gönlündeki yer olmuştur. Buna göre, katılımcıların 339'u (%86,0) Atatürk Stadyumu'nun Bursaspor taraftarı için daha çok anlam ifade ettiğini belirtirken, 55'i (%14,0) Timsah Arena Stadyumu'nun taraftar için daha anlamlı olduğunu ifade etmiştir.

Çizelge 4. 25. Kullanıcı belleğindeki yerin yaş gruplarına göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Yaş		Taraftarın gözündeki/gönlündeki yeri		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
15-25 yaş	Sayı	94	37	131
	Yüzde	%71,8	%28,2	%100,0
26-35 yaş	Sayı	159	12	171
	Yüzde	%93,0	%7,0	%100,0
36-45 yaş	Sayı	64	6	70
	Yüzde	%91,4	%8,6	%100,0
46 yaş ve üzeri	Sayı	22	0	22
	Yüzde	%100,0	%0,0	%100,0

X²: 34,378; Sd:3; p: 0,000

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun taraftarın belleğindeki yerlerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelinin vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.24.), katılımcıların yaş grupları ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.25.'te verilmiştir. Buna göre yaş grupları (p:0,00<0,05) ve taraftarın gözündeki/gönlündeki yer arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, tüm yaş gruplarındaki kullanıcıların taraftarın gözündeki/gönlündeki yer açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 46 yaş ve üzeri (%100,0) kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Sıralama 26-35 yaş (%93,0) aralığındaki kullanıcılar, 36-45 yaş (%91,4) aralığındaki kullanıcılar ve 15-25 yaş (%71,8) aralığındaki kullanıcılar şeklinde azalarak devam etmektedir. Üç grubun kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları yakınlık gösterirken, 15-25 yaş grubunun Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranı daha düşüktür.

Çizelge 4. 26. Kullanıcı belleğindeki yerin Bursa'da yaşanan süreye göre ki-kare analizinden elde edilen bulgular

Bursa'da Yaşanan Süre		Taraftarın gözündeki/gönlündeki yeri		
		Atatürk Stadyumu	Timsah Arena Stadyumu	Toplam
1 yıldan az	Sayı	7	5	12
	Yüzde	%58,3	%41,7	%100,0
1-5 yıl	Sayı	14	6	20
	Yüzde	%70,0	%30,0	%100,0
6-10 yıl	Sayı	5	9	14
	Yüzde	%35,7	%64,3	%100,0
11-15 yıl	Sayı	4	2	6
	Yüzde	%66,7	%33,3	%100,0
15 yıldan fazla	Sayı	309	33	342
	Yüzde	%90,4	%9,6	%100,0

X²: 48,642; Sd:4; p: 0,000

Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu'nun taraftarın belleğindeki yerlerinin karşılaştırılmasına yönelik katılımcıların genelini vermiş olduğu cevapların (Çizelge 4.24.), katılımcıların Bursa'da yaşamakta oldukları süre ile ilişkisine yönelik bulguları Çizelge 4.26.'da verilmiştir. Buna göre Bursa'da yaşanan süre ($p:0,00 < 0,05$) ile taraftarın gözündeki/gönlündeki yer arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Katılımcılar iki stadyum arasında değerlendirme yaptıklarında, 1 yıldan az, 1-5 yıldır, 11-15 yıldır ve 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların taraftarın gözündeki/gönlündeki yer açısından Atatürk Stadyumu'nu tercih ettiği görülmektedir. 6-10 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcılar ise Timsah Arena Stadyumu'nu tercih etmiştir. 15 yıldan fazla süredir Bursa'da yaşayan kullanıcıların Atatürk Stadyumu'nu tercih etme oranları (%90,4) diğer gruplara göre daha yüksektir.

4.1.3. Kullanıcıların genel memnuniyet düzeylerine ilişkin bulgular

Bu başlık altında 5’li likert ölçeğinde yer alan memnuniyet dereceleri çerçevesinde kullanıcıların vermiş oldukları yanıtların frekans analizlerinden elde edilen bulgular yer almaktadır.

Çizelge 4. 27. Katılımcıların genel memnuniyetlerine ilişkin bulgular

Ortalama: 2,25; Standard Sapma: 1,16		Frekans	%
Timsah Arena Stadyumu’ndan genel memnuniyetinizi belirtiniz.	Hiç memnun değilim	128	32,5
	Memnun değilim	115	29,2
	Memnunum	103	26,1
	Az memnunum	22	5,6
	Oldukça memnunum	26	6,6
	Toplam	394	100,0

Çizelge 4.27. incelendiğinde, katılımcıların 26’sı (%6,6) Timsah Arena Stadyumu’ndan oldukça memnun, 22’si (%5,6) stadyumdan az memnun, 103’ü (%26,1) stadyumdan genel olarak memnunken; katılımcıların 115’i (%29,2) stadyumdan memnun değil, 128’i (%32,5) ise stadyumdan genel olarak hiç memnun değildir. Verilerin ortalamasına bakıldığında (2,25) çalışmaya katılan taraftar stadyumdan genel anlamda memnun olmadıkları (hiç memnun değilim: 1,00-1,80; memnun değilim: 1,81-2,60; memnunum: 2,61-3,40; az memnunum: 3,41-4,20; oldukça memnunum: 4,21-5,00) görülmektedir.

4.1.4. Kullanıcı profillerine ilişkin farklı değişkenler ve kullanıcı memnuniyeti ölçeği faktörlerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, iki bağımsız değişkenin ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla Mann Whitney U Analizi yapılmıştır. İki den fazla bağımsız değişkenin bulunduğu karşılaştırmalarda ise önce Kruskal Wallis H Analizi uygulanmış, sonrasında Mann Whitney U Analizi kullanılarak ortalamaları arasında anlamlı fark olan değişkenler tespit edilmiştir. İstatistiksel anlamlı fark, anlamlılık olarak bilinen ‘‘p değeri’’, 0,05’ten küçük olduğu durumlarda, istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu kabul edilmektedir. Timsah Arena Stadyumu’ndaki memnuniyet düzeyini ortaya koymak amacıyla, ilk olarak memnuniyet ölçeğini oluşturan yedi faktörün her birine ait ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir. Tüm faktörler için ortalama değerler 1’den 5’e doğru gittikçe faktöre ilişkin

memnuniyet düzeyi artmaktadır. Bu kapsamda, planlama kararları stadyuma ilişkin en yüksek memnuniyeti sağlayan faktörken, en düşük memnuniyet düzeyi ise dış mekan kullanımı faktörüne aittir. Çizelge 4.28.'in ardından yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu gibi kullanıcı özelliklerine ve Bursa'da yaşamakta olan süre, maçların stadyumda izlendiği tribün ve izlenme sıklığı ile karşılaşmaların ne zamandır stadyumda izlenmekte olduğu gibi çeşitli özelliklere göre yedi faktör analiz edilerek aşağıda yer alan çizelgelerde sunulmuştur.

Çizelge 4. 28. Timsah Arena Stadyumu'nda memnuniyet ölçeği faktörlerinin değerlendirilmesine ilişkin bulgular

Faktörler	Madde Sayısı	Ort.	Std. Sapma
1.Faktör: Konum/Ulaşım/Otopark	7	2,2962	,94417
2.Faktör: Tasarım	4	3,0527	,98280
3.Faktör: Planlama Kararları	6	3,4767	,80417
4.Faktör: Servis Alanları	3	2,9298	,94094
5.Faktör: Güvenlik	5	3,2178	,92661
6.Faktör: Kent İlişkisi	4	3,0330	1,13435
7.Faktör: Dış Mekan Kullanımı	5	1,8249	,93204
Memnuniyet Ölçeği	34	2,8023	,61822

Her faktörün ortalama değerlerinin bulunduğu Çizelge 4.28. incelendiğinde, en yüksek ortalama değer 3,47 olumluluk derecesi ile üçüncü faktöre ait olduğu görülmüştür. Yani stadyumun planlama kararları çalışmaya katılan taraftarlar üzerinde en fazla olumlu izlenim bırakan faktördür.

Beşinci faktör olan güvenlik ise 3,21 ortalama değer ile planlama kararlarından sonra taraftarlar üzerinde olumlu izlenim yaratmış olan diğer faktördür. Bu sıralama 3,05 ortalama ile tasarım faktörü, 3,03 ortalama ile kent ilişkisi faktörü ve 2,92 ortalama ile servis alanları faktörü şeklinde devam etmektedir. Konum/ulaşım/otopark faktörü (2,29) ve dış mekan kullanımı faktörü (1,82), stadyumun genel memnuniyet ölçeği ortalamasının (2,80) altında kalarak kullanıcılar üzerinde en fazla olumsuz izlenim bırakan iki faktör olmuştur.

Çizelge 4. 29. Cinsiyete göre Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	U	p
Konum/Ulaşım/Otopark	Kadın	66	2,9545	1,01051	5908,000	,000
	Erkek	328	2,1638	,87369		
Tasarım	Kadın	66	3,4091	,97234	7659,500	,000
	Erkek	328	2,9809	,97062		
Planlama Kararları	Kadın	66	3,4217	,84743	10342,000	,567
	Erkek	328	3,4878	,79607		
Servis Alanları	Kadın	66	3,2727	,91317	7950,500	,001
	Erkek	328	2,8608	,93262		
Güvenlik	Kadın	66	3,3485	,93632	9479,500	,110
	Erkek	328	3,1915	,92385		
Kent İlişkisi	Kadın	66	3,3068	1,20957	8832,000	,018
	Erkek	328	2,9779	1,11242		
Dış Mekan Kullanımı	Kadın	66	2,0879	,90952	8110,500	,001
	Erkek	328	1,7720	,92888		

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, tasarım ($p=0,00<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,001<0,05$) boyutu, kent ilişkisi boyutu ($p=0,018<0,05$) ve dış mekan kullanımı ($p=0,001<0,05$) boyutu olarak bulunmuştur (Çizelge 4.29.).

Buna göre kadınların stadyumun konum/ulaşım/otopark, tasarım, servis alanları, kent ilişkisi ve dış mekan kullanımı özelliklerinden duydukları memnuniyet düzeylerinin erkeklerin memnuniyet düzeyinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Stadyumun planlama kararları ve güvenlik özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet açısından cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Kadınlar ve erkekler tarafından verilen cevapların ortalama değerleri bu iki faktörde sayıca yakınlık göstermektedir. Dolayısı ile kadın ve erkek kullanıcıların stadyumda planlama kararları ve güvenlikten duydukları memnuniyetleri benzer düzeyde bulunmuştur.

Kullanıcı cinsiyetleri ile arasında anlamlı bir fark bulunan faktörler kendi içinde incelendiğinde, konum/ulaşım/otopark faktörü kadınların ve erkeklerin memnuniyet düzeyleri arasındaki farkın en yüksek değerinde olduğu faktör olarak bulunmuştur. Bu fark diğer faktörlerde daha düşüktür. Kadın ve erkek memnuniyet düzeylerinin birbirine en yakın olduğu faktör ise dış mekan kullanımındır.

Çizelge 4. 30. Yaşa göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Yaş	n	Ortalama	SS	x ²	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	15-25 yaş ¹	131	2,8179	1,03306	54,124	,000	2<1
	26-35 yaş ²	171	2,0844	,79926			3<1
	36-45 yaş ³	70	1,9673	,77988			4<1
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	1,8831	,55176			
Tasarım	15-25 yaş ¹	131	3,4008	,98531	26,077	,000	2<1
	26-35 yaş ²	171	2,8830	,95189			3<1
	36-45 yaş ³	70	2,8286	,95320			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	3,0114	,76562			
Planlama Kararları	15-25 yaş ¹	131	3,4720	,88462	6,358	,095	-
	26-35 yaş ²	171	3,4152	,69554			
	36-45 yaş ³	70	3,5476	,95644			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	3,7576	,45346			
Servis Alanları	15-25 yaş ¹	131	3,2875	1,04739	30,857	,000	2<1
	26-35 yaş ²	171	2,7096	,82255			3<1
	36-45 yaş ³	70	2,8238	,89860			4<1
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	2,8485	,64017			
Güvenlik	15-25 yaş ¹	131	3,4092	,96711	10,732	,013	2<1
	26-35 yaş ²	171	3,0901	,85658			
	36-45 yaş ³	70	3,1743	1,02825			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	3,2091	,70502			
Kent İlişkisi	15-25 yaş ¹	131	3,4637	1,13049	29,659	,000	2<1
	26-35 yaş ²	171	2,7909	1,04519			3<1
	36-45 yaş ³	70	2,8964	1,14643			4<1
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	2,7841	1,11616			
Dış Mekan Kullanımı	15-25 yaş ¹	131	2,0046	,95707	10,987	,012	2<1
	26-35 yaş ²	171	1,7801	,94748			3<1
	36-45 yaş ³	70	1,6800	,91265			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	1,5636	,47263			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, tasarım ($p=0,00<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,00<0,05$) boyutu, güvenlik ($p=0,013<0,05$) boyutu, kent ilişkisi ($p=0,00<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,012<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.30.). Buna göre 15-25 yaş aralığındaki kullanıcılar stadyumun konum/ulaşım/otopark, servis alanları ve kent ile ilişkisine yönelik özelliklerinden 26-35 yaş aralığında, 36-45 yaş aralığında ve 46 yaş üzerinde bulunan kullanıcılara göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. 15-25 yaş aralığındaki kullanıcılar stadyumun tasarım ve dış mekan kullanımı ile ilgili özelliklerinden 26-35 yaş aralığında ve 36-45 yaş aralığında bulunan kullanıcılara göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. 15-25 yaş aralığındaki kullanıcılar stadyumun güvenlik ile ilgili alt boyutlarından 26-35 yaş aralığındaki kullanıcılara göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. Stadyumun planlama kararlarına ilişkin özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet açısından yaşa göre anlamlı

farklılık göstermemektedir. Tüm yaş gruplarındaki katılımcılar stadyumun planlama kararlarından yakın düzeyde memnuniyete sahiptir.

Çizelge 4. 31. Eğitim durumuna göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Eğitim Durumu	n	Ortalama	SS	χ^2	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	İlköğretim ¹	6	1,9048	1,00475	5,922	,314	-
	Ortaokul ²	12	2,7619	1,32667			
	Lise ³	94	2,3860	1,05849			
	Üniversite ⁴	237	2,2869	,90293			
	Yüksek lisans ⁵	39	2,0403	,74875			
	Doktora ⁶	6	2,3810	,47524			
Tasarım	İlköğretim ¹	6	3,1667	1,13652	2,933	,710	-
	Ortaokul ²	12	3,3958	,88843			
	Lise ³	94	3,1011	1,08405			
	Üniversite ⁴	237	3,0443	,95843			
	Yüksek lisans ⁵	39	2,9487	,85297			
	Doktora ⁶	6	2,5000	1,16190			
Planlama Kararları	İlköğretim ¹	6	3,5000	1,44530	13,105	,022	3<2
	Ortaokul ²	12	4,0139	,79917			4<2
	Lise ³	94	3,5550	,76684			5<2
	Üniversite ⁴	237	3,4466	,79766			6<2
	Yüksek lisans ⁵	39	3,4060	,74711			6<3
	Doktora ⁶	6	2,8056	,83278			
Servis Alanları	İlköğretim ¹	6	2,8333	1,13039	14,049	,015	6<2
	Ortaokul ²	12	3,2222	,93564			4<3
	Lise ³	94	3,1383	,99029			6<3
	Üniversite ⁴	237	2,8762	,90700			6<4
	Yüksek lisans ⁵	39	2,8120	,92968			
	Doktora ⁶	6	2,0556	,74287			
Güvenlik	İlköğretim ¹	6	3,0000	1,39140	11,346	,045	3<2
	Ortaokul ²	12	3,9000	,88420			4<2
	Lise ³	94	3,3362	,95499			5<2
	Üniversite ⁴	237	3,1595	,88301			
	Yüksek lisans ⁵	39	3,1846	,96287			
	Doktora ⁶	6	2,7333	1,06333			
Kent İlişkisi	İlköğretim ¹	6	3,2917	1,46984	18,145	,003	4<2
	Ortaokul ²	12	3,7917	1,12731			5<2
	Lise ³	94	3,3298	1,16294			4<3
	Üniversite ⁴	237	2,9251	1,08335			5<3
	Yüksek lisans ⁵	39	2,7628	1,09266			
	Doktora ⁶	6	2,6250	1,45559			
Dış Mekan Kullanımı	İlköğretim ¹	6	2,1333	1,42361	11,448	,043	5<3
	Ortaokul ²	12	1,6500	,86182			5<4
	Lise ³	94	1,8745	,92096			5<6
	Üniversite ⁴	237	1,8540	,93053			
	Yüksek lisans ⁵	39	1,3949	,52212			
	Doktora ⁶	6	2,7333	1,78736			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan eğitim durumuna göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: planlama kararları ($p=0,022<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,015<0,05$) boyutu, güvenlik ($p=0,045<0,05$) boyutu, kent ilişkisi ($p=0,003<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,043<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.31.).

Elde edilen anlamlı farklılara göre, ortaokul mezunları lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre stadyumun planlama kararlarından daha yüksek memnuniyet duymaktayken; lise mezunları da doktora mezunlarına göre stadyumun planlama kararlarından daha yüksek memnuniyet duymaktadır.

Stadyumun servis alanları ile ilgili özelliklerinden lise mezunları, üniversite ve doktora mezunlarına göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. Eğitim seviyesi ortaokul ve üniversite olanlar da stadyumun servis alanlarından eğitim seviyesi doktora olanlara göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir.

Stadyumun güvenlik ile ilgili özelliklerinden ortaokul mezunları lise, üniversite ve yüksek lisans mezunlarına göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. Ortaokul ve lise mezunları stadyumun kent ile olan ilişkisinden üniversite ve yüksek lisans mezunlarına göre daha memnundur.

Stadyumun dış mekan kullanımından lise, üniversite ve doktora mezunları yüksek lisans mezunlarına göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir.

Stadyumun konum/ulaşım/otopark ve tasarım özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet açısından eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir. İlköğretim, ortaokul, lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora gruplarında yer alan katılımcılar stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine ilişkin benzer cevaplar vermiş olup, memnuniyet düzeyleri birbirleri ile yakınlık göstermektedir. Aynı durum stadyumun tasarım özellikleri için de söz konusu olup eğitim durumu bu iki faktöre ilişkin memnuniyet düzeyinde belirleyici bir rol oynamamaktadır.

Çizelge 4. 32. Gelir durumuna göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Gelir Durumu	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	2000 TL ve altı ¹	82	2,7770	,97489	28,842	,000	2<1 3<1 4<1
	2000-4000 TL ²	144	2,2302	,99393			
	4000-6000 TL ³	103	2,2011	,84809			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	1,9868	,70698			
Tasarım	2000 TL ve altı ¹	82	3,2409	,98714	5,264	,153	-
	2000-4000 TL ²	144	2,9757	1,01187			
	4000-6000 TL ³	103	3,0388	,97125			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	3,0077	,91959			
Planlama Kararları	2000 TL ve altı ¹	82	3,5041	,81058	1,675	,643	-
	2000-4000 TL ²	144	3,5127	,78300			
	4000-6000 TL ³	103	3,4676	,78210			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	3,3769	,88353			
Servis Alanları	2000 TL ve altı ¹	82	3,2236	,91333	12,774	,005	2<1 3<1 4<1
	2000-4000 TL ²	144	2,8912	,98144			
	4000-6000 TL ³	103	2,8350	,87805			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	2,7949	,92363			
Güvenlik	2000TL ve altı ¹	82	3,3463	,95429	4,188	,242	-
	2000-4000 TL ²	144	3,2528	,91849			
	4000-6000 TL ³	103	3,1670	,91055			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	3,0585	,92718			
Kent İlişkisi	2000 TL ve altı ¹	82	3,3018	1,22458	9,585	,022	2<1 3<1 4<1
	2000-4000 TL ²	144	3,0104	1,18627			
	4000-6000 TL ³	103	3,0049	,98081			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	2,7885	1,08184			
Dış Mekan Kullanımı	2000 TL ve altı ¹	82	1,9415	,89910	5,731	,125	-
	2000-4000 TL ²	144	1,7903	,94472			
	4000-6000 TL ³	103	1,8641	,95392			
	6000 TL ve üzeri ⁴	65	1,6923	,90904			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan gelir durumuna göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,005<0,05$) boyutu ve kent ilişkisi ($p=0,022<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.32.).

Gelir düzeyi 2 000 TL ve altı olan kullanıcılar gelir düzeyi 2 000-4 000 TL aralığında, 4 000-6 000 TL aralığında ve 6 000 TL üzerinde olan kullanıcılara göre stadyumun konum/ulaşım/otopark, servis alanları ve kent ilişkisi özelliklerine dair daha olumlu görüşlere sahiptir. Stadyumun tasarım, planlama kararları, güvenlik ve dış mekan kullanımına yönelik özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet açısından gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Çizelge 4. 33. Bursa’da yaşanan süreye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Bursa’da Yaşanan Süre	n	Ortalama	Std Sapma	x ²	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	1 yıldan az ¹	12	3,0595	,92473	50,283	,000	5<1 5<2 5<3 5<4
	1-5 yıl ²	20	3,0714	,85149			
	6-10 yıl ³	14	3,5510	,87859			
	11-15 yıl ⁴	6	2,8333	,58844			
	15 yıldan fazla ⁵	342	2,1633	,88416			
Tasarım	1 yıldan az ¹	12	3,4375	1,09816	24,118	,000	5<2 5<3 5<4
	1-5 yıl ²	20	3,5000	,97333			
	6-10 yıl ³	14	3,8750	,77677			
	11-15 yıl ⁴	6	3,7083	,51031			
	15 yıldan fazla ⁵	342	2,9678	,96705			
Planlama Kararları	1 yıldan az ¹	12	3,0417	1,05678	5,268	,261	-
	1-5 yıl ²	20	3,4417	,82056			
	6-10 yıl ³	14	3,7381	,69711			
	11-15 yıl ⁴	6	3,5000	,10541			
	15 yıldan fazla ⁵	342	3,4829	,80217			
Servis Alanları	1 yıldan az ¹	12	3,0000	1,06363	10,625	,031	5<2 5<3
	1-5 yıl ²	20	3,2667	,95268			
	6-10 yıl ³	14	3,3333	1,04595			
	11-15 yıl ⁴	6	3,3889	,57413			
	15 yıldan fazla ⁵	342	2,8830	,93132			
Güvenlik	1 yıldan az ¹	12	3,2667	1,05945	3,488	,480	-
	1-5 yıl ²	20	3,3400	,87804			
	6-10 yıl ³	14	3,6429	,81591			
	11-15 yıl ⁴	6	3,5667	,57155			
	15 yıldan fazla ⁵	342	3,1854	,93201			
Kent İlişkisi	1 yıldan az ¹	12	3,0208	1,31191	8,610	,072	-
	1-5 yıl ²	20	3,1250	1,11950			
	6-10 yıl ³	14	3,8036	1,01517			
	11-15 yıl ⁴	6	3,6667	1,04483			
	15 yıldan fazla ⁵	342	2,9854	1,12611			
Dış Mekan Kullanımı	1 yıldan az ¹	12	2,7333	1,25433	17,375	,002	5<1 5<2 5<3
	1-5 yıl ²	20	2,0700	,76853			
	6-10 yıl ³	14	2,1857	,91303			
	11-15 yıl ⁴	6	1,6667	,73394			
	15 yıldan fazla ⁵	342	1,7667	,91437			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan Bursa'da yaşamakta olan süreye göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, tasarım ($p=0,00<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,031<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,002<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.33.).

Elde edilen anlamlı farklara göre, Bursa'da 15 yıldan daha uzun süredir yaşamakta olan kullanıcılar stadyumun konum/ulaşım/otopark niteliklerinden 11-15 yıl aralığında, 6-10 yıl aralığında, 1-5 yıl aralığında ve 1 yıldan daha az süredir Bursa'da yaşayan kullanıcılara göre daha düşük memnuniyet düzeyine sahiptir.

Stadyumun tasarımından 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşamakta olanlar 11-15 yıldır, 6-10 yıldır ve 1-5 yıl yıldır Bursa'da yaşamakta olanlara göre daha az memnundur.

1-5 yıldır ve 6-10 yıldır Bursa'da yaşamakta olan katılımcılar stadyumun servis alanlarına ilişkin özelliklerinden 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşamakta olanlara göre daha yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir.

Bursa'da 6-10 yıldır, 1-5 yıldır ve 1 yıldan daha kısa süredir yaşamakta olan kullanıcıların stadyumun dış mekan kullanımından duydukları memnuniyet düzeyi 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşamakta olan kullanıcılara daha yüksektir. 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşayanlarla 11-15 yıldır Bursa'da yaşayan kullanıcıların dış mekan kullanımı faktörünün alt boyutlarına verdikleri yanıtların ortalama değerleri çok yakın olduğundan aralarında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Dolayısı ile bu iki grubun dış mekan kullanımı faktörü için duydukları memnuniyet düzeyleri benzerlik göstermektedir.

Stadyumun planlama kararları, güvenlik ve kent ile ilişkisine yönelik özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet açısından Bursa'da yaşanan süreye göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Çizelge 4. 34. Kullanıcının maçları stadyumda izlemekte olduğu süreye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Kaç Yıldır Maç İzliyor	N	Ortalama	Std Sapma	x ²	P	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	1 yıl ve altı ¹	85	2,8739	,92198	98,086	,000	3<1
	2-5 yıl ²	50	2,8943	,95147			4<1
	5-10 yıl ³	46	2,5031	,95795			3<2
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	1,8806	,71464			4<2 4<3
Tasarım	1 yıl ve altı ¹	85	3,3088	1,03628	42,480	,000	4<1
	2-5 yıl ²	50	3,4750	,87809			4<2
	5-10 yıl ³	46	3,3696	,98141			4<3
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	2,7829	,90503			
Planlama Kararları	1 yıl ve altı ¹	85	3,2961	,95928	2,138	,544	-
	2-5 yıl ²	50	3,6033	,70541			
	5-10 yıl ³	46	3,5543	,81729			
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	3,5023	,74737			
Servis Alanları	1 yıl ve altı ¹	85	3,1294	1,00934	28,130	,000	4<1
	2-5 yıl ²	50	3,2933	,97273			4<2
	5-10 yıl ³	46	3,1594	1,05113			4<3
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	2,7152	,82432			
Güvenlik	1 yıl ve altı ¹	85	3,2541	1,02743	5,777	,123	-
	2-5 yıl ²	50	3,3840	,85889			
	5-10 yıl ³	46	3,4304	,87327			
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	3,1183	,90235			
Kent İlişkisi	1 yıl ve altı ¹	85	3,0647	1,18971	14,888	,002	4<2
	2-5 yıl ²	50	3,4000	1,36558			4<3
	5-10 yıl ³	46	3,3424	,97945			
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	2,8674	1,05328			
Dış Mekan Kullanımı	1 yıl ve altı ¹	85	2,1388	1,03142	23,261	,000	4<1
	2-5 yıl ²	50	1,9520	,84714			4<2
	5-10 yıl ³	46	1,9130	,95187			4<3
	10 yıl ve üzeri ⁴	213	1,6507	,86900			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan maçların stadyumda izlenmeye başladığı zamana göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, tasarım ($p=0,00<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,00<0,05$) boyutu, kent ilişkisi ($p=0,002<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,00<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.34.).

Maçları 10 yıldan daha uzun süredir stadyumda izleyen kullanıcılar, maçları 5-10 yıldır, 2-5 yıldır ve 1 yıldan daha kısa süredir stadyumda izlemekte olan kullanıcılara göre stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine yönelik daha düşük memnuniyet düzeyine sahiptir. Maçları 5-10 yıldır stadyumda izleyen kullanıcılar da stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden maçları 2-5 yıldır ve 1 yıldan daha kısa süredir

stadyumda izleyen kullanıcılara göre daha az memnundur. Dört grup (1 yıl ve altı, 2-5 yıl, 5-10 yıl, 10 yıl ve üzeri) arasından stadyumun tasarım özellikleri, servis alanları ve dış mekan kullanımına yönelik en düşük memnuniyet düzeyi 10 yıldan uzun süredir maçları stadyumda izlemekte olanlara aittir. Stadyumun kent ile ilişkisinden ise 10 yıldan daha uzun süredir maçları stadyumda izleyen kullanıcıların memnuniyet düzeyleri, 2-5 yıldır ve 5-10 yıldır maçları stadyumda izleyen kullanıcılara göre daha düşük bulunmuştur. Stadyumun planlama kararları ve güvenlik özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet düzeyi açısından kullanıcıların maçları stadyumda izlemekte olduğu süreye göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Çizelge 4. 35. Maçların stadyumda izlenme sıklığına göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Maç İzleme Sıklığı	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	P	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	Ayda birden daha sık ¹	194	1,9845	,85484	48,363	,000	1<2 1<3 1<4
	Ayda bir ²	49	2,5219	,92377			
	1-3 ayda bir ³	47	2,6535	1,05641			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	2,6099	,87820			
Tasarım	Ayda birden daha sık ¹	194	2,9265	1,01035	9,709	,021	1<3 1<4
	Ayda bir ²	49	3,1633	,86835			
	1-3 ayda bir ³	47	3,2553	1,02614			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	3,1442	,94232			
Planlama Kararları	Ayda birden daha sık ¹	194	3,5610	,76977	3,589	,309	-
	Ayda bir ²	49	3,3776	,92093			
	1-3 ayda bir ³	47	3,4894	,75773			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	3,3606	,82082			
Servis Alanları	Ayda birden daha sık ¹	194	2,8093	,96915	11,112	,011	1<2 1<3
	Ayda bir ²	49	3,0816	1,03309			
	1-3 ayda bir ³	47	3,2128	,89396			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	2,9551	,82968			
Güvenlik	Ayda birden daha sık ¹	194	3,2289	,97470	,777	,855	-
	Ayda bir ²	49	3,2000	,89163			
	1-3 ayda bir ³	47	3,2979	,85656			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	3,1692	,88997			

Çizelge 4. 35. Maçların stadyumda izlenme sıklığına göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları (devam)

Kent İlişkisi	Ayda birden daha sık ¹	194	3,0863	1,11511	7,694	,053	-
	Ayda bir ²	49	3,1071	1,20869			
	1-3 ayda bir ³	47	3,2766	1,01782			
	3 ayda birden daha az ⁴	104	2,7885	1,15790			
Dış Mekan Kullanımı	Ayda birden daha sık ¹	194	1,7041	,92051	10,580	,014	1<2
	Ayda bir ²	49	2,0245	1,01623			1<3
	1-3 ayda bir ³	47	1,9021	,71368			1<4
	3 ayda birden daha az ⁴	104	1,9212	,97957			

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan maçların stadyumda izlenme sıklığına göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,00<0,05$) boyutu, tasarım ($p=0,021<0,05$) boyutu, servis alanları ($p=0,011<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,014<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.35.).

Buna göre ayda bir, 1-3 ayda bir ve 3 ayda birden daha uzun aralıklarla stadyumda maç izleyen katılımcıların, stadyumun konum/ulaşım/otopark özellikleri ve dış mekan kullanımına ilişkin memnuniyet düzeyleri maçları ayda birden daha sık stadyumda izleyen katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur. Stadyumun tasarımına yönelik memnuniyet düzeyi maçları stadyumda 1-3 ayda bir ve 3 ayda birden daha uzun aralıklarla izleyen kullanıcılarda stadyumda maçları ayda birden daha sık izleyen kullanıcılara göre daha yüksektir. Stadyumda maçları ayda bir ve 1-3 ayda bir sıklıkla izleyen katılımcıların stadyumun servis alanlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri, stadyumda maçları ayda birden daha sık izleyen katılımcılara göre daha yüksektir.

Stadyumun planlama kararları, güvenlik ve kent ilişkisi ile ilgili özellikleri ($p>0,05$) memnuniyet düzeyi açısından kullanıcıların maçları stadyumda izleme sıklığına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Çizelge 4. 36. Tribüne göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Faktörler	Tribün	N	Ortalama	Std Sapma	x ²	P	Anlamlı Fark	
Konum/Ulaşım/Otopark	Kapalı tribün ¹	50	2,7057	,97208	12,775	,012	2<1 4<1	
	Maraton ²	178	2,1894	,89872				
	Kuzey arkası ³	kale	55	2,4000				1,00993
	Güney arkası ⁴	kale	88	2,2208				,89435
	VIP ⁵	23	2,2733	1,06375				
Tasarım	Kapalı tribün ¹	50	3,3050	,89541	6,537	,162	-	
	Maraton ²	178	2,9986	,97043				
	Kuzey arkası ³	kale	55	2,9727				1,12800
	Güney arkası ⁴	kale	88	3,1222				,93156
	VIP ⁵	23	2,8478	1,04376				
Planlama Kararları	Kapalı tribün ¹	50	3,4500	,74250	,608	,962	-	
	Maraton ²	178	3,4728	,79628				
	Kuzey arkası ³	kale	55	3,4909				,86805
	Güney arkası ⁴	kale	88	3,5227				,75733
	VIP ⁵	23	3,3551	1,03877				
Servis Alanları	Kapalı tribün ¹	50	3,1867	,87588	6,485	,166	-	
	Maraton ²	178	2,8633	,90234				
	Kuzey arkası ³	kale	55	2,9758				,90006
	Güney arkası ⁴	kale	88	2,8902				1,03171
	VIP ⁵	23	2,9275	1,07758				
Güvenlik	Kapalı tribün ¹	50	3,2480	,86714	2,356	,671	-	
	Maraton ²	178	3,2067	,91043				
	Kuzey arkası ³	kale	55	3,1818				,94066
	Güney arkası ⁴	kale	88	3,3136				,92316
	VIP ⁵	23	2,9565	1,15673				
Kent İlişkisi	Kapalı tribün ¹	50	2,9450	1,16638	7,693	,103	-	
	Maraton ²	178	3,0463	1,04403				
	Kuzey arkası ³	kale	55	2,8227				1,31469
	Güney arkası ⁴	kale	88	3,2727				1,09770
	VIP ⁵	23	2,7065	1,30700				
Dış Mekan Kullanımı	Kapalı tribün ¹	50	2,1280	1,07343	15,664	,004	2<1 2<5	
	Maraton ²	178	1,6596	,83202				
	Kuzey arkası ³	kale	55	1,9200				1,03394
	Güney arkası ⁴	kale	88	1,8364				,90797
	VIP ⁵	23	2,1739	,95785				

Kullanıcı memnuniyetine ait elde edilen yedi boyuttan kullanıcıların maçları izlediği tribüne göre anlamlı farklılık gösteren boyutlar: konum/ulaşım/otopark ($p=0,012<0,05$) boyutu ve dış mekan kullanımı ($p=0,004<0,05$) boyutudur (Çizelge 4.36.).

Maçları kapalı tribünde izleyenler stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden maçları maraton ve VIP tribünlerinde izleyen kullanıcılara göre daha yüksek düzeyde memnuniyet duymaktadır. Stadyumun dış mekan kullanımından maçlarını maraton tribününde seyreden kullanıcılar kapalı tribün ve VIP tribünde seyreden kullanıcılara göre daha düşük memnuniyet seviyesine sahiptir. Stadyumun tasarımı, planlama kararları, servis alanları, güvenliği ve kent ile ilişkisi ($p>0,05$) memnuniyet düzeyi açısından kullanıcıların maçları izledikleri tribüne göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Katılımcıların bu dört faktöre ait alt boyutlara verdikleri cevapların ortalama değerleri birbirine çok yakındır. Dolayısı ile aralarında anlamlı bir fark oluşmadığından stadyumun tasarımının, planlama kararlarının, servis alanlarının, güvenliğinin ve kent ile ilişkisinin tüm tribünlerde kullanıcı üzerinde aynı ya da çok benzer algı yarattığı görülmüştür.

4.1.5. İlişkili olabilecek çeşitli değişkenler, faktörler ve alt boyutların analizinden elde edilen bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, memnuniyet ölçeğinin konum/ulaşım/otopark faktörü ve ölçeğe ait faktörlerin çeşitli alt boyutları ilişkili oldukları düşünülen değişkenlere göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi uygulanarak istatistiksel anlamlı farklar ortaya konulmuştur.

Çizelge 4. 37. Konum/ulaşım/otopark ifadesinin stadyuma ulaşım şekline göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	Ulaşım Şekli	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	Bursaray ¹	141	2,3647	,91607	31,310	,000	4<1
	Otobüs ²	42	2,7789	1,02687			1<2
	Dolmuş ³	9	2,9524	1,03510			5<2
	Özel araç ⁴	179	2,0742	,86782			4<3
	Yürüyerek ⁵	20	2,2429	,83570			1<6
	Diğer ⁶	3	3,9524	1,07222			4<6

*Diğer: taksi, motor veya bisiklet

Çalışmaya katılanların stadyuma ulaşım şekillerine göre stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine yönelik memnuniyet düzeylerinin karşılaştırılması Çizelge 4.37’de yer almaktadır. Konum/ulaşım/otopark boyutu ($p=0,00<0,05$) stadyuma ulaşım şekline göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Analizden elde edilen bulgulara göre, stadyuma ulaşımı otobüs ile sağlayan kullanıcıların stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden duydukları memnuniyet düzeyi stadyuma ulaşımı Bursaray, özel araç ve yürüyerek sağlayanlara göre daha yüksektir. Stadyuma ulaşımı Bursaray ile sağlayanların memnuniyet düzeyi stadyuma özel araç ile gelenlerden daha yüksek olmakla birlikte diğer (taksi, motor veya bisiklet) ulaşım araçlarını kullananlardan daha düşüktür. Stadyuma ulaşım sağlarken dolmuş ve diğer (taksi, motor, bisiklet) ulaşım araçlarını kullanan katılımcıların, özel araç ile gelen ve yürüyerek gelen kullanıcılara göre stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden daha memnun oldukları görülmüştür.

Çizelge 4. 38. Konum/ulaşım/otopark boyutunun ikamet edilen ilçeye göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	İkamet Yeri	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p	Anlamlı Fark
Konum/Ulaşım/Otopark	Osmangazi ¹	90	2,1587	,81362	29,257	,000	1<4
	Nilüfer ²	92	2,1211	,85135			2<4
	Yıldırım ³	79	2,1212	,95970			3<4
	Gemlik ⁴	76	2,5921	,99706			1<5
	Mudanya ⁵	17	2,6471	,86767			2<5
	İnegöl ⁶	15	3,3048	1,22161			3<5
	Diğer ⁷	25	2,2457	,79381			1<6
							2<6
							3<6
							4<6
							7<6

*Diğer: Keles, Kestel, Gürsu, Orhaneli, Orhangazi, İznik, Büyükşehir, Harmanlık, Karacabey, Mustafakemalpaşa

Çalışmaya katılanların ikamet ettikleri ilçeye göre stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine ilişkin memnuniyet düzeylerinin karşılaştırılması Çizelge 4.38.’de yer almaktadır. Konum/ulaşım/otopark boyutu ($p=0,00<0,05$) Bursa’da ikamet edilen ilçeye göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre stadyuma Gemlik, Mudanya ve İnegöl ilçelerinden gelen kullanıcılar Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçelerinden gelen kullanıcılara göre stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden daha memnundur. Stadyuma İnegöl ilçesinden gelen kullanıcıların memnuniyet düzeyleri de Gemlik ilçesinden ve diğer ilçelerden gelen kullanıcılara göre daha yüksektir. Stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerinden memnuniyet düzeyleri en yüksek olan grup stadyumda maç izlemeye İnegöl'den gelen kullanıcılar olmakla birlikte; İnegöl'de ikamete den kullanıcılar ve Mudanya'da ikamet eden kullanıcılar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çizelge 4. 39. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçları stadyumda izleme süresi arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	Kaç Yıldır İzliyor	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p	Anlamlı Fark
Seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından memnunum.	1 yıl ve altı ¹	85	3,26	1,264	17,312	,001	4<1
	2-5 yıl ²	50	3,40	1,229			4<2
	5-10 yıl ³	46	3,26	1,144			4<3
	10 yıl ve üzeri ⁴	21 3	2,78	1,198			

Taraftarların karşılaşmaları stadyumda izledikleri zaman dilimi ile stadyumun karşılaşma sırasındaki kullanımından duyulan memnuniyet arasındaki ilişki Çizelge 4.39.'da yer almaktadır. Buna göre iki durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa ($p=0,001<0,05$) rastlanmıştır. 10 yıl ve daha uzun zamandır karşılaşmaları stadyumda izleyen taraftarlar 5-10 yıl, 2-5 yıl ve 1 yıl ve altı gruplarında yer alan taraftarlara göre seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından daha az memnuniyet duymaktadır.

Çizelge 4. 40. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçların stadyumda izlenme sıklığı arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	İzleme Sıklığı	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p
Seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından memnunum.	Ayda birden daha sık ¹	194	2,90	1,300	5,504	,138
	Ayda bir ²	49	2,94	1,232		
	1-3 ayda bir ³	47	3,19	1,227		
	3 ayda birden daha az ⁴	104	3,21	1,085		

Maçların stadyumda izlenme sıklığı ile stadyumun karşılaşma sırasındaki kullanımından duyulan memnuniyet arasındaki ilişkiye yanıt aranan Çizelge 4.40. incelendiğinde söz konusu iki durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p=0,138>0,05$) bulunmamıştır.

Çizelge 4. 41. Stadyumun maç sırasındaki kullanımı ile maçların izlendiği tribün arasındaki Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	Tribün	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p
Seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından memnunum.	Kapalı tribün ¹	50	3,24	1,061	3,427	,489
	Maraton ²	178	2,97	1,260		
	Kuzey kale arkası ³	55	3,04	1,290		
	Güney kale arkası ⁴	88	3,07	1,239		
	VIP ⁵	23	2,70	1,222		

Taraftarların karşılaşmaları seyrettikleri tribün ile stadyumun karşılaşma sırasındaki kullanımından duyulan memnuniyet arasındaki ilişkiye yanıt aranan Çizelge 4.41. incelendiğinde söz konusu iki durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ($p=0,489>0,05$) rastlanmamıştır.

Çizelge 4. 42. Stadyum ile kazanılan prestij Bursa'da yaşam süresine göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	Bursa'da Yaşam Süresi	n	Ortalama	Std Sapma	χ^2	p
Stadyumun Bursasporlu taraftarlara prestij sağladığını düşünüyorum.	1 yıldan az ¹	12	3,42	1,379	9,146	,058
	1-5 yıl ²	20	3,40	1,046		
	6-10 yıl ³	14	3,57	1,158		
	11-15 yıl ⁴	6	3,83	,753		
	15 yıldan fazla ⁵	342	2,93	1,294		

Yeni yapılan stadyumun taraftarlara prestij sağlayıp sağlamadığının Bursa'da yaşanan süreyle olan ilişkisinin sorgulandığı Çizelge 4.42. incelendiğinde söz konusu iki durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p=0,058>0,05$) bulunmamıştır.

Çizelge 4. 43. Stadyumda dış mekan kullanımı faktörüne ait alt boyutların yaşa göre Kruskal Wallis H Analizi ve Mann Whitney U Analizi bulguları

Alt Boyut	Yaş	n	Ortalama	Std Sapma	x ²	p	Anlamlı Fark
Timsah Arena Stadyumu'nun maç günleri dışında aktivite eksikliği nedeniyle haftanın çoğu günü kullanılmayan atıl bir yapı haline geldiğini düşünüyorum.	15-25 yaş ¹	131	2,24	1,387	10,510	,015	2<1 3<1
	26-35 yaş ²	171	1,87	1,340			
	36-45 yaş ³	70	1,84	1,337			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	2,14	1,583			
Stadyumun sosyalleşme ve buluşmaya yönelik kafe, restoran ve sinema gibi kullanımlara ihtiyacı vardır.	15-25 yaş ¹	131	1,96	1,192	9,840	,020	2<1 3<1 4<1
	26-35 yaş ²	171	1,74	1,165			
	36-45 yaş ³	70	1,63	1,066			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	1,41	,908			
Stadyuma Bursastore dışında günün birçok vaktinde canlılık ve hareketlilik sağlamak amaçlı alışveriş ve çarşı alanı eklenmesi gerektiğini düşünüyorum.	15-25 yaş ¹	131	1,99	1,180	8,694	,034	3<1 4<1
	26-35 yaş ²	171	1,79	1,149			
	36-45 yaş ³	70	1,69	1,161			
	46 yaş ve üzeri ⁴	22	1,36	,492			

Araştırma katılımcılarının stadyum alanındaki aktivite çeşitliliği ve sosyalleşme olanaklarından duydukları memnuniyet düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılması Çizelge 4.43.'te yer almaktadır. Analizi yapılan dış mekan kullanımı faktörüne ait üç boyutun tamamı ile araştırmaya katılan taraftarların yaşları arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,015<0,05$; $p=0,02<0,05$; $p=0,034<0,05$) bulunmuştur.

İlk ifadenin analizine göre, 15-25 yaş aralığındaki kullanıcılar maç günleri dışında stadyumda gerçekleştirilen aktivitelerin yeterlilik düzeyinden 26-35 ve 36-45 yaş aralığındaki kullanıcılara göre daha az memnun olup, stadyumun çoğu zaman kent içinde atıl bir yapı haline geldiğini düşünmektedir. İkinci ifadenin analizine göre, 15-25 yaş aralığındaki kullanıcılar 26-35 ve 36-45 yaş aralığı ile 46 yaş ve üzerinde bulunan kullanıcılara göre stadyum ve yakın çevresinde yer alan kafe ve restoran gibi kullanımlardan daha az memnun olup, bu alanları sosyalleşmek için yeterli bulmamaktadır. Üçüncü ifadenin analizine göre, 15-25 yaş grubundaki kullanıcılar stadyum alanındaki canlılık ve hareketlilikten 36-45 yaş aralığı ile 46 yaş ve üzerindeki kullanıcılara göre daha az memnun olup, stadyumun alışveriş ve çarşı alanları gibi farklı kullanımlara gereksinim duyduğunu düşünmektedir.

4.2. Tartışma

Bu başlık altında Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nda yapılan anket çalışmasının (EK 1) bulgularına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. İlk olarak mevcut stadyumun yıkılması ve yeni bir stadyum yapılmasının kullanıcı algısı üzerinde ne gibi bir etki yarattığı ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Sonrasında ise stadyumlarda memnuniyeti etkileyen faktörler belirlenerek, kullanıcıların Timsah Arena Stadyumu'ndan duydukları memnuniyet düzeyi açıklanmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Genel kullanıcı profili

Anket çalışmasına katılan Bursaspor taraftarlarının profilleri incelendiğinde araştırmanın büyük bir bölümünü oluşturan çoğunluğun 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşamakta olduğu, karşılaşmaları izlemek için ayda bir ya da iki kez stadyuma gittiği ve futbol maçlarını en az 10 yıldır stadyumda izlemekte olduğu görülmüştür. Buradan araştırma için kritik bir nokta olan stadyumu aktif ve düzenli olarak kullanan gerçek kullanıcılara ulaşılabildiği anlaşılmaktadır.

4.2.2. Yeni stadyum sonrası kullanıcı algısı

2009-2010 sezonunda Bursaspor'un Süper Lig şampiyonu olması, başarıların ve taraftar sayısının artması, uluslararası büyük organizasyonlarda ev sahibi ülke olabilme yarışı ve ticari fonksiyonları ile öne çıkarak kente hem ekonomik fayda hem de prestij sağlayacak bir cazibe merkezi kazandırma isteği gibi pek çok sebep sonucunda kent stadyumunun mimari niteliklerine yönelik beklentiler artmıştır. Dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından yapılan basın açıklamalarında, Atatürk Stadyumu'nun değişen beklentileri karşılayamadığından, günümüz standartlarının gerisinde kaldığından ve kentin yeni bir stadyuma gereksinim duyduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu durum Bölüm 1.2.'de yer alan ve Atatürk Stadyumu'nun modern beklentileri karşılayamadığı için yıkıldığını savunan sekizinci hipotezi doğrular niteliktedir.

Yeni stadyumun farklı bir alanda tamamlanmasıyla birlikte 68 yıldır kulübe, takıma, taraftarlara ve kente hizmet eden Atatürk Stadyumu ise yıkılmıştır. Elde edilen bulgular bu durumun kullanıcı algısı üzerinde oldukça olumsuz etkiler oluşturduğunu

göstermektedir. Yeni ve modern bir stadyumun yapılmasının Bursaspor taraftarlarını ve farklı bir takımı destekleseler dahi Bursa'da yaşayan futbolseverleri stadyumu deneyimlemeye ve karşılaşmaları izlemek için stadyuma gitmeye teşvik etmesi beklenirken Timsah Arena Stadyumu'nun Bursalılar ve Bursasporlular üzerinde böyle bir olumlu etkisi olmamıştır. Bunun yanı sıra 68 yıllık bir geçmişin ve geçmişe ait hatıraların yıkımını beraberinde getirmesi kent hafızasına ve Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna zarar vermiş, kullanıcıyı olumsuz etkilemiştir. Yeni stadyumun kullanıcıları karşılaşmayı stadyumda izlemeye teşvik etmemesi uzun süre boyunca takıma, takım ruhuna ve kente hizmet etmiş ve hem kentsel bellek hem de kullanıcı belleğinde önemli bir yere sahip Atatürk Stadyumu'nun yok edilmesi ile ilişkilidir. Atatürk Stadyumu'nun Bursaspor'a şampiyonluk kazandıran stadyum olması, birçok milli maça ev sahipliği yapmış olması, uzun yıllardır çeşitli etkinliklere, şenliklere, milli bayram kutlamalarına sahne olması ve Cumhuriyet döneminden izler taşıması kentsel bellekteki yeri ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu kapsamda kullanıcı yaşı ve Bursa'da yaşanan süre arttıkça kullanıcı algısı üzerinde oluşan olumsuz etki de artmaktadır. Çok kısa süredir Bursa'da yaşayan ve Atatürk Stadyumu ile ilişki kurmamış kullanıcılar bu durumdan en az olumsuz etkilenen ya da hiç etkilenmeyen kullanıcılardır. Karşılaşmaları 10 yıldan daha uzun süredir stadyumda izleyen, her iki stadyumu da deneyimleme fırsatı olan ve eski stadyuma ilişkin en fazla hatıraya sahip taraftarlar ise en fazla olumsuz etkilenen kullanıcılar olmuştur. Dolayısıyla eski stadyumun yıkılarak yeni stadyumun yapılması bir yerde yaşanan süreyle ve sahip olunan hatıralarla ilişkili olan kentsel bellek, aidiyet, yerin ruhu, bütünleşme ve benimseme gibi kavramlara zarar vermiş ve yeni stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyini azaltıcı yönde etkilemiştir. Ulaşılan bu bilgilerle, Bölüm 1.2.'de, çalışmanın amacı başlığı altında belirtilen ikinci ve altıncı hipotezler doğrulanmaktadır.

4.2.3. Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena'nın mimari niteliklerine ilişkin kullanıcı algısı

Memnuniyet düzeyi belirlenirken kullanıcılar, deneyimledikleri mekanın özelliklerini daha önce deneyimlemiş oldukları benzer mekanların özellikleriyle kıyaslayıp belirli bir performans ve kalite algısı oluşturmaktadır. Bu nedenle Timsah Arena'ya ilişkin konum ve ulaşım, kullanım, seyir zevki ve atmosfer, dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği, kent ile uyumu/ilişkisi ve taraftar belleğinde yerine ait niteliklerin kentin ve kulübün ilk

stadyumu olan Atatürk Stadyumu'na göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Yeni stadyum ile birlikte mevcut stadyumun mimari niteliklere ilişkin performans ve kaliteye bağlı olarak algılanan memnuniyet düzeyinin üzerine çıkılıp çıkılmadığı tespit edilmiştir.

Stadyumların *konum ve ulaşım* özellikleri memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin Timsah Arena'ya göre Atatürk Stadyumu'nda daha fazla olduğu görülmüştür. Atatürk Stadyumu kullanım süreci boyunca kent içinde tarihi bir doku oluşturan merkez bir noktada yer almıştır. Kullanıcılar bu alana farklı ulaşım biçimleriyle ulaşabilmiştir. Birçok kullanıcı stadyuma yürüyerek bile ulaşım sağlayabilmiştir. Ayrıca stadyum yakınında bulunan Atatürk Spor Salonu ve Atatürk Kapalı Yüzme Havuzu ile bir spor aksı oluşturulmuştur. Timsah Arena ise yine kent içinde olsa da merkezden uzak bir alanda projelendirilmiştir. Taraftarlar karşılaşma günü ortak duygular paylaşmak amacıyla önceki durumda Heykel ve Çekirge'de buluşup karşılaşma saati yaklaştığında buradan Atatürk Stadyumu'na yıllarca birlikte yürürken, Timsah Arena konumu itibariyle taraftarlara böyle bir olanak sunamamıştır. Bu durum ulaşım biçiminin sosyal ilişkileri güçlendirmesiyle ilişkili olup, fiziksel niteliklerin memnuniyetin sosyal boyutu üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu kapsamda ulaşım kolaylığının yanı sıra sosyal boyut ile de ilişkili olarak, stadyumların konum ve ulaşım özelliklerinin kullanıcı algısı üzerinde etkili olduğu görülmekte olup, **Timsah Arena Stadyumu Atatürk Stadyumu'nun yarattığı memnuniyeti konum ve ulaşım özellikleri çerçevesinde sağlayamamıştır.**

Stadyumların *kullanım* özellikleri memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, kullanıcı memnuniyetinin Timsah Arena ve Atatürk Stadyumlarında oldukça yakın düzeylerde olduğu görülmüştür. Taraftarların stadyumlardan en temel beklentisi futbol karşılaşmalarını uygun konfor koşulları altında seyrebilmektir. Günümüzde stadyumlara eğlence, alışveriş, ofis ve konaklama gibi farklı kullanımlar eklense de desteklediği takım ile güçlü bağlara sahip olan taraftarlar için seyretme eylemini gerçekleştirebilmeleri en önemli nitelik olmakta ve bunun dışındaki ihtiyaçlar görmezden gelinmektedir. Bunun yanı sıra eski bir yapı olan Atatürk Stadyumu güncel stadyum yönergelerine uyum sağlamak zorlanıp sıklıkla yenileme çalışmalarına gerek duyarken, Timsah Arena modern planlama özellikleriyle taraftarlara genel anlamda kullanım

kolaylığı sağlamıştır. Stadyumlarda önemli bir kullanım olan otopark her iki stadyum için değerlendirildiğinde, kent merkezinde yer alan Atatürk Stadyumu'na özel araçlarıyla gelen kullanıcılar araçlarını çevre yapıların arasında kalan sokaklara park etmek mecburiyetinde kalırken, bu durum hem o bölgede yaşayan konut sahiplerinin hem de stadyuma gelen kullanıcıların park problemi yaşamalarına yol açmıştır. Timsah Arena ise sahip olduğu dış alanı ile kullanıcılara geniş bir otopark sunmuştur. Ancak bitmeyen çevre ve yol düzenlemeleri ve kentin transfer noktasında yer alan konumu ile karşılaşma sonrası otopark çıkışlarında oluşan yoğunluğun önüne geçememiştir. Bu durum yaş ile ilişkilendirildiğinde, Timsah Arena Stadyumu'nun kullanım özellikleri en çok 25 yaş ve altında bulunan genç kullanıcıları memnun etmiştir. Bu kapsamda kullanıcıların stadyuma ulaştıktan sonra stadyumda geçirdikleri süreye ilişkin kullanım özellikleri, kullanıcı algısı üzerinde konum ve ulaşım özelliklerine göre daha az belirleyici olmakla birlikte, **Timsah Arena Stadyumu Atatürk Stadyumu'nun oluşturduğu memnuniyet düzeyini kullanım özellikleri açısından sağlayabilmiştir.**

Seyretme eyleminin önemi ile bağlantılı olarak stadyumların *seyir zevki ve atmosfer* özellikleri memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, Atatürk Stadyumu'nda kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin Timsah Arena'dan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum iki stadyumun seyirci kapasiteleri arasındaki farkla açıklanabilmektedir. Atatürk Stadyumu'nun seyirci kapasitesi 25 661 kişiyken, Timsah Arena 43 361 kişinin aynı anda karşılaşmayı seyretmesini sağlayacak kapasiteye sahiptir. Ancak Bursaspor'un 2019-2020 sezonunda karşılaşmayı izlemek için stadyuma gelen taraftar sayısı bir maçta en fazla 23 170 kişiye ulaşabilmiştir. Bu sayı Atatürk Stadyumu'nun neredeyse tamamını doldururken Timsah Arena Stadyumu'nda koltuklarının yarısına yakınının boş kalması anlamına gelmektedir. Stadyum atmosferini büyük ölçüde etkileyen bu durum aynı zamanda taraftar ve takım motivasyonu ile birlikte seyir zevkini de düşürmektedir. 36 yaş ve üzerinde bulunan, 15 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşayan kullanıcılar iki stadyumun seyir zevki ve atmosfer özelliklerine ilişkin memnuniyet düzeyleri arasındaki farkın en fazla olduğu çoğunluktur. Bu grup aynı zamanda kentte en fazla vakit geçiren ve algılarında Atatürk Stadyumu ve Bursa'yı bütünleştirmiş olan kullanıcılardır. Bursaspor'un şampiyonluğuna ve kazanılan milli maçlara Atatürk Stadyumu'nda tanıklık ettikleri için benzer coşkuları, heyecanları,

sevinçleri Timsah Arena'da bulamamışlardır. Bursaspor'un başarısız bir sezon geçirip 15 yıl aradan sonra küme düşmesi de bunun sebepleri arasında sayılabilmektedir. Ayrıca yapılan görüşmelerde taraftarlar Atatürk Stadyumu'nun açık tribünlerinin Uludağ manzaralı olduğunu, stadyumda geçirdikleri süre boyunca özellikle kış aylarında bu manzaranın güzel bir atmosfer oluşturarak kendilerinde olumlu duygular yarattığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla stadyumların seyir zevki ve atmosfer özelliklerinin kullanıcı algısı üzerinde etkili olduğu görülmekle birlikte, **Timsah Arena Stadyumu Atatürk Stadyumu'nun yarattığı memnuniyeti seyir zevki ve atmosfer özellikleri bağlamında sağlayamamıştır.**

Stadyumların *dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliği* memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, kullanıcıların Atatürk Stadyumu'ndan duydukları memnuniyetin Timsah Arena'ya göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Stadyumlarda bulunan dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliği stadyumun konum ve ulaşım ile seyir zevki ve atmosfer özelliklerine göre kullanıcı algısı üzerinde daha belirleyicidir. Atatürk Stadyumu kent merkezindeki konumu ve Kültürpark'taki sosyal donatılar ve mekanlar ile etkileşimi sayesinde uzun yıllar taraftarlara karşılaşma öncesinde ve karşılaşma sonrasında birlikte vakit geçirebilecekleri, karşılaşmayı stadyumda izlemeseler bile stadyumun yakın çevresinde bir arada olabilecekleri ve çeşitli aktiviteler gerçekleştirebilecekleri bir dış mekan sunmuştur. Timsah Arena Stadyumu ise yerleşim alanlarının dışında sayılabilecek konumu gereği taraftarlara Atatürk Stadyumu gibi bir dış mekan kullanımı sağlayamamaktadır. Timsah Arena, yoğun trafikle iç içe olan kentteki konumu ve izole bir kullanım sunan arazi yapısı ile dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliği açısından oldukça sınırlı olup, gelişmeye yönelik potansiyel sunamamaktadır. Yapılan görüşmelerde bu durumun eksikliği taraftarlar tarafından özellikle belirtilmiştir. Stadyum yapıları için oldukça önemli bir ihtiyaç olan dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliği kullanıcıların yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi profil özellikleri ve kullanıcıların stadyum ve kent ile ilişkileri ne düzeyde olursa olsun taraftarlar tarafından gerekli görülen ve beklenen bir ihtiyaçtır. Stadyumlar kent içindeki büyük ölçekli yapılar olarak, kentin sosyal ve kültürel olanaklarını besleyici özelliklerde olmalıdır. Bu kapsamda stadyumlarda dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliğinin kullanıcı algısı üzerinde etkili olduğu çıkarımı yapılmakla birlikte, **Timsah Arena Stadyumu**

Atatürk Stadyumu'nun yarattığı memnuniyeti dış mekan kullanımı ve sosyal aktivite çeşitliliği yönünden sağlayamamıştır. Böylece Bölüm 1.2.'de çalışmanın amacı altında yer alan dördüncü hipotez doğrulanmaktadır.

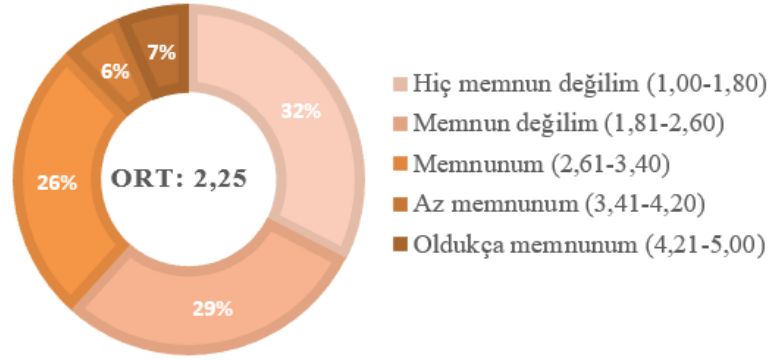
Stadyumların *kent ile uyumu/ilişkisi* memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, Atatürk Stadyumu'nda kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin Timsah Arena'dan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Spor mekanı olmanın yanı sıra kentte kamusal alan olarak da yer alan stadyumlar, farklı ölçekleri ve dikkat çekici tasarımları ile odak noktası olarak kentleri temsil eden simgeler halini almaktadır. Modern bir stadyum olan Timsah Arena kendine özgü tasarımı ile fiziksel anlamda Bursa'ya simge niteliğinde bir değer katmışken, kent ve kullanıcı belleğinde birçok yaşanmışlığa sahne olan Atatürk Stadyumu'nun kullanıcı algısı üzerinde oluşturduğu bütünlüğü, uyumu ve ilişkiyi henüz yakalayamamıştır. Taşıdıkları çeşitli anlamlar ile kenti sosyal, kültürel, fiziksel gibi farklı açılardan etkileyen stadyumların kullanıcı tarafından kabul görmesi kent ile uyum içerisinde olmasıyla yakın ilgilidir. Bu anlamda Atatürk Stadyumu Altıparmak, Çekirge ve Stadyum Caddelerinin birbirine bağlandığı noktada kentin önemli köşelerinden birini oluştururken, tamamlanmamış peyzaj öğeleri, yol bağlantıları ve stadyumun formunu oluşturan timsahın kafa bölümüyle Timsah Arena Stadyumu kent ile uyum anlamında zayıf kalmıştır. Stadyumun kent ile uyumu/ilişkinin, dış mekan ve sosyal aktivite çeşitliliğinden sonra kullanıcı algısı üzerinde en etkili özellik olduğu tespit edilmiştir. Stadyumun kent ile ilişkisi, 10 yıldan daha uzun süredir Bursa'da yaşayan, Bursa'da daha fazla vakit geçirmiş ve kenti benimseyerek aidiyet duygusu oluşturmuş kullanıcıların algısında kısa bir süredir Bursa'da yaşayan kullanıcılara göre daha önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla stadyumların kent ile uyumu/ilişkinin kullanıcı algısı üzerinde belirleyici bir etki yarattığı görülmüş olmakla birlikte, **Timsah Arena Atatürk Stadyumu'nun yarattığı memnuniyeti kent ile uyumu/ilişkisi yönünden sağlayamamıştır.**

Stadyumların *tarafar belleğindeki yeri* memnuniyet kapsamında değerlendirildiğinde, Timsah Arena'ya göre Atatürk Stadyumu'nun tarafar belleğinde daha güçlü bir yeri olduğu görülmüştür. Yeni stadyum sonrası kullanıcı algısına yönelik yapılan değerlendirilmelerde açıklandığı gibi, günümüz malzemelerinin ve gelişmiş teknolojinin

uygulandığı yeni bir stadyumun yapılması tribün düzeni, koltuk konforu, kapasite, giriş-çıkış noktaları, merdivenler ve servis alanları gibi kullanım özelliklerine yönelik memnuniyet düzeyini sağlasa da Atatürk Stadyumu günümüzde hala taraftar belleğindeki yerini korumaktadır. Timsah Arena 2015 yılında tamamlanmış olup 5 yıldır kullanım sürecindedir. Atatürk Stadyumu ise 68 yıllık kullanım sürecini tamamlamıştır. Bu durum Timsah Arena'nın kullanıcı belleğinde henüz Atatürk Stadyumu kadar yer edememiş olmasını açıklar niteliktedir. Günümüz taraftarlarından sonraki gelecek olan taraftar nesli Atatürk Stadyumu'nu görmemiş, karşılaşmaları orada seyretmemiş ve stadyum ile arasında güçlü bağlar kurmamış olacağından bundan 50 yıl sonra, Atatürk Stadyumu'nun kentsel bellekteki yerinin azalması, Timsah Arena'nın çeşitli başarılarına ve hatıralara sahne olup kentsel bellekte yer edinmesi mümkün olabilir. Stadyumların taraftar belleğindeki yeri aynı zamanda kullanıcıların yaşları, Bursa'da yaşadıkları süre, maçları ne zamandır ve ne sıklıkla stadyumda izledikleri gibi parametrelerle de ilişkilidir. Bu bağlamda, stadyumların taraftar belleğindeki yerinin kullanıcı algısı üzerinde etkili olduğu görülmekle birlikte, **Timsah Arena kent ve taraftar belleğinde Atatürk Stadyumu'nun oluşturduğu etkiyi sağlayamamıştır.**

4.2.4. Timsah Arena Stadyumu'na ilişkin kullanıcıların genel memnuniyet düzeyi

Katılımcıların Timsah Arena Stadyumu'ndan genel memnuniyet düzeylerinin belirtilmesi istenen soruya verdikleri yanıtların, analiz sonucunda elde edilen ortalama değeri 2,25 olarak bulunmuştur. Derecelendirme ölçeğine (bkz. Çizelge 3.5.) göre bu değer, ikinci grubun sınır değerleri (1,81-2,60) arasında kalmakta olup, stadyumundan genel anlamda “memnun değilim” ifadesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla çalışmanın amacı başlığı altında yer alan ve kullanıcıların stadyumun mimari niteliklerinin tamamından yüksek bir memnuniyet duymasalar dahi, genel kullanım olarak stadyumdan memnun olduklarını savunan yedinci hipotez doğrulanmamaktadır. Bu kapsamda, stadyumun memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumu yaratan mimari niteliklerinin belirlenebilmesi için oluşturulan memnuniyet ölçeğinin bulguları aşağıda detaylıca tartışılmıştır.

Şekil 4. 1. Verilen yanıtlar ve memnuniyet düzeylerinin ilişkisi

4.2.5. Memnuniyet ölçeğini oluşturan Timsah Arena Stadyumu'nun mimari niteliklerine ilişkin faktörlerin değerlendirilmesi

Geliştirilen memnuniyet ölçeğinde belirlenen stadyumların konum/ulaşım/otopark, tasarım, planlama kararları, servis alanları, güvenlik, kent ilişkisi ve dış mekan kullanımına ait özelliklerinin tamamı stadyumlarda kullanıcı memnuniyet düzeyini etkileyen faktörler arasında bulunmuştur. Bu faktörler etki sırasına göre yüksekten düşüğe doğru aşağıda açıklanmıştır.

Planlama Kararları	Tasarım	Güvenlik	Servis Alanları	Konum/Ulaşım/Otopark	Kent İlişkisi	Dış Mekan Kullanımı
--------------------	---------	----------	-----------------	----------------------	---------------	---------------------

Şekil 4. 2. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin etki düzeyine göre artan sıralaması

Dış Mekan Kullanımı	Konum/Ulaşım/Otopark	Servis Alanları	Kent İlişkisi	Tasarım	Güvenlik	Planlama Kararları
---------------------	----------------------	-----------------	---------------	---------	----------	--------------------

Şekil 4. 3. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin Timsah Arena Stadyumu'nda etki düzeyine göre artan sıralaması

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeylerini etkileyen en önemli faktör stadyumun dış mekan kullanımınıdır. Buna göre, taraftarlar iç ve dış kullanım alanı ile oldukça büyük olan stadyumun yalnızca futbol maçları için kullanılmaması gerektiği fikrindedirler. Futbolun yanı sıra jimnastik, satranç,

basketbol, voleybol, tenis gibi sporların amatör aktivitelerine yer verilmesi stadyum kullanıcılarının ve kent halkının stadyumda daha fazla vakit geçirmelerini sağlayarak, stadyumları kent ile bütünleşmiş ve genel memnuniyet düzeyi yüksek bir yapı haline getirmektedir. Timsah Arena Stadyumu'nun kat planları incelendiğinde, planlama ve tasarım aşamalarında kafe, restoran, sinema ve mağaza gibi farklı kullanımlar için kiralanabilir alanların oluşturulduğu görülmüştür. Ancak günümüzde yalnızca Bursastore mağazası stadyumda hizmet vermektedir. Stadyum alanında ve yakın çevresinde bölgeye hareketlilik katacak kullanımlar bulunmamaktadır. Dolayısı ile kullanıcılar karşılaşma öncesi ve sonrasında stadyum alanında birlikte vakit geçirebilecekleri ve ortak heyecanları paylaşabilecekleri alanlar bulamadıkları gibi yakın çevreden de bu ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu durum Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı memnuniyetini düşüren en etkili faktör olmakla birlikte stadyuma ilişkin memnuniyetsizliğin en yüksek olduğu niteliktedir. Karşılaşmaların olmadığı zamanlarda, günün her saati alanda canlılık oluşturularak kentin yaşayan bir yapısına dönüştürülmesi kullanıcıların stadyumlardan beklentileri arasındadır. Bu kapsamda stadyumlara kafe, restoran, çarşı ve alışveriş alanlarının eklenmesi kullanıcı memnuniyetini yükseltmektedir. Stadyum alanında takıma ait bir müze tasarlanması da memnuniyeti olumlu yönde etkileyen bir planlama kararı olmakla birlikte, alanda amatör spor aktivitelerine yer verilmesi ve yeme-içme-alışveriş işlevlerinin eklenmesi stadyum kullanıcılarını daha çok memnun etmektedir.

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri üzerinde en etkili ikinci faktör stadyumun kent ve kentli ile ilişkisidir. Buna göre stadyumun kentsel bir simge niteliğinde olması ve kente estetik bir değer katması kullanıcı algısında önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda kentin yeni stadyumu olan Timsah Arena'nın, 1992 yılında Bursaspor'un sembolü olarak belirlenen timsah formunda tasarlanması, stadyumun asıl kullanıcısı olan taraftarlar ile stadyum arasında bağ kurulmasını sağlamıştır. Kullanıcıların aidiyet ilişkisi kurdukları timsah ikonunu, Acemler bölgesi gibi kentin yoğun kullanıma sahip bir alanında kendilerinin ve oradan geçen Bursalı ya da farklı bir şehirli, Bursaspor'u ya da başka bir takımı destekleyen tüm bireyler tarafından görülmesi kullanıcılara gurur vererek onların memnuniyet düzeylerini yükseltmektedir. Timsah Arena, kentsel bir simge olarak kullanıcı algısında yer etmesine

karşılık, tamamlanamayan peyzaj ve yol düzenlemeleri ve bir türlü açılmayan sosyal alanları nedeni ile kentin fiziksel bütünlüğüyle ve kent yaşamıyla örtüşmemiştir. Bu durum kullanıcı memnuniyetini düşürmektedir. 68 yıllık bir kullanım geçmişi olan Atatürk Stadyumu ile arasında bozulması oldukça zor bir aidiyet duygusu oluşturan Bursaspor taraftarı benzer düzeydeki ilişkiyi henüz Timsah Arena ile kuramamıştır. Atatürk Stadyumu'nun yıkılmasına yol açması nedeniyle de kullanıcıların yeni bir aidiyet duygusu oluşturmalarını zorlaştırarak memnuniyet düzeylerini düşürmüştür. Buna rağmen stadyumun timsah formunda olması, simge niteliği ve estetik değeri aidiyet duygusuna göre memnuniyet düzeyini daha fazla etkilemektedir.

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeylerini etkileyen en önemli üçüncü faktör stadyumun konum/ulaşım/otopark özellikleri olmakla birlikte bu özellikler, dış mekan kullanımından sonra Timsah Arena'da kullanıcı memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu ikinci niteliklidir. Buna göre, stadyuma ulaşım biçimi ve sürecinin kısa süre içerisinde rahatlıkla yapılabilmesi ile otoparkı çevre taşıt yollarına bağlayan araç giriş ve çıkış noktalarının karşılaşma öncesi ve sonrası yoğunluğu karşılayabilecek kapasitede olması stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine ilişkin memnuniyeti sağlayan en önemli iki unsurdur. Bunun ardından stadyumun hizmet yapılarına olan yakınlığı, otopark alanının sayıca yeterli olması, havaalanı, terminal ve otoban gibi alanlara erişimi ve toplu taşıma ile ulaşım kolaylığı gelmektedir. Timsah Arena Stadyumu, kentin doğu ve batı bölgeleri arasında transfer noktası olan ve stadyumdan önce de günün birçok saatinde trafik problemi yaşayan konumunu, karşılaşma günlerinde daha da yoğun bir kullanım altında bırakmıştır. Stadyumun tamamlanamayan çevre düzenlemeleri ve yol bağlantıları ise alana ulaşımı zorlaştırmaktadır. Kullanıcılar metro güzergahı üzerinde bulunan stadyuma Acemler İstasyonu'nda indikten sonra 20 dakikalık bir yürüme mesafesi sonucunda ulaşabilmektedir. Ancak yaya bağlantıları da proje planlanan şekilde bitirilemediğinden, metro durağı ve stadyum arasına gelişigüzel bir yaya yolu açılmıştır. Stadyuma özel araç ile gelen kullanıcılar ise karşılaşma sonunda otopark çıkışlarında uzun bir süre beklemek zorunda kalmaktadır. Stadyumların konum/ulaşım/otopark özelliklerinin memnuniyet üzerinde oldukça etkili olması, Timsah Arena Stadyumu'nun ise konum seçimi ve alandaki eksiklikler sebebiyle kullanıcı beklentilerini karşılayamaması ve ulaşım

kolaylığı sağlayamaması, kullanıcıların genel memnuniyet düzeyleri üzerinde olumsuz yönde bir etki yaratmıştır.

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri üzerinde en etkili dördüncü faktör stadyumun servis alanlarıdır. Timsah Arena Stadyumu'nun servis alanları ile ilgili özellikleri dış mekan kullanımı ve konum/ulaşım/otopark özelliklerinden sonra kullanıcı memnuniyetinin en düşük düzeyde olduğu niteliktedir. Stadyumdaki ilk yardım alanları, büfe, kantin, tuvalet sayısı, ürün çeşitliliği, hizmet kalitesi, personelin bilgisi, tecrübesi ve sayıca yeterliliği servis alanları faktörü ile ilgilidir. Bu kapsamda ilk yardım alanları kullanıcı beklentilerinde en önemli yere sahipken, bunu personel niteliği ve sayısı takip etmektedir. Timsah Arena Stadyumu'nda bu özellikler kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamamakta ve genel memnuniyet seviyesini düşürücü rol oynamaktadır.

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri üzerinde beşinci sırada etkili olan faktör güvenlidir. Bunun yanı sıra Timsah Arena'da güvenlik, kullanıcıların memnuniyet düzeyinin en yüksek olduğu ikinci mimari niteliktedir. Erkek taraftarların karşılaşmaları güvenle izleyebilmelerinin yanı sıra eşleri ve çocukları ile stadyuma gelebilmeleri, kadın taraftarların çocukları ile veya kendilerinin stadyumda güvenle vakit geçirebilmeleri, tuvalet, büfe, mescit gibi servis mekanlarına giden sirkülasyon alanlarının ve fuayenin kullanıcıları tedirgin etmemesi ve stadyumda iç ve dış alanların güvenlik açısından yeterli aydınlatma düzeyine sahip olması güvenlik faktörünü oluşturan özelliklerdendir. Bu kapsamda, on binlerce insanı bir araya toplayan stadyumların kadın ve çocuklar için de güvenli bir ortam yaratacak şekilde tasarlanması güvenliğe ilişkin kullanıcı beklentisinin en yüksek olduğu boyuttur. Timsah Arena, güvenlik özellikleri yönünden kullanıcı beklentilerini karşılamaktadır. Yeni ve modern bir stadyum olması ve uluslararası karşılaşmalara ev sahipliği yapması amaçlandığından dolayı FIFA, UEFA ve TFF yönetmeliklerinde belirlenmiş olan güvenlik talimatlarına da uygun olarak yapılmıştır. Bu nedenle Timsah Arena Stadyumu'nun kullanıcıyı memnun eden güvenlik özellikleri, stadyumun genel memnuniyet düzeyini de yükseltmiştir.

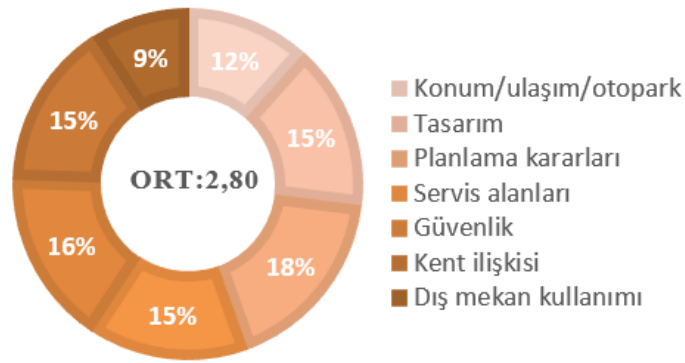
Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri üzerinde altıncı sırada etkili olan faktör stadyumun tasarımıdır. Üst örtü seçimi, Timsah Arena Stadyumu'nun tasarım özelliklerine ilişkin kullanıcı memnuniyetini sağlayan en önemli unsurdur. Memnuniyet ölçeğinde yer alan stadyumun mimari niteliklerine ilişkin faktörler kullanıcıların memnuniyet düzeylerine göre sıralandığında, Timsah Arena'nın tasarım özellikleri en yüksek üçüncü memnuniyet düzeyindedir. Bu da yine stadyumun yönergeler ile uyumlu, günümüz teknolojisine sahip, yeni yapı malzemeleri ve yapım teknikleri ile üretilmiş, ikonik formuyla, giydirme cam cephesiyle ve yeşil-beyaz rengiyle dikkat çeken modern bir stadyum olması ile ilişkilidir. Bu anlamda Timsah Arena'nın tasarım özellikleri, kullanıcıların memnuniyet düzeyinin en yüksek olduğu üçüncü mimari nitelik olup genel memnuniyete olumlu yönde etki etmektedir. Dolayısıyla Bölüm 1.2.'de yer alan üçüncü hipotez doğrulanmaktadır.

Timsah Arena Stadyumu'nda Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeyleri üzerinde en az etkili faktör ise stadyumun planlama kararları ile ilgili özellikleridir. 43 361 seyirci kapasiteli stadyumun proje aşamasında tüm seyircilerin stadyumdan 8 dakika içerisinde ayrılmasına olanak verecek şekilde 101 adet turnike ve 84 adet kapı planlanmıştır. Turnike, merdiven, koridor gibi alanlarda geçişlerin hızlı ve rahat sağlanması, genel giriş ve çıkış alanlarının sayıca yeterli olması ve stadyumun kapasitesi planlama kararları içerisinde kullanıcı memnuniyetini en çok etkileyen üç özellik olup, Timsah Arena bu çerçevede kullanıcı memnuniyetini sağlamaktadır. Diğer altı faktör ile karşılaştırıldığında, kullanıcılar en çok stadyumun planlama kararlarına ilişkin özelliklerinden memnuniyet duymaktadırlar. Dolayısı ile planlama kararları genel memnuniyet seviyesini yükseltici rol oynamakta olup, çalışmanın amaçları kapsamında yer alan birinci hipotez doğrulanmaktadır.

Bu çerçevede, Bursaspor taraftarlarının stadyuma ilişkin memnuniyet düzeylerini etkileyen ilk 3 faktör dış mekan kullanımı, kent ve kentli ile ilişki, konum/ulaşım/otopark olarak ortaya çıkmış olup, bu stadyumların kent ile olan etkileşiminin memnuniyet üzerindeki önemli etkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda, stadyumun mekansal gereklilikleri, seyir sırasında ortaya çıkan atmosfer, mimari nitelikleri gibi tasarım ile ilişkili özellikleri oldukça önemli olsa da, kent ile entegrasyonu sağlayan erişebilirlik, dış

mekan kullanımı, kentli ile etkileşim gibi kararlar kullanıcıya ve alana dair fiziksel ve sosyal analizler sonucunda geliştirilmelidir.

Ölçekte yer alan faktörler memnuniyet düzeyini tek tek bu şekilde etkilemekteyken, ölçeğin genel memnuniyet düzeyi ise 2,80 olarak bulunmuştur. Derecelendirme ölçeğine (bkz. Çizelge 3.5.) göre bu değer, üçüncü grubun sınır değerleri (2,61-3,40) arasında kalmakta olup, stadyumundan genel anlamda “ne memnunum ne de memnun değilim” ifadesine karşılık gelmektedir.

Şekil 4. 4. Memnuniyet ölçeği faktörlerinin memnuniyet düzeyini belirleyen ortalama değere (2,80) etkileri

Çalışma kapsamında hedef kullanıcı grubu olan taraftarlar çeşitli özelliklere göre farklı gruplar içerisinde yer almaktadırlar. İlk olarak kadın, erkek, genç ve yaşlı gibi demografik özelliklerine göre, ikinci olarak eğitim ve gelir durumu gibi sosyal ve ekonomik özelliklerine göre, son olarak da stadyumu kullanım derecelerine göre birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Timsah Arena’da kullanıcı memnuniyetini hangi faktörün ne düzeyde etkilediği yukarıda açıklanmış olup, Çizelge 4.44.’de ise bu faktörlere ilişkin memnuniyet düzeylerinin hangi kullanıcı özelliklerine göre değişiklik gösterdiği ortaya konulmuştur ve çalışmanın amaçları kapsamındaki beşinci hipotez doğrulanmıştır.

Çizelge 4. 44. Memnuniyet ölçeği faktörleri ve kullanıcı özellikleri ilişkisi

Kullanıcı Özelliği								
Faktör	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Gelir	B.Y.S	K.Y.İ	N.S.İ	Tribün
Konum/ulaşım/otopark	■	■		■	■	■	■	■
Tasarım	■	■			■	■	■	
Planlama kararları			■					
Servis alanları	■	■	■	■	■	■	■	
Güvenlik		■	■					
Kent ilişkisi	■	■	■	■		■		
Dış mekan kullanımı	■	■	■		■	■	■	■

*B.Y.S: Kullanıcıların Bursa’da yaşadıkları süre, K.Y.İ: Kullanıcıların maçları kaç yıldır stadyumda izledikleri, N.S.İ: Kullanıcıların ne sıklıkla stadyumda maç izledikleri

Stadyumun konum/ulaşım/otopark özelliklerine ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların cinsiyetine, yaşına, gelir durumuna, Bursa’da yaşadıkları süreye, stadyumda maçları kaç yıldır ne sıklıkla ve hangi tribünde izlediklerine göre değişmektedir. Buna göre:

- Kadınlar erkeklerden daha memnundur. Kadınların stadyumda daha az vakit geçirmesi, özel araç yerine toplu taşıma ile ulaşımı tercih etmesi ya da stadyumun taraftara sağladığı kullanım kolaylığı konusunda daha az seçici olması bu durumun sebepleri arasında sayılabilmektedir.
- 15-25 yaş aralığı en memnun kullanıcı grubudur. Yüksek yaş grubundaki bireylerin rahatlık, kolaylık ve konfor gibi özelliklere daha çok önem vermesi, genç yaştaki kullanıcıların ise hareketi, hızı, zoru seven, takımını desteklemek için birçok olumsuzluğu görmezden gelen yapısı bu durumu açıklar niteliktedir.
- En düşük gelir düzeyine sahip kullanıcılar en yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. Gelir düzeyinin yükselmesi ile birlikte satın alınan bilet kategorisinin değişmesi ve beklentilerin artması memnuniyet düzeyinin düşmesine neden olabilmektedir.
- Uzun süredir Bursa’da yaşayanların memnuniyet düzeyleri en düşüktür. Bu kullanıcılar kenti yakından tanıyan, yeni stadyumun yapılması olası alanları hakkında daha çok fikir sahibi, kentin ve stadyum alanının ulaşım özelliklerinin ve problemlerinin daha çok farkında olan bireyler olması bu durumun sebepleri olabilmektedir.

- Maçları uzun yıllardır stadyumda izleyen kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahiptir. Bu kullanıcı grubunun kent merkezinde yer alan Atatürk Stadyumu'nda deneyim geçmişine sahip olmaları ve kent merkezindeki stadyum ile kentin içinde fakat kent merkezinde olmayan stadyumun olumlu ve olumsuz yanlarını, maç sırasındaki atmosfer ve paylaşımı karşılaştırabilecek bilgiye sahip olmaları bu durumu açıklayabilmektedir.
- Maçları ayda birkaç kez stadyumda izleyen kullanıcıların memnuniyet düzeyleri en düşüktür. Kullanıcı bir mekanda ne kadar çok vakit geçirirse o mekanı daha fazla tanımakta ve daha iyi anlamaktadır. Bu kapsamda stadyumun aktif kullanıcısı olan bu grup diğer kullanıcı gruplarına göre stadyumda daha çok maç izlemiş olduğundan yılın farklı aylarında, ayın farklı günlerinde, günün ise farklı saatlerinde stadyuma ulaşım sağlayarak daha çok olasılıkla yüzleşmiştir. Bu nedenle daha düşük memnuniyet düzeyine sahiptir.
- Maçları batı tribünde izleyenler kullanıcılar en yüksek memnuniyet düzeyine sahiptir. Stadyumda batı tribünün VIP seyirciler, basın ve protokol bölümlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle batı tribünün stadyuma ulaşım güzergâhı, stadyuma giriş kapısı ve otopark alanı diğer tribünlerden farklıdır. Ayrıca kapasite de diğer tribünlere göre daha az olduğundan otoparkta, otoparkı çevre yollara bağlayan noktalarda ve kullanılan güzergâhta daha az yoğunluk yaşanmaktadır. Bu durum batı tribününün memnuniyet düzeyini yükselten sebepler arasında yer alabilmektedir.

Stadyumun tasarım özelliklerine ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların cinsiyetine, yaşına, Bursa'da yaşadıkları süreye, stadyumda maçları kaç yıldır ve ne sıklıkla izlediklerine göre değişmektedir. Buna göre:

- Kadınlar erkeklerden daha memnundur. Erkek taraftarlar futbolu, rakip takımları, rakip takımların stadyumlarını daha fazla takip edip, ilgi duyduklarından dolayı stadyum tasarımı konusunda daha yüksek bilgi, deneyim ve beklentilere sahiptirler. Bu durum kadınlara göre daha düşük memnuniyet duymalarına sebebiyet verebilmektedir.

- 15-25 yaş arası kullanıcıların memnuniyet düzeyi en yüksektir. Yeni, modern ve günümüz teknolojisinin kullanıldığı bir stadyum tasarımının genç yaş grubunu daha fazla etkileyen özellikler arasında olması bu durumun nedeni olabilmektedir.
- Uzun süredir Bursa’da yaşayan kullanıcıların memnuniyet düzeyi en düşüktür. Kent ile bütünleşmiş kullanıcılar tasarım olarak kente estetik değer katan ve kente yakışan yapıları yaşadıkları alanda görmek istemektedir. Düşük memnuniyet düzeyi bu durum ile açıklanabilmektedir.
- Maçları uzun yıllardır stadyumda izleyen kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahiptir. Stadyum ile daha fazla ilişki içerisinde ve daha deneyimli olan bu kullanıcı grubunun, olumsuz bulunduğu niteliklerin de zamanla artış göstermesi ve destekledikleri takımın stadyumunun en iyi tasarıma sahip olmasını istemeleri bu durumu açıklar niteliktedir.
- Maçları sıklıkla stadyumda izleyenler memnuniyet düzeyleri en düşük kullanıcı grubudur. Takımının her maçını takip eden ve stadyum tasarımından yüksek beklentileri bulunan fanatik taraftarlardan oluşan bu grubun, maçları uzun yıllardır stadyumda izleyen kullanıcılara benzer biçimde deneyimleri çeşitlenmekte ve olumsuz deneyimleri ağırlık kazanmaktadır.

Stadyumun planlama kararlarına ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların yalnızca eğitim durumuna göre değişmektedir. Buna göre:

- Eğitim seviyesi azaldıkça bilgi birikimi ve hayat görüşü daraldığından, eleştirel bakış açısı da gelişmemektedir. Kullanıcılar kendilerine sunulan olanakları kabul etmekte, takıma gösterdiği destek ve bağlılığının karşılığı olarak verilen hizmetin niteliğini ve mekanın kalite ve performansına yönelik mimari özelliklerini sorgulamamaktadır. Bu nedenlerle beklenti düzeyleri daha az, memnuniyet düzeyleri ise daha yüksektir.

Stadyumun servis alanlarına ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların cinsiyetine, yaşına, eğitim ve gelir durumuna, Bursa’da yaşadıkları süreye, stadyumda maçları kaç yıldır ve ne sıklıkla izlediklerine göre değişmektedir. Buna göre:

- Kadınların memnuniyet düzeyi erkeklerden daha yüksektir. Taraftar denilince akla erkeklerin gelmesi, kadınların daha çok spora odaklanırken, erkeklerin

destekledikleri takımın kadrosu ve transferlerinden stadyumuna kadar ilgi duyması gibi nedenlerle stadyumun mimari niteliklerinden biri olan servis alanları konusunda da daha seçicidir. Çünkü takımına verdiği desteğin karşılığını başarılarından ve stadyumun kendisine sunduğu olanaklardan almak istemektedir.

- 15-25 yaş arası kullanıcı grubunun memnuniyet düzeyi en yüksektir. Bu kullanıcı grubu yaşları gereği heyecanlı ve coşkulu taraftarlardan oluşmaktadır. Dolayısı ile takıma, mücadeleye, atılan ve yenilen gollere, oyunun atmosferine ve kalitesine odaklanarak kullanıcı oldukları mekanın niteliklerini görmezden gelebilmektedir.
- En yüksek eğitim seviyesine sahip kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahiptir. Bu da yine eğitimin kullanıcıların eleştirel bakış açısını ve bilgi birikimini zenginleştirilmesi aracılığıyla, mekansal deneyimlere ilişkin yorumlarını, beklentilerini farklılaştırması, stadyum personelinden edinmek istedikleri bilgiyi ve personel niteliğinden beklentiyi arttırıcı etkisi ile ilişkilendirilebilmektedir.
- Maçları uzun süredir ve ayda birkaç kez stadyumda izleyen kullanıcıların memnuniyet düzeyleri en düşüktür. Bu kullanıcı grupları stadyumda en çok vakit geçiren bireyler oldukları için stadyumdaki büfe, kantin, tuvalet, ilk yardım odası ve fuaye gibi alanların kullanışlı olmasına önem vermektedir. Stadyumu daha az kullanan gruplara göre beklentileri daha yüksektir. Bir anlamda stadyumu kendi evleri gibi görüp benzer samimiyeti ve rahatlığı aramaktadır.

Stadyumun güvenlik özelliklerine ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların yaşına ve eğitim durumuna göre değişmektedir. Buna göre:

- 15-25 yaş aralığındaki kullanıcıların memnuniyet düzeyleri en yüksektir. Bu taraftar grubu çoğunlukla öğrencilerden ve bekâr kullanıcılardan oluşmaktadır. Diğer yaş gruplarındaki kullanıcıların ise evli ve çocuk sahibi olması muhtemeldir. Bu nedenle yüksek yaş gruplarındaki kullanıcılar on binlerce insanın coşkulu duygularla bir arada bulunduğu stadyumları kendileri, eşleri ve çocukları için az güvenli mekanlar olarak görebilmektedirler.
- Eğitim durumu arttıkça stadyumun güvenliğine ilişkin memnuniyet düzeyi artar ya da azalır gibi bir çıkarım yapılamamaktadır. Buna karşılık diğer gruplara göre daha düşük bir eğitim seviyesi sayılabilecek ortaokul mezunlarının memnuniyet

düzeyleri daha yüksektir. Diğer eğitim düzeylerinde yer alan kullanıcılar stadyumda yaşanabilecek kavgalar, yenilgi anında taraftara denk gelebilecek olan sahaya atılan yabancı maddeler ve kalabalığın yaratabileceği izdiham gibi konularda daha bilinçli ve farkındalık sahibidir.

Stadyumun kent ile olan ilişkisine yönelik memnuniyet düzeyi kullanıcıların cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna ve gelir durumuna, stadyumda maçları kaç yıldır izlediğine göre değişmektedir. Buna göre:

- Erkeklerin memnuniyet düzeyi kadınlara göre daha düşüktür. Bu durum erkek taraftarların stadyumun kent içinde simge bir yapı niteliğinde olmasıyla kendilerini diğer taraftarlara göre ayrıcalıklı ve özel hissetmek istemeleri ve farklı takım taraftarlarının kent ile ilişkisi güçlü bir stadyuma kent kullanıcıları boyunca tanıklık etmeleri gibi rekabet duygusuna daha çok önem vermesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu nedenlerle stadyumun kent ile olan ilişkisinin güçlü olmasını beklemektedirler.
- Maçları uzun yıllardır stadyumda izleyen kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahiptir. Bu kullanıcılar kent ile sağlam ilişkileri bulunan ve yer aldığı alanın kentin önemli bir köşesi olmasını sağlayan ve etrafındaki yapılar ile spor aksı oluşturan Atatürk Stadyumu'nun da kullanıcıları olduğundan algılarında eski ve yeni stadyumu karşılaştırmaktadır. Bunun sonucunda kentin çeşitli noktalarında toplanıp, kalabalık gruplar halinde tezahüratlar yaparak geldikleri Atatürk Stadyumu'nun kent ile olan ilişkisini, tamamlanamamış çevre düzenlemesi nedeniyle Timsah Arena Stadyumu ile dolduramadıkları için stadyumu kente ait hissedemeyerek memnuniyet duyamamaktadırlar.

Stadyumun dış mekan kullanımına ilişkin memnuniyet düzeyi kullanıcıların cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, Bursa'da yaşadıkları süreye, stadyumda maçları kaç yıldır ne sıklıkla ve hangi tribünde izlediklerine göre değişmektedir. Buna göre:

- Kadınlar erkeklerden daha memnundur. Karşılaşma öncesi ve sonrasında stadyum çevresinde toplanıp karşılaşma saatinin gelmesini bekleyen kadın taraftar grupları görmek oldukça zordur. Ya da kentte birçok alışveriş merkezi, kafe ve restoran varken bu ihtiyaçlarını özellikle stadyum alanında karşılamak isteyen kadın

Bursasporlu taraftarlar da pek sık rastlanır kullanıcılar değildir. Bu nedenle kadın taraftarlar stadyumun dış mekan kullanımına yönelik eksikliklerini bir problem olarak görmemektedir. Buna karşılık erkek taraftarların herhangi bir kafe yerine stadyumda yer alan bir kafeyi tercih ederek karşılaşma öncesinde maçı beraber izleyeceği arkadaşlarıyla buluşarak içeri girmek, yemek yemek ve stadyum atmosferini yaşamak istemesi normal bir durumdur. Bu gibi nedenlerle erkeklerin beklentileri Timsah Arena Stadyumu'nda karşılanamadığından duydukları memnuniyet düzeyleri de kadınlara göre daha düşüktür.

- Yüksek lisans mezunu kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahip gruptur. Bu kullanıcılar stadyumun farklı kullanımlar bulundurarak maç günleri dışında atıl yapılar olarak kentte yer almamaları gerektiği konusunda daha çok farkındalığa sahiptir. Stadyumun kafe, restoran, sinema ve amatör spor etkinlikleri ile günün her saati canlı bir yapı olarak kullanılmasını ve böylece kullanıcıya, kulüp ekonomisine, stadyumun performansına ve kent yaşamına fayda sağlamasını beklentileri ile ilişkilendirilebilmektedir.
- Uzun süredir Bursa'da yaşayan kullanıcı gruplarının memnuniyet düzeyleri en düşüktür. Bu durum kiralanabilir alanların beş yıldır kullanıma açılmamış olması nedeniyle maç günleri dışında insansız bir yapıya dönüşen stadyumun kentte uzun süredir yaşamakta olan kullanıcılar tarafından kente değer katmayan verimsiz bir yapı olarak algılamaları ile açıklanabilmektedir.
- Maçları uzun süredir ve sıklıkla izleyen kullanıcılar en düşük memnuniyet düzeyine sahip gruptur. Bu kullanıcıların stadyumda en çok vakit geçiren bireyler olmaları ve dış mekan, sosyal aktivite çeşitliliği ve farklı işlevlere yönelik eksiklikleri diğer kullanıcı gruplarına göre daha çok hissetmeleri bu durumu açıklar niteliktedir.

5. SONUÇ

Farklı ölçekleri ile buldukları kentlerde fiziksel boyutta yoğunluk yaratan stadyum yapıları, kent halkı ve özellikle stadyumun ev sahipliği yaptığı takımın taraftarları tarafından yüklenen anlamlarla çevresinde yer alan yapılardan farklılaşmaktadır. Kentlerin geneli konut, sağlık, eğitim ve ticaret yapılarından oluşmakta olup bu yapılar benzer fiziksel özellikler sergilemekteyken, modern stadyum olarak nitelendirilebilecek ulusal ve uluslararası yönetmeliklere uygun stadyumlar, İstanbul gibi metropol kentlerin dışında genellikle tek olup, kentte ön plana çıkmaktadırlar. Bir başka ifadeyle kentlerin simge yapıları olan stadyumlar referans noktası oluşturarak, “stadyumun orada, stadyuma doğru, stadyum durağında” gibi ifadelerle çevrenin tanımlanmasını ve tarif edilmesini sağlamaktadırlar. Bu farklılıkları ile stadyumlar, yapılı çevreyi etkilemenin yanı sıra odak noktası olarak kentin büyüme yönünü de kendi bölgesine çekmekte ve yeni fonksiyonların gelişmesini sağlamaktadırlar. Doğru kararlar alınmış ve iyi çözümlenmiş stadyumlar kenti besleyerek birçok yönden geliştirme potansiyeli taşımaktadırlar. Bu kapsamda kent ve kentli ile bağ kurarak, kent ritminde belirleyici rol oynamakta ve gelişim hızının da temsilcisi olmaktadır.

Güncel stadyum anlayışı çerçevesinde iki haftada bir yalnızca futbol maçları için kullanılan durağan yapılar olmaktan uzaklaşan stadyumlar, temelinde halkın sosyal ve kültürel düşünce yapısından kaynaklanan “stadyum futbol içindir, stadyumda futbol maçı izlenir” eğiliminin dışına çıkarak yalnızca taraftarların değil, kent halkının da stadyumda sosyalleşmek amaçlı vakit geçirebileceği, günlük kullanımın bir parçası olarak kent yaşamını tamamlayıcı bir yapıya dönüşmüştür. Öyle ki çalışma kapsamında ulaşılan kullanıcı görüşleri ve talepleri de bu yöndedir.

Kent ve kullanıcı ile karşılıklı etkileşime girerek; hem etkileyen özne hem de etkilenen nesne konumunda olan stadyumlar, bu ilişki sonucunda kentsel bellekte yer edinmektedir. Bundan dolayı kullanıcı tarafından benimsenerek kabul görmeleri oldukça önemlidir. Bu bağlamda memnuniyet kavramı, stadyumu kullanıcı beklenti ve gereksinimlerini karşılayan, kent ile bütünleşik yapılar olarak tanımlamakla birlikte; kullanıcıların karşılaşmaları stadyumda seyredip seyretmeme kararlarında da oldukça belirleyicidir. Dolayısıyla çok fazla sayıda kullanıcıya hitap eden yapılar olan stadyumlarda

memnuniyet düzeyinin yüksek olması, mekan-kullanıcı ilişkisinde karşılıklı fayda sağlayıp verimli bir etkileşim döngüsünün yaratılabilmesinde kilit noktayı oluşturmaktadır.

Küreselleşen günümüz dünyasında sadece spor endüstrisine değil, kültür, sosyal etkileşimler, ekonomi ve siyasi ilişkiler gibi pek çok konuya dâhil olan stadyumlar, uluslararası büyük organizasyonlarda ev sahibi mekanlar olduklarından, ülkeler için ekonomik kaynak yaratacak birer fırsat aracı olmaktadır. Bu kapsamda olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla, Türkiye’de birçok kentte stadyum hamlesi adı altında, alan çalışmasının yapıldığı Bursa Timsah Arena Stadyumu ile ilişki olan Atatürk Stadyumu’nun da aralarında olduğu birçok eski stadyum yıkılarak, yeni stadyumlar inşa edilmiştir. İstanbul’da yer alan Atatürk Olimpiyat Stadyumu’nun herhangi bir uluslararası etkinliğe ev sahipliği yapması durumunda, İstanbul’a yakın konumda alternatif bir modern stadyum bulundurulması isteği ve sahip olduğu tarih, kültür, doğa ve turizm potansiyeli ile Bursa, bu anlamda bir hedef kent olmuştur. Sunduğu olanaklarla prestijli bir kent olan Bursa’nın, yeni ve modern bir stadyum ile prestij değerinin artırılması planlanmıştır. Dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından yapılan basın açıklamalarına dayanarak, Atatürk Stadyumu’nun yıkım Timsah Arena Stadyumu’nun ise yapım kararının kent yöneticilerinin prestij kaygısı ile ilişkilendirilebileceği sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla Bölüm 1.2.’de çalışmanın amacında yer alan dokuzuncu hipotez doğrulanmaktadır. Ancak Timsah Arena Stadyumu’nun henüz tamamlanamamış olan birçok uygulaması nedeniyle kulübe, kente ve ülkeye ne kadar prestij sağladığı tartışmalı bir konudur.

Kentin yıkılan stadyumunun temelleri Cumhuriyet döneminde atılmış olup, dönem dönem ihtiyaçlar doğrultusunda yenileme çalışmaları yapılmıştır. Son olarak 2010 yılında, Bursaspor’un şampiyonluğunun ardından Süper Lig karşılaşmaları için UEFA kriterlerine uygun hale getirilmiştir. Atatürk Stadyumu; seyirci kapasitesi, otopark, servis alanları, üst örtü, teknoloji, yapı ve malzeme yeniliği gibi planlama ve kullanım özelliklerine ilişkin, dünya genelindeki modern futbol stadyumlarının sahip olduğu niteliklerin altında kalsa da, konumu ve sunduğu yaşantı anlamında kendine özgü birçok yönüyle memnuniyeti sağlayarak, kente ve Bursaspor taraftarlarına yetebilmiştir. Bu

noktada stadyumun kullanıcı üzerinde yarattığı memnuniyetin en belirleyici unsuru 68 yıllık kullanım sürecinin oluşturduğu kent belleğidir. Atatürk Stadyumu yalnızca Bursaspor taraftarlarının değil, kentin tamamının özellikle Altıparmak, Çekirge ve Stadyum Caddeleri ile Kültürpark'ın kullanıcısı olan bireylerin kent hafızalarında büyük bir yeri doldurmakta olup, kent ve kent halkı ile uyumu güçlü bir yapıyı temsil etmektedir. Bu durum Atatürk Stadyumu'nun merkezi konumundan kaynaklanan dış mekan kullanımındaki olanaklar ve sosyal aktivite çeşitliliği ile yakından ilişkilidir. Öyle ki, taraftarlar karşılaşma öncesinde belirli noktalarda toplanarak stadyuma birlikte yürüyerek bunu gelenek haline getirmişler ve stadyuma gitmeseler de karşılaşmayı benzer atmosfer içinde stadyumun yakınlarında izlemişlerdir. Dolayısıyla Atatürk Stadyumu, tasarım ve planlama özellikleriyle modern bir stadyum olmasa dahi kent-stadyum-taraftar üçgeninde tatmin edici bir denge kurabilmiştir.

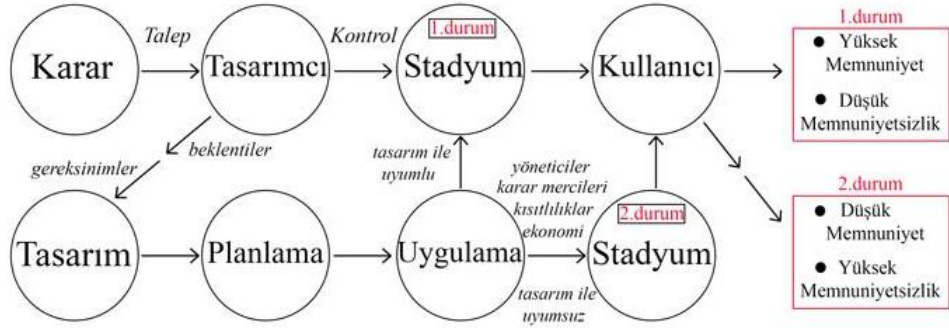
Kullanıcı beklenti ve isteklerine bakıldığında ise, Türkiye'nin dördüncü büyük kenti olan Bursa'ya ve o dönem başarıları artan ve taraftar kitlesi genişleyen Bursaspor'a yeni ve modern bir stadyum kazandırılması kulüp, taraftarlar, kent halkı ve yöneticiler tarafından gerçekleşmesi istenen bir durum olmuştur. Atatürk Stadyumu'nu güncel yönergelere göre belirli aralıklarla yenilemek yerine yeni bir stadyum fikri heyecanla karşılanmıştır. Ancak günümüzde geline nokta beklentilerin karşılanmamış olmasının yanı sıra, yeni stadyum fikri kent kimliğini oluşturan ve kullanıcı belleğinde yer etmiş Atatürk Stadyumu'nun hafızalardaki yeri dışında izi kalmayacak şekilde kentten silinmesiyle sonuçlanmıştır. Beklentiler ise Atatürk Stadyumu'nun benzer işlevlere mekan oluşturması amacıyla tamamen korunması ya da modern stadyum gerekliliklerini sağlayamayan yapının yıkılması ve yeni stadyumun mevcut stadyum alanına yapılmasıyla alanın geleneklerin, ritüellerin ve bölgedeki stadyum atmosferinin devam ettirilmesi yönünde olmuştur. Eskiden Atatürk Stadyumu'nun bulunduğu alan günümüzde millet bahçesi olarak hizmet vermekte olup, stadyum kullanıcıları benimsedikleri ve aidiyet ilişkisi kurdukları alanda bambaşka bir kullanım ve kent manzarası ile karşılaşmaktadır. Yeni stadyum ise kente prestij katacak bir proje olarak tanıtılmış fakat ani bir kararla bölgeye ilişkin yeterli analizler yapılmadan Veledrom alanına uyarlanmıştır. Alanın gelecek kullanımlarında karşılaşılabilecek tehdit unsurları düşünülmemiş ve stratejik planlamalar yapılmamıştır. Dolayısıyla, stadyumun kent

içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanması ve mevcut stadyumun yıkılması, kent hafızasına ve Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna zarar vererek kullanıcı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu çerçevede, kentsel ölçek ve kullanıcı yoğunluğu gibi özellikleri ile çevresinden ayrılan ve kullanıcıları ile arasında bireylerin sosyal kimliklerini belirleyecek düzeyde güçlü ilişkiler kuran stadyumların yapım ve yıkım kararları, detaylıca düşünülmesi ve analiz edilmesi gereken, kent sağlığı ve kullanıcı memnuniyeti açısından son derece kritik kararlardır. Taraftar gibi baskın kullanıcı grubuna sahip stadyum yapılarında, farklı disiplinlerden aktörlerin bir araya gelerek oluşturduğu uzun süreli vizyon planlamalarıyla kullanıcı üzerinde olumlu sonuçlar doğuran yapıcı çözümler üretmek, memnuniyetin sağlanması ve stadyumun kent yaşamına katılması konularında daha yararlı olacaktır.

Timsah Arena Stadyumu örneği üzerinden Bursaspor taraftarları ile yapılan anket çalışmasından yola çıkılarak, kullanıcıların stadyum yapılarına ilişkin memnuniyet düzeylerini etkileyen faktörler önem sırasına göre; dış mekan kullanımı, kent ilişkisi, konum/ulaşım/otopark özellikleri, servis alanları, güvenlik, tasarım ve planlama kararları şeklinde bulunmuştur. Taraftarları stadyumda en çok memnun eden durumun maç öncesi ve maç sonrası vakit geçirebilecekleri alanların olması ve sosyalleşme fırsatının bulunmasıdır. Bu bağlamda sosyal donatı alanlarından yoksun olması ve kent ile entegre olmamış olan ilişkisi, Timsah Arena Stadyumu'nda memnuniyeti oldukça olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle spor mekanı olmak için yeterli altyapıyı sağlayan stadyumların, kullanıcılara maç günleri dışında da stadyum alanında vakit geçirebilecekleri farklı kullanımlar sunması tasarımın oldukça önemli noktasını oluşturmaktadır.

Bursaspor taraftarlarının Timsah Arena Stadyumu'nda kullanıcı memnuniyetini etkileyen bu faktörlere ilişkin memnuniyetleri yüksek memnuniyet düzeyinden düşük memnuniyet düzeyine doğru; planlama kararları, güvenlik, tasarım, kent ilişkisi, servis alanları, konum/ulaşım/otopark ve dış mekan kullanımı olarak sıralanmıştır. Stadyumlarda kullanıcıların memnuniyet düzeyini en çok etkileyen ilk üç faktör olan dış mekan kullanımı, kent ilişkisi ve konum/ulaşım/otopark faktörlerinin, Timsah Arena Stadyumu'nda memnuniyetin en düşük olduğu özellikler olması dikkat çekmekte olup,

bu durum tasarım sürecinde alınan kararların uygulama sürecinde gerçekleştirilememesinin bir sonucudur.

Şekil 5. 1. Memnuniyet süreç şeması

Şekil 5.1’de yer alan memnuniyet süreç şemasında stadyum uygulamaları kapsamında ulaşılan sonuca yönelik iki durum yer almaktadır. İlk durumda, tasarımcı talep ve beklentiler doğrultusunda projeyi tamamladıktan sonra uygulama sürecinde de etkin rol almaya devam etmektedir. Tasarlanan proje ile uygulanan proje arasındaki koordinasyonu sağlamak ve yapıyı planlama sürecinde belirlenen hedeflere ulaştırmaktadır. Bu doğrultuda tamamlanan yapı kullanım sürecinde kullanıcı ile etkileşime girerek, kullanıcı üzerinde yüksek memnuniyet ve düşük memnuniyetsizlik algısı oluşturmaktadır. Tasarımcının uygulama sürecine dâhil edilmediği ikinci durumda ise, sürece çeşitli kısıtlamalar, ihmaller ve karar mekanizmasını etkileyen farklı aktörler sonucunda alınan yanlış kararlar eklenmektedir. Böylece tasarım aşamasında yapının kent ve kullanıcı ile uyumunu en üst düzeye çıkartacak şekilde belirlenen hedefler tam anlamıyla uygulamaya geçirilmeden yapı kullanıma açılmaktadır. Bunun sonucunda yapılan tasarım ile uyumsuz, kente değer katmayan ve kullanıcı beklentilerini karşılamayan bir yapı ortaya çıkarak, kullanım sürecinde düşük memnuniyet ve yüksek memnuniyetsizlik algısı oluşturmaktadır.

Timsah Arena Stadyumu irdelendiğinde ise ikinci durum ile karşılaşmıştır. Tasarlanan stadyum ile uygulanan stadyum birbiri ile örtüşmemektedir. Tasarımcı bir noktadan sonra sürece dâhil olamamış, stadyumun bir an önce kullanıma açılması için birçok uygulama ertelenerek kullanım sürecinde tamamlanmak üzere bırakılmıştır. Böylece kent yaşamına

adapte olamayan ve futbol karşılaşmaları yapılsa bile 10 yıldır tamamlanamayan bir stadyum ortaya çıkmıştır. Takımın kimliğini yansıtan ikonik tasarımın en dikkat çekici kısmını oluşturan timsahın ağız bölümünün de bitmemesi ve stadyumun tam anlamıyla timsah görünümüne kavuşamaması; Ankara, İstanbul ve İzmir yollarına bağlanan ve oldukça yoğun bir transfer noktası oluşturan Acemler'de kötü bir görüntü sergilemektedir. Ayrıca bu durum timsah sembolü ile özdeşleşmiş Bursaspor taraftarlarının davranış ve söylemleri üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda stadyumun kente dâhil olabilmesi için tasarım sürecinde ortaya konan kararlar doğrultusunda en kısa zamanda tamamlanması gerekmektedir. Gelecekte yapılması planlanan stadyumların ise tasarım ve uygulama aşamalarının birbiri ile entegre olması sağlanmalı ve bu süreç iyi yönetilmelidir.

Yeşil inciden sonra Bursaspor'un sembolü olan timsahın, stadyumun tasarımında kullanılması taraftar grubunun oldukça ilgisini çekmiştir. Benzer duyguları paylaşan bireylerin oluşturduğu grupları temsil eden sembollerin mimari ile ön plana çıkması, grup üyelerini memnun ederek, kendilerini daha güçlü ve özel hissetmelerini sağlamaktadır. Buna bağlı olarak taraftarların verdiği coşkulu tepkiler yapının popülaritesini ve küresel anlamda bilinirliğini artırmaktadır. Dolayısıyla analoginin gerçekleştirildiği ikonik tasarımlar stadyum projelerinde tercih edilen bir yöntem olmaktadır. Bu noktada ikonik stadyumların kente nasıl uyum sağladığı kaygı konusu oluşturmaktadır. Timsah Arena'ya bakıldığında, stadyumun timsahı andıracak bir doku ya da renkte tasarlanmaktan çok gözleri, dişleri ve kafasıyla doğrudan timsaha benzemesi, kente yapılması planlanan gelecek yapılara örnek oluşturabilmektedir. Bu durum tarih ve kültür kenti olarak bilinen Bursa'nın tarihi dokusunun sürdürülebilirliği için tehdit oluşturmakta ve kent kimliğine zarar verme potansiyeli taşımaktadır.

Proje kapsamında hem Acemler bölgesindeki mevcut trafik yoğunluğunu azaltacak hem de stadyuma doğrudan erişim sağlayarak oluşabilecek yoğunluğu engelleyecek alternatif yollar ve bağlantı noktaları planlanmıştır. Ancak söz konusu altyapı çalışmalarının tamamı günümüzde hala yapılamamıştır. Karşılaşma günleri bölgede ciddi bir trafik problemi yaşanmaktadır. İnşaatı devam eden 950 yataklı devlet hastanesinin kullanıma açılmasıyla ise alanın yoğunluğu daha da artacaktır. Henüz böyle bir organizasyona ev

sahipliği yapmamış olsa da, futbol karşılaşmalarının yanı sıra sinema, konser ve festival gibi çeşitli etkinliklerin de düzenlenmesine olanak verecek şekilde cazibe merkezi olarak tasarlanan stadyum, bu tür büyük etkinliklerin yapılmaya başlaması ile bölgenin kullanım yükünü daha da arttıracaktır. Ortaya çıkacak gürültü kirliliği hastane kullanımını, trafik ise acil durumlarda ambulans ulaşımını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum kentteki plansız yapılaşmanın bir göstergesidir. Bu nedenlerle gerçekleşmesi olası problemlerin yaşanmaması için gerekli önlemler alınmalı ve planlamalar ada ve parsel bazında değil daha bütüncül olarak ele alınmalıdır. Stadyumun yakın çevresi yapının kullanımını kısıtlayacak hastane ve konut gibi işlevler yerine, alana canlılık katarak sosyal anlamda geliştirecek ve stadyumun kullanımına uyum sağlayarak destekleyecek kafe, restoran, eğlence merkezi ve amatör spor alanları gibi işlevlere hizmet edecek şekilde planlanmalıdır.

Stadyuma yaya olarak erişimi sağlayacak çevre düzenlemeleri de devam etmektedir. Metrodan stadyuma ulaşımı sağlayan geçici bir yaya yolu yalnızca karşılaşma günleri kullanıma açılmaktadır. Acemler bölgesinin araç yoğunluğu oldukça fazlayken, bu yoğunluğu taraftar araçlarıyla daha da arttırmak yerine stadyuma toplu taşıma araçları ile ulaşımı teşvik edecek düzenlemeler yapılmalıdır. Stadyuma özel araçlarıyla gelen taraftarlar maç sonrası otopark alanında oluşan yığılma ve otoparkın bağlandığı yolların kent halkı tarafından zaten yoğun olarak kullanılması nedeniyle uzun süre stadyum alanından ayrılamamaktadır. Oysa ki, metro ve otobüs duraklarına kolayca erişimi sağlayan yaya yolu düzenlemeleriyle bu tür problemler tamamen çözülemese bile en aza indirgenebilmektedir. Bu kapsamda, stadyum yapıları tasarlanırken konum ve ulaşım özelliklerinin güçlü ve zayıf yönleri iyi değerlendirilmeli, yapının kente vereceği zararlara işlevsel yollarla çözümler üretilerek zararlar faydaya dönüştürülmelidir.

Temelleri 2011 yılında atılan ve iki yılda tamamlanması planlanan stadyum 2015 yılında karşılaşmaların yapılabileceği şekilde tamamlanıp kullanıma açılrsa da, çevre düzenlemelerinin yanı sıra ince yapı detaylarının uygulanması da devam etmektedir. Bu nedenle, stadyuma maç günleri dışında hareketlilik katması amacıyla oluşturulan kiralanabilir alanlar hizmete açılmamaktadır. Duruma ekonomik boyutta bakıldığında, stadyumlar kente, kulübe ve belediyeye borç yükü değil, gelir kaynağı oluşturmalıdır.

Timsah Arena’da ise açıklanan yapım maliyetinin çok üstünde bir harcama yapılmıştır. Üstelik henüz tamamlanamayan uygulamalar ve tamamlanabilmeleri için yapılması gerekli kamulaştırmalar söz konusudur. Stadyum gibi büyük ölçekli yapıların inşaatı altyapı çalışmaları ile eşzamanlı ilerlemelidir. Acele kararlar verilmeden doğru ekonomik planlamalar yapılmalıdır. Kente katılamayan ve fayda sağlayamayan Timsah Arena Stadyumu’nun öncelikli olarak eksiklikleri giderilmeli, proje sürecinde belirlenen kararlar uygulama ile hayata geçirilmelidir. Kullanım sürecinin beşinci yılında olan stadyumun kiralanabilir alanları kafe, restoran, müze, mağaza, oyun salonu ve sinema gibi kent halkını alana çeken kullanımlara açılarak belediyeye ve kulübe ekonomik fayda sağlanmalıdır.

Timsah Arena Stadyumu, aceleci ve yanlış planlamalar sonucunda çevresel, toplumsal, sosyal ve ekonomik anlamda zayıf bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Uluslararası büyük organizasyonlara ev sahipliği yapması hedeflenirken, takımın futbol maçlarının dışında herhangi bir etkinliğe de sahne olamamıştır. Teksas gibi güçlü bir taraftar grubunun maç günleri gerçekleştirdikleri geleneklerinin sürekliliğini sağlayamayıp, taraftarlık duygularını olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra Türkiye’de stadyum hamlesi kapsamında gerçekleştirilen yeni stadyum uygulamalarında da benzer problemler görülmektedir. Bu durum kent planlamalarının ve vizyon kararlarının üzerinde yeterince durulmaması ile bağlantılıdır. Stadyum yapılarında memnuniyetsizliğe neden olan unsurlar yapının planlama ve tasarım özelliklerine yönelik değil, daha çok sosyal boyutu ve kent ilişkisiyle ilgilidir. Bu da stadyumun ana kullanıcı grubunu oluşturan taraftarların kalite, konfor ve performans gibi kavramlardan çok sosyal ve manevi ilişkilere önem vermelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yapılacak stadyum tasarımlarının ulusal ve uluslararası yönergelere uygunluğu kadar aidiyet, bütünleşmek, güçlü bağlar kurmak gibi eylemlere olanak vermesi de kullanıcı memnuniyetinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu da taraftar davranışının kurgulanması ile mümkündür.

KAYNAKLAR

- Akad, S., Çubukçu, E. 2006.** Kentsel Açık Alanlarda Kullanım Sonrası Değerlendirme: İzmir Sahil Bantları Örneği Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *TMMOB Şehir Plancuları Odası Planlama Dergisi*, 2006/3: 105-115.
- Akkılıç, Y. 2002.** Bursa Ansiklopedisi. Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, Bursa, 1775 s.
- Akman, E. 2002.** Post Occupancy Evaluation with Building Values Approach. *Yüksek Lisans Tezi*, Bilkent University, Department Of Interior Architecture And Environmental Design And The Institute Of Fine Arts, Ankara.
- Aksoy, A. 2009.** Spor Yapıları: Olimpiyat Stadyumları. *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Kayseri.
- Aksu, A. 2011.** Spor Sosyal Ortamı Olarak Stadyumlar. *Mimarlık Dergisi*, 48(360): 44-49.
- Aksu, A. 2012.** Stadyumlar: Kentsel Bağlamda Spor Eksenli Dönüşüm Ögeleri. *Mimarlık Dergisi*, 49(364): 65-70.
- Ali, I. M., Hashim, A. E., Ismail, W. Z., Nazeri, Z. 2011.** Spectators Safety Awareness in Outdoor Stadium Facilities. *Procedia Engineering*, 20(2011): 98-104.
- Aljehani, A., Ferwati, S. 2016.** Sports Arena Development: Scalability Impact on Urban Fabric Integration. *Architecture Research*, 6(6): 154-159.
- Altan, M., Engin, O. 2004.** Bir Seyahat İşletmesinde Müşteri Memnuniyetinin Ölçülmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004(11): 585-598.
- Altaş, N. E. 1994.** Kalite Kavramı Üzerine Bir İnceleme, Fiziksel Çevrede Kalite Parametreleri Modeli. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 52: 37-48.
- Anastassiadou, M. 2018.** Yüzyıl Dönemecinde Selanik'te Seçkin Sporları ve Sporcu Seçkinler. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak Kitabı*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 175-193.
- Anonim, 1929.** Stamford Bridge, Chelsea. <https://images.historicenglandservices.org.uk/historic-images/1900-1945/stamford-bridge-chelsea-epw025830-1215042.html> - (Erişim tarihi: 20.02.2020).
- Anonim, 1967.** Ancient Olympia Vintage Ground Plan. <https://www.antiquemapsandprints.com/ancient-olympia-vintage-ground-plan-greece-1967-vintage-map-287134-p.asp> - (Erişim tarihi: 20.02.2020).
- Anonim, 1972.** Munich Olympic Stadium. <https://www.alamy.com/stock-photo/football-match-between-soviet-football.html?blackwhite=1> - (Erişim tarihi: 05.04.2020).
- Anonim, 2000.** Strateji ve Bütçe Bakanlığı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Beden Eğitimi ve Spor. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf> - (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- Anonim, 2002a.** Rungrado 1 Mayıs Stadyumu, Kuzey Kore. <http://www.orangesmile.com/extreme/tr/spor-stadyumu/rungrado-1-mayis-stadyumu.htm> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2002b.** Marina Bay Stadyumu, Singapur. <http://www.orangesmile.com/extreme/tr/spor-stadyumu/marina-bay-stadyumu.htm> - (Erişim tarihi: 18.04.2020).
- Anonim, 2005.** Türkiye - İstanbul Atatürk Olimpiyat Stadı. http://www.tekfeninsaat.com.tr/TR/insaat_detay.asp?id=5 - (Erişim tarihi: 13.04.2020).
- Anonim, 2007.** FIFA Football Stadiums Technical Recommendations and Requirements. 4th edition, Zurich.

- Anonim, 2008.** Maracana Stadium. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maracana_stadium,_brazil_-_panoramio.jpg - (Erişim tarihi: 18.04.2020).
- Anonim, 2009a.** Berlin Olimpiyat Stadyumu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Berlin_Olimpiyat_Stadyumu - (Erişim tarihi: 14.04.2020).
- Anonim, 2009b.** The Den. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Den - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2009c.** Ali Sami Yen Stadyumu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Sami_Yen_Stadyumu - (Erişim tarihi: 20.05.2020).
- Anonim, 2009d.** Timsah Heykeli 2 Gün Sonra Açılıyor. <https://www.haberler.gen.al/haberfoto/timsah-heykeli-iki-gun-sonra-aciliyor/> - (Erişim tarihi: 26.07.2020).
- Anonim, 2009e.** Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, Ankara.
- Anonim, 2010a.** Gemlik'e Timsah Heykeli. https://www.teksas.org/haber_oku.asp?haber=6916 - (Erişim tarihi: 26.07.2020).
- Anonim, 2010b.** Sınırlar Ötesi Timsah Yürüyüşü. <http://surfacedereparation.blogspot.com/2010/05/snrlar-otesi-timsah-yuruyusu.html> - (Erişim tarihi: 26.07.2020).
- Anonim, 2010c.** Atatürk Stadı UEFA Kriterlerine Uygun Hale Gelecek. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadi-uefa-kriterlerine-uygun-hale-gelecek/haber/2697> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Anonim, 2010d.** Atatürk Stadı 80 Yıl Sonra Yeniden Açıldı. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadi-80-yil-sonra-yeniden-acildi/haber/3711> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Anonim, 2010e.** Atatürk Stadı Lige Yetişecek. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadi-lige-yetisecek/haber/2947#gallery-5> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Anonim, 2010f.** Atatürk Stadyumu'nda Sona Doğru. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadyumunda-sona-dogru/haber/3329#gallery-7> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Anonim, 2010g.** Yeni Stadyum Kent Dinamiklerinin Destekleriyle Yapılacak. <https://www.bursa.bel.tr/yeni-stadyum-kent-dinamiklerinin-destekleriyle-yapilacak/haber/4105> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).
- Anonim, 2010h.** UEFA Heyeti Stadı İnceledi. <https://www.bursa.bel.tr/uefa-heyeti-stadi-inceledi/haber/3023> - (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- Anonim, 2011a.** Commerzbank Arena. https://www.juergenreichmann.de/welt/luftbilder/flug_vilnius-frankfurt_2011/1111849/ - (Erişim tarihi: 20.04.2020).
- Anonim, 2011b.** Galatasaray-Fenerbahçe Maçı. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Galatasaray-Fenerbah%C3%A7e_match_\(1923\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Galatasaray-Fenerbah%C3%A7e_match_(1923).jpg) - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Anonim, 2011c.** Timsah Yürüyüşünün Mucidi Mussisi. <http://www.bursadabugun.com/haber/timsah-yuruyusunun-mucidi-mususi-70536.html> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2011d.** KalDer TMME - Ulusal Ölçüm Sistemi ve Endeksi. <http://www.kalder.org/tmme> - (Erişim tarihi: 05.06.2020).
- Anonim, 2011e.** FIFA Football Stadiums Technical Recommendations and Requirements. 5th edition, Zurich.

- Anonim, 2012a.** Dev Timsah Heykeli Kent Konseyinin Gündeminde. <https://www.bursa.bel.tr/dev-timsah-heykeli-kent-konseyinin-gundeminde/haber/11254> - (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- Anonim, 2012b.** Teksas Manifesto Yeniledi. <https://teksas.org/haberoku.asp?haber=10885> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2013a.** The Olympic Games in Antiquity. The Olympic Museum Educational and Cultural Services, Switzerland, 15 pp.
- Anonim, 2013b.** San Mames Stadyumu. <https://twitter.com/hellomariajo/status/309810759171452928> -- (Erişim tarihi: 15.01.2020).
- Anonim, 2013c.** San Siro – Giuseppe Meazza. <https://statgisesi.wordpress.com/2013/02/22/san-siro-giuseppe-meazza/> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).
- Anonim, 2013d.** Atatürk Stadyumu Oturma Planı. <https://3dkonut.com/bursa-ataturk-stadyumu/projesi/> - (Erişim tarihi: 15.01.2020).
- Anonim, 2013e.** Atatürk Stadyumu Bursa'nın Gerçek Meydanı Olacak. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadyumu-bursanin-gercek-meydani-olacak/haber/14192> - (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- Anonim, 2013f.** Kalkınma Bakanlığı Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu. https://www.cka.org.tr/uploads/strategy_v/spor_oik.pdf – (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- Anonim, 2013g.** Strateji ve Bütçe Bakanlığı. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018): Spor. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> – (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- Anonim, 2014a.** Isthmia Site Plan. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/Isthmia_Site_Plan.jpg - (Erişim tarihi: 10.03.2020).
- Anonim, 2014b.** Nemea Stadium. <https://nemeangames.org/nemea-stadium/track.html> - (Erişim tarihi: 10.03.2020).
- Anonim, 2014c.** Bolton Wanderers' steward convicted of assaulting a fan at the Reebok Stadium. <https://www.theboltonnews.co.uk/news/11277099.bolton-wanderers-steward-convicted-of-assaulting-a-fan-at-the-reebok-stadium/> - (Erişim tarihi: 10.04.2020).
- Anonim, 2014d.** Top 10 Oldest Football Stadium in the World. <https://footballstopten.com/top-10-oldest-football-stadiums-in-the-world/10/?lang=it> - (Erişim tarihi: 21.04.2020).
- Anonim, 2014e.** Türkiye Futbol Federasyonu Stadyum ve Güvenlik Komitesi Talimatı, Ankara.
- Anonim, 2014f.** 23 Şehir 25 Süper Stadyum. <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/15020/23-sehir-25-super-stadyum.aspx> - (Erişim tarihi: 08.03.2020).
- Anonim, 2014g.** Kaliteli Stadyumlar İçin UEFA Kılavuzu, Nyon.
- Anonim, 2015a.** Antik İstanbul Hipodromu. <https://www.tarihiistanbul.com/antik-istanbul-hipodromu/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Anonim, 2015b.** GelreDome. <http://stadiumdb.com/tournaments/euro/2000/gelredome> - (Erişim tarihi: 13.04.2020).
- Anonim, 2015c.** Konya Büyükşehir Belediye Stadyumu. <http://konyalife.com.tr/haber/lig-biter-arena-devam-eder-.html> - (Erişim tarihi: 21.04.2020).

Anonim, 2015d. Dodger Stadium. https://en.wikipedia.org/wiki/Dodger_Stadium - (Erişim tarihi: 21.04.2020).

Anonim, 2015e. Sandycate (stadium). [https://en.wikipedia.org/wiki/Sandycate_\(stadium\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sandycate_(stadium)) - (Erişim tarihi: 21.04.2020).

Anonim, 2015f. Dünden Bugüne BJK İnönü Stadı. <https://kralspor.ensonhaber.com/galeri/dunden-bugune-bjk-inonu-stadi#2> - (Erişim tarihi: 26.04.2020).

Anonim, 2015g. Bursaspor Parkı'na Timsah Heykeli. <https://www.bursa.com/bursaspor-parkina-timsah-heykeli-n218982/> - (Erişim tarihi: 26.07.2020).

Anonim, 2015h. Bursa Atatürk Stadı Yıkılmayı Bekliyor. <http://www.haber7.com/bursa/1729697-bursa-ataturk-stadi-yikilmayi-bekliyor> - (Erişim tarihi: 01.03.2020).

Anonim, 2015ı. Timsah Arena. <https://twitter.com/tribundergi/status/577406950431858688> - (Erişim tarihi: 28.07.2020).

Anonim, 2016a. Santuario de Apolo Pitio. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Santuario_de_Apolo_Pitio.gif - (Erişim tarihi: 08.03.2020).

Anonim, 2016b. 100 Teams in 100 Days: The Great Ohio Stadium Opens, but the Buckeyes Disappointed in 1922. <https://www.chatsports.com/ohio-state-buckeyes/a/source/100-teams-in-100-days-the-great-ohio-stadium-opens-but-the-buckeyes-disappointed-in-1922-12520906> - (Erişim tarihi: 18.04.2020).

Anonim, 2016c. Vodafone Arena. <https://www.kartalbakisi.com/ozel-haber/vodafone-arena-cevresinde-hareketli-saatler-h14598.html> - (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Anonim, 2016d. Sandycate Road Stadyumu. http://stadiumdb.com/stadiums/eng/sandycate_road - (Erişim tarihi: 23.04.2020).

Anonim, 2016e. Vodafone Arena İçin Dev Proje. <https://www.aspor.com.tr/galeri/besiktas/vodafone-arena-icin-dev-proje> - (Erişim tarihi: 26.04.2020).

Anonim, 2016f. Trabzon Stadyumu. <http://www.tensaform.com/en/projects/completed-projects/trabzon-akyazi-city-stadium/> - (Erişim tarihi: 24.05.2020).

Anonim, 2016g. Konya Şehir Stadyumu. <http://www.arkiv.com.tr/proje/konya-sehir-stadyumu/2990> - (Erişim tarihi: 24.05.2020).

Anonim, 2016h. Bursaspor'da Loca Fiyatlarımız Revize Edildi. <https://www.bursasporx.com/futbol/bursaspor-da-loc-fiyatlarimiz-revize-edildi-h2931.html> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

Anonim, 2016ı. Timsah Arena'da Turnikeler Çalıştırıldı. <https://www.bursa.com/timsah-arenada-turnikeler-calistirildi-n227447/> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

Anonim, 2016i. Bursa Crocodile Arena. <http://www.remeks.com.tr/en/references/bursa-crocodile-arena/> - (Erişim tarihi: 28.07.2020).

Anonim, 2016j. Atatürk Stadı Tüm İzleriyle Yaşatılacak. <https://www.bursa.bel.tr/ataturk-stadi-tum-izleriyle-yasatilacak/haber/22342> - (Erişim tarihi: 20.07.2020).

Anonim, 2017a. Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği. Yayımlanmış Resmi Gazete (03.07.2017). <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23722&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> - (Erişim tarihi: 10.12.2019).

Anonim, 2017b. Kirkless Stadyumu. <https://www.htafc.com/news/2017/september/restructuring-of-academy-at-huddersfield-town2/> - (Erişim tarihi: 05.04.2020).

Anonim, 2017c. Pekin Ulusal Stadyumu, Dünyanın En Büyük Kuş Yuvası. <https://www.kilsanblog.com/mimari-oykuler-insaat-hikayeleri/pekin-ulusal-stadyumu-dunyanin-en-buyuk-kus-yuvasi/> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).

Anonim, 2017d. Fişt Olimpiyat Stadyumu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Fi%C5%9Ft_Olimpiyat_Stadyumu - (Erişim tarihi: 15.04.2020).

Anonim, 2017e. Santiago Bernabeu Stadyumu. <https://3dkonut.com/santiago-bernabeu-stadyumu/resim-galerisi> - (Erişim tarihi: 18.04.2020).

Anonim, 2017f. Atatürk Stadı. <https://www.hurriyet.com.tr/altayin-kozu-ataturk-stadi-40398483> - (Erişim tarihi: 18.04.2020).

Anonim, 2017g. Bramall Lane Stadium. <http://www.thefootballstadiums.com/the-oldest-stadium-in-the-world-bramall-lane> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2017h. Giuseppe Meazza Stadyumu. https://tr.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Meazza_Stadyumu - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2017i. Stat İsmi Değiştiren İlk Takım Galatasaray Oldu. <https://www2.karar.com/spor-haberleri/stad-ismeni-degistiren-ilk-takim-galatasaray-oldu-495743> - (Erişim tarihi: 05.05.2020).

Anonim, 2017i. Türk Telekom Stadyumu. https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Telekom_Stadyumu - (Erişim tarihi: 05.05.2020).

Anonim, 2017j. Eskişehir Stadyumu. <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/yeni-eskisehir-stadi-bir-acildi-pir-acildi/874554> - (Erişim tarihi: 20.05.2020).

Anonim, 2017k. İşte Rakamlarla Timsah Arena. <https://www.bursa.com/iste-rakamlarla-timsah-arena-n309168/> - (Erişim tarihi: 24.07.2020).

Anonim, 2017l. Eski Stat Atatürk Meydanı Oluyor. <https://www.bursa.bel.tr/eski-stat-ataturk-meydani-oluyor/haber/23160> - (Erişim tarihi: 21.07.2020).

Anonim, 2017m. Timsah Arena. <https://www.teksas.org/foto-bastan-sona-timsah-arena-14> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

Anonim, 2017n. UEFA, EURO 2024 Tournament Requirements, Nyon.

Anonim, 2018a. Verona Arena. https://www.wikiwand.com/en/Verona_Arena – (Erişim tarihi: 06.04.2020).

Anonim, 2018b. Esposizione universale di Parigi (1867). [https://it.wikipedia.org/wiki/Esposizione_universale_di_Parigi_\(1867\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Esposizione_universale_di_Parigi_(1867)) – (Erişim tarihi: 05.03.2020).

Anonim, 2018c. Rome Olympic Stadium. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rome,_Olympic_Stadium,_1950s.jpg – (Erişim tarihi: 08.03.2020).

Anonim, 2018d. Rome Olympic Stadium. <https://www.timeout.com/rome/things-to-do/stadio-olimpico> – (Erişim tarihi: 08.03.2020).

Anonim, 2018e. Münih Stadyumu. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Olimpiyat_Stadyumu_\(M%C3%BCnih\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Olimpiyat_Stadyumu_(M%C3%BCnih)) – (Erişim tarihi: 05.04.2020).

Anonim, 2018f. The Den Stadium. <http://wikimapia.org/52961/The-Den> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).

Anonim, 2018g. Stade de France. https://fr.wikipedia.org/wiki/Stade_de_France - (Erişim tarihi: 13.04.2020).

Anonim, 2018h. Fisht Olympic Stadium. https://en.wikipedia.org/wiki/Fisht_Olympic_Stadium - (Erişim tarihi: 15.04.2020).

Anonim, 2018ı. Luzhniki Stadium. <https://www.fifa.com/worldcup/news/luzhniki-stadium-all-you-need-to-know-2927040#luzhniki-stadium-aerial-view-credit-evgeny-egorov-luzhniki-2927026> - (Erişim tarihi: 18.04.2020).

Anonim, 2018i. Tarihin İlk Futbolcuları Çinlilerdi. <https://www.ensonhaber.com/tarihin-ilk-futbolculari-cinlilerdi-cuju-oyunu.html> - (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Anonim, 2018j. 3000 Yıllık Top Oyunu. <https://nereye.com.tr/kazananlarin-kafalarinin-kesildigi-3000-yillik-top-oyunu-meksikada-yeniden-populer-oldu/> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2018k. Bramall Lane Stadyumu. <https://www.sufc.co.uk/news/2018/october/share-fraud-warning/> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2018l. Stamford Bridge. <https://www.beinsports.com/id-en/premier-league/news/chelsea-settle-right-to-light-dispute-over-6/817911> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2018m. Bilbao, San Names. <https://espanaestadios.com/2018/12/08/bilbao-san-mames-1913-2013/> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2018n. Camp Nou Stadyumu. <https://barcabuzz.com/2018/10/1950-1961-the-kubala-era> - (Erişim tarihi: 23.04.2020).

Anonim, 2018o. Braga Stadyumu Portekiz. https://twitter.com/jaza_stadi/status/951869331788451840 - (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Anonim, 2018ö. The 25 Largest Sports Stadiums in the World. <https://www.archdaily.com/900152/the-25-largest-sports-stadiums-in-the-world> - (Erişim tarihi: 23.04.2020).

Anonim, 2018p. Aviva Stadium. <https://www.rockwellcollegeunion.com/blog/news/business-gathering-2018-details> - (Erişim tarihi: 23.04.2020).

Anonim, 2018r. Estadio Da Luz, Lisbon. <https://www.wrenbridgesport.co.uk/project/estadio-da-luz-lisbon/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).

Anonim, 2018s. Wembley Stadium. <https://www.independent.co.uk/sport/football/news-and-comment/wembley-sale-fa-football-association-shahid-khan-fulham-news-latest-a8558061.html> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).

Anonim, 2018ş. 1 Ölü ve 80 Yaralıyla Sonuçlanan Talihsiz Olay: 1964 Türkiye - Bulgaristan Maçı. <https://seyler.eksisozluk.com/1-olu-ve-80-yaraliyla-sonuclanan-talihsiz-olay-1964-turkiye-bulgaristan-maci> - (Erişim tarihi: 20.05.2020).

Anonim, 2018t. Timsah Arena Stadyumu. <https://www.cnnturk.com/spor/futbol/bursasporun-stadi-istryanyollari-saskina-cevirdi?page=1> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

Anonim, 2018u. Bursa Atatürk Stadyumu İnşaatı. <https://www.facebook.com/eskibursaresimleri/posts/10156246336769039/> - (Erişim tarihi: 20.04.2020).

Anonim, 2018ü. 37 Stadyum Projesinden 18'ini Tamamladık. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/37-stadyum-projesinden-18ini-tamamladik/1279327> - (Erişim tarihi: 07.03.2020).

Anonim, 2018v. FIFA Safety and Security Regulations. Zurich.

Anonim, 2019a. Arkeoloji Sözlüğü. http://anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Sozluk/S.htm - (Erişim tarihi: 15.12.2019).

Anonim, 2019b. Online Etymology Dictionary. https://www.etymonline.com/word/stadium#etymonline_v_21962 - (Erişim tarihi: 15.12.2019).

Anonim, 2019c. Delphi Stadyumu. https://www.palema.gr/ta-pythia-agwnismata-kai-h-symvolh-ths-archaias-anthhlhs-gia-thn-anaviwsh-tous/various-032_2019/ - (Erişim tarihi: 08.03.2020).

Anonim, 2019d. Amfitiyatro. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Amfitiyatro> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).

Anonim, 2019e. Hafızalara kazınan stadyum faciaları. <https://www.trthaber.com/haber/spor/hafizalara-kazinan-stadyum-facialari-442899.html> - (Erişim tarihi: 10.04.2020).

Anonim, 2019f. GelreDome. <https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2413862/Arnhem-onderzoekt-tijdelijke-tribunes-buiten-GelreDome-om-Songfestival-mogelijk-te-maken> - (Erişim tarihi: 13.04.2020).

Anonim, 2019g. Arena AufSchalke. https://en.wikipedia.org/wiki/Arena_AufSchalke - (Erişim tarihi: 19.04.2020).

Anonim, 2019h. Veltins Arena. <https://stadyumlar.net/veltins-arena/> - (Erişim tarihi: 19.04.2020).

Anonim, 2019i. Old Trafford Kriket Stadyumu. <https://www.meetinmanchester.com/why-manchester/latest-news/read/2019/01/travel-and-hospitality-awards-success-for-hilton-garden-inn-b733> - (Erişim tarihi: 21.04.2020).

Anonim, 2019i. Anfield Stadyumu. <https://wallhere.com/tr/wallpaper/1718637> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2019j. San Names Stadyumu. <https://cloppe.com/post/14357/san-mames-stadyumu> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).

Anonim, 2019k. National Stadium, Warsaw. https://en.wikipedia.org/wiki/National_Stadium,_Warsaw - (Erişim tarihi: 23.04.2020).

Anonim, 2019l. Fenerbahçe Stadyumu. https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g293974-d8756756-Reviews-Sukru_Saracoglu_Stadyumu-Istanbul.html#photos;aggregationId=&albumid=101&filter=7&ff=397194127 - (Erişim tarihi: 25.04.2020).

Anonim, 2019m. İstanbul'un ilk stadı: Taksim Stadyumu. <https://www.istanbulburda.com/tarihi-hikayeler/istanbul-un-ilk-stadi-taksim-stadyumu-h11955.html> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).

Anonim, 2019n. İzmir Atatürk Stadı. <https://stadyumlar.net/izmir-ataturk-stadi/> - (Erişim tarihi: 25.05.2020).

Anonim, 2019o. Seyirci Ortalamaları. <https://ajansspor.com/haber/2018-2019-super-lig-seyirci-ortalamaları-lider-galatasaray-305176> - (Erişim tarihi: 06.06.2020).

Anonim, 2019ö. Bursaspor'un Sembolü Neden Timsah. <https://www.bursahayat.com.tr/haber/bursaspor-un-sembolu-neden-timsah-217342.html> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

- Anonim, 2019p.** Bursa'da Acemler Düğümü Çözülüyor. <https://www.bursahakimiyet.com.tr/haber/bursa-da-acemler-dugumu-cozuluyor-314018.html> – (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2019r.** Timsah Arena Stadyumu. <https://stadyumlar.net/bursa-buyuksehir-belediye-stadyumu/> – (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2019s.** Timsah Kafaya Kavuşuyor. <https://www.bursa.bel.tr/timsah-kafaya-kavusuyor/haber/28317> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2019ş.** Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/> – (Erişim tarihi: 15.12.2019).
- Anonim, 2019t.** UEFA Safety and Security Regulations, Nyon.
- Anonim, 2019u.** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Bursa İli Genel Bilgiler. <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-70228/bursa-ili-genel-bilgiler.html> - (Erişim tarihi: 28.07.2020).
- Anonim, 2019ü.** Strateji ve Bütçe Bakanlığı. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023): Spor Hedefleri. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf – (Erişim tarihi: 05.03.2020).
- Anonim, 2020a.** Festa de la Federació. https://ca.wikipedia.org/wiki/Festa_de_la_Federaci%C3%B3 - (Erişim tarihi: 06.04.2020).
- Anonim, 2020b.** Panathenaic Stadium. https://en.wikipedia.org/wiki/Panathenaic_Stadium – (Erişim tarihi: 02.04.2020).
- Anonim, 2020c.** White City Stadium. https://en.wikipedia.org/wiki/White_City_Stadium – (Erişim tarihi: 02.04.2020).
- Anonim, 2020d.** Meksika Olimpiyat Stadium. https://en.wikipedia.org/wiki/Estadio_Ol%C3%ADmpico_Universitario – (Erişim tarihi: 05.04.2020).
- Anonim, 2020e.** Ibrox faciası, 49 yıl önce bugün. https://www.eurosport.com.tr/futbol/ibrox-faciasi-49-yil-once-bugun.-old-firm-celtic-rangers-ibrox-disaster_sto7593602/story.shtml - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2020f.** Taylor Report. https://en.wikipedia.org/wiki/Taylor_Report – (Erişim tarihi: 04.04.2020).
- Anonim, 2020g.** Deva Stadium. <https://tr-tr.soccerwiki.org/stadium.php?stadiumdid=468> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2020h.** Fransa Stadyumu, Fransa. <http://www.orangesmile.com/extreme/tr/spor-stadyumu/fransa-stadyumu.htm> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2020ı.** Allianz Arena. https://en.wikipedia.org/wiki/Allianz_Arena - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Anonim, 2020i.** Fenerbahçe Stadı. <https://tr.pinterest.com/pin/448671181619759489/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Anonim, 2020j.** Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadı. <https://3dkonut.com/fenerbahce-sukru-saracoglu-stadina-yakin-konut-projeleri/listesi/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Anonim, 2020k.** Topçu Kışlası Taksim Stadı. <http://www.turanakinci.com/portfolio-view/topcu-kislası-taksim-stadi/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Anonim, 2020l.** Vodafone Stadı 4 Yaşında. <https://www.gazeteduvar.com.tr/spor/2020/04/12/arena-diye-insa-edildi-park-oldu-vodafone-stadi-4-yasinda/> - (Erişim tarihi: 26.04.2020).

- Anonim, 2020m.** Timsah Arena. <https://wallhere.com/tr/wallpaper/124815> - (Erişim tarihi: 28.07.2020).
- Anonim, 2020n.** Teksas Taraftar Grubu. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Teksas_\(taraftar_grubu\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Teksas_(taraftar_grubu)) - (Erişim tarihi: 28.07.2020).
- Anonim, 2020o.** Millet Bahçesi Artık Bursalıların Hizmetinde. <https://www.bursa.bel.tr/millet-bahcesi-artik-bursalilarin-hizmetinde/haber/28989> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Anonim, 2020ö.** Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluyor. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=294> - (Erişim tarihi: 20.03.2020).
- Anonim, 2020p.** Merhaba Dünya Kupası. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=295> - (Erişim tarihi: 20.03.2020).
- Anonim, 2020r.** Türkiye Futbol Federasyonu Vizyon ve Misyonu. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=168> - (Erişim tarihi: 04.04.2020).
- Argan, M., Özgen, C., Koç, A. F. 2018.** Futbol Seyircilerinin Duyusal Deneyimlerinin Etkinlik Tatmini Üzerindeki Etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 22: 233-248.
- Arıkan, I. 2018.** Roma'nın Dev Arenası: Kolezyum Hakkında Bilgiler. <https://gezipgordum.com/kolezyum-colosseo/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Arıpınar, E. 1992.** Türk Futbol Tarihi. Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, İstanbul, 190 s.
- Arısoy, E. 2006.** İnönü Stadyumu'nun Öyküsü. *Mimar.ist Dergisi*, 6(22).
- Arslan, N. 2016.** Stadyum Yapılarının Tasarım Kriterlerinin Uluslararası Yönetmelikler Doğrultusunda İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aşkar, T. 2010.** Futbolun ekonomi Politikası. Literatür Yayınları, İstanbul, 456 s.
- Atabeyoğlu, C. 1985.** Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2. İletişim Yayınları, İstanbul, 291-576.
- Atılğan, A. 2013.** Ali Sami Yen Stadı. <http://mimdap.org/2013/02/ali-sami-yen-stady/> - (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Anonim, 1987.** Bakanlar Kurulu 3391 Kanun Numaralı 6959 Bursa İli Merkezinde Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım Adıyla Üç İlçe Kurulması Hakkında Kanun. Tertip:5, Cilt:26, Sayı:19500.
- Bacon, D. R., Sauer, P. L., Young, M. 1995.** Composite Reliability in Structural Equations Modeling. *Educational and Psychological Measurement*, 55(3): 394-406.
- Baker, J. 1986.** The Role of The Environment In Marketing Services: The Consumer Perspective. *The Services Challenge: Integrating for Competitive Advantage* Chicago, 79-84 pp.
- Bakır, F. 2017.** Teksas Tribün Grubu Taraftarları ve Milliyetçilik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Baran, S. 2013.** Bursa Atatürk Stadyumu. <https://statgisesi.wordpress.com/2013/07/25/bursa-ataturk/> - (Erişim tarihi: 18.02.2020).
- Barney, J. 2017.** The Training of the Gymnasium. <http://claphamschool.org/the-training-of-the-gymnasium/> - (Erişim tarihi: 05.01.2020).
- Barutçular, T. 2018.** 2000'li Yıllarda Üst Gelir Grubu Konutlarında Kullanıcı Memnuniyeti: Ataköy Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bayram, N. 2004.** Sosyal Bilimlerde SPSS İle Veri Analizi. Ezgi Kitabevi, Bursa, 165 s.

- Bayram, T. 2019.** 3200 Yıllık Top Oyununda Futbol İzleri. <https://arkeofili.com/3-200-yillik-top-oyununda-futbol-izleri/> - (Erişim tarihi: 26.04.2020).
- Beard, M. 2016.** The Ancient Games: Not so Rosy. <https://www.greece-is.com/ancient-games-not-rosy/> - (Erişim tarihi: 28.02.2020).
- Bilgen, N. 2018.** Allianz Arena Stadyumu. <https://www.arkitektuel.com/allianz-arena/> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).
- Bitner, M. J. 1992.** Servicescapes: The Impact of Physical Surroundings on Customers and Employees. *Journal of Marketing*, 56, 57-71.
- Blakemore, E. 2018.** Where Did Soccer Start? Archaeology Weighs In. <https://www.nationalgeographic.com/news/2018/06/soccer-world-cup-origins-mesoamerica-ball-games-archaeology-science/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Boniface, P. 2007.** Futbol ve Küreselleşme. NTV Yaymevi, İstanbul, 196 s.
- Brady, M. K., Voorhees, C., Cronin, J. J., Bourdeau, B. L. 2006.** The Good Guys Don't Always Win: The Effect of Valence on Service Perceptions and Consequences. *Journal of Services Marketing*, 20(2): 83-91.
- Bulgurcuoğlu, A. N. 2014.** Stadyum Pazarlaması ve Stadyumlarda Müşteri Memnuniyeti. *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bultena, G.L., Klessig, L.L. 1969.** Satisfaction in Camping: A Conceptualization and Guide to Social Research. *Journal of Leisure Research*, 1(4): 348-354.
- Büyüköztürk, Ş. 2018.** Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum. Pegem Akademi, Ankara, 210 s.
- Cankurt, S. N. 2015.** Açık Kamusal Kent Mekanlarının Tasarımında Katılım: Bursa Atatürk Stadyumu ve Çevresi Kentsel Tasarım Projesi'nin İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Canter, D., Rees, K. 1982.** A Multivariate Model of Housing Satisfaction. *International Review of Applied Psychology*, 31(1982): 185-208.
- Cenikli, A., Dalkılıç, M., Yiğit E., Bozkurt, V. 2017.** Modern Futbolun Tarihi. *Diyalektolog Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 53-63.
- Chang-min Y., Oh-bok, K., Eun Hee, L., Jae-keun, L. 2005.** A Study on the Post Occupancy Evaluation of The Grand Stadium Outside Area. *J. Korean Env. Res. & Reveg. Tech*, 8(2) : 56-64.
- Charkiolakis, N.S., 2015.** Ancient Greek Stadia. *ICOMOS – Hefte des Deutschen Nationalkomitess*, 38(2002): 11-14.
- Chen, C. Y., Lin, Y. H., Chiu, H. T. 2013.** Development and Psychometric Evaluation of Sport Stadium Atmosphere Scale in Spectator Sport Events. *European Sport Management Quarterly*, 13(2): 200-215.
- Claconvr, 2018.** Arena. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arena-XE3F2406a.jpg> – (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Coşkun, R., Altunışık, R., Yıldırım, E. 2017.** Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 365 s.
- Çeltekligil, A. 2019.** Popülizmin Mimarlığa Etkisi Bağlamında İkonik Stadyum Yapıları: Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çerçi, S. 1997.** Konut Yakın Çevresinin Kullanış, Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Parametrelere Bağlı Olarak Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

- Çiftçi, Ç. 1999.** Türkiye’de Büyük Şehirler Statüsündeki Bazı Kentlerde Sosyal Donatım Alanlarının Durumu, Planlama İlişkisi. *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Dal, Z. 2007.** Açık Hava Etkilerinden Kaynaklanan Gürültünün İncelenmesi-Stadyumlar. *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Dengiz, N., Onat, D. 1999.** Ataşehir Örneğinde; Toplu Konut Yerleşmelerinde Kalite Sorunu Üzerine. *1.Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi, Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü, İstanbul, 385-395 s.*
- Dhurup, M., Mofoka, M. A., Surujlal, J. 2010.** The Relationship Between Stadium Sportscapes Dimensions, Desire to Stay and Future Attendance. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance, 16(3).*
- Diñç, P. Onat, E. 1998.** Tasarlanmış Çevrelerin Kullanım Süreçlerinde Değerlendirilmesi. *Yapı Dergisi, 201: 68-75.*
- Dinyakos, 2013.** Şeref Stadı. <http://dinyakoskrampon.blogspot.com/2013/10/seref-stad.html> (Erişim tarihi: 26.04.2020).
- Dever, A. 2015.** Spor Sosyolojisi. Siyasal Yayınevi, Ankara, 216 s.
- Donuk, B., Şenduran, F. S. 2017.** Futbolun Anatomisi. Ötüken Neşriyat Yayınevi, İstanbul, 202 s.
- Duerk, D. P. 1993.** Architectural Programming, Information Management for Design. Van Nostrand Reinhold Publishing, New York, 272 pp.
- Durgun, D. 2007.** Türkiye’de Sporun Gelişimi ve Değişen Kullanıcı Gereksinimlerini Karşılایıcı Yönde Modern Stadyum Yapılarının Temel Planlama Özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Edirne.
- Eğilmez, G., Yıldız, M. S., Eş, A. 2019.** AHP Tabanlı Vikor Yöntemiyle Optimum Stadyum Kuruluş Yerinin Belirlenmesi: Bolu İli Örneği. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(4): 1043-1067.*
- Enüstün, E. 2009.** Memnuniyetin Psikolojisi. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/136067.asp#BODY> – (Erişim tarihi: 10.06.2020).
- Erdoğan, İ. 2008.** Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 26: 1-58.*
- Erdoğan, S., Nahcivan, N., Esin, M. N. 2014.** Hemşirelikte Araştırma: Süreç, Uygulama ve Kritik. Nobel Tıp Kitabevi, Bursa, 404 s.
- Erk, Ç. 2009.** Müşteri için Değer Yaratma, Müşteri Sadakati Oluşum Süreci ve Şirket Performansına Etkileri Üzerine Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Edirne.
- Evrin, T. 2010.** Kullanım Sonrası Değerlendirme (KSD) Yönteminin YTÜ Kimya ve Metalürji Fakültesi Binası Örneğinde İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Florez, J., Muniz, J., Portugal, L. 2014.** Pedestrian Quality of Service: Lessons from Maracana Stadium. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 160: 130-139.*
- Forget R. 1963.** Arene de Arles. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ar%C3%A8ne_de_Arles.jpg – (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Foroughi, B., Shah, K. M., Nikbin, D., Hyun, S. S. 2014.** The Impact of Event Quality on Fan Satisfaction and Game Attendance in the Context of Professional Soccer in Iran. *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship, 2014(4): 189-205.*

- Frank, S., Steets, S. 2010.** Stadium World: Football, Space and the Built Environment. Routledge Press, London, 305 pp.
- Friedmann, A., Zimring, C., Zube, E. 1985.** Environmental Design Evaluation. Plenum Press, New York, 225 pp.
- Gardiner, N.E. 1930.** Athletics of the Ancient World. Oxford: Clarendon Press, England, 246 pp.
- Gençer, R. T. 2005.** Profesyonel Futbol Kulüpleri Stadyumlarında Algılanan Hizmet Kalitesi: Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadyumu Üzerine Bir İnceleme. *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gençer, R. T., Aycan, A. 2008.** Seyircilerin Profesyonel Futbol Müsabakalarına Katılım Kararını Etkileyen Değişkenler Üzerine Bir İnceleme. *Ege Akademik Bakış*, 8(2): 771-783.
- Golvin, J.C. 1989.** Grecia. <https://jeanclaudegolvin.com/es/project/grecia/> - (Erişim tarihi: 26.11.2019).
- Göktekin, E. 2002.** Ortaöğretim Yapılarında Yeni Eğitim Teknolojilerinin Yoğun Olarak Kullanıldığı Mekanların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesi (POE/KSD). *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Göz, N. 2018.** Timsah Arena İçin Seferberlik. <https://www.bursahakimiyet.com.tr/yazarlar/namik-goz-76/timsah-arena-icin-seferberlik-11632.html> - (Erişim tarihi: 24.07.2020).
- Greenwell, C. 2001.** The Influence of Spectator Sports Facilities on Customer Satisfaction and Profitability. *Doktora Tezi*, Ohio Üniversitesi, Columbus.
- Guibert, J. B. 1825.** The Amphitheatre In The 18th Century. https://en.wikipedia.org/wiki/Arles_Amphitheatre#/media/File:ArlesGuibert.JPG - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Gurak, W. 2010.** Beijing National Stadium. <https://www.flickr.com/photos/garretziegler/with/8595218818/> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).
- Güleç, C. 2014.** Timsah Arena'da Yılan Hikayesi. <https://sehirmedya.com/bursa-haberleri/timsah-arenada-yilan-hikayesi-h81070.html> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Güney, Z. 2009.** Spor Tesisleri, Sporun Tarihçesi. <https://v3.arkitera.com/g161-spor-tesisleri.html?year=&aID=2855> - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Güney, O. 2010.** Timsah Arena Stadyumu. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=1657210> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Güngör, D. 2015.** Kolezyum - Roma'nın Ölüm Arenası. <https://www.tarihlisanat.com/kolezyum/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Gür, Ş. Ö. 1996.** Mekan Örgütlenmesi. Gür Yayıncılık, Trabzon, 280 s.
- Gürel, E., Akkoç, U. 2011.** Stadyum: Benzerlikler, Koşutluklar ve İzdüşümler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19): 346-370.
- Haviaras, A.A. 2016.** The World of Heart of Fire - Part III - Athletics and War in Ancient Greece - Gymnasium. <https://eaglesanddragonspublishing.com/tag/gymnasium/> - (Erişim tarihi: 13.02.2020).
- Haviaras, A.A. 2018.** Chariot Racing in Ancient Rome. <https://eaglesanddragonspublishing.com/tag/circus-maximus/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Heatly, M., Mason, C. 2004.** Football Grounds Fact Book. Ian Allan Publishing, İngiltere, 192 pp.

- Hill, B., Green, B. C. 2000.** Repeat Attendance as a Function of Involvement, Loyalty, and the Sportscape Across Three Football Contexts. *Sport Management Review*, 3: 145-162.
- Hoogerwaard, S. 2015.** GelreDome. <http://stadiumdb.com/tournaments/euro/2000/gelredome> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Horner, S., Swarbrooke, J. 1996.** Marketing Tourism, Hospitality and Leisure in Europe. International Thomson Business Press, India, 702 pp.
- Hunt, K.A., Bristol, T., Bashaw, R.E. 1999.** A Conceptual Approach to Classifying Sports Fans. *Journal of Services Marketing*, 13(6): 439-452.
- Hür, A. 1994.** Fenerbahçe Stadı. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt III. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 287 s.
- Ioannou P., Bakirtzoglou, 2016.** The Relationship Between Stadium Factors on Spectators' Satisfaction in Greek Soccer Super League. *Journal of Human Sport & Exercise*, 11(4): 437-443.
- Ittelson, W. H. 1978.** Environmental Perception and Urban Experience. *Environment and Behavior* 1978 10(2): 193-215.
- İkiz, M. 2010.** Futbolun Tarihsel Gelişimi. <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/126-mete-ikiz/247-futbolun-tairhsel-gelisimi.html> - (Erişim tarihi: 18.05.2020).
- İmamoğulları, B. C. 2012.** UEFA Avrupa Futbol Şampiyonasına Ev Sahibi Ülkenin Belirlenmesinde Stadyumların Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yönetimi, İstanbul.
- İnceoğlu, M., Aytuğ, A. 2009.** Kentsel Mekanda Kalite Kavramı. *Megaron Dergisi*, 4(3): 131-146.
- Jana, S. 2018.** Olympic Games. <https://medium.com/@jana.sukhanova/olympic-games-17a31c3e3d54> - (Erişim tarihi: 18.02.2020).
- John, G., Sheard R., Vickery B. 2007.** Stadia: A Design and Development Guide. Elsevier Architectural Press, Almanya, 306 pp.
- Jones, T. O., Sasser, W. E. 1995.** Why Satisfied Customers Defect. <https://hbr.org/1995/11/why-satisfied-customers-defect> - (Erişim tarihi: 18.05.2020).
- Karaca, R. 2014.** Dünyanın İlk Mimar/Mühendisi Imhotep. <http://informadik.blogspot.com/2014/07/dunyann-ilk-muhendisi-imhotep.html> – (Erişim tarihi: 16.03.2020).
- Karagenc, O. 2002.** Toplu Konut Alanlarında Simgesel Performansa Yönelik Kullanım Sonrası Değerlendirme Modeli, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karagöz, Y. 2016.** SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 1212 s.
- Karataş, H. 2015.** Timsah Arena'da Sona Gelindi. <https://www.sporize.com/timsah-arenada-sona-gelindi-6052/> – (Erişim tarihi: 28.07.2020).
- Kavrakoğlu, İ. 1996.** Kalite, Kalite Güvencesi ve ISO 9000. Kalder Yayınları, İstanbul, 111 s.
- Kellekçi, Ö. L., Berköz, L. 2006.** Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler. *İTÜ Dergisi: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 5(2): 167-178.
- Kemankaş, İ. K. 2010.** Osmanlı'dan Günümüze Bursa'da Spor. Bursa Kültür A.Ş., Bursa, 315 p.
- Kemankaş, İ. K. 2019.** Gazi'nin Stadyumu: Bursa'da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü 1912-2018. Stüdyo Star Ajans, Bursa, 494 p.

- Kırmızı, Z., Tunalı Çalışkan F. 2012.** İstanbul Ulaşım Zaman Dizini. Cinius Yayınları, İstanbul, 277 s.
- Kinnaird, R. 1989.** Hillsborough disaster: deadly mistakes and lies that lasted decades. <https://www.theguardian.com/football/2016/apr/26/hillsborough-disaster-deadly-mistakes-and-lies-that-lasting-decades> – (Erişim tarihi: 10.04.2020).
- Kirk, S. J., Spreckelmeyer, K. F. 1988.** Creative Design Decisions, a Systematic Approach to Problem Solving in Architecture. Van Nostrand Reinhold Publishing, New York, 282 pp.
- Koçer, M. 2012.** Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1): 111-135.
- Korkmaz, Z. 2007.** Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nu (Ankara Milli Stadı'nı) Okumak: Erken Cumhuriyet Döneminde Mekan, Toplumsal Yaşantı ve İdeoloji İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Koryürek, C.E. 1995.** Eski Olimpiyadlar – Modern Olimpiyad Oyunları – Olimpiyadlar'da Türkler. Arçelik, İstanbul, 135 s.
- Kotler, P., Armstrong, G. 2013.** Principle of Marketing. Prentice Hall Publisher, USA, 720 pp.
- Kuper, S. 1996.** Futbol Asla Sadece Futbol Değildir. İthaki Yayınları, İstanbul, 416 s.
- Kuru, A., Özkok, M. K. 2017.** Yaşanabilirlik Kavramı Bağlamında Kamusal/Açık Mekanların Değerlendirilmesi: *Kırklareli Kent Merkezi Örneği*. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28: 43-60.
- Kurumak, M. 2019.** Stadyum Tasarımında Ulusal/Uluslararası Standartlara Göre Seyirci Mekanlarının Analizi: Konya Büyükşehir Stadyumu Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Lackney, J. A. 2001.** The State of Post Occupancy Evaluation in the Practice of Educational Design. Environmental Design Research Association, Scotland, 32 pp.
- Leeuwen, V. L., Quick, S., Daniel, K. 2002.** The Sport Spectator Satisfaction Model: A Conceptual Framework For Understanding The Satisfaction of Spectators. *Sport Management Review*, 5(2): 99-128.
- Leutemann, H. 1824.** Gymnasium in Ancient Greece. <https://www.gettyimages.com/photos/ancient-greek-wrestling?mediatype=photography&phrase=ancient%20greek%20wrestling&sort=most-popular> - (Erişim tarihi: 10.01.2020).
- Long, D. 2013.** The Colosseum. <https://www.behance.net/gallery/41262105/DK-Ancient-Rome> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Malkoç, E. 2008.** Kamusal Dış Mekanlarda Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD): İzmir Konak Meydanı ve Yakın Çevresi Örneği. *Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Manca, S., Fornara, F. 2013.** Perceived Safety, Comfort and Satisfaction Related to the Stadium Experience. Book of Proceedings of the IAPS (International Association of People - Environment Studies) Network Symposium, Spain.
- Marans, R.N., Cooper, M. 2000.** Measuring the Quality of Community Life: A Program for Longitudinal and Comparative International Research. Paper Presented to the Second International Conference on Quality of Life in Cities, Singapore.
- Marcus, C. C., Francis, C. 1998.** People Places; Design Guidelines for Urban Open Spaces. John Wiley & Sons Publishers, USA, 384 pp.

- Mark, J.J., 2017.** Games, Sports & Recreation in Ancient Egypt. Ancient History Encyclopedia New York. <https://www.ancient.eu/article/1036/games-sports--recreation-in-ancient-egypt/> - (Erişim tarihi: 28.01.2020)
- Mcfadden, C. 2019.** 7 Solid Facts about the Beijing National Stadium. <https://interestingengineering.com/7-solid-facts-about-the-beijing-national-stadium> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).
- Miller, S. G. 2004.** Ancient Greek Athletics. Yale University Press, USA, 288 pp.
- Mitos, Y. 2017.** Starting For The Athletes Isthmia. <https://vici.org/vici/28395/> - (Erişim tarihi: 10.03.2020).
- Mittal, V., Kumar, P. 1993.** Attribute-Level Performance, Satisfaction, and Behavioral Intentions Overtime: A Consumption System Approach. *Journal of Marketing*, 63:88-102.
- Mitten, A. 2019.** The long read: Bolton Wanderers kept alive by passionate fans as club treads a worryingly similar path to Coventry City. <https://www.thenational.ae/sport/football/the-long-read-bolton-wanderers-kept-alive-by-passionate-fans-as-club-treads-a-worryingly-similar-path-to-coventry-city-1.900554> - (Erişim tarihi: 10.04.2020).
- Mullin, B.J., Hardy, S., Sutton, W. A. 2007.** Sport Marketing. Human Kinetics Publishers, Canada, 552 pp.
- Nurkovic, E. 2019.** Real Maestranza. <https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/sevillespainmarch-32019aerial-view-plaza-de-toros-1671306994> - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Oğuzlar, A. 2007.** İstatistiksel Veri Analizi: SPSS ve MINITAB Uygulamalı. Ezgi Kitabevi, Bursa, 164 s.
- Or, E. M. 2008.** Spor Kulüplerinde Taraftar Memnuniyeti: Üç Büyük Spor Kulübüne İlişkin Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi ve Organizasyon Anabilim Dalı, İstanbul.
- Orçun, Ç., Demirtaş, M. C. 2015.** Gelişen Futbol Ekonomisinde Taraftarların Kulüp Değerlerine Olan Bakış Açılırları: Bucaspor Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1): 113-126.
- Ortiz, J., Matterson, M. L. G., Taddeo, P., Salom, J. 2019.** Post-Occupancy Evaluation of Indoor Environmental Quality in a nZEB Sport Hall in a Mediterranean Climate. Catalonia Institute for Energy Research - IREC, Energy Efficiency in Systems, Buildings and Communities – ECOS group, Spain.
- Öncel, A. 2018.** Uluslararası Spor Organizasyonlarının Sosyo-Ekonomik Etkileri: 2012 Londra Olimpiyatları Örneği ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22): 357-375.
- Özdal, M. 2018.** Timsah Arena Ne Kadara Mal Oldu. <https://www.olay.com.tr/yazar/mustafa-ozdal/timsah-arena-ne-kadara-mal-oldu-276896> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Özdizbay, A. 2019.** Yunan Roma Mimarisi ve Sanatı. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Ders Notları. https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/ders/yunan_roma_mimarisi_ve_sanati/11/index.html#konu-3 - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Özkan, D. G. 2011.** Kentsel Açık Mekanlarda Kullanım Sonrası Değerlendirme: Trabzon Sahil Bandı Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Trabzon.

- Palacio, D. 2015.** El campo de fútbol más bonito de España. <https://www.nosabesnada.com/cultura/el-campo-de-futbol-mas-bonito-de-espana/> - (Erişim tarihi: 20.04.2020).
- Paramio, J. L., Buraimo, B. Campos, C. 2008.** From Modern To Postmodern: The Development of Football Stadia in Europe. *Sport in Society*, 11(5), 517–534.
- Pena, W. 1999.** Programming for Design, From Theory to Practice. John Wiley&Sons Publishing, USA, 352 pp.
- Peters, D. 2015.** Melbourne Kriket Stadyumu. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3452022/Melbourne-Cricket-Ground-wants-introduce-giant-173-metre-ZIPLINE-ride-middle-field.html> - (Erişim tarihi: 20.04.2020).
- Pırlant, İ. 2016.** İlk Mabedimiz Şeref Stadı. <https://www.faiktribunu.com/besiktas-tarihi/ilk-mabedimiz-seref-stadi/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Pilus, A., Yusof, A., Bojei, J., Fauzee, M., Samah, B., Aziz, R. 2010.** The Relationship of Sportscape, Motivation, Loyalty Satisfaction and Intention to Watch Malaysia Cup Football. *American Journal of Scientific Research*, 7(2010): 52-63.
- Piperno, R. 2011.** Olympia: The Foundation of the Olympic Games. <http://romeartlover.tripod.com/Olympia1.html> – (Erişim tarihi: 21.02.2020).
- Preiser, W. F. E., Rabinowitz, H. Z., White, E. T. 1988.** Post Occupancy Evaluation. Van Nostrand Reinhold Publisher, New York, 198 pp.
- Preiser, W. F. E. 2002.** The Evolution of Post-Occupancy: Toward Building Performance and Universal Design Evaluation: Learning From Our Buildings. National Research Council. The National Academies Press, USA, 137 pp.
- Price, M. 2014.** Everton, Goodison Park. <https://www.liverpoolecho.co.uk/incoming/gallery/everton-goodison-park-7051684> - (Erişim tarihi: 22.04.2020).
- Raffaele, F. 2002.** Early Dynastic Monuments. <http://www.francescoraffaele.com/egypt/hesyra/Saqqara.htm> - (Erişim tarihi: 15.03.2020).
- Rasimov, H. 2020.** Timsah Arena. http://wownturkey.com/t.php?p=/tr828/Hakan_Rasimov_Timsa_Arena_Cevre.jpg - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Rasmussen, C. 2014.** Namea Stadium. <http://holylanphotos.org/browse.asp?s=1,4,11,28,130,129&img=GSPLNE04> – (Erişim tarihi:05.02.2020).
- Real, M. R., Mechikoff, R. A. 1992.** Deep Fan: Mythic Identification, Technology, and Advertising in Spectator Sports. *Sociology of Sport Journal*, 9(4): 323–339.
- Res, I. 2018.** I Ludi Romani: Le Naumachie. <https://italicaresblog.wordpress.com/2018/11/07/i-ludi-romani-le-naumachie/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Rızaoğlu, S. 2013.** Her Şeyin Başladığı Yer: Taksim Stadı. <http://topraksaha.net/06/2013/her-seyin-basladigi-yer-taksim-stadi/> - (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Roberts, M. 2019.** Middle Age Relics: Medieval Football In Great Britain. <https://football-origins.com/tag/knappan/> - (Erişim tarihi: 25.04.2020).
- Romano, D. G. 1993.** Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: The Origins of the Greek Stadion. *Memories of the American Philosophical Society*, Philadelphia, 206 p.
- Saltuk, S. 1995.** Antik Stadyumlar. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 184 s.

- Sakoulas, T. 2002.** Delphi Archaeological Site. <https://ancient-greece.org/archaeology/delphi-archaeology.html> – (Erişim tarihi: 28.02.2020).
- Samuel, R. 1906.** Anfield Stadyumu. <https://playupliverpool.com/1906/08/25/liverpudliana-by-richard-samuel-august-25-1906/> – (Erişim tarihi: 22.04.2020).
- Samur, M. 2020.** Süper Lig’de Seyirci Ortalaması. <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/super-ligde-seyirci-ortalamasi-14-bine-yaklasti/1691072> – (Erişim tarihi: 06.06.2020).
- Sandimako, 2009.** Real Maestranza. <https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/seville-april-30-picadors-march-into-45969946> – (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Sarstedt, M., Schwaiger, M., Ringle, C., & Gudergan, S. 2009.** Satisfaction With Services: An Impact-Performance Analysis For Soccer-Fan Satisfaction Judgments. Proceedings of the Australian and New Zealand Marketing Academy Conference, 1-8 pp.
- Serper, Ö., Aytaç, M. 2000.** Örneklem. Ezgi Kitabevi, Bursa, 191s.
- Shank, M. D. 1999.** Sports Marketing: A Strategic Perspective. Prentice Hall Publishing, USA, 553 pp.
- Sheard, 2005.** The Stadium: Architecture for the New Global Sporting Culture. Pesaro Publishing, Australia, 208 pp.
- Selo, K. 2019.** Stadyumlarda Mimari Esneklik. *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Simkin, J. 1997.** Football Stadiums. <https://spartacus-educational.com/Fstadiums.htm> – (Erişim tarihi: 05.04.2020).
- Singh, P., Lamba, P.S. 2019.** Influence of Crowdsourcing, Popularity and Previous Year Statistics in Market Value Estimation of Football Players. *Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography*, 22(2): 113-126.
- Sözüneri, H. 2009.** Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu Projesi.
- Sözüneri, H. 2015.** Bir Şehir Bir Stat Özel Sunumu. Bursa 2. İnşaat Zirvesi, Bursa.
- Sloan, L. R. 1989.** The Motives of Sports Fans. Sports, Games, and Play: Social and Psychological Viewpoints. Psychology Press, London, 175-240 pp.
- Spampinato, A. 2020.** Stadium History. http://www.worldstadiums.com/stadium_menu/architecture/historic_stadiums.shtml – (Erişim tarihi: 18.01.2020).
- Staudt, W. 2008.** Torero. <https://www.flickr.com/photos/53074617@N00/2363559406> - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Süssbrich, R. 2010.** France Arles Arenes. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:FranceArlesArenes_07-2010.jpg - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Swaddling, J. 2000.** Antik Olimpiyat Oyunları. Homer Yayınları, İstanbul, 102 s.
- Şahin, H.M. 2005.** Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 392 s.
- Şahin, B. 2018.** Mimari Tasarım Kalitesinin Katma Değer (Marka Değeri / Pazarlama) Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Vodafone Park Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şirvan, A. 2016.** Engelliler Açısından Bursa’nın Stadyumu Timsah Arena’ya Bakış. <https://yesilgazete.org/blog/2016/04/23/engelliler-acisindan-bursanin-stadyumu-timsah-arenaya-bakis-alper-sirvan/> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

- Talimciler, A. 2017.** Futbol Taraftarlığındaki Erkeklik İmgesi: Bucaspor – Göztepe ve Karşıyaka Taraftarları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1): 27-57.
- Tansel, B. 2013.** Stadyum Projelerinin Ulaşım Analizlerinde Dikkate Alınacak Hususların Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Tanyer, T. 2005.** Taş Mektep. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 176 s.
- Taştan, H. Ş. 2014.** Sporda Güvenlik: Stadyumlarda Özel ve Kamu Güvenlik Birimleri Tarafından Alınan Saha İçi ve Saha Dışı Güvenlik Önlemlerinin Seyirci Yaklaşımı Açısından Analiz Edilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Yönetimi Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Teague, L. 2015.** Stadium Story: An Icon In Europe. Nevex Press, London, 49 pp.
- Tekin, H. 1996.** Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Yargı Yayınları, Ankara, 328 s.
- Tekin, A., Tekin, G. 2014.** Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(18): 121-140.
- Tezcanoğlu, S. 2018.** Bursaspor'un stadı İspanyolları şaşkına çevirdi. <https://www.cnnturk.com/spor/futbol/bursasporun-stadi-ispanyollari-saskina-cevirdi?page=1> - (Erişim tarihi: 20.05.2020).
- Tighe, S. 2014.** Top 100 Stadiums in World Football. <https://bleacherreport.com/articles/2275704-top-100-stadiums-in-world-football/> - (Erişim tarihi: 23.05.2020).
- Topaktaş, C. 2016.** İpekiş'de Bir Tarih Toprağa Gömülüyor. <http://www.bursahaber.com/ipekisinde-bir-tarih-topraga-gomuluyor-makale,12682.html> – (03.03.2020).
- Toros, K. 2015.** Türkiye Cumhuriyeti Spor Tarihi. Gazi Üniversitesi, Ankara, 220 s.
- Tunca, A., Yıldız, F. N. 2018.** Ustasından Mimarlık: Hasan Sözüneri. *Avlu Dergisi*, (1): 12-19.
- Tuzcuoğlu, D. 2014.** Yurt Binalarında Kullanım Sonrası Değerlendirme Üzerine Bir İrdeleme: YTÜ Davutpaşa Yerleşkesi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ulusoy, M. 2016.** Futbolun Küresel Tarihi. <https://arkeofili.com/futbolun-kulturel-tarihi-ortacag-avrupasinda-futbol/> - (Erişim tarihi: 25.03.2020).
- Uzun, S. 2005.** Kırsal ve Kentsel Alanlardaki Parklarda Kullanıcı Memnuniyeti: Gölcük Ormanıçı Dinlenme Alanı ve İnönü Parkı Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bolu.
- Vietti Violi, P. 1937.** II Centro Sportivo di Ankara, L'Ippodromo di Maia Merano. Rassegna di Architettura, Milano.
- Wahl, A. 2005.** Ayaktopu: Futbolun Öyküsü. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 144 s.
- Wakefield, K. L., Sloan, H. 1995.** The Effects of Team Loyalty and Selected Stadium Factors on Spectator Attendance. *Journal of Sport Management*, 9(2): 153-172.
- Wakefield, K., Blodgett, J., Sloan, H. 1996.** Measurement and Management of the Sportscape. *Journal of Sport Management*, 10: 15-31.
- Wann, D. L., Dolan, T. J., McGeorge, K. K., Allison, J. A. 1994.** Relationships Between Spectator Identification and Spectators' Perceptions of Influence, Spectators' Emotions, and Competition Outcome. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 16: 347-364.
- Watson, C. 1997.** Post Occupancy Evaluation of Educational Buildings and Equipment. *PEB Exchange: The journal of the OECD Program on Educational Building*, 18-21.

- White, F. 2015.** Death, Glory and Chariot Racing. <https://www.historyanswers.co.uk/people-politics/discover-the-legendary-era-of-english-history-with-the-book-of-the-tudors/> - (Erişim tarihi: 19.03.2020).
- Wilding, T. 2019.** Update Emerges in Huddersfield Town's Potential Takeover. <https://footballleagueworld.co.uk/update-emerges-in-huddersfield-towns-potential-takeover/> - (Erişim tarihi: 05.04.2020).
- Wilkinson, M. 2010.** Deva Stadium. <https://www.flickr.com/photos/manc72/4900433953/in/photostream/> - (Erişim tarihi: 12.04.2020).
- Wissgott, S. S. 2019.** Deadly Stadiums: The Worst Disasters In 100 Years. <https://news.cgtn.com/news/3d3d774e7745444d32457a6333566d54/index.html> - (Erişim tarihi: 04.04.2020).
- Wycherley, R.E. 2011.** Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 232 s.
- Yaldız, E., Asatekin, G. 2016.** Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33(2): 161-182.
- Yazigi, S., Resende, A. E., Yazigi, R. 2015.** Accessibility in Soccer Stadiums: Infrastructure and Organization in Support of People with Reduced Mobility - A Use Analysis. *Procedia Manufacturing*, 3: 5557-5561.
- Yerli, B. H. 2019.** 1936 Berlin Yaz Olimpiyatları'ndan 10 Farklı Kare. <http://www.tarihi kadim.com/1936-berlin-yaz-olimpiyatlarindan-10-farkli-kare/> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).
- Yeşilkavak, H. 2017.** Bursaspor'un Timsah Sembolü 25 Yaşında. <https://www.fanatik.com.tr/bursaspor-un-timsah-sembolu-25-yasinda-1309766> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Yetim, F. 2015.** Heysel Faciası: Futbol Tarihinde Kara Bir Leke. <https://tr.euronews.com/2015/05/28/heysel-faciasi-futbol-tarihinde-kara-bir-leke> - (Erişim tarihi: 04.04.2020).
- Yıldırım Erniş, İ. I. 2012.** Fiziksel Elemanların Yüzer Yapılarda Mekan Algısına Olan Etkileri: Çevre ve İnsan Davranışı İlişkisi Bağlamında İrdelenmesi. *Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir.
- Yıldırım, Y. 2015.** Tüketici Davranışları Bağlamında Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Yeniden İncelenmesi ve Gösterişçi Tüketim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 40:403-428.
- Yıldız, Y. 2017.** Futbol Takımlarında Tüketici Temelli Marka Değeri. Nobel Bilimsel Eserler Yayınevi, Ankara, 160 s.
- Yıldız, K. 2018.** Yerel Yönetimler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Spor Hizmetleri. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1): 64-80.
- Yılmaz Ay, İ. 2013.** Diyarbakır'daki Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Kullanıcı Memnuniyetinin İncelenmesi: Hamravat ve Gökkuşadı Yerleşmeleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Yılmaz, A.E. 2015.** Timsah Arena Bitiyor. <https://ahmeteminyilmaz.com/2015/06/timsah-arena-bitiyor-yol-ve-kopruler-ihalede-iste-yeni-yapilacak-cok-yonlu-mudanya-yolu-viyadugu/> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).

- Yılmaz, A. E. 2017.** Timsah Arena İçin Kaç Lira Harcandı. <https://www.olay.com.tr/yazar/ahmet-emin-yilmaz/bursa-bunu-tartisiyor-timsah-arena-icin-kac-lira-harcandi-275374> - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Yoshida, M., James, J. D. 2010.** Customer Satisfaction With Game and Service Experiences: Antecedents and Consequences. *Journal of Sport Management*, 24: 338-361.
- Yusuf, 2020.** Timsah Arena. http://wowturkey.com/t.php?p=/tr827/Yusuf097_36079762_30A3_401A_9543_A080E50E100C.jpg - (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Yüce, M. 2014.** Osmanlı Melekleri Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri Türkiye Futbol Tarihi Birinci Cilt. İletişim Yayınları, İstanbul, 395 s.
- Yüce, M. 2015.** İdmançı Ruhlar Türkiye Futbol Tarihi İkinci Cilt. İletişim Yayınları, İstanbul, 512 s.
- Ziegler, G. 2013.** Beijing National Stadium (Bird's Nest). <https://www.flickr.com/photos/garretziegler/with/8595218818/> - (Erişim tarihi: 15.04.2020).
- Zimmerman, A., Martin, M. 2001.** Post Occupancy Evaluation: Benefits and Barriers. *Building Research & Information*, 29(1): 168-174.
- Zimring, C., Rosenheck, T. 2001.** Getting it Right the Second or Third Time Rather than the Sixth or Seventh. California Department of General Services, DGS POE Program.

EKLER

- EK 1** Anket Formu
EK 2 23 Şehirde 25 Stadyum Afişİ

EK 1. Anket Formu

“PLANLAMA KARARLARI VE KULLANICI MEMNUNİYETİ AÇISINDAN BURSA TİMSAH ARENA STADYUMU’NUN DEĞERLENDİRİLMESİ” KONULU YÜKSEK LİSANS TEZİ ANKET SORULARI

Değerli Katılımcı,

Bu anket, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanacak tez çalışması kapsamında gerekli olan verileri elde etmek için kullanılacaktır. Altıparmak semtinin batısında bulunan Atatürk Stadyumu yıkılıp kent içindeki konumu değiştirilerek Veledrom bölgesinde yeniden tasarlanmıştır. 2015 yılında kullanıma açılan Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu/Timsah Arena Stadyumu’nda kullanıcı memnuniyetinin araştırılması ve kullanıcı görüşlerinin alınması ile beraber stadyumun mimari niteliklerinin stadyumlara dair standartlarda geçen verilerle karşılaştırma yoluyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Sorulara vereceğiniz yanıtlar sadece bilimsel amaçlı kullanılacak olup yalnızca araştırmacı tarafından görülecektir. Çalışmaya sağladığınız katkılarınız ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

*I. Bu bölümdeki sorular katılımcıyı tanımaya yönelik hazırlanmıştır. **Kimlik bilgilerinize ilişkin herhangi bir soru yer almamaktadır. Lütfen içtenlikle yanıtlayınız.***

Yaşınız: 15-25 yaş 26-35 yaş 36-45 yaş 46 yaş ve üzeri

Cinsiyetiniz: Kadın Erkek

Eğitim durumunuz nedir? İlköğretim Ortaokul Lise Üniversite Yüksek Lisans Doktora

Aylık ortalama gelir durumunuz nedir? 2000 TL ve altı 2000-4000 TL 4000-6000 TL 6000 TL ve üzeri

Kaç yıldır Bursa’da yaşıyorsunuz? 1 yıldan az 1-5 yıl 6-10 yıl 11-15 yıl 15 yıldan fazla

Bursa’da nerede ikamet ediyorsunuz?

Osmangazi Nilüfer Yıldırım Gemlik Mudanya Keles Kestel Gürsu Orhaneli

Timsah Arena Stadyumu ve yakın çevresine ulaşımı nasıl sağlıyorsunuz?

Bursaray Otobüs Dolmuş Taksi Özel araç Motor ve/veya bisiklet Yürüyerek

Bursa’da yapılan futbol maçlarını ne kadar zamandır stadyumda izlemektesiniz?

1 yıl ve altı 2-5 yıl 5-10 yıl 10 yıl ve üzeri

Timsah Arena Stadyumu’nda futbol maçlarını hangi sıklıkla izlersiniz?

Ayda birden daha sık Ayda bir 1-3 ayda bir 3 ayda birden daha az

Timsah Arena Stadyumu’nda maçları hangi tribünde izliyorsunuz?

Kapalı tribün Maraton Kuzey kale arkası Güney kale arkası VIP

Bursa’da yeni stadyum yapılması sizi futbol maçlarını stadyumda izlemeye teşvik etmiş midir? Evet Hayır

Timsah Arena Stadyumu’ndan genel memnuniyetinizi belirtiniz.

Hiç memnun değilim Az memnunum Memnunum Oldukça memnunum Çok memnunum

II. Bu bölümdeki sorular katılımcıların Atatürk Stadyumu ve Timsah Arena Stadyumu hakkında genel görüşlerini elde etmeye yönelik hazırlanmıştır.

Stadyumun kent içindeki konumunun değiştirilerek yeniden tasarlanmasının kent hafızasına ve Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusuna zarar verdiğini, kullanıcı üzerinde olumsuz etki yarattığını düşünüyor musunuz? Evet Hayır

Stadyumlara dair aşağıda yer alan her bir özellik için hangi stadyumun sizin için daha uygun olduğunu işaretleyiniz.

	Atatürk Stadyumu	Timsah Arena
Konum ve ulaşım	☐	☐
Kullanım (otopark, oturma elemanları, wc, büfe vb.)	☐	☐
Seyir zevki ve atmosfer	☐	☐
Dış mekân ve sosyal aktivite çeşitliliği	☐	☐
Kent ile uyumu/ilişkisi	☐	☐
Taraftarın gözündeki/gönlündeki yeri	☐	☐

III. Lütfen aşağıdaki sorulara sizi en iyi ifade eden cevabı veriniz.		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
KONUM/ULAŞIM/OTOPARK	Stadyum kent dışı bağlantı noktalarıyla (otobüs terminali, havaalanı, otoban gibi) erişimin kolaylıkla sağlanabileceği bir konuma sahiptir.					
	Stadyuma ulaşımı kent içi toplu taşıma imkânları ile kolaylıkla sağlayabiliyorum.					
	Stadyumun yakın çevresinde yeterli sayıda ve nitelikte hizmet yapısı (kafe, restoran, banka gibi) mevcuttur.					
	Stadyumun kent içindeki konum seçimi doğrudur.					
	Timsah Arena Stadyumu'na ulaşım biçimi ve sürecinden memnunum.					
	Otoparkı çevre taşıt yollarına bağlayan araç giriş ve çıkış noktaları karşılaşma öncesi ve sonrası yoğunluğu karşılayabilecek kapasitededir.					
	Stadyumda otopark alanı sayıca yeterlidir.					
TASARIM	Stadyum, kütlesi ve kullanıcı yoğunluğundan dolayı çevresine olumsuz etkileyip taşıt trafiğini arttırmaktadır.					
	Timsah Arena özgün bir mimari tasarıma sahiptir.					
	Stadyumun üst örtü seçimi başarılıdır.					
	Stadyumda kullanılan yapı malzemelerinden memnunum.					
PLANLAMA KARARLARI	Timsah Arena Stadyumu gelişmiş bir teknolojiye sahiptir.					
	Kentin yerel nitelikleri stadyumun mimari tasarımına aktarılmıştır.					
	Seyir zevki, ortam atmosferi ve karşılaşma sırasındaki seyirci katılımı değerlendirildiğinde stadyumun maç sırasındaki kullanımından memnunum.					
	Stadyumun seyirci kapasitesi yeterlidir.					
	Stadyumda engelli seyircilere yönelik düzenlemeler yeterli sayıda ve niteliktedir.					
	Seyirci oturma elemanlarının ebatları yeterli konforu sağlamaktadır.					
	Oturma elemanlarının önündeki boşluk, geçiş ve diz mesafesi için yeterlidir.					
	Yan yana gelen oturma elemanlarının arasındaki omuz mesafesi yeterlidir.					
	Tribünler görüş mesafesini ve rahatlığını sağlayacak şekilde konumlandırılmıştır.					
	Gündüz maçlarında gün ışığı oyun alanında gölge, karanlık bölge ve ışık kırılmaları gibi seyir konforunu olumsuz etkileyen durumlar yaratmaktadır.					
SERVİS ALANLARI	Gece maçlarında aydınlatmalar seyir kalitesi için uygundur.					
	Seyirci alanındaki ısıtma ve havalandırma seyir konforu için yeterlidir.					
	Genel giriş ve çıkış alanları sayıca yeterlidir.					
	Turnike, merdiven, koridor gibi alanlarda geçişler hızlı ve rahat sağlanmaktadır.					
	Stadyumda bulunan yol işaretleri ve yönlendirici levhalar sayı ve nitelik olarak yeterlidir.					
	Stadyum alanında bilgi alacak personel sayısı ve bilgilendirme yeterlidir.					
	Sağlık/ilk yardım alanları yeterlidir.					
GÜVENLİK	Sağlık/ilk yardım personeli niteliklidir.					
	Stadyum alanında yiyecek içecek alanları yeterlidir.					
	Yiyecek içecek alanları kolay ulaşılabilir ve merkezi bir yerdedir.					
	Stadyumda wc/lavabo sayısı yeterlidir.					
	Stadyum alanında temizlik ve bakım yeterlidir.					
KENT İLİŞKİSİ	Stadyum alanında bank, masa, çöp kutusu gibi donatılar sayı ve nitelik olarak yeterlidir.					
	Stadyumun erkek taraftarlar için güvenli olduğunu düşünüyorum.					
	Stadyumun kadın ve çocuk taraftarlar için güvenli olduğunu düşünüyorum.					
	Stadyum alanında aydınlatma elemanları güvenlik açısından yeterlidir.					
DIŞ MEKÂN KULLANIMI	Servis mekânları (wc, büfe) ve dolaşım alanlarının erkek taraftarlar için güvenlidir.					
	Servis mekânları (wc, büfe) ve dolaşım alanları kadın/çocuk taraftarlar için güvenlidir.					
	Stadyumda acil durum ve tahliye için gerekli önlemlerin alındığını düşünüyorum.					
	Stadyumun Bursasporlu taraftarlara prestij sağladığını düşünüyorum.					
	Timsah Arena Bursasporlu olmaya dair aidiyet duygusu oluşturmaktadır.					
	Atatürk Stadyumu'nun yıkılmasından sonra Timsah Arena artan beklenti ve ihtiyaçları karşılayabilmiştir.					
DIŞ MEKÂN KULLANIMI	Stadyum mimarisi ile Bursa'ya estetik değer katmıştır.					
	Stadyum kentin fiziksel, kültürel ve mekânsal kimliğiyle örtüşebilmiştir.					
	Timsah Arena Bursa için kentsel bir simge niteliğindedir.					
	Stadyumun çevre düzenlemesinden memnunum. (bitkisel peyzaj, yaya yolu, kaldırım vb.)					
	Stadyum, taraftar kitlesini barındıracak geniş ve iyi düzenlenmiş bir dış mekâna sahiptir.					
	Stadyum alanında taraftarların maç dışında birlikte olup ortak duygular paylaşabilecekleri alanlar vardır.					
	Timsah Arena Stadyumu'nun maç günleri dışında aktivite eksikliği nedeniyle haftanın çoğu günü kullanılmayan atıl bir yapı haline geldiğini düşünüyorum.					
Stadyum alanında jimnastik, satranç, basketbol gibi amatör aktivitelere yer vererek kentin bu alanı verimli kullanımının sağlanması gerektiğini düşünüyorum.						
Stadyumun sosyalleşme ve buluşmaya yönelik kafe, restoran ve sinema gibi kullanımlara ihtiyacı vardır.						
Stadyuma Bursastore dışında günün birçok vaktinde canlılık ve hareketlilik sağlamak amaçlı alışveriş ve çarşı alanı eklenmesi gerektiğini düşünüyorum.						
Stadyumda belirli bir alanın takıma ait müze olarak tasarlanmasını isterim.						

EK 2. 23 Şehirde 25 Stadyum Afışı

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sevde KARA
Doğum Yeri ve Tarihi : BURSA / 09.02.1993
Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Gemlik Celal Bayar Anadolu Lisesi
Lisans : Beykent Üniversitesi / Mimarlık
Beykent Üniversitesi / İnşaat Mühendisliği
Yüksek Lisans : Uludağ Üniversitesi / Mimarlık Anabilim Dalı/ Bina Bilgisi

Çalıştığı Kurum/Kurumlar : Sözüneri Mimarlık (2017-2019)
Arzu Karataş Mimarlık Ofisi (2020-halen)

İletişim (e-posta) : sevdekara9@gmail.com

Yayımlar

Kılınç, A., Kara, S., Gür, M. 2018. Bursa F.S.M Bulvarı'nda Kentsel Dönüşüm. ÇOMÜ
2. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Sempozyumu, Çanakkale.